

6

Ніна Міляновська

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

2023

Ніна Міляновська

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

6

Ніна Міляновська

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

Підручник для 6 класу
закладів загальної середньої освіти

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України*

Тернопіль
Астон
2023

УДК 821 (100)(076.3)
М 60

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 08. 03. 2023 № 254)

Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено

М60 Мілянська Н. Р.
Зарубіжна література : підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти / Н. Р. Мілянська. — Тернопіль : Астон, 2023. — 288 с. : іл.

ISBN 978-966-308-877-8

Підручник підготовлено відповідно до модельної навчальної програми «Зарубіжна література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти» (авт. Ніколенко О., Ісаєва О., Клименко Ж., Мацевко-Бекерська Л., Юлдашева Л., Рудницька Н., Туряниця В., Тихоненко С., Вітко М., Джангобекова Т.), рекомендованої Міністерством освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795). Змістове наповнення підручника враховує вікові особливості учнівства та сприятиме досягненню очікуваних результатів навчання, передбачених модельною програмою.

УДК 821 (100)(076.3)

ISBN 978-966-308-877-8

© Мілянська Н. Р., 2023
© ТЗОВ «Видавництво Астон», 2023

ЗМІСТ

Передмова 5

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО

Теорія літератури. Художній образ 8

МІФИ НА ВСІ ЧАСИ

ЩО ТАКЕ МІФ? 10

ОСНОВНІ ГРУПИ МІФІВ 11

ГРЕЦЬКІ МІФИ 15

Міфи про Прометей 15

Прометей 16

Міфи про Геракла 24

Немейський лев 25

Стайні царя Авія 27

Кербер 27

Яблука Гесперид 29

Міфи за вибором 34

Міфи для додаткового читання 34

ПРИГОДИ І ФАНТАСТИКА

Жуль Верн 35

П'ятнадцятирічний капітан 37

Теорія літератури. Пригодницькі романи 65

Даніель Дефó. Життя й незвичайні та дивовижні пригоди Робінзона Крузо (вір за вибором) 67

Чарльз Дікенс 68

Різдвяна пісня в прозі 69

Теорія літератури. Інтер'єр 89

Микола Гóголь 93

Ніч перед Різдвом 94

Теорія літератури. Гумор 109

А́стрід Ліндгрен 112

Міо, мій Міо 113

НЕ ЗДАВАТИСЯ В ЖИТТЄВИХ ВИПРОБУВАННЯХ

Джек Лондон.....	144
Жага до життя	146
Анна Гавальда	167
35 кіло надії	169
Міхаель Енде	190
Джим Гудзик і машиніст Лукас	192
Клаус Гагеруп. Маркус і Діана: світло Сіріуса (твір за вибором)	235
Крістіне Нестлінгер. Конрад, або Дитина з бляшанки (твір за вибором) ...	235

БАРВИ СВІТОВОЇ ПОЕЗІЇ

Мацуо Басьо	236
Хайку	239
Теорія літератури. Хайку.....	243
Роберт Бернс	245
Моє серце в верховині	246
Генрі Лонгфелло.....	249
Люлька згоди	250
Дитинство Гайавати	255
Гайавата і Меджеківіс.....	257

ЗАМИСЛЮЄМОСЯ ПРО МАЙБУТНЄ

Рей Бредбері	260
Теорія літератури. Фантастика	261
Усмішка	263
Теорія літератури. Художня деталь	270
Роберт Шеклі	272
Запах думок	273

Словничок літературознавчих термінів..... Форзац 1

Запитання для повторення та
узагальнення вивченого за рік..... Форзац 2

ПЕРЕДМОВА

Підручник «Зарубіжна література. 6 клас» укладено відповідно до модельної навчальної програми «Зарубіжна література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Ніколенко О., Ісаєва О., Клименко Ж., Мацевко-Бекерська Л., Юлдашева Л., Рудніцька Н., Туряниця В., Тихоненко С., Вітко М., Джангобекова Т.), рекомендованої Міністерством освіти і науки України.

До підручника ввійшли тексти літературних творів у повному або скороченому обсязі, які супроводжуються статтями про життя і творчість авторів. Підручник також містить рубрики:

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Для тих, хто хоче знати більше

У рубриках викладено матеріал з теорії літератури в обсязі, передбаченому навчальною програмою для 6 класу, та запропоновано цікаву додаткову інформацію.

До кожного твору подано запитання і завдання, які передбачають закріплення та повторення вивченого матеріалу, стимулюють інтелектуальну і творчу діяльність учнів, розвивають їхнє мовлення та уяву. Запитання і завдання зазвичай розподілено за підрозділами: «Готуємося до роботи з текстами»; «Працюємо над змістом твору»; «Міркуємо самостійно»; «Узагальнюємо та підсумовуємо»; «Пов'язуємо новий матеріал із вивченим раніше»; «Застосовуємо теоретичні поняття».

У рубриках виокремлено запитання і завдання:

Що спитав у нас Згадайко? (для повторення вивченого)

Завдання від Фантазерчика (для розвитку уяви і фантазії)

Потіште Знаюсю своїми знаннями! (для контролю знань)

У підручнику використано ілюстрації до творів, виконані в найрізноманітніших стилях. Таке широке представлення технік дозволяє шестикласникам розширити кругозір в образотворчому мистецтві, ознайомитися з роботами художників різних історичних епох та з різних куточків світу.

Мистецтво, творчо відображаючи життя, дарує людям естетичне задоволення. **Твори мистецтва** покликані впливати на наші почуття і розум.

На відміну від науковців чи журналістів, митці не мають на меті у своїх творах точно фіксувати факти дійсності чи копіювати реальність.

Що спитав у нас Згадайко?

1. Які види мистецтва ви опановуєте в гуртках та на уроках у школі?
2. Опановуючи мистецтво, ви більше *копіюєте* дійсність чи *фантазуєте*?
3. Якби митці просто відтворювали життя, яким би було тоді, наприклад, мистецтво *танцю* (хореографія)?
4. Згадайте, чим **художня література** відрізняється від **наукової** чи **навчальної** літератури.

Твір мистецтва, який відображає якесь явище, не завжди показує його зусібіч. Наприклад, зображуючи на картині бурхливе море, художник за допомогою фарб не може передати його запах, шум хвиль, смак солоної води.

Крім того, усім відомо, що море буває не тільки бурхливим, грізним, а й спокійним, лагідним. Тому вибір художником теми бурхливого моря свідчить про його намагання втілити якусь конкретну **ідею**, викликати у глядачів певні **переживання**.

Мистецтво — це творче відображення дійсності за допомогою **художніх образів**.

Художні образи — основа будь-якого виду мистецтва: літератури, живопису, хореографії, скульптури, архітектури, театру, кінематографа. Кожен вид мистецтва має власні **засоби творення художніх образів**: у літературі — це слово, у музиці — мелодія і ритм, у танці — рухи тіла, у

скульптурі — мармур, глина, гіпс, метал, лід, дерево та інші матеріали.

Людина по-різному сприймає різні види мистецтва: образотворче мистецтво — органами зору, музику — органами слуху, а для розуміння літератури активно задіює уяву.

Основним засобом творення образів у літературі є не фарби або глина, а **слово, мова**.

Саме за допомогою слів письменники зображують усю багатогранність життя, різноманітність людських характерів, красу природи, безліч подій та глибину почуттів.

Художники слова, письменники, як й інші митці, не копіюють дійсність, а задіюють фантазію, створюють свій особливий художній світ.

Картини життя, що їх змальовують у літературних творах, перебувають не в застиглому вигляді, як, наприклад, у живописі чи скульптурі, а постійно змінюються. У цьому художня література подібна до кінематографа.

Однак, на відміну від кінематографа, літературний твір спонукає до роботи насамперед уяву. Під час читання художнього тексту образи виникають лише в нашій свідомості. Ми не отримуємо їх готовими, як у кінематографі чи театрі, де гра акторів відтворює людські характери.

Глядачеві кінофільму чи театральної вистави не потрібно уявляти собі навіть зовнішність героїв і місце подій, адже він їх бачить. Натомість **література** дарує нам безмежний простір для уяви, і тільки від нас залежить, якими ми побачимо події твору та його персонажів.

Термін «**література**» почали широко використовувати у XVIII столітті у зв'язку з розвитком книгодрукування.

Зима
(картина художника
Альфонса Мухи)

Що спитав у нас Згадайко?

1. Згадайте твори **художньої літератури**, які ви вивчали на уроках зарубіжної та української літератур у 5 класі.
2. Про що розповідалося в цих **художніх** творах?
3. На прикладі цих творів поясніть, чим художня література відрізняється від **наукової** і **публіцистичної**.

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ. ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ

Художній образ є основою будь-якого твору мистецтва. У художньому образі митці поєднують дійсність і фантазію, через нього вибудовують нову вигадану реальність.

У літературних і фольклорних творах через художні образи змальовуються події, учинки героїв, картини природи, виражаються настрої і, зрештою, утілюється задум автора, його **ідея**.

Автори художніх творів намагаються донести свою думку й викликати у нас певні настрої, почуття та роздуми. Вони звертаються до **образів оповідача, образів-персонажів, образів-переживань** тощо.

У художньому творі можуть бути представлені, наприклад, образи дитинства, батьківщини, матері, воїна, природи, весни, любові, праці, юності та безліч інших.

Отже, художній образ – це **творче відображення** будь-якого життєвого явища, предмета, характеру, події чи ідеї.

За допомогою художніх образів створюється вигаданий **художній світ**.

Непохитна
(скульптура Мартіна Кляйна)

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Які **види мистецтва** ви знаєте? Спробуйте схарактеризувати їх.
2. Чим **література** відрізняється від інших видів мистецтва?
3. Поясніть, що таке **художній образ у літературі**.
4. У чому особливість **художніх образів** у музиці, живописі, хореографії, архітектурі тощо?
5. Складіть таблицю з трьох колонок: у першій колонці вкажіть **види мистецтва**; у другій — **засоби творення**, за допомогою яких митці створюють художні образи; у третій — **органи чуттів**, якими людина сприймає твір мистецтва.
6. Поміркуйте про роль **вигадки** і **фантазії** у **мистецтві**.
7. Чому неприпустиме фантазування в **науці** і **журналістиці**?
8. У чому полягає сутність фейків¹ і чим вони небезпечні?

Завдання від Фантазерчика

1. Згадайте зміст німецької фольклорної казки «**Пані Метелиця**».
2. За допомогою якого **художнього образу** змальовано метелицю?
3. Поясніть відмінність між **науковим** і **художнім** описом цього явища природи.
4. Література змальовує художні образи через **слово**. А як, на вашу думку, художній образ метелиці можна зобразити в **живописі**?
5. Розгляньте картину **Альфонса Мухи «Зима»** (сторінка 7). Який образ є центральним у картині чеського художника?
6. Прокоментуйте особливості **художнього образу** цього твору мистецтва.
7. За допомогою яких **засобів** художник створив картину «Зима»?
8. Розкажіть про особливості художнього образу в скульптурі **Мартіна Кляйна «Непохитна»** (сторінка 8).
9. Прокоментуйте назву цієї скульптури.
10. Поясніть, як німецький митець зумів утілити **ідею непохитності**.
11. Уявіть, що ви художник чи художниця. Опишіть, що ви зобразили б у малюнку про **Мир**.
12. Які барви ви хотіли б використати у своєму малюнку?
13. До яких **художніх образів** ви звернулися б у цій творчій роботі? Поясніть свій вибір.
14. Оберіть певну **тему** і намалюйте до неї ілюстрацію. Прокоментуйте зображене на вашому малюнку.

¹ Фейк — неправдива інформація, спотворення фактів.

ЩО ТАКЕ МІФ?

Слово «**міф**» у перекладі з грецької мови означає *переклад, оповідь*.

Міфи відображають *уявлення* давніх людей про те, як виникла Земля і все живе на ній. Донині існує безліч оповідей, у яких відобразилися уявлення про творців Всесвіту, про стихії та явища природи (вогонь, вітер, дощ, блискавку, зміну пір року тощо).

З міфів ми дізнаємося також про видатні подвиги й повсякденне життя наших предків, про історичні події та надприродні сили, які, як вважали, або допомагали, або шкодили людям.

У стародавньому світі міфи мали *магічне* значення. Деякі з них входили до *обрядів*, за допомогою яких наші предки намагалися вплинути на природу (наприклад, просили в богів сприятливої погоди), прагнули забезпечити собі успіх на полюванні, позбутися хвороб тощо.

У міфах, як і в казках, ідеться про незвичайні події, чудесні перетворення та фантастичних істот. Але між *міфами* і *казками* є відмінність. Вона полягає в тому, що казки сприймалися як вигадка, а до міфів ставилися як до *оповідей про реальні події*.

Крім того, казки мали розважальне і повчальне значення, а за допомогою міфів давні люди намагалися пояснити закони навколишнього світу.

Отже, *міфами* називають *давні оповіді про виникнення світу і створення людини, про діяння богів та героїв*.

Вчені дійшли висновку, що на певному етапі історичного розвитку в усіх народів світу існували свої міфи, або ж *міфологія*.

Міфологією називають сукупність міфів, що виникли в усній творчості певного народу (наприклад, міфологія давніх греків, єгиптян, арабів, германців, слов'ян, американських індіанців та ін.).

Також *міфологією* називають науку, що вивчає *міфи*.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Що означає слово «**міф**»?
2. Як ви гадаєте, чому міфи виникли саме в *первісному суспільстві*?
3. Назвіть спільні й відмінні риси *міфів* і *казок*.
4. Поясніть, які значення має слово «**міфологія**». Випишіть у зошит визначення цього слова.

ОСНОВНІ ГРУПИ МІФІВ

У міфах різних народів є чимало спільних тем.

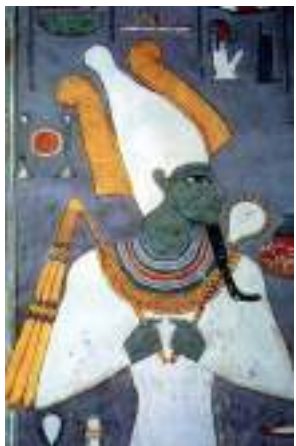
Тому в міфології за тематикою виокремлюють такі *основні групи міфів*:

Найдавнішими вважають *міфи про походження тварин і рослин*. Наприклад, у грецьких міфах є оповіді про перетворення дівчини Арахни на павука, юнака Кипариса — на струнке дерево, а красеня Нарциса — на квітку.

В міфах корінних жителів Австралії розповідається, що тварини походять від людей, а деякі племена північних індіанців, навпаки, вважали тварин своїми предками.

Бог Озіріс

У міфах про походження людей, окрім уявлень, що нашими предками були тварини, існували й вірування про предків-богів.

У міфах різних народів трапляються також оповіді про те, що перших людей було створено з плодів рослин, зліплено з глини або вирізьблено з дерева чи кістки тварини тощо.

В різних народів є чимало календарних міфів, у яких пояснюються причини змін пір року. У давніх греків — це міф про Деметру та Персефону, у єгиптян — про померлого і воскреслого бога Озіріса, у народів Давнього Сходу — про звіра, який щороку помирає та воскресає.

У міфах знайшли відображення давні знання людини про будову світу, явища природи, тому часто в міфах про богів зображувалися істоти, наділені ознаками якоїсь стихії.

Богів сприймали як **уособлення природних явищ**: єгипетську богиню Тефнут — вологи і спеки, давньоримську богиню Аврору — світанку, китайську богиню Дянь-му — блискавки, слов'янського Дажбога — сонця.

Богиня Дянь-му з дзеркалами в руках

У більш пізніх міфах боги постають не лише як природні стихії, а й як сили, що опікуються людьми, їхнім побутом (покровителі сім'ї, дому, землеробства, ремесел), владарюють над почуттями (материнської любові, кохання, вірності).

Проте в міфах давні боги могли опікуватися не тільки добрими вчинками людини, а й підштовхувати її до брехні, зради чи агресії. У міфології різних народів є, наприклад, бог війни: у грецькій — Арес, у римській — Марс, у полінезійській — Ту, в германо-скандинавській — Одін.

Найпоширенішими в давні часи були **міфи про виникнення світу**. Причому в одних народів існувало вірування, що світ був створений фантастичною істотою, богом чи чаклуном, а в інших — що світ самостійно розвинувся з хаосу, з темряви, води або яйця.

Як ілюстрації використано давньоєгипетське зображення бога Озіріса та малюнок китайського художника Лі Юньжуна (李云中)

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Назвіть відомі вам **групи міфів**.
2. Запишіть у зошит назви основних **груп міфів**.
3. Що, на вашу думку, було причиною виникнення подібних **груп** у міфології різних народів.
4. Складіть і запишіть два речення зі словами **міф** і **міфологія**.
5. Якими кольорами ви розмалювали б зображення китайської богині блискавки **Дянь-му**? Аргументуйте свій вибір кольорів.

Завдання від Фантазерчика

1. Уявіть, що ви не знаєте, що таке електричний струм і не розумієте, як працюють електроприлади. Спробуйте пояснити це явище з погляду давньої людини.
2. Придумайте **міф** про бога Електро, покровителя електрики й електроприладів.
3. Як ви будете просити милості бога Електро, якщо перегорить лампочка? Яку жертву йому складете, щоб не сидіти в темряві?
4. Визначте, до якої **групи міфів** належить придуманий вами міф. Відповідь аргументуйте.
5. Запишіть у зошит зміст вигаданого вами міфу.

 Пов'язуємо новий матеріал із вивченим раніше

- Поясніть, чому ваш міф про бога Електро є **творчим відображенням дійсності**.
- Доведіть, що у своєму міфі ви не копіювали дійсність, а творчо її переосмислили і відобразили так, як це роблять митці.
- Які **художні образи** присутні у вашому міфі?
- Поміркуйте, у чому полягає відмінність у поясненні сутності такого явища, як електрика, **науковцями, публіцистами і митцями**.

Потіште Знаюсю своїми знаннями

- Узагальніть вивчене: розкажіть, що вам відомо про **міфи**, використовуючи **хмару слів**.
- Виберіть із хмари слів три поняття і поясніть їхній зв'язок із міфами.

Скористайтесь покликанням <https://cutt.ly/86p5DvW> або QR-кодом і подивіться навчальний фільм «**Релігія і міфологія Давньої Греції**».

Розкажіть, що нового ви дізналися про давньогрецьких богів і героїв з навчального фільму.

МІФИ ПРО ПРОМЕТЕЯ

Надзвичайно цікавими є **давньогрецькі міфи** про походження богів і людей, про культурні здобутки й виникнення землеробства, ремесел та обрядів.

У **міфах про богів** розповідається про їхнє чудесне народження, життя та покровительство людям. Цікаво, що здебільшого давньогрецьких богів зображували в міфах як істот далеко не ідеальних.

Навіть верховний бог — громовержець **Зевс**, повелитель усіх богів та людей, у своїх вчинках зазвичай керується власною вигодою. Він скинув із трону свого батька **Кроноса**, щоб посісти його місце.

Через постійні подружні зради Зевса страждає його дружина **Гера**. Саму красуню Геру, богиню шлюбу та кохання, міфи наділяють сварливістю, жорстокістю і мстивістю.

Богиня Гера ненавидить та переслідує позашлюбних дітей Зевса, який, своєю чергою, відчуваючи провину, не може за них заступитись. Особливо популярними до нашого часу залишаються давні міфи про **титана Прометея**¹ — захисника людського роду.

Давні греки вважали, що саме Прометей зліпив із червоної глини первісну людину, вдихнув у неї душу, збудив

Прометей вдихає душу в первісну людину

¹ **Титани** — божества, які в давньогрецькій міфології були уособленням могутніх сил природи. Титана Прометея називали розумним і добрим. Також Прометей володів даром віщувати майбутнє.

її розум, подарував людям вогонь, навчив їх землеробству, ремесел і лікарської справи. Прометей дав людям найцінніші дари — знання.

Дбаючи про людей, цей безсмертний велетень повстав проти влади могутнього громовержця Зевса. Тому смертні вшановували титана впродовж багатьох віків і встановили на його честь свято — біг із запаленими смолоскипами, що мали назву «*прометей*». Смолоскип символізував тростину, у порожній стеблині якої Прометей приніс людям вогонь.

Також виявом вдячності у греків вважалися персні, які були нагадуванням про муки титана, прикутого ланцюгами до скелі.

Готуємося до роботи з текстом

1. Що вам відомо про титана **Прометей**?
2. Як давньогрецькі **міфи про Прометея** пояснюють виникнення людини?
3. Чому давні греки з особливою шаною ставилися до титана Прометея?
4. Поміркуйте, чому Прометей прагнув полегшити життя людей.
5. Чому знання є найціннішим даром? Відповідь обґрунтуйте.

ПРОМЕТЕЙ¹

Безплідна, дика місцевість на самому краю землі в країні скіфів². Суворі скелі заходять за хмари своїми вершинами. Море гуркоче, б'ючись своїми валами об підніжжя скель. Далеко за скелями видніються снігові вершини Кавказьких гір. Поволі застилають далечінь грізні хмари. Ніколи ще не ступала тут нога людини.

Сюди, на край землі, привели слуги Зевса титана Прометея, щоб прикувати його незламними ланцюгами до скелі. Слуги громовержця, Сила й Влада, ведуть Прометея. Не знають серця їхні жалю. Сумний іде за ними бог Гефест³ зі

¹ Давньогрецькі міфи подано за книгою Миколи Куна «Легенди і міфи Стародавньої Греції».

² Скіфи — давні племена, що у VII–III століттях до нашої ери населяли Північне Причорномор'я (південні степи України).

³ Гефест — син давньогрецького верховного бога Зевса та його дружини Гери, бог ковальства.

своїм важким молотом. Жахливу справу має виконати він — своїми руками прикувати друга Прометея. Але не сміє він не послухатися батька свого, Зевса.

Сила і Влада звели Прометея на вершину скелі і підганяють Гефеста братися до роботи. Неохоче береться він за свій молот, тільки необхідність змушує його коритися. Але квапить його Сила:

— Прикуй могутніми ударами молота до скелі Прометея. Даремний твій жаль, адже ти вболіваєш за ворогом Зевса.

Гефест приковує до скелі незламними ланцюгами руки і ноги Прометея. Скеля здригається від важких ударів молота. Прикований, нарешті, Прометей. Та це ще не все, треба ще прибити його до скелі, проколовши йому груди сталевим, незламним вістрям. Зволікає Гефест.

— Прометею! — вигукує він. — Як тужу я, бачачи твої муки!

Нарешті зроблено так, як звелів Зевс. Прикований титан, а груди проколото сталевим вістрям. Знущаючи, говорить Прометею Сила:

— Тут ти зможеш бути гордим! Давай тепер смертним дари богів, викрадені тобою! Подивимося, чи спроможні допомогти тобі смертні.

Але Прометей гордо мовчить. Навіть стогін не вирвався у нього, — нічим не виявив він страждань.

Пішли Сила і Влада, а з ними — і сумний Гефест. Сам лишився Прометей. Тільки тепер тяжкий стогін вирвався з пробитих грудей могутнього титана, тільки тепер почав він нарікати на лиху долю:

— О, горе, горе! Стогнати від мук я тепер і багато-багато віків! Як знайти мені кінець моїм стражданням?

Прометей допомагає Зевсу в битві з титанами

Але що ж це говорю я! Адже я знав усе, що буде. Я мушу терпіти ці муки! За віщо ж? За те, що я дав великі дари смертним. О, горе, горе!

Та ось з далеких берегів сивого Океану з легким повітом вітерцю примчали на колісниці до скелі богині-океаніди. Вони чули удари Гефестового молота, донісся до них і стогін Прометея.

Сльози заволокли прекрасні очі океанід, коли вони побачили прикутого до скелі могутнього титана. Рідним був він океанідам. Батько його був братом батька їхнього, Океана. Сповнені співчуття, просять вони Прометея розповісти, за що покарав його Зевс.

Прометей розповідає їм, як допоміг він Зевсові в боротьбі з титанами.

Здобув владу Зевс над світом і поділив її з новими богами-олімпійцями, а тим титанам, які допомогли йому, не дав громовержець влади у світі.

Зевс ненавидить титанів, боїться їх грізної сили. Не довіряв Зевс і Прометею.

Дужче розгорілася ненависть Зевса, коли Прометей почав захищати нещасних смертних людей, яких Зевс хотів погубити. Прометей пожалів їх, що не мали ще розуму. Він вдихнув їм надію, якої не знали люди, і викрав для них божественний вогонь, хоч і знав, яка кара чекає за це. Страх не спинив гордого, могутнього титана від бажання допомогти людям. [...]

З горна¹ свого друга Гефеста викрав Прометей вогонь для людей. Він навчив їх мистецтв, дав їм знання, навчив лічби, читання й письма. Він ознайомив їх з металами, навчив видобувати їх і обробляти.

Прометей приборкав для смертних дикого бика і наклавав на нього ярмо, щоб могли користуватися люди силою биків, обробляючи поля. Прометей впряг коня в колісницю і зробив його слухняним людині.

Мудрий титан збудував перший корабель. Раніше люди не вміли лікувати хвороб, але Прометей відкрив їм силу ліків, і ними смирили вони хвороби. Він навчив їх всього,

¹ Горно — ковальська піч для нагрівання або плавлення металів.

що полегшує горе і робить життя радіснішим¹. Цим і прогнівив він Зевса.

Океаніди дивувалися незламній силі духу титана, який насмілювався повстати проти Зевса. Та ось вигукнув гнівно Прометей:

— Хоч як муч мене, громовержцю Зевсе, але настане день, коли й тебе повергнуть у ніщо. Позбудешся ти царства і скинутий будеш у морок. Здійсняться тоді прокляття батька твого Кроноса! Ніхто не знає, як відвернути від тебе цю злу долю! Тільки я знаю!

Страх затуманив очі океанід, і блідий жах зігнав рум'янець з їхніх лиць. Простягаючи руки, білі, як морська піна, вигукнули вони:

— Безумний! Як не боїшся ти погрожувати цареві богів і людей, Зевсові? О, Прометею, ще тяжчі муки пошле він тобі!

— На все готовий я! Чого боятися? Не судилося мені померти! Нехай робить, що хоче, Зевс. Недовго йому панувати над богами²!

Ледве промовив ці слова Прометей, як у повітрі швидко, неначе падаюча зірка, пронісся посланець богів Гермес³ і грізний став перед Прометеем. Його послав Зевс зажадати, щоб титан відкрив таємницю: хто скине Зевса?

Гермес погрожує жахливою карою Прометееві за непокору. Але могутній титан відповідає:

— Я не проміню своїх скорбот на рабське служіння Зевсові. Мені краще бути прикутим до цієї скелі, ніж стати слугою тирана Зевса. Нема таких мук, якими міг би Зевс налякати мене. Ні, не дізнається він, як урятуватися від долі!

— Так слухай, що буде з тобою, коли ти відмовишся виконати волю Зевса, — відповідає Гермес. — Ударом блискавки він кине цю скелю з тобою разом у темну безодню. Там, багато віків позбавлений світла, будеш мучитись ти в пітьмі. Минуть віки, і знову підійме тебе Зевс на світ з бе-

¹ Існували міфи, згідно з якими саме Прометей створив перших людей, виліпивши їх із глини, замішаної на сльозах, і вдихнув у них душу.

² Прометей міг передбачати майбутнє, і боги дослухалися до його віщувань.

³ Гермес — вісник богів, покровитель мандрівників.

зодні, але не на радість. Кожного дня прилітатиме орел, якого пошле Зевс, і гострими пазурами і дзьобом буде рвати він твою печінку; знов і знов буде відростати вона, і дедалі жахливішими будуть страждання. Прометею, чи не краще скоритися!

Непохитним лишився гордий титан. Раптом задрижала земля; загримів оглушливий грім, і блиснула нестерпним світлом блискавка. Немов громаддя гір, знялися на морі пінисті вали. Захиталася скеля. Серед реву бурі, серед гуркоту землетрусу пролунав жахливий зойк Прометея. Завадилася зі страшенним гуркотом скеля з прикованим до неї Прометеем у безодню, у віковічну темряву.

Минули віки, і знову підняв Зевс на світ з п'ятьми Прометея. Але страждання не скінчилися; ще тяжчі стали вони. Знов лежить він, розпростертий на скелі, прикутий до неї. Пече знесилене тіло палюче проміння сонця, періщать дощі і град, а взимку лапятий сніг і льодяний холод сковає його.

І цих мук мало! Щодня прилітає величезний орел; він сідає на груди Прометея і роздирає їх гострими, як сталь, пазурами. Орел рве своїм дзьобом печінку титанові. Поточками ллється кров і червонить скелю.

За ніч загоюються рани, і знов відростає печінка, щоб удень дати нову поживу орлу. Роки, віки тривають ці муки. Стомився могутній титан Прометей, але не зломив його гордий дух страждання.

Титани давно примирилися з Зевсом. І Зевс звільнив їх з похмурого Тартару. Тепер вони, величезні, могутні, прийшли на край землі, де був прикований Прометей. Вони оточили скелю і переконують Прометея покоритися Зевсові.

Прийшла і мати Прометея, Феміда¹, і благає сина зглянутися на неї — адже так нестерпно страждає вона, бачачи муки сина. Зевс забув гнів. Тепер держава його сильна, ніщо не може похитнути її. Та й править Зевс уже не як тиран, а додержується законів. Він захищає людей і правду серед них. Тільки одне турбує громовержця — це таємниця, яку знає один Прометей.

¹ *Феміда* — богиня законного порядку, справедливості.

Зевс готовий, якщо Прометей відкриє йому таємницю, помилувати могутнього титана. Близький уже час, коли скінчаться муки. Вже народився і змужнів великий герой, якому доля судила визволити з кайданів титана. Прометей, як і раніше, ховає таємницю, знемагаючи від мук, але і його починають покидати сили.

Нарешті великий герой, якому судилося визволити Прометея, під час своїх мандрів приходить сюди, на край землі. Герой цей — Геракл¹, найдужчий з людей, могутній, як бог. З жахом дивиться він на муки Прометея, і жаль охоплює його.

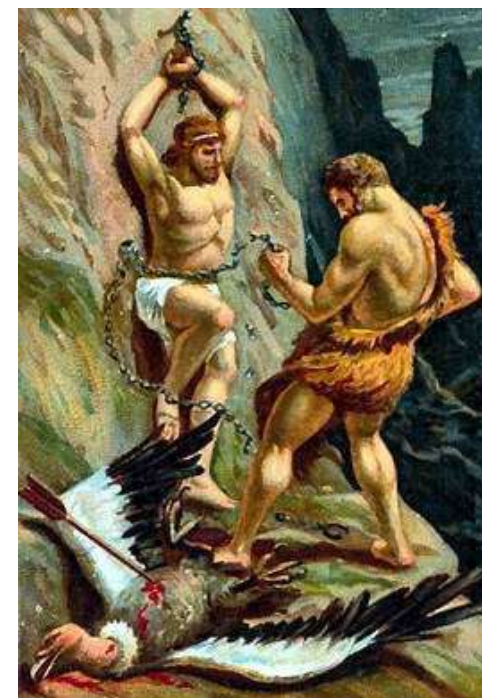
Здалека чується шум могутніх крил — це летить орел на свій кривавий бенкет. Він кружляє високо в небі над Прометеем, готовий спуститися до нього на груди.

Геракл схопив свій лук, вийняв із сагайдака² смертоносну стрілу і пустив її. Пронизаний орел упав у бурхливе море. Мить визволення настала.

Прилинув з високого Олімпу бистрий Гермес. З ласкавими словами звернувся він до Прометея і обіцяв йому негайне звільнення, якщо відкриє він таємницю, як уникнути Зевсові лихої долі. Погодився, нарешті, могутній Прометей і сказав:

— Нехай не одружується громовержець з морською богинею Фетідою, бо хто б не був її чоловіком, від нього народиться син, який буде могутніший від батька.

Прометей відкрив таємницю. Геракл розбив важкою палицею кайдани і вирвав з грудей його сталеве вістря, яким прибитий був титан до скелі. Скінчилися муки. Так здійс-

Геракл звільняє Прометея

¹ *Геракл* — син верховного бога Зевса і смертної жінки. Геракл отримав від батька згоду на знищення жахливого орла.

² *Сагайдак* — шкіряна сумка для стріл.

нилося його провіщення, що смертний визволить його. Радісними вигуками вітали титани визволення Прометея. [...]

Як ілюстрації на с. 15, 17, 21 використано зображення з рекламних листівок для компанії *Produits Liebig* (Франція, 1934 рік)

12 ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом

1. З якою метою **Гефест**, **Сила** і **Влада** привели Прометея на край землі? Як ви гадаєте, чому виконання свого наказу **Зевс** доручив саме їм?
2. Чому титан Прометей вважав верховного бога Зевса невдячним?
3. Що стало причиною гніву громовержця Зевса на титана?
4. Що свідчить про мужність Прометея-провидця¹, який, знаючи, що його чекає в майбутньому, повстав проти волі Зевса?
5. Яким було життя людей, поки їм на допомогу не прийшов Прометей?
6. Випишіть у зошит із тексту міфу все, чого Прометей навчив людей.
7. З якою метою прибув до титана посланець богів **Гермес**?
8. Зачитайте, що відповів Прометей Гермесу.
9. Як ви розумієте слова титана: «Я не проміняю своїх скорбот на рабське служіння Зевсові...»?
10. Як верховний бог-громовержець покарав непохитного титана? Що свідчить про жорстокість Зевса не тільки до людей, а й до богів?
11. Хто і як звільнив Прометея від страждань?

Узагальнюємо та підсумовуємо

12. Схарактеризуйте образи **Зевса** і **Прометея**.
13. Чому образ титана Прометея викликає у вас повагу?
14. Яким постає в міфі верховний бог Зевс? Що вас найбільше обурює в його вчинках?
15. Як у давньогрецькому міфі про Прометея пояснюється виникнення ремесел, мистецтв і науки?

Міркуємо самостійно

16. Якби людство не отримало прометеєвих дарів, яким згідно з міфом було б наше життя зараз?
17. Поміркуйте, чому **прометеїв вогонь** називають символом прогресу, розвитку й освіти.
18. Прокоментуйте ланцюжок слів: **вогонь – світло – освіта – освічена людина**.
19. Доведіть, що завдяки Прометею люди стали менш залежними від волі богів.

¹ Ім'я **Прометей** означає «той, що міркує наперед», «той, що передбачає».

20. Запишіть речення в зошиті, дібравши потрібне слово: «Образ **Прометея** став символом...» (краси, владолюбства, жертовності, сили, спритності, радості, покірності). Прокоментуйте зміст записаного вислову.
21. Грецькі гончарі особливо шанували Прометея і вважали його своїм покровителем. Поміркуйте і поясніть чому.

Застосовуємо теоретичні поняття

22. До якої **групи міфів** належить міф про Прометея?
23. Згадайте, що є спільного і відмінного між **міфами** і **казками**.
24. Доведіть, що ви вивчали **міф**, а не казку про Прометея.
25. Які **художні образи** змальовані в міфі про титана Прометея?

Для тих, хто хоче знати більше

До образу гордого, незламного титана Прометея, який став символом жертовності й непохитності, зверталось чимало митців усіх епох, зокрема давньогрецький драматург Есхіл, німецький поет XVIII століття Йоганн Вольфганг Гете, англійський поет XIX століття Джордж Гордон Байрон, українські митці — Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка та інші.

Сюжети античних міфів про Прометея відображені в багатьох видах європейського мистецтва: у літературі, скульптурі, живописі, театрі.

Також імена міфологічних героїв часто згадуються у працях філософів та психологів.

Прометей
(ілюстрація художника Генріха Фюгера)

Що спитав у нас Згадайко?

1. Згадайте вивчений у 5 класі на уроках української літератури міф про **Берегиню**. Якими постають у ньому люди?
2. Чого, згідно з міфом, **Сварог** і **Берегиня** навчили давніх українців?
3. Порівняйте образи давньогрецького титана **Прометея** і давньоукраїнської богині **Берегині**. Поясніть, за що їх вшановували народи.

МІФИ ПРО ГЕРАКЛА

Давньогрецькі міфи про могутнього напівбога **Геракла**¹, найбільш шанованого греками героя, і до сьогодні залишаються найпопулярнішими.

Про Геракла створено цілий **цикл міфів**, у якому представлено життя героя від його чудесного народження до трагічної загибелі, а також його перехід у безсмертя.

Народився Геракл у сім'ї смертних людей — Алкмени та Амфітріона, онука славного героя **Персея**². Але насправді батьком Геракла був сам верховний бог **Зевс**.

Краса Алкмени полонила громовержця, і він вирішив скористатися довгою відсутністю Амфітріона. Зевс прибрав його подобу, прийшов у дім Алкмени і жив з нею як зі своєю дружиною.

Алкмена завагітніла. Радісний Зевс у день її пологів поклявся перед богами-олімпійцями: хто в роді Персея народиться цього дня першим, той буде владарювати над усім своїм родом і царюватиме в найбільшому давньогрецькому місті **Мікені**.

Звісно, Зевс мав на увазі свого сина. Але його ревнива дружина **Гера** вирішила помститися зрадливому чоловікові. Богиня затримала пологи Алкмени, і першим у роді Персея народився син Сфенела — кволий, хворобливий хлопчик **Еврісфей**.

Ошуканому Зевсові залишалося тільки спробувати хоч якось виправити становище, аби полегшити долю сина, який опинився під владою мікенського царя Еврісфея. Верховний бог уклав з Герою угоду: Геракл буде служити Еврісфею, доки за його наказом не здійснить **12 подвигів**. Після цього він здобуде свободу та стане безсмертним.

Але Гера не відмовилася від помсти. Від самого народження Геракла вона прагнула занапастити його і почала з того, що послала до немовляти двох величезних змій. Але

¹ *Геракл* у римській міфології — Геркулес.

² *Персей* — син Зевса, який переміг жахливе чудовисько — горгону Медузу. Від одного погляду на цю потвору люди кам'яніли. Також Персея вважають засновником міста Мікени.

дитя Зевса було настільки дужим, що легко задушило їх рученятами у своїй колисці.

Молодий Геракл чудово володів зброєю, вправно боровся та влучно стріляв із лука. Коли мікенський цар Еврісфей покликав його до себе, Геракл прийшов, щоб виконати усі накази і здобути свободу та безсмертя.

Так майбутній герой отримав своє ім'я «Геракл» — *«той, хто звершує подвиги через утиски Гери»*.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Готуємося до роботи з текстом

1. Розкажіть про історію народження **Геракла**.
2. Поясніть, чому Геракл не став мікенським царем.
3. Як Геракл, син верховного бога Зевса, потрапив під владу **Еврісфея**?
4. Чому **Гера** переслідувала сина верховного бога Зевса?
5. Яку угоду уклав громовержець зі своєю дружиною?
6. Як Гера хотіла занапастити новонародженого Геракла? Чому її плани не здійснилися?
7. Чим Геракл уже від народження вирізнявся з-поміж інших людей?
8. Поясніть, що означає ім'я **Геракл**.

НЕМЕЙСЬКИЙ ЛЕВ

(перший подвиг)

Гераклові недовго довелося чекати першого доручення царя Еврісфея. Він доручив Гераклові вбити немейського лева. Цей лев, породжений Тіфоном¹ і Єхидною², був дивовижних розмірів. Він жив біля міста Немей і спустошував околиці. Зараз же пішов Геракл у гори, щоб розшукати лігвище лева. Вже був полудень, коли герой дійшов до схилів гір. Ніде не видно було жодної живої душі: ні пастухів, ні землеробів. Усе живе повтікало з цих місць, налякане жахливим левом.

Довго шукав Геракл по лісистих схилах гір та по ущелинах лігвище лева. Нарешті, коли вже сонце почало схи-

¹ *Тіфін* — могутній потворний велетень, уособлення руйнівних сил.

² *Єхидна* — кровожерлива потвора, напівжінка-напівзмія.

лятися на захід, знайшов Геракл у темній ущелині лігвище; воно було у величезній печері, що мала два виходи. Геракл завалив один із виходів величезними каменями і став чекати лева, сховавшись за камінням.

Перед самим вечором з'явився дивовижний лев із довгою кошлатою гривою. Напнув тятину свого лука Геракл і пустив одну за одною три стріли в лева, але стріли відскочили від його шкури — вона була тверда, як сталь. Грізно заричав лев, ричання його розкотилося, немов грім. Озираючись на всі боки, лев стояв в ущелині і шукав очима того, хто насмілювався пускати в нього стріли. Та ось він побачив Геракла і кинувся величезним стрибком на героя.

Мов блискавка, мигнула палиця Геракла і громовим ударом упала на голову лева. Лев звалився на землю, приголомшений страшним ударом; Геракл кинувся на лева, обхопив його могутніми руками і задушив. Взявши на плечі вбитого лева, Геракл

повернувся в Немею, приніс жертву Зевсові і встановив у пам'ять про свій перший подвиг Немейські ігри¹.

Коли Геракл приніс убитого ним лева в Мікени, Еврісфей зблід від страху. Цар Мікен зрозумів, яку нелюдську силу має Геракл. Він заборонив йому навіть наближатися до воріт Мікен; коли ж Геракл приносив докази своїх подвигів, Еврісфей з жахом дивився на них з високих мікенських мурів.

Як ілюстрацію використано малюнок Мігеля Коїмбри

¹ Немейські ігри — подібні до Олімпійських ігор загальногрецькі спортивні змагання в місті Немей на честь Зевса; їх проводили кожні два роки. На період змагань припиняли всі війни.

СТАЙНІ ЦАРЯ А́ВГІЯ

(шостий подвиг)

Незабаром Еврісфей дав нове доручення Гераклові. Він повинен був очистити від гною стайні царя А́вгІя, сина світлосяйного бога сонця Геліуса. Бог сонця дав своєму синові величезні багатства. Особливо численні були стада А́вгІя.

Геракл запропонував Авгієві очистити за один день усі його величезні стайні, якщо той погодиться віддати десяту частину своїх стад. Авгій погодився. Йому здавалося, що неможливо виконати таку роботу за один день. Але Геракл повалив з двох протилежних сторін стіну, що оточувала стайні, і відвів у них воду двох рік. Вода цих рік в один день винесла весь гній зі стаєнь, а Геракл знову склав стіни. Коли герой прийшов вимагати нагороди, то гордий цар не віддав йому обіцяної десятої частини стад, і довелося Гераклові повернутися ні з чим.

Страшенно помстився великий герой цареві Еліді Авгію. Через кілька років, уже звільнившись від служби Еврісфееві, Геракл увійшов з великим військом в Еліду, переміг у кровопролитній битві Авгія. Після перемоги герой приніс жертви олімпійським богам і встановив Олімпійські ігри, які й проводились відтоді всіма греками кожні чотири роки.

КЕ́РБЕР¹

(одинадцятий подвиг)

Тільки Геракл повернувся в Тірінф, як уже знову послав його на подвиг Еврісфей. Це був уже одинадцятий подвиг, який повинен був здійснити Геракл на службі в Еврісфея. Неймовірні труднощі довелося перебороти Гераклові під час цього подвигу. Він мусив спуститись у похмурі, повне страхіть підземне царство Аїда і привести до Еврісфея охоронця підземного царства, жакливого, пекельного пса Кербера. Три голови було в Кербера, на шиї в нього звивалися змії, хвіст його закінчувався головою дракона з величезною пащею. Геракл через темну прірву спустився в

¹ У деяких виданнях Цербер.

підземного царства. В підземне царство Геракла ввів вісник богів Гермес, провідник душ померлих, а супутницею великого героя була найулюбленіша дочка Зевса Афіна Паллада. Коли Геракл увійшов у царство Аїда, з жаху розлетілися тіні померлих. Не втікала тільки, побачивши Геракла, тінь героя Мелеагра. З благанням звернулася вона до великого сина Зевса:

— О, великий Геракле, благаю тебе в пам'ять нашої дружби: зглянься на осиротілу сестру мою, прекрасну Деяніру! Беззахисною залишилася вона після моєї смерті. Візьми її за дружину собі! Будь її захисником!

Геракл обіцяв виконати просьбу друга і пішов далі за Гермесом. Назустріч Гераклові підвелася тінь жахливої Горґони Медузи, вона грізно простягала свої мідні руки і махнула золотими крилами, на голові її заворушилися змії. Схопився за меч безстрашний герой, але Гермес зупинив його:

— Не хапайся за меч, Геракле! Адже це тільки безтілесна тінь!

Багато страхіть бачив на шляху своєму Геракл; нарешті, він став перед тронем Аїда. Із захопленням дивилися володар царства померлих і дружина його Персефона на великого сина громовержця Зевса, який безстрашно спустився в царство темряви і смутку. Він, величний, спокійний, стояв перед тронем, спершись на свою величезну палицю. Аїд милостиво вітав сина свого великого брата Зевса і запитав, що примусило його спуститися в царство темряви. Схиляючись перед Аїдом, відповів Геракл:

— О, володарю душ померлих, великий Аїде, не гнівайся на мене за мою просьбу, всесильний! Адже ти знаєш, що не зі своєї волі прийшов я в твоє царство. Дозволь мені, владико Аїде, відвести в Мікени твого триголового пса Кербера. Наказав мені це зробити Еврісфей, якому служу я з веління світлих богів-олімпійців.

— Я виконаю твою просьбу, але ти мушиш без зброї приборкати Кербера. Якщо приборкаєш його, то я дозволю відвести його до Еврісфея.

Довго шукав Геракл Кербера в підземному царстві. Нарешті, знайшов. Геракл обхопив своїми руками, міцними, мов сталь, шию Кербера. Завив Аїдів пес; усе підземне царство наповнилося його виттям. Він силкувався видертись з обіймів Геракла, та тільки міцніше стискали могутні руки героя шию Кербера. Обвив хвіст свій Кербер навколо ніг героя, вп'ялася голова дракона своїми зубами йому в тіло, але все даремно.

Нарешті, напівзадушений, пес Аїда впав до ніг героя. Геракл приборкав його і повів із царства темряви в Мікени. Злякався денного світла Кербер; весь покритися він холодним потом, отруйна піна капала з його трьох пащ на землю; всюди, де капнула хоч краплина піни, виростало отруйне зілля.

Геракл привів до мікенських мурів Кербера. Злякався боягузливий Еврісфей, як тільки поглянув на страшного пса. Мало не на колінах благав він Геракла відвести Кербера назад у царство Аїда. Геракл виконав його просьбу і повернув Аїдові його страшного охоронця Кербера.

Як ілюстрацію використано малюнок Мігеля Коїмбри

ЯБЛУКА ГЕСПЕРІД

(дванадцятий подвиг)

Найважчим випробуванням Геракла на службі в Еврісфея був його останній подвиг. Він повинен був піти до титана Атласа, який держить на плечах небесне склепіння, і дістати з його садів, за якими доглядають дочки Атласа Гесперіди, три золоті яблука вічної молодості. Яблука ці росли на золотому дереві, вирощено-

му богинею землі Геєю як подарунок Гері в день її весілля із Зевсом. Щоб здійснити цей подвиг, треба було насамперед дізнатися про шляхи до садів Гесперид, що охоронялися драконом, який ніколи не склепляв очей своїх сном.

Ніхто не знав шляху до Гесперид і Атласа. Довго блукав Геракл Азією і Європою; скрізь Геракл розпитував про шлях, але ніхто не знав його. Зайшов він на крайню північ, до ріки Ерідану. На берегах Ерідану з пошаною зустріли великого сина Зевса прекрасні німфи¹ і дали йому пораду, як знайти шлях до садів. Геракл повинен був напаси на морського віщого старця Нерейя, коли той вийде на берег; крім Нерейя, ніхто не знав цього шляху.

Геракл довго шукав покровителя моряків Нерейя. Нарешті вдалося йому знайти Нерейя на березі моря. Геракл напав на морського бога. Важкою була боротьба. Щоб визволитися із залізних обіймів Геракла, Нерей прибирав різні подоби, але все ж не випускав його герой. Нарешті він зв'язав стомленого Нерейя, і морському богові довелося відкрити Гераклові таємницю шляху до садів Гесперид. Син Зевса відпустив морського старця і вирушив у далеку путь.

Довелося йому йти через Лівію. Тут зустрів він велетня Антейя, сина Посейдона, бога морів, і богині землі Геї. Антей примушував подорожніх боротися з ним і всіх, кого перемігав, немилосердно вбивав. Велетень зажадав, щоб і Геракл боровся з ним. Ніхто не міг перемогти Антейя, не знаючи таємниці, звідки велетень черпав під час боротьби нові сили. А таємниця була така: коли Антей почував, що починає втрачати силу, він доторкався до землі, своєї матері, і поновлювалися його сили. Але варто було відірвати Антейя від землі і підняти його в повітря, як зникали його сили.

Довго боровся Геракл з Антеєм, кілька разів він валив його на землю, але тільки прибавлялося сили в Антейя. Раптом під час боротьби підняв могутній Геракл Антейя висо-

¹ Німфи — другорядні божества, які жили в печерах, лісах, полях, горах, річках і джерелах. Вони уособлювали сили і явища природи. За міфами, німфи були довговічними, але не безсмертними. Від шлюбів німф з богами народжувалися герої.

Німфи були втіленням усього приємного і милого в природі. Зображували їх вродливими і веселими дівчатами.

ко в повітря, виснажились сили в сина Геї, і Геракл задушив його.

Багато ще довелося зустріти Гераклові на шляху небезпек, поки дійшов він до краю землі, де стояв великий титан Атлас.

— О, великий титане Атласе! — звернувся до нього Геракл, — я син Зевса — Геракл. Мене прислав до тебе Еврісфей, цар Мікен. Він звелів мені дістати в тебе три золоті яблука із золотого дерева в садах Гесперид.

— Я дам тобі яблук, сину Зевса, — відповів Атлас, — а ти, поки я ходитиму по них, повинен стати на моє місце і тримати на плечах небесне склепіння.

Геракл став на місце Атласа. Неймовірний тягар опустився на плечі Зевсового сина. Він напружив усі свої сили і вдержав небозвід.

Страшенно давив тягар на могутні плечі Геракла. Він зігнувся, його м'язи здулися, мов гори, піт уклав усе його тіло від напруження, але нелюдські сили і допомога богині Афіни дали йому змогу тримати небозвід, поки вернувся Атлас із золотими яблуками.

Повернувшись, Атлас сказав героєві:

— Ось три золоті яблука, Геракле, якщо хочеш, я сам віднесу їх у Мікени, а ти потримай до мого повернення небозвід, потім я стану на твоє місце.

Геракл зрозумів хитрість Атласа: титан хотів зовсім позбутися своєї тяжкої праці, і тому на хитрощі відповів хитрощами.

— Я згоден! — відповів Геракл, — тільки дозволь мені зробити собі подушку, я покладу її на плечі, щоб не давив їх так жахливо небозвід.

Атлас став на своєму місці і звалив на плечі тягар неба. А Геракл підняв лук свій і сагайдак зі стрілами, взяв палицю й золоті яблука і сказав:

— Прощай, Атласе! Я держав небозвід, поки ти ходив по яблука Гесперид, а вічно нести на плечах увесь тягар неба я не хочу.

З цими словами Геракл пішов від титана, і знов довелося Атласові тримати на могутніх плечах своїх небозвід. А Геракл повернувся до Еврісфея і віддав йому золоті яблука¹.

Як ілюстрації використано малюнок із сайту енциклопедії Wiki Demi Dieux та малюнок Раяна Лі

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом

1. Перекажіть міф про **перший подвиг** Геракла.
2. Доведіть, що герой був не лише надзвичайно сильною, а й розумною людиною.
3. Доведіть, що, знешкодивши немейського лева, Геракл насамперед допоміг звичайним людям.
4. Які з наказів **Еврісфея** були, на вашу думку, справді корисними для людей, а які можна назвати забаганками правителя?
5. Який із відомих вам подвигів сина **Зевса** вразив вас найбільше? Поясніть чому.
6. Які **фантастичні істоти** зображені в міфах про Геракла? Яку шкоду вони завдавали людям?
7. Як ви вважаєте, що або кого мали на увазі давні люди під образами хитрощів і потвор?

¹ За одним із міфів, розбійники за наказом єгипетського владаря викрали прекрасних німф Гесперид. Їх врятував Геракл. На знак подяки Геспериди подарували героєві золоті яблука зі своїх чудесних садів.

Узагальнюємо та підсумовуємо

8. **Порівняйте** образи могутнього **Геракла** і царя Мікен **Еврісфея**.
9. Доведіть, що в зображенні Геракла та Еврісфея використано прийом **протиставлення**.
10. Які риси втілені в образі **міфологічного героя**? Доведіть, що в образі сина Зевса давні греки втілили найкращі риси народного героя.
11. Поміркуйте, чому **Геракл** у небезпечних походах одягав на себе шкуру переможеного **немейського лева**.
12. Порівняйте засоби захисту військових у різні епохи. Прокоментуйте зображення Геракла, а також античного, середньовічного і сучасного воїнів.

Пов'язуємо новий матеріал із вивченим раніше

13. Згадайте, як Геракл звільнив **Прометей**.
14. Що спільного в образах титана **Прометей** і героя **Геракла**?
15. До якої **групи міфів** належать міфи про Геракла?

Завдання від Фантазерчика

1. Придумайте власний міф про подвиг Геракла.
2. Які **фантастичні події** будуть у центрі уваги?
3. Образи яких **фантастичних істот** ви введете у свій твір?
4. Якими особливими здібностями будуть наділені боги і герої у вашому міфі?
5. Запишіть свій **міф** у зошит.

Потіште Знаюсю своїми знаннями

Скористайтесь покликанням <https://cutt.ly/V6p6xxH> або QR-кодом і виберіть правильні відповіді в тестах.

Завдання від Фантазерчика

1. Об'єднайтеся в пари або групи і підготуйте проєкт «Настільна гра «Подвиги Геракла»».
2. Поміркуйте, які **події** і які **фантастичні істоти** будуть у центрі уваги гравців.
3. На аркуші паперу намалюйте поле для гри та виготовте фігурку Геракла, який буде рухатися цим полем від «станції» до «станції».
4. Нехай першою станцією, наприклад, буде палац нікчемного мікенського царя Еврісея.
5. За бажання запропонуйте власну концепцію настільної гри.

Дедал та Ікар
(картина художника
Андріана Бекіарова)

МІФИ ЗА ВИБОРОМ ДЕДАЛ ТА ІКАР. ОРФЕЙ І ЕВРІДІКА. НАРЦІС

Скористайтеся QR-кодом або покликанням <https://cutt.ly/66p6lao> і прочитайте запропоновані міфи. Дайте відповіді на запитання та опрацюйте завдання, розміщені після текстів міфів.

Давньоєгипетські боги
Шу та Тетфнут
(давньоєгипетська фреска)

Міфи ДЛЯ ДОДАТКОВОГО ЧИТАНЯ

ІНДІЙСЬКІ МІФИ. ЄГИПЕТСЬКІ МІФИ

Скористайтеся QR-кодом або покликанням <https://cutt.ly/B6p6Mh3> і прочитайте запропоновані міфи. Дайте відповіді на запитання та опрацюйте завдання, розміщені після текстів міфів.

Жуль Верн (1828–1905)

Жуль Верн — видатний французький письменник, один із найпопулярніших авторів світової літератури. Народився Жуль Верн у великому портовому місті Нант. Він з дитинства захоплювався кораблями, вітрилами, мріяв про далекі подорожі й пригоди.

Одного разу 11-річний Жуль потайки від батьків найнявся юнгою на шхуну, що готувалася відплисти до берегів далекої Індії. Хлопчика повернули додому із судна, яке вже знялося з якоря.

Минув час, і юний Жуль Верн на вимогу батьків став не мандрівником, а юристом. Але в нього з'явилася нова мрія — література. І як тільки випадала вільна година, він брався за перо.

Упродовж багатьох років Жуль Верн вивчав різні науки. Він збирав цікаві відомості з географії, астрономії, біології, фізики, етнографії і записував їх у зошити. (І таких зошитів за все його життя назбиралося понад 20 тисяч!)

Як наслідок, у Жуля Верна виникла ідея написати твір, у якому поєднувалися б захопливі пригоди із цікавими науковими фактами.

І вже перший пригодницький роман Жуля Верна «П'ять тижнів на повітряній кулі» приніс 35-річному авторові славу. Книгу одразу ж переклали багатьма мовами.

Жуль Верн усе життя працював над створенням величезної серії книг *«Надзвичайні подорожі»*. До цієї серії увійшло аж 62 романи!

У своїх творах автор багато уваги приділяв науковим відкриттям, утверджував віру в людський розум і прогрес. Водночас Жуль Верн застерігав від використання знань на шкоду людству, від застосування технічних досягнень заради наживи і влади.

Жуля Верна називають творцем *науково-фантастичного* і *науково-пригодницького романів*. За все своє життя він написав понад сто томів. Серед них наукові дослідження з географії і художні твори. Найвідомішими є *географічні романи* *«П'ятнадцятирічний капітан»* (1878 рік) і *«Діти капітана Гранта»* (1868 рік).

Для тих, хто хоче знати більше

Жуль Верн — автор романів про неймовірні пригоди. Однак письменник описував не казкові, магічні чи надприродні явища, а опирався на *наукові факти*. Багато з них стали основою його творів.

Обшир знань письменника вражав сучасників. Ходили навіть чутки, що *Жуль Верн* — це спільний псевдонім¹ групи фахівців, які представляють різні галузі науки.

Водночас письменник зумів геніально передбачити розвиток багатьох наук. Сьогодні Жуля Верна вважають спів-автором великої кількості винаходів.

Цей факт пояснюється тим, що науковців, які читали його твори, зацікавлювали оригінальні ідеї письменника, і вони починали активно працювати у визначеному романіст-ном напрямі. Зі 108 наукових ідей Жуля Верна 64 вже стали реальністю!

Ви не повірите, але письменник передбачив появу літаків, вертольотів, кінематографа, відеозв'язку, підводних човнів тощо! Також Жулю Верну належать ідеї космічних польотів, використання атомної енергії та багато інших.

¹ Псевдонім — вигадане ім'я, яке людина обирає собі для публічної діяльності. Здебільшого псевдоніми використовують митці.

Готуємося до роботи з текстом твору

1. Що ви можете розповісти про особливості романів *Жуля Верна*?
2. Яку роль відіграла *наука* у творчості французького письменника?
3. Яке значення має творчість Жуля Верна в розвитку науки?
4. Поясніть відмінність між *казковою* і *науковою фантастикою*.

П'ЯТНАДЦЯТИРІЧНИЙ КАПІТАН

(уривки)

ЧАСТИНА ПЕРША

15 січня 1873 року після невдалого сезону полювання на китів шхуна-бриг¹ «Пілігрим»² прибула до міста Окленд на східному узбережжі Нової Зеландії. Корабель належав американському підприємцеві Джеймсу Уелдону, а командував ним досвідчений капітан Халл.

Наймолодшим членом екіпажу був Дік Сенд, п'ятнадцятирічний матрос, — хлопець із сиротинця, який з восьми років плавав юнгою на торгових кораблях. Одного дня його помітив капітан Халл, узяв під свою опіку і познайомив з Джеймсом Уелдоном.

Уелдон також заопікувався сиротою. Він віддав Діка до школи в Сан-Франциско. Кілька років місіс Уелдон була Діку Сенду за матір, а її маленького сина Джека Дік Сенд любив, мов рідного брата.

В Окленді Халл залишив частину команди, яку наймав лише на сезон полювання, і збирався продовжити шлях до чилійського порту Вальпараїсо. Там судно мало розвантажитись, а потім плисти вздовж узбережжя додому, у Сан-Франциско.

В Окленді «Пілігрим» узяв на борт чотирьох пасажирів — дружину власника корабля місіс Уелдон, її сина Джека і кузена Бенедикта — вченого, який досліджував комах, а також стару темношкіру няню Джека — Нен. Команда ж поповнилася новим коком (корабельним кухарем) — португальцем на ймення Негору, чоловіком неприємним і неговірким.

Дорогою до Вальпараїсо «Пілігрим» натрапив на затонулий корабель. На ньому вижили лише п'ятеро темношкірих пасажирів — найстаршим був Том, решта — молоді хлопці: Бет (син Тома), Остін, Актеон і Геркулес. Усі вони були вільними людьми і громадянами Сполучених Штатів. А ще на кораблі знайшли здорового пса, якого звали Дінго.

¹ Шхуна-бриг — судно, що має кілька щогл, оснащених прямими й косими вітрилами (примітка перекладача.)

² Пілігрим у перекладі з давньонімецької мови — чужоземець; паломник; мандрівник.

Одного дня екіпаж помітив в океані величезну китиху і вирішив полювати її, хоча матросів для цього було недостатньо. Вся команда вирушила в шлюпці на полювання, а на кораблі залишилися тільки пасажири, кок Негору і пес Дінго.

Розділ 8. СМУГАЧ

Досвідчений китобій, капітан Халл ніколи не покладався на щасливий випадок. Полювання на смугача — важка справа. Тут не слід легковажити жодною пересторогою. І капітан Халл не легковажив.

Насамперед він наказав стерновому підходити до кита проти вітру, щоб не виказати шумом свого наближення. Тож Говік скеровував шлюпку по видовженій кривій, щоб у такий спосіб обійти червонясте поле, посеред якого плавав смугач, і опинитися з протилежного боку.

Боцман Говік, старий бувалий моряк, відзначався неабиякою витримкою. Капітан Халл у всьому довіряв йому і міг цілком покластися на нього у найвідповідальнішій мить.

— Увага, Говіку! — мовив капітан Халл. — Спробуймо заскочити смугача зненацька. Постарайтесь тихенько підійти до нього на відстань, звідки його можна дістати гарпуном. — І докинув, звертаючись до матросів: — Тепер веслуйте якнайтихіше, хлопці.

Через пів години після того, як капітан Халл з командою залишили судно, вони обпливли смугача, вийшовши на нього проти вітру; тварина була тепер на півдорозі між шлюпкою й «Пілігримом».

Настав час наблизитись до кита, і це слід було зробити якомога тихіше. Може, вдасться підійти до нього майже впритул, не привернувши уваги, й загарпунити його.

— Тихіше, хлопці! — наказав капітан Халл.

— Мені здається, — озвався Говік, — що наша рибинка щось почула! Вона вже не сопе так гучно, як досі.

— Тихіше! Тихіше! — повторив капітан Халл.

Через п'ять хвилин шлюпка перебувала за кабельтов од смугача.

Стоячи на кормі, боцман спрямовував човна до лівого боку кита, водночас стараючись триматися на певній від-

стані від його страшного хвоста, одного удару якого було б досить, аби розтрощити на друзки їхню шлюпку. А на носі стояв капітан Халл з гарпуном у руці, яким він мав завдати першого удару. Поряд з капітаном у цебрі лежала перша з п'яти бухт линви, міцно прив'язаної до гарпуна. До цієї линви можна буде по черзі доточити інші чотири, якщо кит пірнатиме на велику глибину.

— Приготуватись! — стиха скомандував капітан Халл.

Смугач уже не рухався й, здавалось, заснув. Кити, що їх заскакують отак зненацька під час сну, — дуже легка здобич. Часто їх вдається забити першим ударом. «Дивно, що він не ворухиться! — подумав капітан Халл. — Не може бути, щоб цей мамула спав... Тут щось не те!»

Те саме подумав і боцман, намагаючись роздивитися другий бік тварини, хоч і намарне. Однак розмірковувати було ніколи — настав час діяти.

Тримавши гарпун посередині держака в піднятій руці, капітан Халл кілька разів змахнув ним туди й назад, щоб краще прицілитись смугачеві в бік. Відтак із силою метнув гарпун.

— Назад, назад! — тут же крикнув він.

Матроси, налігши на весла, рвонули шлюпку назад, щоб вчасно уникнути удару смугачевого хвоста.

Раптом пролунав вигук боцмана, й усі зрозуміли, чому кит лежав на воді так довго і непорушно.

— Китеня! — гукнув боцман.

Поранена гарпуном самиця перекинулась набік, і тоді моряки побачили китеня, яке вона саме годувала.

Капітан Халл знав: якщо поблизу китеня — полювати ще небезпечніше. Мати, напевно, люто захищатиметься, рятуючи себе й своє «маля», якщо так можна назвати тварину футів двадцять завдовжки.

Проте, всупереч побоюванням, смугачиха не напала відразу на шлюпку й не довелося чимскоріше рубати линву, прив'язану до гарпуна, та рятуватися втечею. Як це теж часто буває, вона спершу пірнула, потім велетенським стрибком вихопилася з води й неймовірно швидко попливла геть. Китеня не відставало від матері.

Але перш ніж вона пірнула, капітан Халл і боцман встигли її роздивитися, а отже, й оцінити, чого вона варта.

Це була велетенська тварина — щонайменше вісімдесят футів од голови до хвоста. Її жовтаво-брунатна шкіра була поцяткована численними темно-коричневими плямами. Було б справді жаль після щасливого початку відмовитись од такої багатой здобичі.

І почалася погоня — точніше, катання на буксирі. Шлюпка з піднятими веслами стрілою мчала по хвилях. Говік холоднокровно правував кормовим веслом, утримуючи шлюпку попри всі її жахливі ривки та повороти. А капітан Халл, не зводячи очей зі здобичі, повторював:

— Увага, Говіку, увага!

Але боцман і так ані на мить не послабляв пильності.

Шлюпка значно відставала від кита, і линва розмотувалася з такою швидкістю, що виникало побоювання, коли б вона не спалахнула від тертя об борт. Тож капітан Халл весь час змочував линву, наливаючи води в цебро з бухтою. Однак смугачиха ніби не збиралась ані спинятись, ані стишувати гону. До першої линви доточили другу, й вона розмоталась так само швидко. Через п'ять хвилин довелося в'язати третю, і вона теж хутко помчала під воду.

Смугачиха не спинялася. Мабуть, гарпун не зачепив жодного важливого для життя органу. Ось вона пірнула під воду, і з чимдалі крутішого нахилу линви було видно, що тварина, замість вертатись на поверхню, забирається чимраз глибше.

— Хай йому біс! — гукнув капітан Халл. — Ця бестія зжере усі наші п'ять бухт.

— І відтарабанить нас бозна-куди від «Пілігрима»! — докинув боцман Говік.

— Однак їй колись та доведеться виплисти на поверхню, щоб дихнути, — мовив капітан Халл. — Кит — не риба; повітря йому потрібно, як і людині.

До третьої бухти невдовзі довелося доточити четверту, і це вже занепокоїло матросів, кожен з яких подумки прикидав, скільки саме припаде йому від улову.

— От бісова тварюка! — бурмотів капітан Халл.

Нарешті дійшла черга й до п'ятої бухти. Вона теж швидко розмоталася до половини. Аж тут линва ніби послабла.

— Чудово! — вигукнув капітан Халл. — Линва слабне: смугачиха стомилася!

Вони перебували миль за п'ять од «Пілігрима».

Капітан Халл, піднявши жердину з вимпелом на кінці, подав Дікові Сенду знак підійти ближче. Однак вітер був слабкий і нестійкий. Він повівав короткими подувами. Напевне, «Пілігримові» буде важко, якщо взагалі можливо підійти до шлюпки.

Тим часом, як і передбачав капітан Халл, смугачиха спливла на поверхню подихати. Гарпун стирчав у неї в боці. Вона майже непорушно лежала на воді, мабуть, дожидаючи китеняти, яке відстало під час цього несамовитого гону.

Капітан Халл наказав налягти на весла, і незабаром вони знов підпливли до смугачихи. Два матроси за наказом капітана склали весла й озброїлись довгими списами, якими добивають пораненого кита. Узяв списа й капітан. Говік сторожко правував шлюпкою, не відводячи очей від смугачихи.

— Увага! — крикнув капітан Халл. — Бийте влучно, хлопці, не схибте! Ви готові, Говіку?

— Готовий, капітане, — відповів боцман, — однак мене турбує одна річ. Дивно, що після таких несамовитих перегонів ця тварюка виляглась на воді й не ворухиться.

— Мені це теж здається підозрілим, Говіку.

— Треба діяти обережніше.

— Так, обережніше. Але ми мусимо взяти її будь-що!

Шлюпка ще ближче підійшла до смугачихи, яка повільно крутилася на місці. Китеняти не було видно, і, можливо, вона шукала його. Раптом смугачиха змахнула хвостом і відпливла футів на двадцять.

— Бережись! — закричав капітан Халл. — Зараз вона візьме розгін і кинеться на нас. Бери вбік, Говіку, вбік!

Смугачиха й справді повернулася головою до шлюпки. Потім, вдаривши по воді своїми велетенськими плавцями,

кинулась уперед. Боцман Говік, який точно визначив напрямок нападу, рвонув шлюпку вбік, і смугачиха проскочила мимо, не зачепивши її.

Капітан Халл і два матроси встигли вдарити тварину списами, намагаючись влучити в якийсь важливий для життя орган.

Смугачиха спинилася й, пустивши високо вгору два струмені забарвленої кров'ю води, знов кинулась на шлюпку. Величезна тварина посувалася стрибками й здавалася ще страхотливішою. Треба було мати неабияку мужність, щоб не розгубитися, побачивши такого велета.

Говік і цього разу зумів уникнути удару, відвівши шлюпку вбік.

Коли смугачиха мчала мимо, їй знов завдали три глибокі рани списами. Пливучи, тварина так сильно билася по воді своїм страшним хвостом, що піднялася велетенська хвиля, неначе зненацька схопився шторм. Шлюпка мало не перекинулася й, зачерпнувши бортом води, заповнилася до половини.

— Відра! Відра! — закричав капітан Халл.

Два матроси, кинувши весла, заходились швидко вичерпувати воду. Тим часом капітан Халл перерубав линву, в якій уже не було потреби. І то слушно: розлючена від болю тварина й не думала тікати. Тепер нападала вона, і її агонія несла із собою страшну загрозу.

Вона втретє повернулася носом до шлюпки і пішла в атаку.

Але напівзатоплена шлюпка вже не могла маневрувати так легко, як досі. Тепер вона навряд чи уникла б удару, переставши слухатись керма; тим паче не могла вона втек-

ти. Хоч хай як матроси налягали на весла, прудка смугачиха наздогнала б їх кількома змахами плавців. Треба було думати вже не про напад, а про самооборону.

Капітан Халл розумів це дуже добре.

За третьою атакою вдалося тільки послабити удар. Промчавши мимо, смугачиха зачепила шлюпку одним з передніх плавців з такою силою, що Говік упав. Жоден із трьох списів, як на лихо, підбитих поштовхом, не влучив у ціль.

— Говіку! — гукнув капітан Халл, ледве встоявши на ногах.

— Я тут, капітане! — відповів боцман, підводячись. — У мене все в порядку!

Раптом він побачив, що його кормове весло зламалось навіпіл.

— Візьми друге весло! — сказав капітан Халл.

— Єсть! — відповів Говік.

Цієї миті, всього за кілька метрів од шлюпки, вода ніби закипіла, й на поверхню впливло китеня.

Смугачиха побачила своє маля й чимдуж кинулась до нього. Це зробило боротьбу ще запеклішою: смугачиха мала битися за двох.

Капітан Халл глянув у бік «Пілігрима» й відчайдушно замахав жердиною з вимпелом на кінці.

Але чим міг зарадити Дік Сенд, який зробив усе можливе на перший капітанів сигнал?

Вітрила на «Пілігримі» вже наставили, й вітер став наповнювати їх. Та, на жаль, на шхуні-бригу не було парової машини з гвинтом, щоб прискорити хід. Спустити на воду шлюпку з темношкірими пасажирами і поквапитись на підмогу капітанові? Однак це б забрало хтозна-скільки часу. Він усе ж наказав спустити на воду кормову шлюпку й вести її на буксирі, щоб капітан і команда могли скористатися з неї, коли б виникла потреба.

Тим часом смугачиха, прикриваючи маля, знов кинулась в атаку. Цього разу вона йшла так, ніби твердо поставила собі не схибити.

— Пильуйте, Говіку! — востаннє крикнув капітан Халл.

Але боцман був тепер обеззброєний. Замість довгого кормового весла, що діяло як важіль, він тримав у руках коротке гребне весло.

Він спробував повернути шлюпку. Та всі його зусилля були марні.

Матроси зрозуміли — вони загинули. Підхопившись на ноги, вони відчайдушно закричали, і крик, можливо, почули на «Пілігримі».

Морське чудовисько вдарило по шлюпці своїм страшним хвостом. Підкинута догори неймовірною силою, шлюпка розлетілася на три частини, що попадали у вир, серед якого вертілася смугачиха. Нещасні матроси, хоча й усі тяжко поранені, ще б змогли втриматися на воді, якби їм вдалося схопитися за уламки шлюпки. З «Пілігрима» встигли побачити, як капітан Халл допомагав це зробити боцманові Говіку...

Але смугачиха, конаючи в страшній агонії, борсалась як навіжена, підстрибуючи, крутилася на місці й несамовито біла хвостом по воді. Протягом кількох хвилин годі було щось розібрати в цім воднім смерчі, що розлітався бризками та піною, розкочуючи на всі боки велетенські хвилі.

Коли Дік Сенд із хлопцями кинулись у шлюпку й за чверть години підпливли до місця побоїща, то не застали там уже нікого живого. На поверхні червоної від крові води плавали самі тільки уламки шлюпки.

Розділ 9. Капітан Сенд

Скорбота і жах — такі почуття охопили пасажирів, свідків цієї катастрофи. Всі були приголомшені смертю капітана Халла й матросів.

Страшна сцена розігралася в них майже на очах, а вони були безсилі бодай щось зробити для порятунку товаришів! Вони навіть не встигли вчасно підплисти на шлюпці, щоб підібрати поранених. І капітан Халл з командою навіки зникли в морській безодні...

На «Пілігримі» не було ні капітана, щоб командувати, ні матросів, щоб виконувати команди. Судно перебувало

серед безкраїх просторів Тихого океану, за сотні миль до найближчого берега, віддане на ласку вітру та хвиль.

Лихо було страшне. На борту «Пілігрима» не залишилося жодного моряка!

Ні, один усе ж залишився: Дік Сенд! Але він — молодий матрос, п'ятнадцятирічний юнак! Однак тепер він — капітан, боцман, матрос, одне слово, уособлює собою всю команду. На борту є пасажирів — мати з сином та їхні супутники, і це ще дужче ускладнювало становище. Правда, є ще п'ятеро темношкірих. Це славні, хоробрі, сумлінні люди, готові виконувати його накази, однак вони анічогісінько не тямлять у морській справі!

Дік Сенд, схрестивши руки, непорушно стояв на палубі й дивився на хвилі, що поглинули капітана Халла, якого він любив, мов батька. Потім окинув зором обрії, силкуючись нагледіти судно, що в нього міг би попросити допомоги або хоч пересадити на нього місця Уелдон.

Але океан був пустельний. Навколо «Пілігрима», скільки сягало око, були тільки небо та вода.

Дік Сенд надто добре знав, що вони перебувають далеко осторонь від морських торгових шляхів, а всі китобійні судна плавають іще далі, в південніших широтах, тримаючись місць свого промислу.

Доводилось дивитися небезпеці просто в вічі, бачити все так, як воно було. Що й робив Дік, щиросердно благаючи у Всевишнього допомоги. «Що робити? — думав він. — Яке прийняти рішення?»

Цієї миті на палубі знов з'явився Негору. Він пішов до камбуза¹ відразу після катастрофи. Ніхто б не міг сказати, яке враження справила трагедія на цього загадкового чоловіка. Він дивився на згубне полювання, не зробивши жодного жесту, не мовивши жодного слова. Та ніхто в ті хвилини не звертав уваги на кока. Проте якби хто й подивився на португальця, то помітив би, що хоч він жадібно стежив за всіма подробицями полювання, обличчя його було незворушне. Він не підійшов до місця Уелдон, коли та молилася за загиблих.

¹ Камбуз — приміщення для приготування їжі на кораблі (кухня).

Негору попрямував на корму, де непорушно стояв Дік Сенд. Кок спинився за три кроки від юнака.

— Ви хочете поговорити зі мною? — ввічливо спитав Дік Сенд.

— Ні, я хотів би поговорити з капітаном Халлом, — холодно відповів Негору, — а якщо його немає, то з боцманом Говіком.

— Але ж вам добре відомо, що обидва вони загинули!

— То хто тепер командує на кораблі? — зухвало спитав Негору.

— Я, — мовив Дік Сенд.

— Ви?! — Негору здвигнув плечима. — П'ятнадцятирічний капітан?

— Так. П'ятнадцятирічний капітан! — юнак підступив до кока.

— Так, — сказала місіс Уелдон. — На судні є капітан — Дік Сенд! Прошу це пам'ятати. І він зуміє добитись послуху від кожного!

Негору вклонився, насмішувато промимривши кілька слів, що їх годі було розчути, й неквапливо повернувся до себе в камбуз.

І Дік нарешті прийняв рішення!

Він оглянув вітрила, потім обвів уважним поглядом людей на палубі. Юнак розумів, яку велику відповідальність бере на себе, проте ухиляться від неї не хотів. Очі всіх супутників були звернені на нього. І, прочитавши в цих очах беззастережну довіру, Дік Сенд у кількох словах сказав, що люди можуть цілком покластися на нього.

При цьому Дік Сенд не переоцінював своїх можливостей. Юнак міг залежно від обставин ставити чи прибирати вітрила з допомогою Тома та інших темношкірих, однак

йому ще бракувало знань, потрібних для того, щоб визначати місцеперебування корабля в океані.

За чотири-п'ять років Дік Сенд досконало оволодів би прекрасним і водночас важким фахом моряка. Шляхом астрономічних спостережень він би визначав — як щодня визначав і капітан Халл — місцеперебування свого корабля з точністю до однієї милі, нинішній та подальший правильний курс.

А поки що Дік Сенд міг робити це тільки приблизно, вимірюючи пройдений шлях лагом¹, визначаючи напрямком компасом та вносячи поправки на дрейф. Проте він не злякався.

Місіс Уелдон зрозуміла все, що відбувалося в душі сміливого й рішучого хлопця.

— Дякую, Діку, — мовила вона твердим голосом. — З нами вже немає капітана Халла. Вся команда загинула разом з ним. Доля корабля в твоїх руках! Я певна, Діку, що ти врятуєш корабель і всіх нас.

— Так, місіс Уелдон, — відповів Дік, — я постараюсь це зробити.

— А ти можеш сказати, Діку, де перебуває «Пілігрим» тепер? — спитала місіс Уелдон.

— Це дуже просто дізнатись, — відповів юнак. — Мені треба тільки глянути на карту, де капітан Халл учора позначив наше місцеперебування.

— А ти зможеш повести корабель у потрібному напрямку?

— Так. Я триматиму курс на схід, до того місця на американському узбережжі, де ми повинні пристати.

— Однак, Діку, — мовила місіс Уелдон, — ти, мабуть, і сам розумієш, що ця катастрофа може та й має змінити наші попередні плани? Звісно, відпадає всяка необхідність вести «Пілігрим» до Вальпараїсо. Тепер треба плисти до ближчого порту на американському узбережжі.

— Безперечно, місіс Уелдон, — відповів Дік Сенд. — Можете не боятись. Американський берег сягає так далеко на південь, що ми до нього десь неодмінно та пристанемо.

¹ Лаг — прилад для вимірювання швидкості ходу судна.

Дік Сенд говорив з упевненістю бувалого моряка, котрий чув під ногами палубу надійного корабля — корабля, який не повинен підвести його. Він уже був зібрався з допомогою темношкірих поставити вітрила й стати за стерно¹, аж тут місіс Уелдон нагадала йому, що насамперед він має визначити місцеперебування «Пілігрима».

І справді, це належало зробити передусім. Дік Сенд пішов до капітанської каюти і приніс звідти карту, де ввечора капітан Халл позначив крапкою їхнє місцеперебування. Він показав місіс Уелдон, що шхуна-бриг перебуває на 43°35" південної широти і 164°13" західної довготи, бо за останні двадцять чотири години судно майже не зрушило з місця.

Місіс Уелдон схилилася над картою. Вона вдивлялася в коричневу пляму, що нею позначено землю, праворуч од цього широкого океану. То був берег Південної Америки, велетенський бар'єр між Тихим і Атлантичним океанами. Розглядаючи, отак як вона, недосвідченими очима карту, де вміщався цілий океан, можна було подумати, що берег зовсім недалечко й довести туди пасажирів на «Пілігримі» — легка й незабарна справа. Ця ілюзія незмінно виникає у кожного, хто незнайомий з масштабами морських карт. Місіс Уелдон і справді здавалося, що до землі рукою подати, як і на оцьому клапті паперу.

Дік Сенд уявляв собі все це не так, як місіс Уелдон. Він знав, що до землі далеко, що до неї плисти чимало сотень миль. Але він уже прийняв рішення. Відповідальність, яку він узяв на себе, робила його дорослим. Настав час діяти. Треба було скористатися з норд-веста, що дужчав і дужчав, пересилуючи супротивний вітер, який повівав досі. Табунці пір'ястих хмар високо в небі вказували на те, що він віятиме досить тривалий час.

Дік Сенд покликав Тома і його товаришів.

— Друзі мої, — мовив він. — На нашому судні немає іншої команди, крім вас. Я не можу керувати «Пілігримом» без вашої допомоги. Ви не моряки, але у вас дужі руки. Тож коли ви ними як слід попрацюєте, ми зможемо

повести «Пілігрим» належним курсом. А від цього залежатиме наш загальний порятунок.

— Капітане Дік, — відповів Том, — мої товариші і я — віднині ваші матроси. Доброї волі нам не бракує. Все, що ми здатні зробити за вашими наказами, зробимо!

— Чудові слова, Томе, — зауважила місіс Уелдон.

— Так, чудові слова, — повторив Дік Сенд. — Проте нам слід діяти обережно. Я не хочу ризикувати, тож не буду ставити водночас усіх вітрил. Краще йти трохи повільніше, зате з більшою безпекою. Цього вимагають обставини. Я покажу кожному з вас, друзі мої, що він має робити. Сам я стоятиму за стерном, доки стане снаги. Вряди-годи я лягатиму на дві-три години відпочити — цього мені буде досить. Однак треба, щоб на дві-три години хтось із вас заступав мене. Я вам, Томе, покажу, як керувати, послугувуючись компасом. Це неважко, і ви швидко навчитесь тримати правильний курс.

— Постараюсь навчитися, капітане Дік, — відповів старий.

— От і гаразд, — сказав юнак. — Постійте зі мною біля стерна до вечора, і, якщо я геть стомлюся, ви вже сьогодні заступите мене.

Розділ 10. Наступні чотири дні

Негору більше не поривався ставити під сумнів авторитет Діка Сенда. Здавалося, він мовчки визнав нового капітана. Він, як завжди, порався з ранку до вечора в своєму тісному камбузі, і його бачили на палубі дуже рідко. Зрештою, Дік Сенд вирішив замкнути кока у трюм, аж до кінця подорожі, якщо той бодай у чомусь його не послухається. На перший його знак Геркулес схопив би Негору на оберемок і відніс у трюм. Це не забрало б у дужого велета багато часу. Нен, яка вміла добре куховарити, заступила б Негору в камбузі. Кок, мабуть, розумів, що без нього могли б обійтися, і тим паче помітив, що за ним пильно стежать, тож поводився бездоганно.

Вітер чимдалі дужчав, однак не змінював свого напрямку, й аж до ночі не виникало потреби переставляти віт-

¹ Стерно — пристрій для керування рухом корабля (кермо).

рила. Міцні щогли, добряче залізне кріплення дозволили б йому витримати й набагато дужчий вітер.

Як уже сказано, компас і лаг були єдиними приладами, якими міг послуговуватися Дік Сенд, щоб визначити напрямок і пройдений шлях. Молодий капітан наказував щопівгодини опускати в воду лаг і сам записував дані.

На борту «Пілігрима» було два компаси. Один висів у стерновій рубці перед очима стернового, його картушка, освітлювана вночі двома лампочками, о будь-якій порі показувала напрямок ходу судна.

Другий компас був укріплений на стелі в каюті, що її колись займав капітан Халл. Завдяки цьому капітан, не виходячи з каюти, міг завжди бачити, чи стерновий правильно веде судно, а чи, може, через недосвідченість або ж недбалість дозволяє йому відхилитися від курсу.

Та, як на лихо, в ніч проти 13 лютого, коли Дік Сенд стояв на вахті біля стерна, з компасом у каюті сталася біда. Міцне кільце, за яке було почеплено компас, переломилося, і він упав на підлогу.

Помітили це тільки вранці. Ніхто не міг пояснити, чому зламалося кільце. Та хоч хай там як, а компас розбився.

Дікові Сенду було дуже прикро. Тепер доведеться обходитись тільки компасом на рубці. Ніхто, очевидно, не винен у тому, що розбився компас, однак це могло мати неприємні наслідки. І молодий капітан вжив усіх застережливих заходів, аби вберегти єдиний, що залишився, компас од усяких випадковостей.

За винятком цієї прикрої події, на борту «Пілігрима» досі все йшло гаразд.

Дік Сенд розподілив вахту так, що йому випадало стояти за стерном уночі. Спав він по п'ять-шість годин удень, і цього йому, здавалося, було досить. На цей час Том і його син Бет заступали Діка біля стерна. Завдяки його порадам вони потроху ставали путящими стерновими.

Місіс Уелдон бачила спокій Діка Сенда, й до неї повернулася впевненість. Звісно, як і всі люди, вона часом впадала у відчай, але швидко себе переборювала. Місіс Уелдон

часто розмовляла з Діком Сендом. Юнак дуже цінував поради цієї розумної і сміливої жінки. Він щодня показував їй на карті пройдений шлях, що його наносив приблизно, керуючись напрямком руху й швидкістю корабля.

— Як бачите, місіс Уелдон, — часто казав Дік, — при цьому супутному вітрі ми неодмінно, і то скоро, добудемось до берегів Південної Америки. Не стану говорити напевно, проте сподіваюсь, що коли ми побачимо землю, то це буде неподалік од Вальпараїсо!

Безтурботний, як і всі діти в його віці, малий Джек знову взявся до своїх забав: бігав по палубі, бавився із собакою Дінго. Він, безперечно, помічав, що його приятель Дік приділяє йому менше уваги, однак мати пояснила йому, що не можна заважати Дікові в роботі. Малий Джек послухався і більше не турбував «капітана Сенда».

Отак і йшли справи на «Пілігримі». Темношкірі хлопці старанно виконували свою роботу, з кожним днем удосконалюючись у матроському ремеслі. Том став боцманом — товариші одностайно обрали його на цю посаду. Він був старшим по вахті, поки молодий капітан відпочивав. З ним стояли його син Бет і Остін. Актеон і Геркулес відбували другу вахту під керівництвом Діка Сенда. Отже, поки один стояв за стерном, інші два несли вахту на носі.

Молодий капітан, дарма що ця частина океану була далеко поза морськими шляхами, вимагав од нічної вахти якнайсуворішої пильності. Він ніколи не забував засвічувати бортові вогні: лівий — зелений, правий — червоний. І чинив вельми слушно.

Стоячи всю ніч за стерном, Дік Сенд подеколи відчував непереборну знемогу. Тоді його рука орудувала стерном майже механічно. То давалася взнаки втома, але Дік зовсім на неї не зважав.

В ніч проти 14 лютого молодий капітан, украй стомившись, врешті дав собі перепочинок на кілька годин. Його заступив біля стерна старий Том.

Небо заснували густі хмари, які надвечір опустилися зовсім низько разом з масами холодного повітря. Зробилось так темно, що було годі роздивитися горішні вітрила.

А на кормі з нактоуза¹ сочилось слабке світло, м'яко відбиваючись від металевого обруча стерна. Бортові вогні світили десь збоку, й палубу вкривав густий морок.

Під третю годину ранку старого Тома стало хилити на сон. Ніч він простояв, утупившись в освітлену картушку компаса, тож очі його врешті втратили здатність бачити, і він заснув стоячи. Якби тієї миті хтось торкнувся його або навіть ущипнув, він навряд би щось відчув.

Тим-то він і не помітив, що по палубі прослизнула людська тінь. То був Негору.

Прокравшись на корму, кок підклав під нактоуз якийсь важкий предмет. Потім він подивився на освітлену картушку і, ніким не бачений, пірнув у пільму.

Якби вранці Дік Сенд помітив підкладений Негору предмет, то негайно забрав би його з-під нактоуза. Адже то була залізняка, під впливом якої стрілка компаса, замість того щоб показувати напрямом магнітного полюса, тобто майже на північ, відхилялася на північний схід. Це відхилення становило половину прямого кута.

Том незабаром прокинувся від своєї важкої дрімоти. Він глянув на компас. І подумав — бо інакше подумати й не міг, — що «Пілігрим» одхилився від правильного курсу. Чому він одхилився?..

Том повернув стерно, скеровуючи корабель на схід. Так він принаймні гадав...

Але через відхилення стрілки компаса, якого Том навіть не підозрював, ніс судна тепер був повернутий на південний схід. [...]

¹ Нактоуз — спеціальний ящик, у який вмонтовано корабельний компас.

Розділ 14. Що робити?

Отак після подорожі, що тривала сімдесят чотири дні, з її штилями, північно-західними й південно-західними вітрами, «Пілігрим» розбився об рифи.

Де ж саме розбився «Пілігрим»? На узбережжі Перу, як гадав Дік Сенд? Якщо це справді Перу, то тут чимало портів, містечок і селищ; звідси неважко дістатись до якогось поселення. Проте узбережжя здавалося безлюдним. Де-де стрімкі скелясті схили перетинались широкими тріщинами, а подекуди по більш положистому схилу можна було видертись і на гребінь. На гребені починався густий ліс. Його зелені хвилі сягали аж до сизих гір на обрії.

Але жителів тут не було, принаймні жоден досі не показувався. Жодного будинку, жодної хатини, жодної оселі. Жодного димку в повітрі. Жодних ознак того, що тут є люди. Діка Сенда дуже це здивувало.

«Де ми? Куди нас закинуло? — питав він себе подумки. — І спитати нема в кого!»

Справді, спитати не було в кого, бо якби до них наближався тубілець, Дінго б напевне почув його й загавкав. А собака тим часом гасав туди й сюди берегом, опутивши ніс, метучи хвостом землю, і глухо гарчав.

— Глянь-но на Дінго, Діку! — мовила місіс Уелдон.

— Дивно! — відповів юнак. — Він нюшить так, наче розшукує чийсь слід.

— Справді дивно! — прошепотіла місіс Уелдон. І враз, похопившись, додала: — А що робить Негору?

— Те саме, що й Дінго! Нишпорить берегом. Зрештою, тут він може робити що хоче. Його служба скінчилася, коли розбився «Пілігрим».

Негору й справді міряв кроками піщану смугу, оглядаючи косу й стрімкі схили, як людина, що потрапила в знайомі, але забуті місця.

Настав час подумати, що робити. Насамперед треба було знайти якесь пристановище, якийсь захисток, де вони могли б перепочити й попоїсти.

Цей, так би мовити, готель знайшов малий Джек. Бавлячись під скелястим берегом біля повороту до річки, він

набачив один із отих просторих гладенько відполірованих гротів¹, що їх вимиває бурхливе море високо в скелях під час припливів. Джек нестямився від захвату. Він покликав матір і урочисто показав їй грот.

Через десять хвилин усі вже лежали в гроті на підстилці з морських водоростей. Навіть Негору виявив бажання приєднатися до гурту й дістати свою частку сніданку. Він, безперечно, не наважився мандрувати сам густим лісом, через який текла звивиста річка. Негору, хоч і снідав з усіма, не втручався в загальну розмову, під час якої обговорювалися плани подальших дій. Однак, залишаючись байдужим на виду, він уважно дослухався.

Посадивши собі на коліна сонного Джека, місіс Уелдон озвалася першою.

— Мій друже Дік, від усіх нас я дякую тобі за ту відданість, яку ти виявляв досі. Проте ми ще не можемо звільнити тебе від відповідальності. Ти маєш бути нашим провідником на суші, як був капітаном на морі. Ми всі тобі довіряємо. Скажи: що нам робити далі?

Місіс Уелдон, Нен, старий Том і його товариші не зводили очей з юнака. Навіть Негору пильно дивився на нього. Видно, кока дуже цікавило, що відповість Дік Сенд.

Поміркувавши якийсь час, Дік Сенд сказав:

— Насамперед, місіс Уелдон, треба з'ясувати, де ми. Гадаю, «Пілігрим» розбився біля перуанського берега. Можливо, ми перебуваємо в якійсь малозаселеній південній провінції Перу, що межує з пампасами.

— То що ж нам робити? — спитала місіс Уелдон.

— На мою думку, — відповів Дік Сенд, — не слід залишати цього грота доти, доки ми не з'ясуємо, де ми. Завтра двоє з нас вирушать на розвідку. Не може бути, що в радіусі десяти-дванадцяти миль немає людей.

— То нам доведеться розлучитися? — вигукнула місіс Уелдон.

— Так треба, — відповів юнак. — Якщо ж ми нічого не довідаємося, якщо, всупереч усім сподіванням, цей край безлюдний... тоді ми придумаємо щось інше.

— А хто ж піде на розвідку? — спитала трохи згодом місіс Уелдон.

— Це ми зараз вирішимо, — відповів Дік Сенд. — У всякому разі, ви, місіс Уелдон, Джек, містер Бенедикт і Нен не повинні залишати грота. Бет, Геркулес, Актеон і Остін зостануться біля вас, а Том і я підемо. Негору, мабуть, теж волітиме зостатися? — докинув він, дивлячись на португальця.

— Мабуть, — ухильно відповів Негору.

— Зрештою, — сказав наприкінці Дік Сенд, — я не думаю, що ми розлучаємось надовго. Коли протягом двох днів Том і я не знайдемо ні поселення, ні тубільця, ми повернемося до грота. Але я цього не припускаю! Гадаю, ми не пройдемо й двадцяти миль у глиб країни, як уже визначимо її географічне положення. Зрештою, я міг помилитись у своїх розрахунках — адже не мав чим провадити астрономічних спостережень. Ймовірно, що «Пілігрим» розбився вище або нижче по широті!

— Так... ти, звісно, маєш рацію, мій хлопчику! — відповіла місіс Уелдон, і серце в неї стислося.

Малий Джек солодко спав. Місіс Уелдон поклала хлопчика на коліна Нен, а сама пішла на піщаний берег. За нею рушили Дік Сенд і решта чоловіків.

Вони хотіли спробувати, скориставшись з відпливу, дістатися до розбитого «Пілігрима», де ще було чимало речей, які б могли стати їм у пригоді.

Рифи, що на них розбилася шхуна-бриг, повиступали з води. Посеред усяких уламків височів каркас судна. Під час припливу він сидів глибоко в воді, а тепер стояв майже на суші. Це дуже здивувало Діка Сенда: він знав, що припливи й відпливи на американському узбережжі Тихого океану незначні. Та, зрештою, це можна було пояснити сильним вітром, що віяв до берега.

Коли місіс Уелдон і її супутники знов побачили «Пілігрим», серця в них защеміли. Адже на ньому вони перебули стільки днів, стільки перестраждали! Боляче було дивитися на це покалічене — без щогл, без вітрил — судно, що лежало на боці, мов нежива істота.

¹ Грот — неглибока печера.

І все ж треба відвідати «Пілігрим», перш ніж море зруйнує його до решти. Дік Сенд з товаришами легко піднялися на палубу, чіпляючись за снасті, що звисали з бортів. Том, Геркулес, Бет і Остін заходились виносити з камбуза продукти та напої, а Дік Сенд пішов до кают-компанії. На щастя, вода сюди не проникла. Дік Сенд знайшов чотири чудові карабіни та близько сотні набоїв у патронташах. Тепер його невеликий загін добре озброєний і може оборонитися від індіанців, коли б ті раптом напали на них.

Дік Сенд не забув узяти і кишеньковий ліхтарик. Проте географічні карти, що зберігалися в носовій каюті, розмокли й користуватися ними було неможливо. Із арсеналу «Пілігрима» Дік Сенд взяв також шість великих ножів. Взяв він іще іграшкову рушницю, що належала малому Джекові. Решта корабельного майна або затонула, або ж була попсована водою й не годилася для вжитку. Зрештою, нема чого перевантажувати людей ношею на кілька днів переходу до найближчого поселення. Провіанту, зброї та боеприпасів їм не бракує.

Під кінець Дік Сенд на прохання місіс Уелдон забрав з корабля й гроші.

Розділ 15. Гарріс

Вранці 7 квітня Остін, який стояв на варті, побачив, що Дінго, загавкавши, побіг до річки. Ту ж мить із грота повибігали місіс Уелдон, Дік Сенд, Том та інші. Певно, собака гавкав даремно.

— Дінго почув якусь живу істоту — людину або тварину, — сказав Дік Сенд.

— У всякому разі, не Негору, — зауважив Том, — бо на того Дінго гавкає страх як люто.

І справді, цього разу собака гавкав не на Негору — свого заклятого ворога з «Пілігрима». Якийсь чоловік спускався зі скелястого урвища. Ставши на пісок, він обережно пішов берегом, намагаючись жестами заспокоїти Дінго. Він, очевидно, побоювався цього лютого здорового пса.

— Це не Негору, — сказав Геркулес.

— Ми нічого не втрачаємо від такої заміни, — зауважив Бет.

— Анічогісінько, — погодився Дік. — Видно, це якийсь тубілець. Він позбавить нас необхідності розлучатися. Нарешті ми дізнаємось, де ми.

І всі четверо, перекинувши рушниці за спину, швидко попрямували до незнайомця.

Побачивши, що люди, які йдуть до нього, озброєні, незнайомиць спинився й позадкував. За спиною в нього висіла рушниця. Він її швидко зняв і приклав до плеча. Усім своїм виглядом він виказував невпевненість.

Дік Сенд привітно змахнув рукою, і незнайомиць, зрозумівши, що на нього не збираються нападати, після недовгого вагання пішов до них. Дік Сенд міг тепер добре роздивитися незнайомця.

Це був середнього зросту, міцно збудований чоловік років під сорок. Жваві очі, посріблені сивиною чуприна й борода, засмагле, аж чорне обличчя, мов у того кочовика, що все своє життя мандрує на вільному повітрі по лісах та рівнинах. Шкіряна куртка, крилатий капелюх, чоботи на високих підборах з халявами до колін, на закаблуках великі остроги, які дзвеніли при кожному кроці.

Дік Сенд відразу зрозумів, що перед ними не корінний житель пампасів — індіанець, а скоріше один з тих чужоземців-авантюристів, часто сумнівної слави, яких нерідко можна зустріти в цих глухих краях.

Його манери, а також рудувата борода наводили на думку, що він англосакс за походженням. Дік Сенд упевнився в цьому, коли на його привітання «Ласкаво просимо!», сказане по-англійськи, незнайомиць відповів тією ж мовою без будь-якого акценту:

— Я також ласкаво прошу вас, мій юний друже!

Підступивши ближче, він потис юнакові руку, а темношкірим тільки кивнув головою.

— Ви англієць? — спитав він Діка Сенда.

— Американець, — відповів юнак.

Незнайомиць ніби зрадів і енергійно, чисто по-американському, ще раз потис хлопцеві руку.

— Дозвольте у вас спитати, мій юний друже, — сказав він, — яким чином ви опинились на цьому березі?

І перше ніж Дік устиг відповісти, незнайомиць зірвав з голови капелюха й низько вклонився. Бо саме тієї миті перед ним стала місіс Уелдон, яка нечутно підійшла до гурту. Вона й відповіла на запитання:

— Ми зазнали катастрофи, містере: наше судно розбилося вчора об ці рифи. І насамперед, — вела далі місіс Уелдон, — ми б хотіли спитати у вас, де ми.

— Ви на південноамериканському узбережжі, — відповів незнайомиць, якого начебто дуже здивувало запитання місіс Уелдон. — Невже у вас був щодо цього сумнів?

— Саме так, — відповів Дік, — адже буря могла відхилити судно від курсу, а я не мав змоги визначити, де ми. І я попрошу вас точніше сказати це. Певно, на березі Перу?

— Е ні, мій юний друже! Трохи далі на південь. Ваш корабель розбився біля болівійського берега.

— Ти ба! — мовив Дік Сенд.

— Ви — в південній частині Болівії, неподалік од чилійського кордону.

Дік Сенд обмірковував те, що почув од незнайомця. Він не дуже здивувався: не знаючи сили морських течій, легко помилитися в обчисленнях. Таке незначне відхилення від курсу було цілком можливе Зрештою, ніщо не викликало сумніву в словах незнайомця. Вони — в Південній Болівії, тож нічого дивного, що берег такий порожній.

Місіс Уелдон, що повсякчас була насторожі, відколи зник Негору, пильно приглядалась до цього чоловіка. Проте ні в його поведінці, ані в словах вона не помітила нічого підозрілого.

— Даруйте, містере, — мовила вона, — за моє, можливо, нескромне запитання... Ви, здається, не болівієць?

— Я такий самий американець, як і ви, місіс...

— Місіс Уелдон.

— А мене звуть Гарріс. Я родом з Південної Кароліни. Та ось уже скоро двадцять років, як я виїхав з батьківщини і проживаю в пампасах Болівії. Тож я невимовно радий бачити своїх земляків.

— Ви живете в цій частині Болівії, містере Гарріс? — спитала місіс Уелдон.

— Ні, місіс Уелдон, я живу на півдні, біля чилійського кордону, а зараз їду на північний схід, в Атакаму.

— Виходить, ми перебуваємо поблизу Атакамської пустелі? — спитав Дік Сенд.

— Саме так, мій юний друже, і ця пустеля починається за гірським пасмом, що височіє на обрії.

— Пустеля Атакама? — перепитав Дік Сенд.

— Так, — відповів Гарріс. — Ця пустеля — своєрідний край Південної Америки. Це найцікавіша й найменш вивчена область материка.

— І ви їдете сам один? — спитала місіс Уелдон.

— Я вже не вперше отак їду! За двісті миль звідси є велика ферма — асьєнда Сан-Фелісе, яка належить моєму братові. Я частенько в нього буваю в торгових справах. Коли ви схочете завітати туди зі мною, вас там приймуть якнайгостинніше, а також допоможуть дістатися до міста Атаками. Мій брат буде радий прислужитися вам.

Ця начебто щира пропозиція говорила тільки на користь американця. А він, не чекаючи відповіді, знову звернувся до місіс Уелдон:

— Ці темношкірі — ваші невольники?

І показав на Тома та його супутників.

— У нас у Сполучених Штатах вже немає рабів, — відповіла місіс Уелдон. — На Півночі рабство скасовано, й південним штатам довелося наслідувати їхній приклад.

— Так, цілком правильно, — сказав Гарріс. — Я забув, що війна 1862 року вирішила це серйозне питання. Прошу вибачення у цих добродіїв, — докинув він з ноткою іронії в голосі, як говорять американці з південних штатів, звертаючись до темношкірих. [...]

Тим часом Дік Сенд обмірковував пропозицію Гарріса дістатись до асьєнди Сан-Фелісе. Адже перехід у двісті з лишком миль лісами та рівнинами — дуже стомливий; жодних засобів пересування не було. Юнак висловив свої міркування американцеві й чекав, що той скаже.

— Світ, звісно, не близький, — відповів Гарріс. — Але за кількасот кроків од берега у мене стоїть прив'язаний кінь; я віддам його в розпорядження місіс Уелдон та її си-

на. Для нас, чоловіків, перехід пішки, як ви потім переко-настесь, не буде ні надто важким, ні стомливим. До речі, коли я казав двісті миль, я мав на увазі той шлях, що ним не раз уже ходив — уздовж звивистого берега цієї річки... Але рушивши навпростець через ліс, ми скоротимо собі шлях миль на вісімдесят. Проходячи по десять миль у день, ми любесенько добудемось до асьєнди¹.

Місіс Уелдон подякувала американцеві. [...]

— Томе, і ви, мої друзі, — сказав Дік Сенд, звертаючись до товаришів, — треба негайно приготуватись до переходу. Відберімо з провіанту те, що найлегше нести, спакуймо й розподілімо поклажу між собою.

— А ви, Геркулесе, мабуть, дужий хлопчина, — зауважив містер Гарріс, оглядаючи темношкірого, неначе того

було виставлено на продаж. — На африканських невольничих ринках за вас дорого б запла-тили!

— Та вже дали б мою ці-ну! — засміявшись, відповів Геркулес. — Однак покупцям довелось би добре попобігати, щоб упіймати мене!

Всі взялися до роботи, щоб вирушити якомога швидше. Згодом, наздогнавши американ-ця, юнак звернувся до нього з несподіваним запитанням:

— Містере Гарріс, ви часом не зустрічали вночі португаль-ця на ймення Негору?

— Негору? — здивовано перепитав Гарріс. — А хто він, цей Негору?

— Він був у нас коком на «Пілігримі», — відповів Дік Сенд. — І десь пропав.

— Може, потонув?

¹ Асьєнда — великий маєток в Іспанії або Латинській Америці.

— Та ні. Ще вчора ввечері він був із нами, а вночі пі-шов геть — мабуть, попрямував угору берегом річки. Ви йшли згори, тому я й питаю вас, чи ви не бачили Негору?

— Ні, я нікого не бачив, — відповів американець.

Розділ 18. Страшне слово

Вже час би дістатись до асьєнди Сан-Фелісе. Місіс Уел-дон дуже стомилася й не могла подорожувати далі в таких важких умовах. Боляче було дивитися і на малого Джека: його личко то пашіло жаром, то ставало біліше за крейду. Мати страшенно хвилювалася й сама доглядала сина, не довіряючи його навіть старій Нен. Вона не спускала його з рук. Так, уже давно час би дістатись до асьєнди! Як запев-няв американець, саме надвечір 18 квітня маленький загін нарешті вступить до асьєнди Сан-Фелісе.

Дванадцять днів важкого переходу, дванадцять ночей, проведених просто неба, підірвали сили навіть у такої енер-гійної жінки, як місіс Уелдон. А тут іще хворий Джек, брак ліків і догляду. Все це довело б до розпачу будь-яку жінку. [...]

Надвечір старий Том побачив у траві якусь річ. То був ніж незвичайної форми — з широким кривим лезом та ко-лодкою із слонової кістки, поцяцькованою невігадливою різьбою. Том підняв ножа і показав його Дікові Сенду. Юнак уважно оглянув знахідку і передав американцеві.

— Певно, тубільці недалеко, — мовив він.

— Атож, — відповів Гарріс. — Проте...

— Проте? — повторив Дік, дивлячись просто в вічі Гар-рісові.

— Нам давно б уже час дістатися до асьєнди, — нері-шуче сказав той, — але я щось не впізнаю місцевості...

— Ви заблудилися?

— Заблудився? Та ні. Асьєнда має бути щонайбільше за три милі звідси. Я вирішив піти навпростець через ліс і, мабуть, трохи взяв убік...

— Можливо, — відповів Дік Сенд.

— Буде краще, якщо я один вирушу на розвідку.

— Ні, містере Гарріс! — рішуче відказав Дік. — Нам не треба розлучатись.

— Про мене, але поночі я навряд чи знайду дорогу.

— Станемо на ночівлю. Думаю, місіс Уелдон згодиться переночувати ще одну ніч під деревами, а рано-вранці подамося далі. Дві-три милі — це на годину ходи.

— Про мене, — повторив Гарріс.

Отож вирішили востаннє заночувати в лісі. Місіс Уелдон не протестувала. Малий Джек, заснувши по нападі пропасниці, лежав у неї на руках.

Мандрівники почали шукати, де б краще спинитись на ночівлю. Дік Сенд нагледів кілька дерев, що росли вкупі. Аж тут старий Том, що допомагав йому вибрати місце, спинився і вигукнув:

— Містере Дік! Дивіться! Дивіться!

— Що там таке, Томе? — спитав Дік Сенд спокійним голосом людини, що готова до будь-яких несподіванок.

— Там... там... — белькотав Том. — Під отими деревами... кров! А на землі... відрубані руки...

Дік Сенд кинувся туди, куди показував Том. Повернувшись назад, він сказав:

— Мовчіть, Томе! Нікому ані слова!

На землі справді лежали відрубані руки, а поряд з ними — порваний ланцюг і зламані колодки. На щастя, місіс Уелдон не бачила цього жахливого видовища.

Гарріс стояв збоку. Якби хтось поглянув на нього в ту мить, то був би вражений зміною, що сталася з американцем: його обличчя прибрало вкрай жорстокого виразу.

Дінго спинився перед скривавленими рештками й люто загарчав. Дікові насилу вдалося відігнати собаку.

Старий Том стояв залякнувши, ніби ноги його вросли в землю. Він дивився на ланцюг та колодки широко розплющеними очима й бурмотів:

— Я вже бачив... бачив... Ці колодки... Ці ланцюги... Коли був малим... Я вже бачив...

У його голові снували неясні спогади раннього дитинства. Він силкувався пригадати... Ось-ось він заговорить...

— Мовчіть, Томе! — сказав Дік Сенд. — Мовчіть заради місіс Уелдон! Мовчіть заради нас усіх!

І мерщій відвів убік старого.

Для ночівлі вибрали інше місце і заходилися лаштуватися до сну.

Вечеряли нехотя: втома здолала голод. Усі відчували якусь неясну тривогу, майже страх.

Швидко спадав присмерк, невдовзі настала ніч. Небо вкрили великі грозові хмари. На заході між деревами далеко на обрії спалахували блискавиці. Вітер ущух, жоден листочок не ворухився. Глибока тиша заступила денний шум, і, здавалося, густе, наелектризоване повітря втратило здатність передавати звук.

На варту стали троє: Дік Сенд, Остін і Бет. Вони напружено вдивлялись і вслухалися в непроглядну пітьму, щоб не пропустити жодного обриса, жодного підозрілого шереху. Проте ніщо не порушувало ні тиші, ні мороку.

Том також не спав. Сидів непорушно, похнюпившись, поринувши в спогади. Місіс Уелдон колисала на руках свого Джека й думала лише про нього.

Сам тільки кузен Бенедикт спокійнісінько спав, не перейнявшись загальною тривогою, бо взагалі не був здатен передчувати щось лихе.

Зненацька близько одинадцятої години десь далеко пролунав довгий грізний рик і відразу після нього — пронизливе виття.

Том скочив на ноги і показав на густі хащі, що бовваніли вдалині. Дік Сенд схопив Тома за руку, але той встиг крикнути:

— Лев! Лев!

Старий упізнав рик лева, що його так часто чув у дитинстві.

— Лев! — повторив він.

Діка Сенда мов уразило громом. Не вагаючись ані миті, він вихопив ніж і прожогом кинувся туди, де спав Гарріс.

Та Гарріса не було. Зник і його кінь.

Отже, здогади і підозри Діка Сенда справдилися: він і його супутники перебувають зовсім не там, де гадали!

«Пілігрим» розбився не біля берегів Південної Америки! Зіпсований компас показував неправильний напрямок! Гнаний бурею «Пілігрим» далеко відхилився від курсу,

поминув мис Горн і з Тихого океану потрапив до Атлантичного! Яке жахливе відкриття!

Дік Сенд нарешті впевнився в своєму здогаді, і страшні слова вихопились у нього з уст:

— Африка! Екваторіальна Африка! Країна работорговців і невільників!

Працюємо над змістом твору

1. Що ви знаєте про команду вітрильника «Пілігрим»?
2. Чим команда невеличкого вітрильника заробляла собі на життя?
3. Назвіть **пасажирів** шхуни «Пілігрим».
4. Розкажіть, як під час плавання було врятовано п'ятеро темношкірих.
5. Розкажіть про загибель команди «Пілігрима».
6. Хто після загибелі команди став капітаном шхуни?
7. Як на це відреагували пасажирів шхуни? А Негору?
8. У чому полягала особлива відповідальність **Діка Сенда**?
9. Які дивні події почали відбуватися з корабельними приладами?
10. Що дивувало юного капітана під час плавання до берегів Америки?
11. Що найбільше непокоїло юного капітана після висадки на невідомому березі?
12. Назвіть речі, які пасажирів китобійної шхуни винесли на берег. Поясніть їх вибір.
13. Розкажіть про зустріч із **Гаррісом**. У чому запевнив друзів новий знайомий?
14. Що запропонував Гарріс потерпілим від корабельної аварії?
15. Розкажіть про жахливу знахідку старого Тома.
16. Які підозри виникли в Діка Сенда під час переходу вглиб материка? Поясніть причини його підозр щодо щирості Гарріса.
17. Як ви гадаєте, чому Дік намагався приховати від друзів свої страшні здогади?

ЧАСТИНА ДРУГА

Розділ 2. Гарріс і Негору

Другого дня, після того як Дік Сенд із супутниками спинились на останню ночівлю просто неба, за три милі звідти в лісі зустрілися двоє. Про зустріч вони домовилися заздалегідь.

Це були Гарріс і Негору.

— Отже, Гаррісе, — мовив Негору, — тобі не вдалося затягти ще далі вглиб Анголи загін «капітана Сенда», як вони величають цього п'ятнадцятирічного хлопчиська?

— Ні, друже, — відповів Гарріс. — Сам дивуюся, що мені пощастило завести їх за сотню миль од берега! «Мій юний друг» Дік Сенд чимдалі пильніше приглядався до мене. Його підозри щораз міцнішали, і ще...

— Ще б із сотню миль, Гаррісе, — урвав його Негору, — і ці люди потрапили б до наших рук! Та нічого — вони однаково від нас не втечуть!

Переклад з французької Петра Соколовського, ілюстрації Анатолія Іткіна

Скористайтеся покликанням <https://cutt.ly/q6agsy7> або QR-кодом і прочитайте продовження твору. Дізнайтеся, чим закінчилася надзвичайно небезпечна пригода Діка Сенда та його друзів в екваторіальній Африці, а також як вони завдяки взаємодопомозі та сміливості подолали підступи Негору і Гарріса.

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ. РОМАН. ПРИГОДНИЦЬКИЙ РОМАН

Роман — найпоширеніший розповідний жанр літератури. В романах зображують велику кількість подій, у яких може брати участь чимало героїв. Романи описують долі людей та охоплюють значний період часу.

Існує багато різновидів роману. Твір французького письменника Жуля Верна «П'ятнадцятирічний капітан» є **пригодницьким романом**. Його сюжет наповнений великою кількістю пригод і незвичайних подій.

Сюжет пригодницьких творів здебільшого будується на постійній загрозі життю головних героїв, а наприкінці твору зазвичай їх чекає несподіваний порятунк.

До пригодницьких романів належать також романи на детективні та науково-фантастичні теми.

Працюємо над змістом твору

1. Що ви може розповісти про **Гарріса** і **Негору**?
2. Якими були їхні плани щодо «загону капітана Діка»?
3. Яке рішення прийняв Дік, упевнившись, що Гарріс — зрадник?

4. Розкажіть, як потрапили в полон колишні пасажери «Пілігрима». Хто, на вашу думку, керував захопленням загону?
5. Для чого людські каравани приганяли до міста **Казонде**? Чим для нещасних невільників були небезпечні довгі переходи?
6. Хто був володарем Казонде? Як його схарактеризовано у творі?
7. Розкажіть про події, які відбулися на «чітоці» — на майдані в центрі міста Казонде.
8. Яка загроза нависла над юним капітаном?
9. Що сталося з темношкірими друзями Діка Сенда?
10. Що призвело до смерті Муані-Лунги (володаря Казонде)?
11. Розкажіть про обряд поховання Муані-Лунги.
12. Яка страшна смерть очікувала на Діка?
13. Розкажіть, що запропонував Негору полонений місіс Уелдон.
14. У чому, на вашу думку, полягала складність становища люблячої дружини і матері п'ятирічного хлопчика?
15. Розкажіть, яким дивом була врятована місіс Уелдон та її син Джек.
16. Що друзі дізналися про порятунок Діка Сенда?
17. Кому завдячували друзі своєю свободою? Поміркуйте: якби не винахідливість та допомога Геркулеса, що б з ними мало статися?
18. Як друзі повернулися до Америки і як склалося їхнє подальше життя?
19. Розкажіть, як Том та інші темношкірі друзі були визволені з рабства.
20. Пр продемонструйте свої знання з **географії**: на карті світу простежте, яким маршрутом мав пройти «Пілігрим» і яким він пройшов насправді.

Узагальнюємо та підсумовуємо

21. Назвіть головних героїв роману «**П'ятнадцятирічний капітан**».
22. Схарактеризуйте образ **Діка Сенда**. Які риси вдачі, на вашу думку, вирізняють юнака з-поміж його ровесників?
23. Як ви вважаєте, чи міг Дік Сенд успішно впоратися із завданням і доправити «Пілігрим» до берегів Америки? Чому?
24. Жуль Верн писав про юного героя: «*Він міг приймати рішення і доводити до кінця свої задуми*». Доведіть справедливості цих слів.
25. Які взаємини панують у «команді капітана Діка Сенда»?
26. Як поводить у важких життєвих умовах Місіс Уелдон — дружина багатого судовласника і їхній син Джек?
27. Схарактеризуйте образ **Геркулеса**. Як ви гадаєте, чому автор дав таке ім'я своєму героєві?
28. Що вас обурює в поведінці **Негору** і **Гарріса**? Чим, на вашу думку, керуються у своїх вчинках ці герої?

Міркуємо самотійно

29. Згадайте приклади взаємовиручки і самопожертви в загоні Діка Сенда.

30. Доведіть, що автор роману засуджує работоргівлю і зневажливе ставлення до людей іншої раси.
31. Чому Дік Сенд після повернення до Америки «**гаряче взявся до науки**»?
32. Поміркуйте, яке значення мали знання в розвитку подій у романі.
33. Доведіть, що роман Жуля Верна має не лише розважальне, а й пізнавальне і виховне значення.

Застосовуємо теоретичні поняття

34. Доведіть, що твір Жуля Верна «П'ятнадцятирічний капітан» належить до **жанру роману**.
35. На прикладі твору Жуля Верна «П'ятнадцятирічний капітан» поясніть особливості **пригодницького роману**.
36. Згадайте з вивченого у 5 класі, що таке **тема** та **ідея** твору. Визначте тему та ідею роману Жуля Верна «П'ятнадцятирічний капітан».

Завдання від Фантазерчика

1. Уявіть себе американським журналістом / журналісткою, напишіть коротенький допис про загадкове зникнення і сенсаційне повернення дружини та сина багатого судовласника **Джеймса Уелдона**.
2. Згадайте в дописі про неабияку роль **Діка Сенда**.
3. Придумайте до свого газетного допису гучний заголовок, який би привернув увагу читачів.

Потіште Знаюсю своїми знаннями

Скористайтесь покликанням <https://cutt.ly/K6aqVeT> або QR-кодом і виберіть правильні відповіді в тестах.

ТВІР ЗА ВИБОРОМ

Данієль Дефó

ЖИТТЯ Й НЕЗВИЧАЙНІ ТА ДИВОВИЖНІ ПРИГОДИ РОБІНЗОНА КРУ́ЗО

Увійдіть за покликанням <https://cutt.ly/K6aq812> або скористайтесь QR-кодом.

Прочитайте біографічну довідку про англійського письменника **Данієля Дефó**, а також вибрані розділи з його роману «**Життя й незвичайні та дивовижні пригоди Робінзона Кру́зо**».

Опрацюйте текст твору за допомогою запропонованих запитань і завдань. Ознайомтеся з рубрикою «Для тих, хто хоче знати більше...».

Чарльз Дікенс

(1812–1870)

Чарльз Дікенс — один із найвідоміших англійських письменників XIX століття. У дитинстві хлопчик захоплювався театром, літературою та з великим задоволенням навчався у школі.

Чарлі дуже любив виступати перед друзями батьків: хлопчина гарно співав і декламував вірші. Від природи надзвичайно спостережливий, він із задоволенням імітував голоси, інтонації знайомих, пародіював міміку і рухи, чим веселив дорослих.

І раптом життя сім'ї різко змінилося — радісне дитинство Чарльза було зруйновано банкрутством та арештом батька за несплачені борги.

Уже в 10 років хлопчик змушений був залишити навчання і піти працювати, щоб заробити своїй багатодітній сім'ї на прожиття. Малий Чарльз самостійно приїхав до столиці Англії Лондона, де його влаштували на фабрику виготовлення вакси — пасти для чищення взуття.

Кожнісінького дня беззахисна самотня дитина приходила на фабрику й по 10–12 годин (!) наклеювала етикетки на банки з ваксою. Так раптово перервалося дитинство Чарльза і почалося знайомство з важким життям бідарів, яке він пізніше опише у своїх творах.

Сім'ю Дікенсів врятувала несподівана невелика спадщина. Життя поступово налагодилося, а Чарлі покинув фабрику і, відчуваючи неймовірне щастя, знову пішов до школи. Після її закінчення 15-річний юнак одразу влаштувався на роботу, щоб допомагати родині.

Подорослішавши, Чарльз Дікенс працював в адвокатській конторі, репортером у газеті й захопився літературною творчістю. Слава прийшла до нього зразу ж після публікації першого роману.

У своїх літературних творах Чарльз Дікенс порушував тему бідності. Особливо багато він писав про дітей, які щодня відчували холод і голод та найбільше страждали через свою беззахисність перед світом дорослих проблем.

Всесвітньо відомий письменник сподівався, що його твори відкриють очі байдужим багатіям на справжнє життя, змінять їх, як це сталося, наприклад, із героєм повісті *«Різдвяна пісня в прозі, або Різдвяне оповідання з привидами»* — паном *Ебенезером Скруджем*, «людиною, що втратила душу» в гонитві за багатством.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Готуємося до роботи з текстом твору

1. Що вам відомо про дитинство Чарльза Дікенса?
2. Чому тема бідності була болісною для англійського письменника?
3. Яку мету переслідував у своїх творах Чарльз Дікенс?

РІЗДВЯНА ПІСНЯ В ПРОЗІ, АБО РІЗДВЯНЕ ОПОВІДАННЯ З ПРИВИДАМИ

(скорочено)

Строфа I. Марлеєва тінь

Марлей помер. Це точно. Свідectво про його смерть було підписане пастором та іншими. Сам Скрудж підписав його, а кожний документ, підписаний Скруджем, мав велику вагу на біржі... Марлей був мертвий, як камінь.

Чи знав Скрудж, що Марлей помер? Звичайно знав. Як же було йому не знати? Вони, — Бог знає скільки літ, — були в компанії. Скрудж був єдиним спадкоємцем його рухомого і нерухомого добра, єдиним його другом; один же тільки він і оплакав Марлеєву смерть. Але і Скрудж не був надто вражений цією сумною подією...

Скрудж залишив Марлеєве ім'я на вивісці «Скрудж і Марлей». Іноді люди Скруджа звали Скруджем, а часом Марлеєм, і він озивався. Йому було однаково.

О! Скрудж був справжній жмикрут: він умів схопити людину, як кліщами, придушити, скрутити. Це був старий

грішник — заздрий, жадний, твердий, як креміль, але ніяке кресало не могло викресати з нього благородної іскри, скритний, потайний та самостійний, як той слимак. Через холод у душі і вся постать його немов заморозилась: ніс загострився, щоки зморщились, хода стала скутою, очі почервоніли, тонкі губи посиніли, а голос, хитрий та прикрий, скрипів. Холодним інеєм блищало його волосся, брови і сухе підборіддя. Скрудж всюди носив із собою той холод; в найгарячіші дні він морозив ним свою контору і не давав їй нагрітися хоч би на градус навіть на Різдво.

Надвірний холод і тепло не впливали на Скруджа. Найгірша негода не могла дойняти його. Злива, град мають перевагу — вони іноді бувають щедрі, а Скрудж ніколи.

Ніхто на вулиці, зустрівшись з ним, не зупинявся, щоб привітно спитати в нього: «Як ся маєте, пане Скрудже? Коли ви зайдете до мене?» Старці не сподівалися від нього милостині; діти ніколи не питали, котра година; ніхто ніколи за все його життя не попросив його показати дорогу...

Скрудж не звертав на те уваги. Йому навіть подобалося протовплюватися дорогами людського життя, нехтуючи людським співчуттям.

Якось, перед одним із найкращих днів року, перед Різдвом, старий Скрудж працював у своїй конторі. Година була холодна, похмура. Туман аж проймав. Скрудж чув, як люди ходили надворі, крек-

чучи з холоду. Туман був такий густий, що по той бік двору будинки здавалися привидами...

Скрудж не зачиняв дверей у своїй кімнаті, щоб наглядати за писарем, що переписував папери в сусідньому закамарку, тісному та темному, неначе бочка. В коминку¹ в Скруджа ледве горіло, а в коминку в писаря так мало було вогню, що здавалося, неначе там жевріла одна жарина.

¹ *Коминік* — кімнатна піч з широким отвором для палива.

Але писар не міг підкинути вугілля, бо скринька з вугіллям стояла в Скруджевій кімнаті, й щоразу, як писар увіходив туди з лопаткою, щоб набрати вугілля, господар казав йому, що, мабуть, їм прийдеється розлучитися. І писар замотав шию білою хустиною і думав, як би його зігрітися коло свічки, але це була трудна справа!..

— Будьте здорові, зі святим вечором, з веселим Різдвом, дядечку! Щастя вам, Боже! — залунав зненацька радісний голос. То говорив Скруджів племінник, хутко ввійшовши в кімнату.

— Що за дурниці! — відказав Скрудж.

Племінник зігрівся, швидко йдучи по холоду та туману; на щоках у нього горів рум'янець, очі блищали.

— Різдво дурниці, дядечку!? — спитав племінник. — Ви, звичайно, так не думаєте?

— Думаю, — відповів Скрудж. — «Веселе Різдво!» З якої речі тобі радіти? Ти, здається, доволі вбогий...

— Змилуйтесь! — весело промовив племінник. — Краще скажіть, яке ви маєте право сумувати? З якої речі ви похмури? Ви, здається, доволі багаті!.. Та не гнівайтесь ж...

— Як же мені не гніватися, — бурчав дядько, — коли світ заселений такими дурнями, як ти! «Радісне Різдво!» Не говори мені такого. На Різдво платять борги без грошей; воно показує, що чоловік став на рік старший і ні на одну годину не став багатший. Коли б я міг робити так, як бажаю, — скрикнув Скрудж зі злістю, — то я б кожного дурня, що славить Христа, зварив разом з його різдвяною стравою й поховав би, застромивши йому ялинку в серце!

— Дядечку! — благав племінник.

— Племіннику, — одказав суворо дядько, — святкуй собі Різдво по-своєму і не заважай мені святкувати його, як я хочу.

— Хіба це святкування! — скрикнув племінник. — Але річ у тім, що ви його зовсім не святкуєте!

— Ну, то не заважай мені зовсім про нього не думати. Нехай воно тобі буде щасливе! А й справді, чи принесло воно тобі коли-небудь щастя?

— Є багато речей, що я з них міг би добути щастя, але я ними не скористався, — між іншим, і Різдво так само.

Але, окрім моєї великої шаноби до святого Різдва, я ще вважаю цей день найкращим у році; добрий, веселий, ласкавий, привітний день! Єдиний з усіх днів, коли всі вузькі серця ширшають, коли всіх бідніших людей вважають за своїх товаришів, а не створіннями іншої породи. І через те, дядечку, хоч Різдво й не поклато мені в кишеню ані шматочка золота або срібла, а я все ж певний, що воно мені дало добро і буде ще його давати; я славлю його... Та не гнівайтеся, дядьку! А краще приходьте до нас завтра обідати.

— Іди ти до... — перше ніж я прийду до тебе!

— Але через що? Чому?

— А нащо ти оженився? — одповів Скрудж.

— Бо закохався.

— «Бо закохався!» — заворкотів Скрудж з таким презирством, немов йому сказали щось, ще дурніше за «веселе Різдво». — Прощавай!

— Але ж, дядьку, ви й тоді, як я був нежонатий, не були в мене жодного разу: нащо ж відмовлятися тепер моїм одруженням! Я нічого від вас не хочу, нічого не прошу, чому ж нам не бути добрими друзями?

— Прощавай, — промовив Скрудж.

— Мене до самого серця діймає ваша неблаганність. Ніякої сварки між нами не було; я спробував зблизитися з вами заради Різдва і до кінця свят матиму веселий настрій. Бажаю й вам, дядечку, радісно зустріти Різдво!

— Прощавай, — сказав ще раз Скрудж.

Але, незважаючи на це, племінник вийшов, не промовивши жодного гнівного слова. Він зупинився, щоб побажати й писареві щасливих свят, і той, хоч вже мало не зовсім замерз, але від щирого серця відповів на привітання.

Почувши це, Скрудж пробубонів:

— Оце ще! Писар бере п'ятнадцять шилінгів на тиждень, — з жінкою і цілою сім'єю на шиї, — а теж думає про «радісне Різдво»! Ні! Це божевільні люди!

Писар впустив двох панів, поважних і дуже приємних на вигляд. Вони підійшли до Скруджа з паперами в руках і вклонилися:

— Чи це контора Скруджа й Марлея? — почав один.

— Сьогодні якраз сім років, як Марлей помер, — відповів Скрудж.

— Ми певні, що ви будете його щедрим наступником, — сказав пан, подаючи Скруджеві підписний лист.

Почувши зловісне слово «щедрий», Скрудж насупив брови, покрутив головою і віддав папір.

— У це Свято, — провадив далі пан, подаючи Скруджеві перо, — більше ніж коли хотілося б купити деякого припасу для бідних; вони дуже страждають від холоду. Сотні тисяч людей не мають найпотрібнішого!

— Хіба вже нема тюрми? — спитав Скрудж.

— Тюрем занадто багато, — відповів пан, опускаючи перо.

— А робітні будинки¹ ще є?

— Я хотів би сказати, що нема. Але, на жаль, вони занадто ретельно працюють.

— А закон про бідних² все ще в силі?

— У повній силі.

— Так! А я боявся: думав, чи не сталося чогось такого, що спиноло їх діяльність. Я дуже радий, що помилився.

— Але ж ці установи навряд чи дають їжу, потрібну людині для душі й для тіла. Отже, ми дбаємо, щоб зібрати грошей та купувати хліб, м'ясо, дрова й теплу одягу бідним. Ми навмисне обрали це Свято для своєї діяльності, бо в цю пору найбільше допікає нужда і найбільше бавляться багаті люди. Скільки скажете записати від вас?

— Нічого, — відповів Скрудж.

— Ви бажаєте зостатися невідомим?

— Я бажаю, щоб мені дали спокій, панове. Оце моя відповідь. Я сам не граюся в Різдво і не маю таких достатків, щоб давати на забави лінивим. Я від себе даю на ті установи, що оце згадував; вони досить дорого коштують, і кому доводиться погано, нехай йде до них.

— Багато хто... швидше згодяться вмерти, ніж піти туди.

¹ Робітні будинки — в Англії XVII–XIX століть притулки для бідняків та їхніх дітей з жахливими умовами життя та праці.

² За законом про бідних, прийнятим в Англії в 1834 році, у робітні будинки примусово відправляли всіх, хто не мав житла та засобів для існування.

— Якби вони згодилися швидше вмерти, — відповів Скрудж, — то ще й краще було б: поменшало б трохи людей, а то вже дуже наплодилося!.. Втім, вибачте мені, панове, це не моє діло. Досить чоловікові знати свої справи і не мішатися в чужі. Прощавайте, добродію!

Побачивши, що більше нема чого говорити, пани пішли. А Скрудж продовжував далі свою роботу, дуже задоволений собою.

Тим часом туман зробився густий, а темрява стала непроглядна. Мороз міцнішав. На вулиці проти двору робітники ремонтували газові труби. Вони розпалили багаття. Навколо нього зібралися дорослі й діти в лахмітті, гріючи руки біля вогню. Вода у крані замерзла, і він став неначе шматок льоду. Тільки світло від ламп у крамницях, прикрашених ялинками, кидало червоний колір на тротуар.

Якийсь убогий хлопчик з червоним носиком, — бо мороз гриз його за носик так, як собака гризе кістку, — спинився коло дірочки від ключа у Скруджевих дверях, щоб пошанувати господаря колядкою, але тільки що він заспівав: «Щастя, Боже, господарю!», як Скрудж люто вхопив лінійку й вимовив такий скажений прокльон, що бідний співак од жаху перебіг на другий бік вулиці.

Час було замикати контору. Скрудж з неохотою встав зі свого стільця, і по тому знаку писар зразу погасив свічку в своєму закамарку і надів шапку.

— Ви, певне, захочете бути вільні завтра цілий день, чи не так? — запитав у нього Скрудж.

— Якщо це для вас буде вигідно...

— Зовсім не вигідно і це несправедливо, бо я плачу вам гроші за цілий день даремно.

Писар зауважив, що це трапляється раз на рік.

— Хороша причина, щоб обкрадати людей кожного 25 грудня, — сказав Скрудж, заціпаючи своє пальто під саму шию. — Ну та вже нехай буде завтра ваш день, але зате післязавтра приходьте якомога раніше.

І Скрудж, буркочучи, вийшов з контори. Писар швидко, як блискавка, замкнув її, краще замотав хустину навколо шиї (пальта в нього не було) і побіг, ковзаючись по

замерзлих калюжах і так святкуючи Святвечір. Потім він з усієї сили побіг додому, щоб гратися зі своїми дітьми в піжмурки, бо світити в них не було чим.

Скрудж жив у тій домівці, що колись належала його покійному товаришу. Це був ряд темних кімнат у здоровенному домі. Дім був такий старий та понурий, що, окрім Скруджа, ніхто в ньому не жив. Решта квартир винаймали в ньому для контор. Двір був такий темний, що Скрудж мусив іти навіпацки. Густий туман висів над старими похмурими ворітьми.

Тепер читачеві треба звернути увагу на молоток¹ біля Скруджевих дверей і добре запам'ятати, що він був зовсім звичайний. Скрудж бачив його щоранку і щовечора. Пам'ятайте, що за всі сім років Скрудж не згадував Марлея, а згадав оце вперше перед вечором, як говорив з тими панами. Встромивши ключ у замок, Скрудж виразно побачив, що молоток — не молоток, а Марлеєве обличчя. Хоч навкруги було темно, однак обличчя світилося якимсь блідим світлом. Обличчя було дуже бліде, очі на ньому широко розплющені, але воно було страшне не через свій вираз. Коли Скрудж почав пильно придивлятися до цього явища, то воно зникло, і молоток знов став молотком.

¹ Молоток — фігурний металевий пристрій (кнокер) на входних дверях. Відвідувачі стукали ним і сповіщали господарів дому про свій прихід. Тепер із цією метою ми використовуємо дверні дзвінки. Дверні молотки могли мати найдивовижніші форми (голови звірів, страховиськ тощо).

Якщо ми скажемо, що Скрудж не злякався, то це буде неправда, але він знов узявся за ключа, якого впустив од страху, сміливо відімкнув двері, увійшов і запалив свічку. Скрудж промовив: «Дурниця!» — і з грюкотом зачинив двері. Луна пішла по цілому будинку, як од грому. Скрудж замкнув двері і помалу пішов по сходах.

Часто кажуть, що можна проїхати шестернею по гарних стародавніх сходах; а я скажу, що по Скруджевих сходах можна було справді пронести впоперек катафалк¹. Може, через те Скруджеві й здалося, що поперед нього в темряві посувається сам собою здоровенний катафалк. Шість вуличних ліхтарів не змогли б освітити сходів, тому ви можете собі уявити, що від свічки на них було досить темно.

Але Скрудж пішов нагору, не звертаючи ні на що уваги. Темрява — річ дешева, і Скрудж любив її через те. Але раніш ніж замкнути двері, він пройшовся по своїй кімнаті, оглядаючи, чи все в ній як слід. Задовольнившись оглядом, Скрудж замкнув двері, переодягся, надів нічну шапочку і сів біля вогню пити тепле питво.

Камін був дуже старий, обложений голландськими кахлями зі строкатими малюнками зі Святого Письма. Там були Каїни й Авелі, дочки фараонів, ангели, що злітають на хмарах; апостоли — взагалі сотні осіб. І все це зненацька перетворилося на обличчя того Марлея, що вже сім літ як умер...

— Які дурниці! — промовив Скрудж. Походивши трохи, він знов сів. Закинувши голову на спинку крісла, він глянув на дзвоник, що давно висів без ужитку. Зненацька він почав гойдатися; потім задзвонив голосно, і до нього обізвалися дзвінки з усього дому. Вони дзвонили пів хвилини, але Скруджеві здалося, що цілу годину.

Потім усі дзвінки змовкли. Тоді в самому низу, в підвалі, щось забряжчало, немов хто волочив важкого ланцюга. Скрудж згадав, що він чув, ніби привиди, з'являючись людям на землі, завжди тягнуть за собою ланцюги... Зго-

дом двері з льоху відчинилися зі страшенним гуркотом, і Скрудж почув бряжчання вже виразніше в нижньому поверсі, потім на сходах, а далі коло дверей до його покоїв...

— Дурниці! — сказав знов Скрудж. — Не хочу цьому вірити.

Але він таки змінився в лиці, коли привид перейшов крізь двері, увійшов у кімнату й встав перед ним. То була, справді, Марлеєва тінь у його звичайному каптані¹ і високих чоботях. Ланцюг, що тяг Марлей, прив'язаний йому до стану, був дуже довгий і звивався як хвіст. Він був зроблений зі скриньок на гроші, з ключів, із замків і з мішків з грошима. Все це було зроблене із заліза.

Скрудж пильно роздивлявся привида наскрізь; він почував на собі погляд його смертельно холодних очей і сам холодів од того. А все-таки він не вірив і сам боровся зі своєю уявою.

— Ну, — сказав Скрудж холодно, — чого ви хочете від мене?

— Дуже багато, — відповів привид. Це був Марлеїв голос.

— Хто ви такий?

— За життя я був товаришем вашим — Яковом Марлеєм.

— Чи не могли б ви... сісти? — спитав Скрудж, підозріливо поглядаючи на привида. Скрудж через те спитав, що не знав, чи може прозорий привид сидіти. Привид сів по другий бік каміна.

— Ви не вірите в мене?

— Не вірю.

— Чому ж ви не вірите своїм очам?

— Бо часом найнезначніша річ впливає на наші почуття. Незначний розлад шлунка робить почуття неправдивими, і вони нас обдурюють.

Скрудж в ту хвилину намагався жартувати, щоб одігнати страх, бо голос привида проймав його аж до кісток. Він відчував, що сидіти мовчки й дивитися в скляні очі привида буде йому погибеллю. Навкруги привида була якась пекельна атмосфера.

¹ *Каптан* — чоловічий верхній одяг з подовженими полами.

¹ *Катафалк* — (у XIX столітті) віз, призначений для перевезення труни з небіжчиком.

— Дурниці! Я вам кажу дурниці!.. — сказав Скрудж.

Почувши це, привид так страшно і сумно крикнув і з таким страшенним брязкотом затряс своїм ланцюгом, що Скруджева щелепа впала йому на груди. Він упав на коліна й затулив обличчя руками:

— О, змилуйся! — скрикнув Скрудж. — Нащо ти, страшний привид, так турбуєш мене?!

— О чоловіче, чи віриш ти тепер в мене? — спитав дух.

— Вірю, — одповів Скрудж. — Я мушу вірити. Але чого привиди сходять на землю, чого вони приходять до мене?

— О Скрудже! У людини душа не повинна бути замкнена, — треба, щоб вона зустрічалася зі своїми близькими, щоб мала співчуття до інших; коли душа не робила цього за життя, то мусить спокутувати це по смерті. Вона засуджена тинятися по світі й бачити, — о горе мені! — те бачити, до чого вже не може прилучитися, тих бачити, що за життя могла б з ними ділитися, що їх щастя держала в своїх руках, — привид застогнав.

— Ви сковані, — промовив Скрудж тремтячим голосом.

— Твій ланцюг був такий, як мій, за сім літ перед цим. Відтоді ти багато працював коло нього, і він зробився дуже важкий.

— Якове, — почав Скрудж благаючи, — старий Якове, скажи мені що-небудь. Заспокой мене.

— Я не маю чим тебе заспокоїти, Ебенезере Скрудже, — одказала мара. — Заспокоєння приходить з інших володінь, його приносять інші посланці іншим людям. Я навіть не можу тобі всього сказати, що хотів би. Я ніде не можу затриматися. Моя душа за життя ніколи не виходила за вузькі межі нашої грошової ями, через це мені треба відбутися багато тяжких мандрівок.

Скрудж, не підводячись з колін та не розплющуючи очей, став міркувати про все те, що йому сказав привид.

— Ти вже сім літ як умер, — сказав Скрудж, — і увесь час мандруєш? А прудко ти просуваєшся? — спитав Скрудж.

Замість відповіді привид затряс ланцюгом; зловісне брязчання залунало в нічній тиші так, що поліція могла б

зовсім справедливо обуритися за порушення громадського спокою в цілому кварталі.

— О нещасна, скована істото! — скрикнув привид. — Ти не знаєш, що коли б людина хотіла робити те добро, що вона може зробити, то життя здалося б їй коротким! Не знаєш ти, що ніяке каяття не може полагодити життя, страчене даремно. І я цього раніше не знав! І я такий був!

— Але ж ти завжди був хорошим, діловитим чоловіком, Якове, — зауважив Скрудж заїкаючись, бо він став почувати, що Марлееві слова приходяться й до нього.

— «Діловитим»! — скрикнув привид. — Моє діло мусило бути — всі люди, добро, любов, співчуття, добродійність, — оце все було моє діло! Торгові справи були тільки краплею того моря справ, що мені було призначено. У цю пору року я найбільше страждаю. О, чому я ні разу не підвів очей до тієї зірки, що завела волхвів до убогої печери! Хіба мало бідних домівок, що сяйво тої зірки завело б мене до них!

Од цих речей Скруджеві серце стислося, він почав тремтіти.

— Слухай! — скрикнув привид. — Бо я муситиму тебе лишити.

— Я буду слухати, — відповів Скрудж. — Тільки благаю, Якове, не малюй мені таких картин, — Скрудж обтер піт з обличчя.

— Я прийшов для того, щоб сказати, що ти ще можеш мати надію минути своєї долі. До тебе прийдуть три духи.

У Скруджа був тепер нещасний вигляд.

— Я думаю... Мені не хотілось би того!.. — мовив Скрудж.

— Без їхнього візиту ти матимеш таку саму долю, як я. Сподівайся першого з них завтра в першій годині ночі. Другого — на другу ніч, в ту саму годину. Третій прийде на третю ніч з останнім дзвоном півночі. Мене ти більше не побачиш; але пам'ятай, що було цієї ночі.

Привид почав одступатися від Скруджа, і за кожним його кроком вікно потроху відчинялося, а як він дійшов, то вікно вже стояло одчинене. В ту хвилину Скрудж почув за вікном невиразні гуки, що колихалися в повітрі. То був якийсь плач горя, каяття, жалю. Привид прилучив і свій плач до них і поплив помалу в холодну ніч.

Скрудж з острахом підійшов до вікна і визирнув. Він побачив силу привидів, що літали в повітрі та жалібно стогнали. На кожному був такий ланцюг, як у Марлея. Було видно, що всі муки привидів були від того, що вони хотіли допомогти нещасним людям, але навіки втратили змогу...

Далі вони зникли. Тиша знов запанувала в домі. Скрудж зачинив вікно й почав оглядати двері, міркуючи, як це могла крізь них увійти Марлеєва тінь. Двері були замкнені. Скрудж хотів сказати: «дурниці!», але за першим же звуком зупинився.

Тим часом Скрудж почув велику потребу відпочити; підійшов до ліжка, не роздягаючись упав на подушку і в ту хвилину заснув.

Працюємо над змістом твору

4. Що ви дізналися про **Скруджа** та **Марлея**? Яким, на вашу думку, було ділове життя двох компаньйонів?
5. Знайдіть у тексті та зачитайте, як автор характеризує Скруджа. Які **епітети** і **порівняння** він використовує в його **портреті**?
6. Яку рису вдачі пана Скруджа можна визнати найголовнішою?
7. Як ви вважаєте, що, в розумінні Ебenezера Скруджа, означає бути **діловою людиною**?
8. Розкажіть про ставлення Скруджа до **племінника**, **писаря** та інших персонажів.
9. З якою метою племінник прийшов до Скруджа, викликавши лютість старого: позичити грошей, запросити на святковий обід, поскаржитися на життя, поговорити про погоду? Чим здивувала вас реакція дядечка?

10. Знайдіть у тексті та зачитайте, що говорять про **Різдво** Скрудж і його племінник. У чому полягає відмінність у їхньому ставленні до Свята?
11. Як Скрудж відгукується на пропозицію пожертвувати гроші на добрі справи? Що вас обурює в його висловлюваннях про бідняків?
12. Опишіть помешкання Скруджа. Чи хотіли б ви оселитися в цих просторах покоях? Чому?
13. Як **інтер'єр** помешкання характеризує Скруджа? Чому автор постійно акцентує увагу на холоді й темряві, які оточують старого?
14. Як ви гадаєте, чому Скрудж любив холод і темряву?
15. Розкажіть про візит **Марлея** до Скруджа.
16. Що привид розповів про своє теперішнє становище?
17. Чому Марлей назвав своє життя «**витраченим даремно**», адже він багато працював і заробляв гроші? У чому, за словами Марлея-привида, полягає призначення людини?

Строфа II. Перший з трьох духів

Коли Скрудж прокинувся, було так темно, що він ледве міг одрізнити прозорі вікна від непрозорих стін. Він почав прислухатись, щоб почути, яку ж то годину битиме годинник із сусідньої церкви. Дванадцята!..

Скрудж лежав, аж поки дзвін вибив три чверті; тоді він зненацька згадав, що привид казав йому про візит першого духа о першій годині. Чверть години тяглася так довго, що Скрудж було подумав, чи не заснув він. Але ось він почув, що годинник починає бити: «Бом!»

— Година і нічого нема! — скрикнув Скрудж полегшено.

Але в ту ж хвилину в хату полилося світло і запона на Скруджевому ліжку розсунулася. Скрудж схопився і напівлежачи просто зустрівся поглядом з тим неземним гостем, що його потурбував...

Цей гість був чудна істота: він мав дитячу постать, однак був більше схожий на діда. Волосся спадало на плечі і було зовсім біле, але на свіжому обличчі не було жодної зморшки. На гостеві була сорочка, дуже біла, підперезана поясом. Він держав гілку вічнозеленої рослини. Але найдивніше було те, що од його голови йшло широким пасмом світло, — воно освітлювало все навкруги.

— Це ви, добродію, той дух, що про його відвідини мені казано?

— Я. — Голос у нього був лагідний. — Я дух минулого Різдва.

Скрудж насмілюся спитати, чого прийшов дух.

— Задля твого добра, — відказав дух. — Вставай, ходім зі мною. — Дух ласкаво доторкнувся до Скруджа. Скрудж встав і пішов за ним. Побачивши, що дух веде його до вікна, Скрудж ухопився за духову одержу і благуючи скрикнув:

— Я ж людина, я можу впасти!

— Дай я доторкнуся до твого серця, — сказав дух, поклавши йому руку на груди, — і доторкання підтримає тебе тепер і потім.

Вони пройшли крізь стіну й опинилися на сільській дорозі. Зник туман і темрява; був ясний зимовий день, і земля була вкрита снігом. Скрудж озирнувся і, сплеснувши руками, скрикнув:

— Боже мій, та я ж тут ріс, я був тут дитиною!

Дух ласкаво глянув на нього. Скрудж почув у повітрі тисячі запахів, з ними зв'язувались тисячі давно забутих дум, утіх і турбот.

— Твої губи тремтять, — зауважив дух. — А що це у тебе на щоді? Чи ти пам'ятаєш дорогу?

— Чи я пам'ятаю дорогу? — скрикнув Скрудж із запалом. — Та я міг би йти нею, зав'язавши очі!

— Дивно, що ти протягом стількох років не згадав про неї, — зауважив дух. — Ну, ходім!

Вони пішли дорогою. Скрудж упізнавав кожний стовп, кожне дерево. Он місток, он церква, он в'ється річечка. Кілька коненят бігло підтюпцем, на них їхали хлоп'ята й перегукувались з другими хлопцями, що сиділи на сільських візках.

Веселі подорожні наближались, і Скрудж пізнавав кожного. Чого йому було втішно слухати, як ті селяни бажали одне одному веселого Різдва? Що було веселого в Різдві для Скруджа?

— Школа ще не зовсім порожня, — сказав дух. — Там ще до цієї пори сидить самотній хлопчик, покинутий своїми близькими.

Скрудж сказав, що він знає те, і заплакав. Вони звернули на стежку, добре відому Скруджеві, й підійшли до темної будівлі. Це був великий будинок, зовсім запущений. І всередині будинок був не кращий: кімнати хоч великі, та бідно прибрані. Холод і порожнеча наводили на думку, що тут рано встають і мало їдять.

В останнім кутку будинку двері одчинилися, і вони побачили порожню, похмуру кімнату. Коло блілого вогню сиділа самотня дитина й читала. Скрудж сів на лавку й заплакав, побачивши себе самого, забутого, як бувало завжди на Різдво...

Потім Скрудж сказав, жаліючи сам себе: «Бідне хлоп'я!» — і знов заплакав. Утерши сльози кінцем рукава, він промовив тихо:

— Я хотів би... але вже пізно!.. Минулої ночі хлопчик колядував коло моїх дверей... мені хотілось би дати йому що-небудь...

На духовім обличчі з'явився замислений усміх; він сказав: — Подивимось на друге Різдво.

При тій мові маленький Скрудж став більший, кімната потемнішала і стала ще брудніша. І ось хлопець знов тут сам, бо всі хлопці пороз'їздилися додому на веселі святки...

Скрудж глянув на духа й боязко глянув на двері. Вони одчинилися, і маленька дівчинка, значно менша за хлопця, вбігла в хату, кинулася до нього, почала обіймати, цілувати, мовлячи:

— Любий братику мій! Я приїхала по тебе! — та й почала плескати рученятами. — Я приїхала, щоб одвезти тебе додому!

— Додому, моя маленька Фанні? — спитав хлопчик.

— Еге ж! — одповіла дівчинка, сяючи од втіхи. — Додому, зовсім і назавжди! Тато став такий добрий, що в нас дома тепер просто рай! Він так ласкаво зі мною розмовляв одного вечора, що я не побоялася у нього спитатися, чи можна тобі повернутися додому. Він сказав, що можна, і

послав мене з по́возом¹ по тебе. Ти вже ніколи не вернешся сюди, і ми святкуватимемо усі свята вку́пі!

Вона заплескала в долоні, сміялася, коли це хтось голосно гукнув знизу: «Принесіть скриньку панича Скруджа!..» Скриньку прив'язали до повозу; діти попрощалися зі школою і поїхали садком, збиваючи колесами іній та сніг з кущів над доріжкою.

— Дівчинка була таким тендітним створінням і могла зів'янути од найменшого подиху вітру, — зауважив дух. — Але серце в неї було добре.

— О! — скрикнув Скрудж. — Твоя правда!

— Вона потім умерла, вже буди заміжньою, і в неї, здається, zostалися діти? Твій племінник?

— Еге... — Скруджеві стало ніяково.

Скрудж і дух опинилися на людних вулицях у великому місті. Люди поспішали, карети мелькали. Дивлячись на вбрані крамниці, можна було бачити, що й тут святкують Різдво. Дух затримався коло крамниці й спитав Скруджа, чи знає він цю крамницю.

— Чи я її знаю! — скрикнув Скрудж. — Та я ж тут був у науці!

Вони увійшли. Там сидів старий пан у перуці за високою конторкою. Побачивши його, Скрудж, не тямлячися, скрикнув:

— Це старий Фе́цвіг?! Поздоров же його, Боже!

Далі Скрудж побачив себе молодим парубком, який перебував у навчанні у цій крамниці. Дружня атмосфера сповнювала крамницю, яку по закінченні робочого дня молоді працівники під керівництвом веселого господаря прибрали для святкування Різдва. Невдовзі прийшли музиканти, усі працівники, слуги, сусіди, а також радісна родина самого Фе́цвіга, який влаштував цілий бенкет.

На забаві усі щиро веселилися, пригощалися наїдками, танцювали і поздоровлялися. А після учти сім'я Фе́цвігів тепло проводила гостей, привітно побажавши усіляких гарздів і гарного Різдва... Ці картини минулого неабияк втішили Скруджа!

¹ По́віз — легкий віз, призначений для перевезення пасажирів.

Скрудж був у нестямі. Його серце було на бенкеті. Він пізнавав кожен річ, згадував усе і був дуже зворушений.

— За які дурниці вдячні сі дурні люди! — сказав дух. — Господар витратив трохи грошей на простий бенкет, прийняв свою челядь. Хіба це така велика річ, щоб заслужити за неї хвалу од людей?

— Не в тім річ, — одповів Скрудж. — Господар може зробити нашу службу легкою або тяжкою, обернути нашу роботу в муку або в утіху. Добре слово, привітний усміх грошей не коштує; але часом добре слово — дорожче нам за великі кошти!.. — Скрудж відчув на собі духів погляд і замовк.

— Що таке? — спитав дух. — Ти про щось думаєш?

— Нічого... — сказав Скрудж. — Я тільки хотів би сказати кілька слів своєму писареві... Оце й усе.

Старий Скрудж і дух знов опинилися надворі. Скрудж побачив себе. Тепер він був старший — уже чоловік зрілого віку. Обличчя його ще не вражало неприємними рисами, як це було пізніше, але вже мало ознаки скупості. В очах у нього був якийсь неспокійний заздрий вираз. Коло нього сиділа молода гарна дівчина в жалобі; сльози стояли у неї в очах і блищали од світла, що йшло від духа.

— Нічого, — говорила дівчина ніжним голосом, — вам усе одно; другий божок став вам за мене, мені нема чого журитися...

— Який божок став мені за вас? — спитав Скрудж.

— Золотий.

— Того потребує світ. Світ найбільше буває суворий до бідності, дарма що ганить тих, що женуться за багатством.

— Всі ваші величні почування потроху пожерла охота наживати гроші, вона зовсім опанувала вами, — лагідно одповіла дівчина.

— Ну, то що? — одказав Скрудж. — Що ж за біда, що я став розумніший? Чи я ж через те змінився до вас? Хіба змінився?

— Наша умова давня. Вона була зроблена тоді, як ми обоє були вбогі. Ми зважили терпіти нашу бідність, доки не заробимо чесною працею трохи достатку. Тепер у вас інша думка...

— Тоді я був ще хлопцем, — відповів нетерпляче Скрудж.

— Ви не такі були, як тепер. Ми стали зовсім різними людьми. Я не буду вам розповідати, як я часто і з яким болем у серці про це думала. Тепер я вертаю вам вашу волю...

— Хіба я добивався коли-небудь її?

— Скажіть, чи ви хотіли й тепер добути моє кохання? О ні! Коли б ви були вільні, чи ви взяли б дівчину без посагу. Коли б взяли її, то потім ви б жалкували. Я це знаю і вертаю вам ваше слово й волю, хоч серце в мене повне кохання до того, ким ви були колись. Дай, Боже, щоб ви були щасливі в тому житті, що собі вибрали!

Вона вийшла, і вони розлучились.

— Духу! — скрикнув Скрудж. — Не показуй мені нічого більше!.. Веди мене додому!.. Що тобі за втіха мучити мене! Не треба!..

Але неблаганний дух схопив його й примусив дивитись.

Вони опинилися в другому місці. Кімната була не велика й не пишна, але чепурна. Коло каміну сиділа гарна дівчина, дуже подібна до тієї, що Скрудж тільки що бачив. Але він хутко впевнився, що вона була тільки дочкою тієї. Він побачив і ту — вона стала тепер поважною й доброю матір'ю родини.

У хаті був такий галас, що аж у вухах лящало, бо там було кілька дітей. Але мати й дочка тим не турбувалися, — вони сміялися й тішилися з дитячої радості...

Зненацька хтось застукав у двері; дитячий гурт кинувся до дверей, якраз упору встиг зустріти батька. За батьком ішов чоловік, навантажений подарунками на Різдво. Тоді зчинився такий гамір та шарварок¹, що страх!

Бідний посланець із крамниці витримав страшенний напад; діти тягли в нього пакунки; лізли до нього в кишені і, пограбувавши зовсім, кинулися до батька; вішалися йому на шию, спиналися йому на ноги, і все з такою приязню! А скільки ж було дивування та втішного гукання, як почали розгортати пакунки.

¹ Шарварок — безладна метушня.

Але згодом діти пішли на другий поверх і лягли спати; все затихло. Тепер, коли господар, ніжно обнявши свою старшу дочку, сів біля каміна, Скрудж зрозумів, що таке саме створіння, любе та прекрасне, могло б його звати батьком і бути весняним променем в сувору зиму його життя, — у нього навернулися сльози на очах...

— Белло, вгадай! — промовив чоловік, вдаючись з усміхом до жінки. — Я бачив сьогодні твого колишнього приятеля.

Побачивши, що він сміється, жінка сказала, теж сміючись:

— А, знаю, знаю: пана Скруджа?

— Так! Я йшов повз його контору; вікна були не зап'яті, а в нього світилося. Він сидів сам, зовсім один у цілому світі, мабуть...

— Духу, веди мене звідси! — промовив Скрудж надірваним голосом. — Веди мене! Я не можу цього стерпіти.

Скрудж повернувся і побачив, що дух пильно дивиться на нього. Скрудж почав боротися з духом.

— Веди мене додому, лиши мене і не приходь до мене більше!

[...] Скрудж опинився в своїй спочивальні... Ледве він успів дійти, хитаючись, до ліжка й лягти, як зараз заснув тяжким сном.

12 ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом твору

1. Що ви дізналися про дитинство **Ебenezера Скруджа**? Чи завжди він був таким черствим і злим? Відповідь обґрунтуйте.
2. У чому полягає відмінність між **Фецвігом** і **Скруджем**? Порівняйте їхнє ставлення до своїх працівників.

3. Знайдіть у тексті, яка розмова відбулася **між духом минулого Різдва** і Скруджем після вечірки у Феєв'їга. Що свідчить про початок змін у характері головного героя?
4. Розкажіть про причину розриву стосунків між Скруджем та його нареченою. Як **Белла** говорить про те, що сталося з душею її коханого?
5. Порівняйте атмосферу в домі вже заміжньої Белли та самотнього Скруджа. Опишіть, які звуки чути у цих двох оселях, яке в них освітлення, настрій тощо.
6. Як ви гадаєте, чи шкодує Белла, що не стала дружиною Скруджа? А чи шкодує Скрудж?
7. Що розповів чоловік Белли про Скруджа? Прокоментуйте його слова: «Він сидів сам, зовсім один у цілому світі...»
8. Складіть план до **строфи II** у вигляді життєвих етапів Скруджа.

Строфа III. Другий з трьох духів

Скрудж захропив на всю кімнату й прокинувся. Сів на ліжку й почав приходити до пам'яті. Він добре знав, що дзвін незабаром знову виб'є першу годину. Він відчував, що прокинувся якраз вчасно, щоб зустріти другого духа, посланого Марлеєм. Скрудж почав пильно дивитись. Йому хотілося покликати духа, а коли він з'явиться — не злякатися, та щоб дух не застав його несподівано.

Червонясте світло, з тої пори, як вибило годину, ринуло потоком на ліжку, де Скрудж лежав. Це світло лякало Скруджа більше, ніж дванадцять духів разом...

Нарешті він почав думати, що джерело того світла в сусідній кімнаті, бо справді світло йшло звідти. Скрудж тихенько встав із ліжка і, чалапаючи пантофлями¹, пішов до дверей і увійшов. Кімната була його власна, але вона дуже змінилася: стіни були гарно вбрані свіжими гілками; у всіх кутках сяйніли яро-червоні ягоди. В каміні горів такий великий вогонь, якого той задубілий камін вже багато років не бачив.

Долі лежали купою гуси, ковбаси, шматки м'яса, червонобокі яблука, соковиті помаранчі, солодкі пироги. На всій тій купі, неначе на престолі, сидів веселий, кремезний чолов'яга, дуже милий на погляд; в руці у нього був запалений каганець, він держав його високо над головою, освіт-

люючи Скруджа в ту хвилину, як той визирнув із-за дверей. Скрудж боязко нахилив голову перед духом.

— Я дух теперішнього Різдва, — промовив здоровань.

Дух був убраний в зелену кирею¹, облямовану білим хутром. На голові був вінок, зроблений із зимового зілля, прикрашений блискучими льодинками. Темно-каштанові кучері; обличчя добре, очі блищали. Від нього віяло радістю й щирістю...

— Духу, ве́ди мене, куди хочеш! Останньої ночі я ходив по неволі, і та наука багато вдіяла... Я хочу скористатися з твоєї науки.

— Доторкнися до моєї шати.

Скрудж міцно вхопився за духа. В ту ж мить вони опинилися на міських вулицях у різдвяний ранок. Було дуже холодно, й люди згрібали сніг із східців перед своїми домівками. Небо було похмуре, і менші вулиці були повні туману.

Хоч місто і погода не з'являли нічого веселого, однак люди, що згрібали сніг, весело перегукувалися і кидалися сніжками, сміючись від щирого серця. Крамниці блищали розкішно...

Переклад з англійської Ольги Кривинюк, як ілюстрації використано кадри з мультфільму «Різдвяна історія» (2009 рік) режисера Роберта Земекіса

Скористайтесь покликанням <https://cutt.ly/86awmfN> або QR-кодом і прочитайте продовження твору. Дізнайтеся, що сталося з Ебенезером Скруджем під час подорожі з духом теперішнього Різдва і що йому приготував дух Різдва прийдешнього.

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ. ІНТЕР'ЄР

У 5 класі ви ознайомилися з поняттям **пейзаж**. І вам відомо, що в літературних творах є

¹ *Пантофлі* — м'які кімнатні туфлі.

¹ *Кире́я* — довгий верхній одяг (до п'ят) без рукавів з хутряним коміром.

чимало описів природи, міст і сіл — тобто світу, який розташований зовні, за межами приміщень.

Але крім пейзажів нерідко в текстах ми зустрічаємо описи кімнат, офісів, класів, крамниць і навіть печер. Такі описи називають *інтер'єром*.

Слово *інтер'єр* походить від французького *interieur* — *внутрішній світ*.

Інтер'єр — це зображення внутрішнього вигляду приміщення, у якому відбувається дія твору.

Опис приміщення і речей у ньому має вагоме значення в характеристиці героїв. Наприклад, інтер'єр помешкання героя чи героїні може свідчити про їхні звички і спосіб життя.

Що спитав у нас Згадайко?

1. У 5 класі ви читали твір *Елеонор Портер «Поліанна»*. Згадайте приклади *інтер'єрів* у творі: покоїв, у яких жила *міс Полі*, і кімнатки, у якій вона на початку твору оселила дівчинку-сироту.
2. Як *інтер'єри* цих кімнат характеризують тітоньку та її ставлення до своєї небоги?
3. А як характеризує *Поліанну* ставлення до вбогої обстановки в кімнатці на горищі?

12 ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом твору

1. Розкажіть про сім'ю Скруджового писаря *пана Кретчита*. Що свідчить про вбогість його родини?
2. Як оселя Кретчитів контрастує з їхнім душевним багатством?
3. Що свідчить про увагу одне до одного в цій сім'ї? Чому про Кретчитів можна сказати: «Вони вміють цінувати маленькі радощі життя»?
4. Чому, на вашу думку, Скруджев і стало соромно своїх слів про бідних після того, як він побачив малого *Тайні Тіма*?
5. Чи тримає Боб Кретчит у своєму серці зло на Скруджа? Доведіть це.
6. Яку картину застав невидимий Скрудж у свого племінника?
7. Як ставиться *Фред* до свого дядька? Як ви розумієте його слова про Скруджа: «Зло, яке він робить, карає його самого...»?
8. Чому, на вашу думку, племінник вирішив щороку запрошувати дядечка на Різдвяний обід?
9. Доведіть, що характер Скруджа та його ставлення до бідних змінюється.

10. Як відбулося прощання Скруджа з *духом теперішнього Різдва*?
11. Яким зображений *дух прийдешнього Різдва*?
12. Що стало центральною подією *четвертої частини твору*?
13. Які почуття в довколишніх викликала смерть Скруджа? Поясніть, що було причиною такої страшної самотньої смерті старого жмикроута.
14. «Скрудж подумав: Що, коли б цього чоловіка воскресити? Які могли б у нього бути спогади?...» Спробуйте уявити спогади Скруджа.
15. Кого в усьому великому місті зворушила смерть старого скнари? Чому «смерть того чоловіка внесла спокій і втіху» в ту родину?
16. Розкажіть про нещастя, яке спіткало сім'ю *Кретчитів*. Які почуття переживають рідні?
17. Поясніть суть *протиставлення* в сценах *у крамниці старого Джо* та в домі Кретчитів після смерті *Тайні Тіма*.
18. Як ви розумієте слова Скруджа: «Як люди живуть, такий їм буде й кінець»?
19. Що вразило Скруджа *на кладовищі*? Поміркуйте, що *символізує* вигляд занедбаних могил.
20. Яку обіцянку дає Скрудж *духові прийдешнього Різдва*? Що, на вашу думку, спонукало його стати іншою людиною?
21. Розкажіть, як Скрудж почав виправляти свої помилки.

Узагальнюємо та підсумовуємо

22. Схарактеризуйте образ *Ебenezера Скруджа*.
23. Складіть розповідь про поступову духовну деградацію головного героя. Що стало причиною його перетворення на моральну потвору?
24. З якою метою духи показали Скруджеві все його життя?
25. Порівняйте характер і вчинки пана Скруджа на початку твору та наприкінці. Проаналізуйте зміни, які відбулися.
26. Фінал твору зароджує в нас віру в краще чи безнадію? Відповідь обґрунтуйте.
27. Як *подорож у часі* допомогла нам дізнатися про життя Скруджа?

Міркуємо самотійно

28. Чому автор зробив часом подій твору саме святкові Різдвяні дні?
29. Поміркуйте, у чому таким людям, як Скрудж, можна поспівчувати.
30. Що Скрудж помилково вважав *життєвими цінностями*?
31. А що, на вашу думку, є справжніми життєвими цінностями?
32. Яка *повчальна думка* міститься у творі *Чарльза Дікенса*?
33. Складіть таблицю з переліком вад Ебenezера Скруджа та рис вдачі, які він повинен у собі виховати (наприклад, скупість – щедрість).

Застосовуємо теоретичні поняття

34. Що таке *інтер'єр*? Знайдіть приклади *інтер'єру* в повісті Чарльза Дікенса «Різдвяна пісня в прозі».

35. Поясніть значення інтер'єру в характеристиці образу Скруджа.
36. Яку роль виконує в характеристиці героя його **портрет**? Знайдіть приклади портретів у тексті твору і прокоментуйте їх.

 Пов'язуємо новий матеріал із вивченим раніше

37. Як у «Різдвяній пісні в прозі» автор утілює **мотив подорожі**? Згадайте, у яких вивчених вами творах присутній цей мотив.
38. Назвіть приклади **фантастичного** у творі Чарльза Дікенса «Різдвяна пісня в прозі».
39. Яку роль у творі «Різдвяна пісня в прозі» відіграє **фольклорний триразовий** прихід духів Різдва?

Завдання від Фантазерчика

1. Намалюйте святкову листівку і від імені Ебенезера Скруджа складіть текст Різдвяного вітання для його племінника і родини Кретчитів.
2. Ви знаєте, що Скруджеві впродовж лише наступного року треба виправити всі помилки, які він наробив за своє життя. Допоможіть йому скласти перелік справ, які він повинен виконати, щоб його життя стало корисним і радісним.

Що спитав у нас Згадайко?

1. Дух теперішнього Різдва попереджав Скруджа, що найбільше людям потрібно остерігатися **хлопчика «Темноту»**. Яку темноту мав на увазі автор твору?
2. Проведіть паралель між художніми образами **темноти** в «Різдвяній пісні» і **вогню титана Прометей**.
3. Розкажіть про значення освіти і проблему неосвіченості в наш час, про вміння мислити самостійно та залежність від чужої думки.

Потіште Знаюсю своїми знаннями

Скористайтеся покликанням <https://cutt.ly/d6aequE> або QR-кодом і виберіть правильні відповіді в тестах.

Скористайтеся покликанням <https://cutt.ly/A6aepQf> або QR-кодом і перегляньте трейлер художнього фільму «Різдвяна історія», знятого у 2009 році.

Зверніть увагу на епізоди, використані в трейлері.

Яким у цих епізодах постає **Ебенезер Скрудж** та інші персонажі твору? Які емоції переживає головний герой? Які події, зображені в трейлері, відомі вам із тексту підручника?

Микола Васильович Гоголь
(1809–1852)

Видатний письменник **Микола Гоголь** народився в українському селі Великі Сорочинці Миргородського повіту Полтавської губернії. Гоголь був нащадком давнього козацького роду, а його предки обіймали у Війську Запорозькому високі посади.

Мати Миколи Гоголя дуже пишалася своїм сином і пророкувала йому неабиякий успіх та визнання.

Дитинство Миколи минуло на хуторі Василівка, в родинному колі, серед чудової української природи. Тож хлопчикові було важко при звичаїтися до нового міського життя, коли він вирушити на навчання до Полтави і залишив затишний домашній світ.

Пізніше Микола вступив до Ніжинської гімназії вищих наук, яка за рівнем освіти наближалася до університету. Навчання в елітному закладі давалося юнакові нелегко. Хуторянин Микола Гоголь зовні видавався недолугим і переляканим, через що однокласники нерідко підсміювалися з нього. Однак згодом хлопець зміг утвердитися серед товаришів, а допоміг йому в цьому учнівський театр.

Виявилося, що Микола гарно малює декорації до вистав і має неабиякий акторський хист. Особливий захват у гімназистів викликали його комічні ролі.

Навчаючись у гімназії, Гоголь захопився читанням. Однак Микола не тільки багато читав, а й сам брався писати художні твори і долучився до видання гімназійного рукописного літературного журналу.

Після закінчення навчання дев'ятнадцятирічний юнак вирішив стати «істинно корисним для людства» і обрав для досягнення мети державну службу. Микола був упевнений, що єдиний і швидкий шлях, який відкривав життєві перспективи, — це переїзд до столиці імперії, до Петербурга.

Прибувши у грудні 1828 року до холодного і сірого Петербурга, Гоголь, звиклий до українських просторів і різнобарв'я, почувався незатишно. Тісне помешкання, вузькі вулички бідних кварталів, завалені сміттям підворіття, сирість і сморід — усе це пригнічувало молодого українця.

Невеликими були і його службові перспективи, до того ж платня виявилася мізерною. Крах дитячих мрій змінив ставлення Гоголя до життя. Усвідомивши, що не зробить блискавичної кар'єри завдяки своїм талантам, Микола пережив потрясіння. Юнакові залишалося покладатися лише на копітку праці. Щовечора, повернувшись зі служби додому, Гоголь сідав за робочий стіл і допізна писав.

У цей час у листах додому майбутній письменник просить свою матусю надсилати йому народні українські перекази, пісні, описи звичаїв, національних костюмів, страв.

Сумуючи за теплою і щедрою батьківщиною, Микола Гоголь створює українські замальовки, які лягли в основу збірки *«Вечори на хуторі біля Диканьки»*.

Успіх збірки повістей «Вечори на хуторі біля Диканьки» (1831–1832), до якої увійшла і повість *«Ніч перед Різдвом»*, був приголомшливим. Українець Микола Гоголь, якому виповнилося лише двадцять три роки, зразу ж став відомим письменником!

Миколу Васильовича Гоголя ще за життя визнали видатним митцем. Однак з роками цікавість письменника до батьківщини, до української тематики не зникла. Микола Гоголь вивчав героїчне минуле України, опрацьовував давні документи, публікував наукові статті, читав лекції та мріяв написати історію України — *«від самих початків»*.

НІЧ ПЕРЕД РІЗДВОМ

(скорочено)

Останній день перед Різдвом минув. Зимова, ясна ніч настала. Глянули зірки. Місяць велично вплив на небо посвітити добрим людям та всьому світові, щоб усім було весело колядувати й славити Христа¹. Морозило дужче, як

¹ Колядувати у нас називається співати під вікнами проти Різдва пісень, що звуться колядками. Тому, хто колядує, завжди кине в торбу госпо-

зранку: але зате так було тихо, що рипіння морозу під чоботом чути було за півверсти. Ще ні одна юрба парубків не з'являлась під вікнами хат; тільки місяць зазірав до них крадькома, ніби викликаючи дівчат, що прибиралися та чепурилися, хутчій вибігати на рипучий сніг. Аж ось з димаря одної хати клубами посунув дим і пішов хмарою по небу, і разом з димом вилетіла відьма верхи на мітлі.

[...] Відьма знялася так високо, що тільки чорною цяткою миготіла вгорі. Та де тільки з'являлася цятка, там зорі одна по одній зникали на небі. Незабаром відьма набиравала їх повний рукав. Три чи чотири ще блищали. Раптом, з іншого боку, з'явилася друга цяточка, побільшала, почала розтягатись і вже то була не цяточка. Короткозорий, хоч би він наклав на ніс, замість окулярів, колеса з комісарової брички, і тоді не розпізнав би, що воно таке: вузенька мордочка, яка безнастанно вертілася на всі боки, закінчувалась, як і в наших свиней, кругленьким п'ятчком; ніжки були тоненькі. А ззаду в нього теліпався

диня, чи господар, чи хто там зостанеться дома, ковбасу, чи хліб, хто чим багатий. В колядках співається часто про народження Христа, а при кінці бажають здоров'я господареві, господині, дітям та всім у хаті. (Зауваження Миколи Гоголя.)

хвіст гострий та довгий; хіба тільки по цапиній бороді під мордою, по невеличких різках, які стирчали на голові, та що увесь був не біліший од сажотруса, можна було догадатися, що то чорт, якому останню ніч залишилося вештатися по білому світу та під'юджувати на гріхи добрих людей. Завтра ж, тільки-но вдарять перші дзвони до утрени¹, побіжить він, не оглядаючись, підібгавши хвоста, до свого барлога.

Тимчасом чорт підкрадався потихеньку до місяця і вже простягнув був руку, щоб схопити його; та враз смикнув її назад, ніби обпикшись, посмоктав пальці, подригавав ногою. Але ж хитрий чорт не покинув своїх витівок. Підбігши, раптом схопив він обома руками місяць, кривляючись та дмухаючи, перекидав його з руки в руку і покwapно сховав до кишені, і, начебто нічого й не було, побіг далі.

У Диканьці ніхто не чув, як чорт украв місяця. Та яка ж була причина зважитися чортові на таке беззаконне діло? А ось яка: він знав, що багатого козака Чуба запросив дяк до себе на кутю, де, крім куті, буде варенуха, горілка та багато всякої страви. А тимчасом його дочка, красуня на все село, зостанеться дома, а до дочки напевне прийде коваль, силач і хлопець хоч куди, що був чортові осоружніший, ніж проповіді отця Кіндрата. На дозвіллі коваль малював і вславився як найкращий живописець на всю околицю.

Всі миски, з яких диканські козаки сьорбали борщ, були розмальовані ковалем. Коваль був богобоязлива людина й малював часто образи святих, і тепер ще можна знайти в Т... церкві його євангеліста Луку. Але тріумфом його майстерності була одна картина, намальована на церковній стіні, на якій зобразив він святого Петра в день страшного суду з ключами в руках, як той виганяв з пекла нечисту силу; переляканий чорт кидався на всі боки, передчуваючи свою погибель, а замкнені колись грішники били поліняками і всім, що під руку трапилось. У той час, як майстер працював над цією картиною й малював її на великій дерев'яній дошці, чорт з усієї сили намагався перешкоджати

йому; штовхав невидимо під руку, хапав із горна в кузні попіл і обсипав ним картину; та, незважаючи на все, роботу було закінчено, дошку внесено до церкви і вправлено у стіну в притворі, і з того часу чорт запрягся мститися ковалеві.

Одну тільки ніч залишалося йому блукати по білому світу; але й цієї ночі він шукав способу зігнати на ковалеві свою злість. І для цього наважився вкрати місяць, сподіваючись, що старий Чуб ледачий та вайлуватий, а до дяка від хати не так вже й близько: дорога йшла поза селом, повз вітряки, повз кладовище. Ще місячної ночі варенуха та горілка могли б заманити Чуба. Але в таку темряву наврогряд чи вдалося б кому стягти його з печі та викликати з хати. А коваль, що здавна не ладнав з ним, при ньому нізащо не наважиться прийти до дочки, дарма, що дужий.

Отаким чином, як тільки чорт сховав у кишеню свою місяць, враз по всьому світі зробилося так темно, що не кожен би знайшов дорогу до шинку, не тільки до дяка. Відьма, опинившись раптом у темряві, скрикнула. [...]

— То ти, куме, ще не був у дяка в новій хаті? — говорив козак Чуб, виходячи зі своєї хати, до сухорлявого, високого, в короткій кожущині мужика з одрослою бородою. — Якби тільки нам не спізнитись! — При цьому Чуб поправив свій пояс, глянувши вгору, зупинився... — Що за дідько! Дивись, Панасе!.. Місяця нема.

— Що за лиха година! Справді нема місяця.

— То ж бо й воно, що нема!.. Навмисно, сидівши в хаті, дивився у вікно: ніч — навдивовижу. Ясно; сніг виблискує проти місяця. Все було видно, як удень. Не встиг вийти за поріг, і ось, хоч око виколи!

Чуб довго ще бурчав. Йому он як хотілось побалакати про всяку всячину в дяка, де, певна річ, сидів уже і голова, і приїжджий бас, і дьогтьяр Микита, який їздив що два тижні до Полтави на торг та вигадував такі штуки, що всі миряни аж за животи бралися від сміху. Але темрява ночі нагадала йому про ті лінощі, що такі любі всім козакам. Як би то добре тепер лежати, підібгавши ноги, на лежанці, курити спокійно люльку та слухати крізь солодку дрімоту

¹ Утрєня — церковна служба, що правиться рано-вранці.

колядки й пісні веселих парубків та дівчат, що юрмляться попід вікнами! Він зважився б на останнє, якби був сам; але тепер удвох не так нудно й страшно йти темної ночі. Закінчивши лаятись, звернувся він знову до кума:

— То таки нема, куме, місяця? Дивно, далєбі. Та що ж, куме, що будемо робити? Адже ж темно надворі.

— То, мабуть, залишимося дома, — промовив кум.

Якби кум не сказав цього, то Чуб, певно, наважився б залишитись, але тепер його начебто щось під'юджувало йти наперекір: «Ні, куме, ходім! Не можна, треба йти!» [...]

Тепер погляньмо, що робить, залишившись сама, красуня-дочка. Оксані не минуло ще й сімнадцяти років, а вже мало не по всьому світу, і по той бік Диканьки, і по цей бік Диканьки, тільки й мови було, що про неї.

Парубки проголосили, що кращої дівки й не було ще ніколи на селі. Оксана знала все, що про неї говорили, і була вередлива, як красуня. Парубки ганялися за нею юрбами, але, втративши терпець, залишали один по одному вередливу красуню й лицялися до інших. Один тільки коваль був упертий і не кидав свого залицяння, дарма, що й з ним поводитись анітрохи не краще, ніж з іншими. По виході батька свого, Оксана довго ще чепурилася та вихилялася перед невеликим в олов'яній оправі дзеркалом і не могла намілюватися з себе. «І чого людям надумалось розславляти, нібито я гарна? — говорила вона, ніби для того тільки, щоб хоч про що-небудь побалакати з собою. — Брешуть люди, я зовсім не гарна».

Але свіже, жваве, по-дитячому юне личко, з блискучим чорними очима та невимовно привабливою усмішкою, що пропікала душу, майнувши в дзеркалі, враз довело інше.

— Хіба чорні брови та очі мої, — провадила далі красуня, не випускаючи дзеркала, — такі гарні, що вже подібних до них немає й на світі? Я бачу тепер, що я зовсім не гарна! — і, відхиляючи трохи далі від себе дзеркало, скрикнула: — Ні, гарна я! Ой, яка гарна! Диво! Яку радість принесу я тому, кому буду жоною! Як милуватиметься з мене мій чоловік! Він нестямиться від радості!

— Чарівна дівка! — прошепотів, увійшовши тихо, коваль. — І вихваляється вона мало! З годину стоїть, видивляючись у дзеркало, і не надивиться, та ще й хвалить себе вголос!

— Егеж, парубки, чи ж вам до пари я? Ви погляньте на мене, — вела далі гарненька кокетка, — як я плавно виступаю; у мене сорочка вишита червоним шовком. А які стрічки на голові! Всього цього накупив мені батько мій, щоб одружився зо мною найкращий молодець у світі! — і, усміхнувшись, обернулася вона й побачила коваля...

Скрикнула й суворо зупинилася перед ним.

Коваль і руки опустив. Важко сказати, що виявляло смагляве личко чарівної дівчини: і суворість в ньому було видно; і крізь суворість якесь глузування зі збентеженого коваля; і ледве помітна краска досади тонко розливалася по обличчю; і все це перемішалось й таке було невимовно гарне, що поцілувати її мільйон разів.

— Чого ти прийшов сюди? Хіба хочеться, щоб випровадила за двері лопатою? Ви всі майстри під'їжджати до нас. Вмить пронюхаєте, коли батьків нема дома. О! Я знаю вас! Скриня моя готова?

— Буде готова, моє серденько, після свят буде готова. Коли б ти знала, скільки попрацював я коло неї: дві ночі не виходив з кузні. А як буде розмальована! Хоч усю околицю виходи своїми біленькими ніжками, не знайдеш такої! По всьому полю будуть розкидані червоні й сині квіти. Горітиме, як жар. Не сердься ж на мене! Дозволь хоч поговорити, хоч подивитись на тебе!

— Хто ж тобі боронить, говори й дивись!

Тут сіла вона на лаву й знову глянула в дзеркало й стала поправляти на голові свої коси. Поглянула на шию, на

нову сорочку, вишиту шовком, і почуття самовдоволення з'явилося на устах.

— Дозволь і мені сісти біля тебе! — сказав коваль.

— Сідай, — промовила Оксана, зберігаючи на устах та у вдоволених очах те саме почуття.

— Чарівна, люба Оксано, дозволь поцілувати тебе! — промовив підбадьорений коваль і пригорнув її до себе, наміряючись поцілувати; та Оксана відхилила свої щоки, що були вже на непримітній віддалі від губ коваля, і відіпхнула його.

— Йому як мед, то й ложку! Геть від мене, в тебе руки цупкіші за залізо. Та й сам ти пахнеш димом. Я думаю, геть мене забруднив сажею.

Тут вона піднесла дзеркало й знову почала чепуритися.

«Не любить вона мене! — думав про себе, похиливши голову, коваль. — Їй усе іграшки; а я стою перед нею, як

дурень, і очей не зводжу з неї. І все б стояв перед нею, і повік би не зводив з неї очей! Чарівна дівчина! Чого б я не дав, щоб дізнатися, що в неї на серці, кого вона кохає. Та ні, вона милується сама собою; мучить мене, бідолашного; а я за журбою не бачу світу».

— Чи правда, що твоя мати відьма? — промовила Оксана й засміялася; і коваль відчув, що всередині у нього все засміялося. Сміх цей начебто

враз озвався в серці, а разом з тим і досада запала йому на душу, що він не мав права поцілувати це сміхом осяяне личко. — Але щось дівчата не приходять... Давно б уже час колядувати. Мені стає нудно.

— Бог з ними, моя красуне!

— Коли б не так! З ними, певно, прийдуть парубки. Ото підуть гулі! Уявляю, яких наговорять смішних історій!

— То тобі весело з ними?

— Та вже ж веселіше, як з тобою.

«Чого мені більше чекати? — казав сам до себе коваль. — Вона глузує з мене. Їй я такий же дорогий, як перейржавіла підкова...»

Стукіт у двері та голос: «Відчини!» — різко зазвучавши на морозі, урвали його міркування.

— Стривай, я сам відчиню, — сказав коваль і вийшов у сіни, маючи намір нам'яти з досади боки першому, хто нагодиться.

Мороз побільшав, і вгорі так зробилося холодно, що чорт перестрибував з одного копитця на друге й хукав собі в кулак.

Відьма й собі відчула, що холодно, дарма, що була тепло одягнена; і тому, піднявши руки догори, спустилася, ніби по льодовій похилій горі, і просто в димар... Мандрівниця відсунула тихенько затулку, щоб глянути, чи не накликав син її, Вакула, до хати гостей, та, побачивши, що нікого не було, тільки мішки лежали серед хати, вилізла з печі, скинула теплового кожуха, причепурилась, і ніхто не міг би дізнатися, що вона хвилину тому їздила на мітлі.

Мати коваля Вакули мала не більше як сорок літ. Вона була ні гарна, ні погана з себе. Однак вона вміла так причаровувати до себе найстатечніших козаків, що до неї вчашали і голова, і дяк Йосип Никифорович (звісно, коли дячихи не було дома), і козак Корній Чуб. Вона так уміло обходилася з ними, що жодному з них і на думку не спадало, що в нього є суперник...

Але охочий устрявати в чужі справи зразу б помітив, що Солоха була найпривітніша до козака Чуба. Чуб був удівець; вісім скирт хліба завжди стояли перед його хатою. Дві пари добрих волів раз у раз висовували свої голови з плетеної повітки на вулицю й мукали. Бородатий цап видирався аж на стріху й деренчав звідти різким голосом, дражнячи індичок, що виступали на подвір'ї. В скринях у Чуба було багато полотна, жупанів та старовинних кунту-

пів із золотими галунами: покійна жінка його була чепуруха. Солоха не від того була, щоб приєднати все це до свого хазяйства.

А щоб яким-небудь способом син її Вакула не під'їхав до його дочки та не встиг прибрати все собі, і тоді б, напевно, не підпустив її ні до чого втручатися, вона вдалася до звичайного засобу всіх сорокалітніх кумась: сварити якомога частіше Чуба з ковалем. Можливо, саме ці хитрощі та кмітливості її й призвели до того, що подекуди стали балакати старі баби, що Солоха справді відьма. [...]

Вилізши з печі та причепурившись, Солоха, як добра хазяйка, почала прибрати та ставити все на своє місце; але мішків не чіпала: це Вакула приніс, то нехай сам і винесе! Чорт, тимчасом, побачив Чуба вже далеко від хати. Умить він перебіг йому дорогу та й почав розкидати з усіх боків кучугури замерзлого снігу. Знялася метелиця. У повітрі забіліло. Сніг літав сюди й туди мереживом і загрожував позаліплювати очі, роти й вуха перехожим. А чорт полетів у димар, будиши певний, що Чуб повернеться назад, застане коваля й почастує його так, що той довго не зможе взяти в руки пензля та малювати образливі карикатури.

Справді, тільки-но здійснювалась метелиця, як Чуб уже кааявся і, насуваючи глибше на голову капелюхи, частував лайкою себе і чорта. Вітер дув у потилицю; але крізь хуртовину нічого не було видно. Чубові уявилося тимчасом, що він знайшов дорогу; трохи пройшовши, побачив він свою хату. Кучугури снігу лежали круг неї і на покрівлі. Ляскаючи змерзлими на холоді руками, заходився він стукати у двері та кричати владно на свою дочку, щоб відчинила.

— Чого тобі тут треба? — суворо крикнув, вийшовши, коваль.

Чуб, упізнавши голос коваля, відступив назад. «Е, ні, це не моя хата, — казав він сам до себе. — До моєї хати не забреде коваль».

— Хто ти такий і чого товчешся під дверима? — промовив коваль ще суворіше і підійшовши ближче.

— Ні, не скажу йому, хто я, — подумав Чуб, — чого доброго, ще наб'є, клятий виродок! — і, змінивши голос,

відповів: — Це я, чоловіче добрий! Прийшов вам на втіху поколядувати трохи під вікнами.

— Забирайся к бісу зі своїми колядками! — сердито закричав Вакула. — Чого ж ти стоїш? Чуєш, забирайся зараз-таки геть!

Чуб і сам уже мав цей розумний намір, але йому прикрим здалося, що мусить слухати ковалевого наказу. Здавалося, якась нечиста сила штовхала його під руку й змушувала сказати що-небудь наперекір.

— Що ж ти так розкричався? Я хочу колядувати, та й годі!

— Еге! Та тебе словами не вгамуєш!.. — Слідом за цими словами Чуб відчув преболючий удар у плече. — Іди, іди геть! — кричав коваль, почастувавши Чуба другим стусаном.

— Геть! — закричав коваль і грюкнув дверима.

— Дивись, який хоробрий! — говорив Чуб, залишившись сам на вулиці. — Ач який! Ото велика цяця! Ти думаєш, я на тебе суду не знайду? Я не подивлюся, що ти коваль та маляр! Одначе, його тепер нема дома. Солоха, мабуть, сидить сама. Гм... воно й недалеко звідси; піти б! Час тепер такий, що нас ніхто не застане...

Тут Чуб, почухавши собі спину, подався у другий бік. Однак, якби сніг не хрестив туди й сюди все перед очима, то ще довго можна було б бачити, як Чуб спинявся, чухав спину, промовляв: боляче набив клятий коваль! І знову рушав далі.

У той час, коли меткий ферт¹ із хвостом та цапиною бородою літав в димар, ладівниця², що висіла в нього на перев'язі при боці і що в неї він сховав украдений місяць, якось зненацька зачепившись у печі, розкрилась, і місяць, скористувавшись з цієї нагоди, вилетів крізь димар Солошиної хати й плавно здійснювався на небо.

Все освітілося. Заметілі наче й не було. Сніг запалав широким срібним полем і весь обсипався кришталевими зорями. Мороз наче потеплів. Юрби парубків і дівчат пока-

¹ Ферт — самовдоволення, нахабна людина.

² Ладівниця — невеличка сумочка, яку носили військові.

залися з мішками. Пісні задзвеніли, і рідко під якою хатою не товпилися колядники.

Дивно сяє місяць! Як добре вештатися такої ночі між юрбою дівчат, що регочуть та співають, і між парубками, охочими на всякі жарти й витівки, які тільки може навіяти ця ніч.

Купи дівчат з мішками вдерлися до хати Чуба, обступили Оксану. Крик, регіт, балачки приголомшили коваля. Всі наввипередки поспішали розказати красуні що-небудь нове, викладали з мішків і хвалилися паляницями, ковбасами, варениками, яких встигли чимало вже наколядувати. Оксана, здавалось, була цілком задоволена і рада, щебетала то з тією, то з тією і реготала, невгаваючи.

З якоюсь досадою дивився коваль на таку веселість і цього разу кляв колядки, хоча й сам не раз захоплювався ними до нестями.

— Е, Одарко! — сказала весела красуня, обернувшись до однієї із дівчат, — у тебе нові черевики. Ой, які ж хороші! І з золотом! Добре тобі, Одарко, в тебе є така людина, яка все тобі купує; а мені нема кому дістати такі гарні черевики.

— Не тужи, моя люба Оксано! — підхопив коваль. — Я тобі дістану такі черевики, що мало яка й панночка носить.

— Ти? — сказала Оксана, швидко й згорда глянувши на нього. — Подивлюсь я, де ти дістанеш такі черевики, які могла б я надіти на свою ногу. Хіба принесеш ті самі, що носить цариця.

— Бачиш, яких захотіла! — закричала сміючись дівоча юрба.

— А так! — провадила далі горда красуня. — Будьте ви всі за свідків, якщо коваль Вакула принесе ті самі черевики, які носить цариця, то, от вам моє слово, що вийду раз-таки за нього заміж.

Дівчата повели з собою примхливу красуню.

— Смійся, смійся! — говорив коваль, виходячи слідом за ними. — Я й сам сміюся із себе! Думаю, і не можу надумати, куди дівся розум мій? Ніби тільки на всьому світі

й є, що Оксана. Хвалити Бога, дівчат багато є хороших і без неї на селі. Та й що Оксана? З неї ніколи не буде доброї хазяйки: вона вміє тільки чепуритися. Годі, час покинути ці дурущі...

Юрби колядників, парубки окремо, дівчата окремо, поспішали з одної вулиці на другу. Але коваль ішов і нічого не бачив і не брав участі у тих веселощах, які колись любив більше за все.

Чорт тимчасом не на жарт розніжився в Солохи: цілував їй руку з вихилями, хапався за серце, охкав. Раптом почувся стукіт і голос кремезного голови. Солоха побігла відчиняти двері, а спритний чорт вліз у мішок, що лежав долі.

Голова, обтрусивши сніг та випивши з Солошиних рук чарку горілки, розказав, що він не пішов до дяка, бо знялася заметіль; а побачивши світло в її хаті, завернув до неї, маючи намір перебути вечір з нею. Не встиг голова це сказати, як у двері загрюкало знов і почувся голос дяка.

— Сховай мене куди-небудь. — шепотів голова. — Мені не хочеться тепер зустрітися з дяком.

Солоха вибрала найбільший мішок з вугіллям; вугілля висипала в діжку, і кремезний голова забрався з головою в мішок.

Дяк увійшов, покректуючи та потираючи руки, і розказав, що в нього не було нікого і що він сердечно радий цій нагоді погуляти трохи в неї і не злякався заметілі. Тут він підійшов до неї ближче, кашлянув, усміхнувся, коли раптом у двері застукало й почувся голос козака Чуба.

— Боже мій, стороння особа! — закричав переляканий дяк. — Що ж тепер, як застануть особу мого звання?.. Дійде до отця Кіндрата!.. Бога ради, доброчесна Солохо, — говорив він, тремтячи всім тілом. — Стукають, їй-Богу, стукають! Ой, сховайте мене куди-небудь.

Солоха висипала вугілля в діжку з другого мішка, і не дуже тілистий дяк заліз у нього та й примостився на самому дні.

— Здорова будь, Солохо! — сказав, увіходячи до хати, Чуб. — Ти, може, і не чекала мене, га?.. — Чуб засміявся,

тішачись у душі, що він один тільки користується з доброї прихильності Солохи. — Ну, Солохо, дай тепер випити горілки. Я думаю, в мене горло замерзло від проклятого морозу. І послав Бог таку ніч перед Різдом! Як здійнялася, чуєш, Солохо, як здійнялася... Ото задубіли руки: не розстебну кожуха! Як здійнялася метелиця...

— Відчини! — почувся знадвору голос, супроводжуваний поштовхом у двері. — Відчини! — закричали ще дужче.

— Це коваль! — промовив Чуб. — Слухай, Солохо: куди хочеш сховай мене; я нізащо у світі не хочу потрапити на очі цьому виродкові проклятому, бодай йому, чортовому синові, набігло під обома очима по пухиреві з копицю завбільшки!

Солоха, злякавшись і собі, метушилась, як очамріла, і, втративши голову, дала знак Чубові лізти в той самий мішок, в якому вже сидів дяк. Бідолашний дяк не смів навіть кашлянути, чи закректати з болю, коли сів йому майже на голову важкий дядько та примостив свої намерзлі на морозі чоботи по обидва боки його скронь.

Коваль увійшов, не кажучи й слова, не скидаючи шапки, і майже повалився на лавку. Помітно було, що він у дуже поганому настрої... Коваль неуважно оглядав кутки своєї хати, прислухаючись часом до пісень колядників, що далеко лунали по селу; нарешті

спинив очі на мішках: «Чого лежать тут оці мішки? Їх давно б час прибрати звідси. Через оту безглузду любов я здурів зовсім. Завтра свято, а в хаті й досі валяється всякий мотлох. Віднесу їх до кузні!»

Тут коваль присів до величезних мішків, перев'язав їх міцніше і ладнався завдати собі на плечі. Але помітно було, що його думки гуляли бог знає де, інакше б він почув, як зашипів Чуб, коли волосся на голові його прикрутила зав'язка.

«Невже не виб'ється з голови моєї ця негідна Оксана? — говорив коваль. — Не хочу думати про неї, а воно все думається, і як навмисно про неї саму тільки. Чого це так, що думка проти волі лізе в голову? Що за чорт, мішки начебто чогось поважчали! Тут, певно, накладено ще чогонебудь, крім вугілля. Дурень я! Я й забув, що тепер мені все здається важчим. Перше бувало я міг зігнути й розігнути в одній руці мідний п'ятак та кінську підкову; а тепер мішка з вугіллям не підйму. Скоро вже й від вітру валитимусь. Та ні, — скрикнув він, помовчавши й підбадьорившись. — Не дам нікому сміятися з себе! Хоч десять таких мішків, усі підйму. — І бадьоро завдав собі на плечі мішки, що їх не понесли б і двоє дужих чоловіків. — Взяти й цього, — казав він, підіймаючи невеличкого, на дні якого лежав скоцюрбившись чорт. — Тут, здається, я поклав струмент. — Сказавши це, він вийшов із хати, насвистуючи пісню.

Голосніше й голосніше лунали на вулицях пісні та крики. Юрби народу побільшали ще тому, що чимало прийшло з сусідніх сіл. Парубки жартували й казилися досхочу.

Маленькі вікна відчинялися, і сухорляві руки бабусь, які з поважними батьками залишалися в хатах, висувалися з вікна з ковбасою чи шматком пирога. Парубки та дівчата одні з-перед одних підставляли мішки і підхоплювали свою здобич. І ніч так розкішно жевріла! І ще білішим здавалося світло місяця від блиску снігу!

Коваль спинився зі своїми мішками. Йому почувся в юрбі дівчат голос і тоненький сміх Оксани. Всі жилки в ньому здригнулись; кинувши на землю мішки, аж дяк, що був на самому дні, заохкав, забившись, і голова гикнув на все горло, подався він з маленьким мішком за плечима разом з гуртом парубків, що йшли слідом за тою дівочою юрбою, звідки йому почувся голос Оксани.

Так: це вона! Стоїть і блискає чорними очима, їй розказує щось показний парубок; мабуть, забавне, бо вона сміється. Та вона завжди сміється. Нібито мимохіть, сам не розуміючи як, продерся коваль крізь натовп і став коло неї.

— А, Вакуло, ти тут! Здоров! — сказала красуня з тою самою усмішкою, що мало не зводила Вакулу з розуму. — Ну, багато наколядував? Е, який маленький мішок! А черевики, які носить цариця, дістав? Дістань черевики, вийди за тебе заміж! — і, засміявшись, побігла з гуртом дівчат.

Як укопаний, стояв коваль на одному місці.

— Ні, не можу; несила більше... — промовив він нарепті. — Але, Боже ти мій, чому вона така з біса гарна?.. Час покласти край усьому: пропадай душа, піду втоплюся в ополонці!

Рішучим кроком пішов він уперед, догнав гурт, порівнявся з Оксаною і сказав твердим голосом:

— Прощай, Оксано! Шукай собі якого хочеш жениха; а мене не побачиш більше на цьому світі.

Красуня була ніби здивована, хотіла щось сказати, але коваль махнув рукою й побіг геть.

— Куди, Вакуло? — кричали парубки, бачивши, як біжить коваль.

— Прощайте, браття! — кричав у відповідь коваль. — Дасть Бог, побачимось на тому світі. Перекажіть отцю Кіндратові, щоб одслужив панахиду по моїй грішній душі. Свічок перед іконами чудотворця та Божої матері, каюсь, не обмалював через мирські справи. Все добро, яке знайдеться у моїй скрині, на церкву!

Проговоривши це, коваль кинувся бігти з мішком на спині.

— Пропаща душа! — побожно пробурмотіла бабуса, що

проходила мимо: «Треба піти розказати, як коваль повісився! [...]

Вакула, пробігши кілька вулиць, спинився передихнути.

«Куди це я справді біжу? Пошукаю ще способу: зайду до запорожця Пузатого Пацюка. Він, кажуть, знає всіх чортів і все зробить, що тільки схоче. Піду, адже душі однаково доведеться гинути!»

Цей Пузатий Пацюк справді був колись запорожцем. Давно вже, років з десять, а може й п'ятнадцять, як він жив у Диканьці. Не минуло й кілька днів, як прибув він до села, а всі вже дізналися, що він знахар. Чи хворів хто на щось, зараз кликав Пацюка; а Пацюкові досить було тільки пошептати кілька слів, і недугу наче рукою хто знімав. Останнім часом його рідко бачили де-небудь. Причиною цього була, можливо, лінь, а можливо, й те, що пролазити в двері ставало йому з кожним роком тяжче.

Коваль не без побоювання відчинив двері і побачив Пацюка, що сидів на долівці по-турецькому перед невеликою діжкою, на якій стояла миска з галушками. Пацюк, мабуть, дуже зайнятий був галушками, бо, здавалося, зовсім і не помітив, як прийшов коваль, який, ледве ступивши на поріг, віддав йому пренизенький уклін.

Переклад із російської Максима Рильського, ілюстрації Костя Лавра

Скористайтеся покликанням <https://cutt.ly/K6aec13> або QR-кодом і прочитайте продовження твору. Дізнайтеся, чим закінчилася зустріч коваля Вакули з Пузатим Пацюком і які наслідки вона мала у житті головного героя.

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ. ГУМОР

Гумор — це незлостиве й веселе відображення дійсності і людей.

Читаючи гумористичні твори, ми по-доброму доброзичливо сміємося. У них зображують життєві явища і події, які не викликають обурення у читачів: згадайте, наприклад, Тома Соєра з повісті Марка Твена та епізод з фарбуванням паркана.

Гумор не вдається до злого чи різкого висміювання, а лише до доброзичливого піджартовування. Адже й позитивні герої та героїні можуть мати комічні риси.

Готуємося до роботи з текстом

1. Розкажіть про походження **Миколи Гоголя**.
2. Як молодий Гоголь опинився в столиці Російської імперії Петербурзі?
3. На прикладі повісті «**Ніч перед Різдвом**» поясніть зв'язок творчості Миколи Гоголя з Україною.

Працюємо над змістом твору

4. Розкажіть, навіщо чорт украв місяць.
5. За що він незлюбив коваля **Вакулу**?
6. Якими були взаємини **Вакули** й **Оксани**?
7. Чи справедливим, на вашу думку, було ставлення Оксани до коваля?
8. Чого забажала вередлива красуня від Вакули?
9. Як ви гадаєте, для чого Оксана дала хлопцеві таке складне завдання та ще й у присутності подруг?
10. Розкажіть, як Вакула виконав завдання Оксани.
11. Якими постають у творі запорожці?

Узагальнюємо та підсумовуємо

12. Назвіть **головних** і **другорядних** героїв повісті «Ніч перед Різдвом».
13. Схарактеризуйте образ **Вакули**. Якими талантами був обдарований парубок?
14. За що юнака цінували односельці?
15. Що свідчить про цілеспрямованість молодого коваля?
16. Які риси вдачі **Оксани** вам до вподоби, а які — ні? Відповідь обґрунтуйте.

Міркуємо самостійно

17. Які **народні звичаї** зображено у творі «Ніч перед Різдвом»?
18. Порівняйте передріздвяні картини XIX століття в українському селі, описані Миколою Гоголем, та в столиці Англії, про які розповів Чарльз Дікенс у «**Різдвяній пісні в прозі**». Визначте спільні та відмінні риси.
19. Заповніть таблицю:

Різдво в Англії	Різдво в Україні

20. Напишіть у зошиті, як святкують Різдво у вашій місцевості.
21. У фіналі твору згадується нова гарна хата, у якій живуть Вакула та Оксана зі своїм дитятком. Намалюйте в робочому зошиті українську хату і прикрасьте її традиційним для XIX століття оздобленням.

Застосовуємо теоретичні поняття

22. Що таке **гумор**? Яких персонажів твору Микола Гоголь зобразив із гумором? Відповідь обґрунтуйте.
23. У яких відомих вам творах автори звернулися до гумористичного зображення героїв?
24. Поясніть значення **пейзажу** в повісті «Ніч перед Різдвом».
25. Знайдіть у тексті приклади **портрета** героїв.
26. Зробіть висновок про роль портрета в **характеристиці героїв** повісті «Ніч перед Різдвом».

Що спитав у нас Згадайко?

1. Що спільного в **казках** та в повісті Миколи Гоголя «**Ніч перед Різдвом**»?
2. Наведіть приклади **фантастики** в повісті «Ніч перед Різдвом».
3. У яких вивчених у 5 класі творах вам зустрічалися **фантастичні персонажі** або **фантастичні події**?

Кросенс

Прокоментуйте кожен із малюнків кросенса до повісті **Миколи Гоголя**¹ «**Ніч перед Різдвом**».

Пронумеруйте картинки в тому порядку, який, на вашу думку, відповідає сюжету повісті. Обґрунтуйте запропонований порядок.

Розкажіть, які картинки ви хотіли б додати до цієї головоломки.

Потіште Знаюсю своїми знаннями

Скористайтесь покликанням <https://cutt.ly/c6aeXVy> або QR-кодом і виберіть правильні відповіді в тестах.

¹ Використаний у кросенсі шаржований портрет Миколи Гоголя створила турецька художниця Нуран Балджі Озекчін (Nuran Balcı Özekçin).

Астрід Ліндгрєн

(1907–2002)

Астрід Ліндгрєн називають найвідомішою і найулюбленішою дитячою письменницею.

Народилася вона у Швеції в простій селянській сім'ї. Дитинство Астрід було радісним і пустотливим. Дівчинка росла з братом і двома сестрами. Разом вони носили дорослим у поле їжу, поливали грядки, годували курей, допомагали збирати врожай, а

ще — лазили по деревах, придумували ігри, фантазували й бешкетували.

Уперше Астрід побачила книжку і почула, як її читають, у п'ятирічному віці. Вона була вражена тим, що через книжку можна потрапити в зовсім не знайомий світ.

Коли дівчинка пішла до школи і навчилася читати, найулюбленішими її авторами стали *Ганс Крістіан Андерсен*, *Роберт Стівенсон* і *Марк Твен*.

Астрід багато читала й була здібною ученицею. Вчитель часто зачитував її твори перед класом. Якось одну з робіт тринадцятирічної дівчинки надрукували в газеті. Однокласники почали дражнити її, називаючи письменницею, і дівчинка заприсяглася, що обере собі будь-яку професію, тільки не цю.

Минули роки, Астрід стала матір'ю двох дітей. Якось її семирічна донечка захворіла. І мама, сидючи біля ліжка дівчинки й намагаючись розважити дитину, уже переповіла всі відомі їй казки та історії. Несподівано дівчинка попросила: «Розкажи мені про Пеппі Довгапанчо́ху». І Астрід стала вигадувати шалені історії про дівчинку з дивним ім'ям. Так Астрід Ліндгрєн стала письменницею.

Вона написала багато творів для малечі. Серед них «*Малюк і Карлсон, що живе на даху*», «*Пеппі Довгапанчо́ха*», «*Рasmus-волоцюга*», «*Міо, мій Міо*» та інші. Вона завжди підкреслювала, що пише лише про дітей і для ді-

тей, тому що дорослі надто нудні і зазвичай заклопотані своїми справами.

Астрід Ліндгрєн — лауреатка багатьох премій, нагороджена почесними медалями. Вона єдина серед дитячих авторів отримала дві золоті медалі імені Г. К. Андерсена.

Твори письменниці перекладено на понад 80 мов, їх видають в усьому світі. Уявіть тільки, що всіма надрукованими книжками шведської письменниці можна оперезати земну кулю майже чотири рази!

Найціннішою здатністю людини Астрід Ліндгрєн вважала *фантазію*. Адже все, погодьтеся, спочатку з'являється в нашій уяві, а будить уяву не кіно чи телебачення, а література.

МІО, МІЙ МІО

(скорочено)

Він у дорозі день і ніч

Може, хтось пам'ятає, що передавали по радіо торік п'ятнадцятого жовтня? Може, хтось пам'ятає, що йшлося про зниклого хлопчика? Ось що тоді передавали:

«Стокгольмська поліція розшукує дев'ятирічного Бу Вільгельма Ульсона, що вчора о шостій годині вечора зник зі свого дому на Упландській вулиці, тринадцять. У Бу Вільгельма Ульсона білявий чуб, блакитні очі, а того вечора на ньому були короткі брунатні штани, сіра вовняна сорочка і червона шапочка. Звістки про зниклого просимо надсилати черговим поліцейних дільниць».

Отак передавали в радіо. Але про Бу Вільгельма Ульсона не надійшло жодної звістки. Хлопчик зник, і ніхто не знав, куди він дівся. Ніхто не знав про нього більше за мене. Бо це я — Бу Вільгельм Ульсон.

Мені кортіло б прийти й розповісти про все, принаймні Бєнкові. Я любив гратися з Бєнком. Власне, його звать Бєнгт, але кажуть Бєнко. І мене ніхто не зве Бу Вільгельм Ульсон, а просто Буссе.

Звали просто Буссе, та й годі. А тепер, коли я зник, уже ніяк не звать. Лише тітка Едля й дядько Сікстен ка-

зали на мене Бу Вільгельм. Хоч ні, дядько Сікстен не ка-
зав: він ніколи не розмовляв зі мною.

Я був годованцем у тітки Едлі й дядька Сікстена. Опи-
нився в них, коли мені було всього рік. А до того жив у
сирітському притулку. Мене взяла тітка Едля. Власне, вона
вибирала дівчинку, але не було такої, як їй хотілося, тому
взяла мене. Хоч ні тітка Едля, ні дядько Сікстен не люби-
ли хлопчиків. Їм здавалося, що через мене в помешканні
стало надто гамірно: я, мовляв, приношу надто багато бру-
ду з парку і надто голосно сміюся. Тітка Едля казала:

— Проклятий той день, коли ти з'явився в нашому домі!

А дядько Сікстен мовчав. Хоч ні. Інколи він казав:

— Ану гайда з-перед моїх очей, щоб я тебе не бачив!

Я здебільшого сидів у Бенка. Його тато завжди розмов-
ляв із ним, допомагав йому будувати моделі літаків, по-
значав карбами на одвірку в кухні, скільки він виріс тощо.
І всім хлопцям можна було приходити гратися до Бенка.
А до мене не дозволяли нікому приходити, бо тітка Едля
казала, що в них не дитячий майданчик.

Вечорами, коли я вже лежав у ліжку, я розмірковував,
хто мій справжній тато і чому я не мешкав у нього і в сво-
єї матері, а в притулку і в тітки Едлі та дядька Сікстена.
Тітка Едля якось була сказала мені, що моя мати померла,
коли я народився. А хто мій батько, нікому не відомо. Та
можна собі уявити, який то поганець. За ці слова я її зне-
навидів. Я твердо знав, що мій тато не поганець.

Хто був ласкавий до мене, то це тітка Лундін, що про-
давала садовину в ятці. Вона деколи пригощала мене цуке-
рками і яблуками. Тепер, після всього, я часто розмірко-
вую, хто ж була та тітка Лундін. Адже того жовтневого
дня торік усе почалося з неї.

Того дня тітка Едля кілька разів сказала мені, яке це
лихо, що я опинився в її домі. Надвечір вона послала мене
до пекаря купити її улюблених сухариків.

Я надяг шапочку і вийшов на вулицю. Коли я поминав
ятку з садовиною, тітка Лундін стояла на порозі. Вона
взяла мене за підборіддя й почала якось дивно й пильно
приглядатися до мене. Тоді мовила:

— Хочеш яблука?

Вона дала мені гарне червоне яблуко. А тоді попросила:

— Може, кинеш мені в скриньку поштову картку? —
Тітка Лундін написала на картці кілька рядків і дала її
мені. — Прощай, Бу Вільгельме, — мовила вона.

Я пішов до поштової скриньки за квартал від ятки.
І коли вже мав опустити в неї картку, помітив, що вона сві-
титься, ніби горить. Атож, літери, які написала тітка Лун-
дін, яскріли, мов жарини. Я не втримався і прочитав кар-
тку. На ній було написано: «Королю Країни Далекої. Той,
кого ти так довго шукаєш, у дорозі день і ніч і несе в руці
знак — осяйне золоте яблуко».

Я нічого не втямив. Але мене
чомусь обсипало морозом, і я
вкинув картку до скриньки. Хто
в дорозі день і ніч? І хто несе в
руці золоте яблуко?

Та ось я глянув на яблуко,
яке мені дала тітка Лундін. І
побачив, що золоте. В мене в
руці було осяйне золоте яблуко!

Я відчув себе дуже самотнім.
Я пішов до парку Тегнера й сів
на лавку. Там не було ні душі.
В парку стояв присмерк і сіявся
дрібний дощ. Але в будинках
навколо світилось. Мабуть,
скрізь, де світилось, діти сиділи
зі своїми батьками. Тільки я си-
дів надворі в темряві сам. Сидів
сам. Сам із золотим яблуком і не
знав, що з ним робити.

Я обережно поклав його біля себе на лавку. Поблизу
стояв ліхтар, і світло падало на мене й на яблуко. Але те
світло осявало й ще щось на землі. Виявилося, що то зви-
чайна пляшка з-під пива, порожня. Тільки хтось заткнув її
уламком гіллячки. Я підняв пляшку і раптом помітив, що
в пляшці щось ворухнеться.

У книжці «Тисяча й одна ніч», яку я колись брав у бібліотеці, писалося про духа, замкненого в пляшці. Але ж то було в далекій Арабії і тисячі років тому, та й навряд чи в стокгольмських пляшках могли бути якісь духи. Та в цій принаймні був. І з усього видно було, що він хотів вийти звідти. Він показував на дерев'яну затичку й благально дивився на мене.

Я трохи боявся, але врешті-таки витяг, і дух, страхіливо загуркотівши, вилетів із пляшки й почав рости так швидко, що скоро став вищий за найвищі будинки навколо парку.

Дух озвався до мене просто-таки громовим голосом:

— Хлопчику, ти врятував мене з в'язниці. Скажи, як тобі віддячитись.

Але я не хотів ніякої віддяки. Дух розповів мені, що до Стокгольма він прибув учора ввечері й заліз у пляшку поспати. Та поки він спав, хтось затулив вихід. І якби я не врятував його, то, може, він сидів би в пляшці з тисячу років, доки затичка не струхлявіла б.

— Духу, а звідки ти прибув?

— Я прибув із Країни Далекої.

Я відчув, що не зможу жити, коли не потраплю туди:

— О, візьми мене до Країни Далекої! Там хтось чекає на мене, — я звів до нього руки.

І коли я простяг золоте яблуко, дух вражено скрикнув:

— У твоїй руці знак! Ти той, кого я маю забрати. Ти той, кого так довго шукає наш король!

Дух нахилився, взяв мене в обійми, навколо нас засвітіло й загуло, і ми полинули в простори. Навколо нас яскріли зорі, місяці й сонця, аж я мусив заплющувати очі.

— Він у дорозі день і ніч, — прошепотів я.

Нарешті дух простяг руку й показав удалину на щось зелене. І воно ніби плавало на чистій блакитній воді.

— Це Країна Далека, — мовив він.

Виявилося, що то острів у морі. На морському березі височів великий білий замок, і ми опустилися біля нього.

Вздовж берега хтось ішов. І це був мій тато-король. Я впізнав його, як тільки побачив. Він простяг руки, і я

кинувся йому в обійми. Ми тоді нічого не казали один одному. Я лише обіймав його за ший і мовчав.

Який він був гарний, як мерехтіло золотом та діамантами його вбрання! Шкода, що тітка Едла не бачила його. Тоді вона б сама зрозуміла, що мій тато не поганець.

Проте тітка Едла правду казала, що моя мама померла, коли я народився. А дурні керівники притулку не подумали повідомити моєму татові, де я опинився. Він шукав мене цілих дев'ять років.

Я вже давно живу в Країні Далекій. Дні мої всі як один веселі й радісні. І кожного вечора тато-король приходить до моєї кімнати, ми будемо разом моделі літаків і розмовляємо.

Я расту, і мені тут добре. Мій тато-король щомісяця робить карби на одвірку в кухні, щоб побачити, наскільки я виріс.

— Міо, мій Міо, як ти знов вигнався, — каже він, коли ми міряємо мій зріст.

— Міо, мій Міо, — каже він, і голос у нього ласкавий. Виявляється, я зовсім не Буссе.

У трояндовому саду

...Першого ж таки дня мій тато-король узяв мене до свого садка. Це було надвечір, вітер шелестів гіллям дерев. Він вів мене за руку. Тітка Едла й дядько Сікстен ніколи не вели мене за руку. І взагалі ніхто ніколи ще не водив мене за руку. Мені дуже подобалося так іти, хоч я й був уже завеликий, щоб триматися за татову руку.

Високий мур оточував садок. Мій тато-король відімкнув невеличку хвіртку, і ми зайшли до середини.

Колись давно я поїхав був із Бенком до їхнього літнього будиночка у Ваксгольмі. Ми тоді сиділи на прискалку й вудили рибу, саме як заходило сонце. Я тоді подумав, що більшої краси немає на світі. Але я ще не бачив трояндового садка свого тата-короля. Не бачив його квіток, усіх тих прекрасних троянд. Я стояв непорушно, не відпускаючи його руки. Тато погладив мене по щоці і спитав:

— Міо, мій Міо, тобі подобається цей садок?

Я не мав сили відповісти, бо мене опанував ніби якийсь смуток, хоч я зовсім не був сумний.

Потім він завів мову з садівником, що поряд чекав на нього. А я почав бігати сам по садку й роздивлятися на все. У мене аж у голові запаморочилось від тієї краси. От якби тут був Бенко! Мені потрібен був товариш, не старший за мене, щоб ділити з ним усе це. Тут, серед татових троянд, я раптом затужив за Бенком. Раптом я підвів очі. Переді мною на стежці стояв... я спершу навіть подумав, що то Бенко. Але то був хлопчик з таким каштановим чубом і карими очима, як у Бенка.

— Хто ти? — спитав я.

— Я Юм-Юм, — відповів хлопчик.

— Хочеш знати моє ім'я? — спитав я.

— Я вже знаю, що ти Міо. Наш король розіслав вістунів по всьому королівстві, і вони оголосили, що Міо прибув додому.

Подумати лишень! Мій тато-король так зрадив, коли знайшов мене, що розголосив про це на ціле королівство. Наче дитина. А все ж мені приємно почути таке.

— У тебе є тато, Юм-Юме? — спитав я.

Я дуже хотів, щоб у нього він був, бо сам довго не мав тата і знаю, як це погано.

— Певне, що є, — відповів Юм-Юм. — Мій тато — садівник нашого короля. Хочеш побачити, де я мешкаю?

— Хочу, — відповів я.

Він побіг попереду звивистою стежкою в найдавший куток садка. Там стояла біла хатина під солом'яною стріхою, така самісінька, як в казках. По стінах і по дахові вилося стільки троянд, що самої хатини майже не було ви-

дно. Вікна стояли відчинені, і в них вільно залітали білі пташки. Навколо хатини росли плакучі верби. З кухні почувся голос:

— Юм-Юме, ти часом не забув про вечерю?

Це гукала його мати. Вона вийшла на поріг і засміялася.

І я побачив, що вона була дуже схожа на тітку Лундін, хіба що трохи вродливіша. Але мала такі самі ямки на щоках і так само взяла мене за підборіддя, як тітка Лундін, коли сказала: «Прощавай, Бу Вільгельме Ульсене». Тільки мати Юм-Юма мовила інакше:

— Добрий вечір, Міо! Може, повечеряєш із Юм-Юмом?

— Дякую, повечеряю, якщо не завдам вам цим великого клопоту, — відповів я.

Мати винесла нам цілу миску млинців, варення з полуниць і молока. Ми з Юм-Юмом так наїлися, що мало не полопали. Далі ми вже тільки дивились один на одного і сміялися.

Я побачив, що до нас іде мій тато-король із садівником, татом Юм-Юма. Помітивши мене, він зупинився і сказав:

— Міо, мій Міо, ти тут сидиш і смієшся?

— Так, вибачте, — відповів я, бо подумав, що, може, король, як тітка Едля й дядько Сікстен, не любить гучного сміху.

— Смійся на здоров'я, — сказав мій тато-король.

І тоді вперше я збагнув, що мені можна не боятися свого тата-короля: хоч би що я зробив, він дивитиметься на мене ласкавими очима так, як дивився тепер. А збагнувши це, так зрадив, як не радів ще ніколи.

Я задер голову й так засміявся, що аж пташки трохи полякалися. Юм-Юм теж засміявся.

Почало смеркати. Білі пташки поховалися у своїх гніздах. В садку запанувала цілковита тиша. Лише на вершечку найвищої срібнолистої тополі сидів самотою великий чорний птах і співав. Співав краще за всіх білих пташок разом, і мені здалося, що він співав саме для мене. А проте той спів будив у моєму серці тугу.

Я показав пальцем на вершок тополі і спитав:

— Юм-Юме, а що то за птах?

— Не знаю, — відповів він. — Я зву його Жалібником.

Міраміс

Цікаво, що б сказав Бенко, якби побачив мого білого коня. Мого Міраміса з золотими копитами й золотою гривою. Ми з Бенком дуже любимо коней.

Коли я мешкав на Упландській вулиці, моїми друзями були не тільки Бенко й тітка Лундін. Я мав іще одного друга. То був старий броварський кінь, що звався Калле-Джигун. Двічі на тиждень він привозив до крамничок на Упландській вулиці пиво, найчастіше вранці, коли я йшов до школи, і я завжди обирав шлях повз ті крамнички, щоб трохи поговорити з Калле-Джигуном.

Він був старий і ласкавий. Я приберігав для нього грудочки цукру й окрайці хліба.

Бенко робив те саме, бо й він любив Калле-Джигуна. Він казав, що Калле-Джигун — його кінь, а я казав, що він мій, інколи ми навіть сварилися через це. Хоч, щиро казати, він був зовсім не наш кінь, а броварський. Ми тільки вдавали, що він наш.

Тепер, певне, він тільки Бенків, та й добре. Хай Бенкові буде втіха хоч від Калле-Джигуна. А в мене є Міраміс із золотою гривою. І отримав я його ось як.

Ми з моїм татом-королем будували модель літака й балакали — так, як Бенко зі своїм татом, — я розповів про Калле-Джигуна.

— Міо, мій Міо, — сказав тато-король, — то ти любиш коней?

— Авжеж, — відповів я байдужим тоном, а то ще мій тато-король подумає, що мені чогось бракує в нього.

Другого ранку, тільки-но я зайшов у садок, назустріч мені кинувся білий кінь. Його золота грива маяла на вітрі, а золоті копита блищали в сонячному промінні.

— Міо, мій Міо, — сказав мій тато-король, — оце твій кінь, а звати його Міраміс.

О, мій Міраміс! Та він і був найкращий кінь на світі, не те що сердешний Калле-Джигун, старий і завжди стомлений. Принаймні я не бачив, щоб вони були чимось подібні. Не бачив, поки Міраміс не підвів голови й не глянув на мене. Тоді я роздивився, що в нього такі самі очі, як у Калле-Джигуна. Віддані, безмежно віддані очі.

Я ніколи не їздив верхи. Та мій тато-король підняв мене й посадовив на Міраміса.

— Не знаю, чи я зважусь поїхати на ньому, — сказав я.

— Міо, мій Міо, хіба в тебе не мужнє серце?

Тоді я взяв Міраміса за вуздечку й помчав садком. Я мчав усе швидше й швидше, і Міраміс перестрибував через найвищі трояндові кущі. Перестрибував легенько, спритно. З'явився Юм-Юм. Побачивши мене верхи на коні, він заплескав у долоні й загукав:

— Міо їде на Мірамісі! Міо їде на Мірамісі!

Я притримав коня і запитав, чи не хоче й він покататися. Ще б пак, звичайно, хоче! Він швидко всівся позад мене, і ми помчали зеленими луками, що розлягалися за трояновим садком.

Королівство мого тата дуже велике. Країна Далека — найбільше з усіх королівств. Острів, де стоїть палац мого тата-короля, називається Островом Зелених Лук. І він — тільки невеличка частка всього королівства.

— Земля Заморська і Земля Загірна також належать нашому королю, — сказав мені Юм-Юм, коли ми гасали луками перед трояндовим садком.

Ми побачили пастушка, що грав на сопілці. Мелодія була якась дивна, мені здалося, що я її колись чув, тільки не пам'ятав, де саме.

Ми зупинилися й погмоніли з пастушком. Він звався Нонно. Він навчив мене грати ту дивну мелодію.

— Я й вам можу змайструвати сопілки, — сказав Нонно.

Поблизу протікав струмок, і над ним звисла своє гілля плачуча верба. Нонно побіг туди й відрізав з верби гіллячку і зробив нам сопілки. Юм-Юм також навчився грати ту дивну мелодію. Нонно сказав, що це старовинна мелодія, яка з'явилася на світі раніше за інші мелодії. Її грали на луках пастухи тисячі й тисячі років тому. Ми подякували йому за те, що він зробив нам сопілки, й поїхали далі.

Юм-Юм притулився головою до моєї спини і сказав:

— Міо, збережімо ці сопілки. І як ти почуєш мою сопілку, то знай, що я кличу тебе.

— Атож, — відповів я. — А як ти почуєш мою, то також знай, що я кличу тебе.

Він міцно тримався за мене, і я подумав, що він і є мій найкращий друг. Подумати тільки: я мав тата-короля, і Юм-Юма, і Міраміса, і їздив верхи через зелені пагорки й луки так, що аж вітер свистів у вухах! То ж хіба дивно, що мене переповнювало щастя?

— А як можна потрапити в Землю Заморську і в Землю Загірну? — спитав я.

— Через міст Вранішньої Зорі. Ми скоро його побачимо, — відповів Юм-Юм. І ми справді побачили його.

Він був великий і довгий, ми не бачили йому кінця. Він весь мерехтів у ранковому сонці, і здавалося, що його зіткано з золотого сонячного проміння.

— Це найдовший міст на світі, — сказав Юм-Юм. — Він з'єднує Острів Зелених Лук із Землею Заморською. Але на ніч король наказує підводити його, щоб ми тут, на острові, могли спокійно спати.

— Чому? — здивувався я. — Хто може прийти сюди вночі?

— Лицар Като, — відповів Юм-Юм.

І коли він сказав ці слова, навколо ніби дмухнуло крижаним холодом, і Міраміс затремтів. Так уперше я почув ім'я лицаря Като. Я проказав його вголос:

— Лицар Като.

І мене теж обсипало морозом, коли я вимовив ці слова, а Міраміс заіржав так, що голос його став схожий на крик.

Чи зірки слухають, коли ми граємо для них?

Другого дня ми знов поїхали до Нонно. Спершу ми почули його сопілку за пагорком, де він сидів і грав самому собі, а вівці паслися навколо нього.

Побачивши нас, він засміявся. Видно було, що він радий. Ми витягли свої сопілки й почали грати втрьох. Виходила така гарна мелодія, що я навіть не міг збагнути, як ми навчилися так чудово грати. Ми довго грали для трави, вітру й дерев. Тоді Нонно сказав:

— Ми можемо піти й заграти моїй бабусі, якщо хочеш.

У казках завжди є добрі бабусі. Але справжньої живої бабусі я ще ніколи не бачив, хоч, звичайно, їх є багато. Тож мені захотілося побувати в бабусі Нонно.

Нам довелось узяти всіх ягнят і овець Нонно, та й мого Міраміса. Вийшла ціла валка. Попереду йшли Юм-Юм, Нонно і я, за нами вівці та ягнята, а позаду тупав Міраміс. Ми здолали чимало пагорків і нарешті прийшли до оселі Нонно. Це теж була така хатина, як у казках, неве-

лика, весела, під солом'яною стріхою. І вся вона тонула у бузку.

Вікно стояло відчинене, і ми заграли. У вікні з'явилося ласкаве обличчя старої жінки. То й була бабуся Нонно. Вона плеснула руками і сказала:

— Як ви гарно граєте!

Потім ми зайшли до хатини. Бабуся Нонно запитала нас, чи ми голодні, — а ми, звичайно, були голодні. Тому вона взяла буханець хліба й відкраяла нам по товстій скибці. То був чорний черствий хліб, та смачнішого за нього я зроду не їв.

— Ох, який добрий, — сказав я Нонно. — Що це за такий хліб?

— Ми його просто зємо хлібом і щодня втишуємо ним голод.

Нонно треба було вертатися з отарою на пагорки. І він попросив бабуся, щоб вона дала йому плаща, в який він закутувався вночі, коли спав на траві біля своїх овець. Вона принесла брунатного плаща й дала онукові. Я позаздрив Нонно, що він може ночувати надворі. Бо сам я ще ніколи не ночував надворі.

— Ти теж можеш, — відповів Нонно. — Ходи зі мною.

— Ні, — сказав я, — мій тато-король турбуватиметься.

— Я повідомлю нашого пана короля, що ти цієї ночі ночуватимеш на луці, — сказала бабуся Нонно.

— Повідомте й мого тата, — попросив Юм-Юм.

— Гаразд, я повідомлю й садівника, — відповіла бабуся. Але бабуся Нонно, зоглядівшись, що ми в самих лише білих сорочках, сказала:

— Коли впаде роса, вам буде холодно.

Вона раптом посмутніла й додала тихим голосом:

— Я маю ще два плащі.

Бабуся підійшла до старовинної скрині, що стояла в кутку кімнати, й витягла з неї червоного і блакитного плаща.

— Це плащі моїх братів, — сказав Нонно й посмутнів.

— А де ж твої брати? — спитав я.

— Їх забрав лицар Като, — пошепки відповів Нонно.

На ці слова Мірамис за вікном так заіржав, наче його хто вперіщив батогом. Усі ягнята злякано кинулись до своїх матерів, наче надійшла їхня остання хвилина.

Бабуся Нонно дала мені червоного плаща, а Юм-Юмові — блакитного, а ще буханець хліба, що втишує голод, і ми подалися назад дорогою, якою прийшли сюди.

Колодязь, що ввечері шепоче

Землі Заморської і Землі Загірної я ще не бачив. Та одного дня, коли я йшов з татом-королем до трояндового садка, то запитав його, чи можна мені переїхати через міст Вранішньої Зорі. Тато-король зупинився, взяв моє обличчя в долоні й поважно, ласкаво глянув мені у вічі.

— Міо, мій Міо, у моєму королівстві ти можеш їздити, куди хочеш. Але є ще країна, що зветься Земля Чужинецька. Там живе Лицар Като, — відповів мій тато-король, і по його обличчю ніби майнула темна тінь. — Жорстокий лицар Като.

Коли він вимовив його ім'я, жалібник голосно закричав і замахав великими чорними крильми. Багато трояндових квіток миттю зів'яло.

— Міо, мій Міо, — сказав тато-король, — ти для мене найдорожчий, і мені стає важко на серці, коли я думаю про лицаря Като.

І тієї миті в срібних тополях загуло, ніби від бурі. Багато листя з них попадало, і коли воно летіло додолу, здавалося, ніби хтось плакав. Я відчув, що боюся лицаря Като, страшенно боюся.

— Поки що можна не думати про лицаря Като. Поки ти ще граєш на сопілці і споруджуєш курені в трояндовому садку.

Мій тато-король мав багато обов'язків, адже його королівство було велике, а однаково завжди знаходив час на мене. Ніколи не казав: «Дай мені спокій, я тепер не маю часу!» Йому добре було зі мною.

Щоранку він брав мене з собою до садка й балакав про все зі мною і з Юм-Юмом. Мені дуже подобалося, що він балакав з Юм-Юмом. Так самісінько, як Бенків тато балакав зі мною.

Але добре, що ми з Юм-Юмом вирушали верхи в мандри, бо якби сиділи вдома, то мій тато-король не встигав би порядкувати у своєму королівстві. Отож добре, що в мене були Юм-Юм і Міраміс.

О, мій Міраміс, куди тільки я не їздив на його спині! Я ніколи не забуду, як він віз мене вперше через міст Вранішньої Зорі. Це було на світанку, коли вартові опустили міст після ночі. Саме сходило сонце. Ми ступили на міст, а далі ніби помчали по золотих сонячних променях. Міст здіймався так високо над водою, що аж у голові паморочилось, коли ми дивилися вниз.

Враз я помітив, що зараз станеться щось страшне. Міраміс мчав просто в провалля. Міст кінчався. Кінчався високо в повітрі, бо вартові не опустили його до кінця. Замість мосту перед нами була моторошна прірва. Ніколи ще мені не було так страшно. Я хотів сказати про це Юм-Юмові, але не зміг. Я шарпнув за вуздечку, спробував зупинити Міраміса, та він не послухав мене. Він шалено заіржав і помчав далі на свою загибель. Ох, як я боявся! Скоро ми полетимо в провалля! Я заплющив очі. Копита Міраміса гриміли, мов грім.

Раптом вони перестали гриміти. Я розплющив очі й побачив, що Міраміс біг у повітрі. О, мій золотогривий кінь міг мчати в повітрі так само легко, як по землі! Такого коня, як у мене, більше ніде не було. І ніхто не може уявити собі, як гарно мчати в повітрі.

— Юм-Юме, Міраміс може перестрибнути хмару!

— А ти хіба не знав? Як ти ще мало знаєш, Міо!

Ми ще довго мчали так, і Міраміс перестрибував через білі хмари. Ото була їзда! Мені аж дух забивало. Та ось на-

став час спускатися. Міраміс поволі почав знижуватись. Ми були на Землі Заморській.

— А ось і зелений гайок для твого золотогривого Міраміса, — сказав Юм-Юм. — Нехай пасеться, а ми тим часом підемо до Грі і його братів та сестер. Вони мешкають недалеко звідси.

Він узяв мене за руку й повів до хатини поблизу. На подвір'ї перед хатиною був круглий колодязь. На цямрині сиділо п'ятеро дітей. Найбільший із них усміхнувся, коли ми підійшли.

— Я бачив, як ви їхали, — сказав він. — У вас гарний кінь.

— Його звати Міраміс. Це Юм-Юм, а моє ім'я — Міо.

— Я знаю, — відповів хлопчик. — Мене звати Грі, а це мої брати й сестри. — Всі усміхалися нам, показуючи, що раді нашій появі.

Не те що на Упландській вулиці. Там хлопці на кожного вишкірювали зуби, як вовчеченята, принаймні на тих, кого добре не знали. Завжди знаходили таких, із кого знущалися. Найчастіше це був я. Тільки Бенко грався зі мною. Верховив дітьми на Упландській вулиці великий хлопець, що звався Янне. Я не зробив йому нічого поганого, але він, тільки-но побачивши мене, казав: «Ану вшивайся звідси, а то так затоплю тобі в пику, що свічки засвітяться!» І мені тоді краще було й не пробувати гратися з хлопцями, бо всі вони трималися Янне й мавпували його. Бо Янне був великий хлопець.

Знаючи Янне, я дивувався, що зустрів таких чемних дітей, як Юм-Юм, Нонно, Грі, його брати й сестри.

Ми з Юм-Юмом також посідали на цямрину поряд із Грі. Я зазирнув у колодязь. Він був дуже глибокий, наче бездонний.

— Як ви берете з нього воду? — спитав я.

— Ми не беремо з нього води, — відповів Грі. — Це колодязь не на воду. Він зветься Колодязь, що шепоче.

— Що шепоче? — спитав я.

— Почекай до вечора і сам усе зрозумієш, — сказав Грі. Ми пробули з Грі та його братами й сестрами цілий день, гралися під старими деревами.

Я знайшов у траві ложечку, маленьку срібну ложечку. Я її показав Грі, і він відразу посмутнів.

— Це ложечка нашої сестрички. Її забрав лицар Като.

Коли він вимовив те ім'я, повітря навколо нас стало крижане.

Високий соняшник миттю зів'яв, а метелики, що літали навкруги, попадали. Я знову відчув, що боюся лицаря Като, страшенно боюся.

Я хотів віддати срібну ложечку Грі, але він сказав:

— Візьми її собі. Сестричці вона вже не знадобиться.

Ложечку я сховав до кишені і нетерпляче чекав вечора, щоб дізнатися більше про незвичайний колодязь.

Так минув день. Почало смеркатися. Тоді Грі значуще перезирнувся зі своїми братами й сестрами і сказав:

— Пора! — Ми посідали на цямрину колодязя.

Із колодязя раптом долинув шепіт і мурмотіння. Якийсь дивний, ні на що не схожий голос нашіптував казки. Казки, не схожі на жодні інші й кращі за всі казки на світі. Часом голос із колодязя починав співати.

— Що це за такий дивний колодязь? — спитав я Грі.

— Це Колодязь забутих казок і пісень, таких, що їх колись давно розповідали й співали на світі, а потім так само давно забули. Тільки цей Колодязь, що шепоче ввечері, пам'ятає їх геть усі.

Не знаю, скільки ми сиділи там. Між деревами геть стемніло, а голос із Колодязя долинав усе тихіше й тихіше. У зеленому гайку заіржав Мірамис. Видно, хотів нагадати мені, що треба поспішати додому, до мого тата-короля.

Ми привели Мірамиса, сіли на нього, і він відразу пустився чвалом. На небі зійшов місяць і освітлював дорогу. Ми під'їхали до мосту Вранішньої Зорі, та я його насилу впізнав. Він цілком змінився, був ніби зітканий зі срібного проміння.

— Вночі він називається по-іншому — Міст Місячного Сяйва, — сказав Юм-Юм, коли ми ступили на міст.

Ми їхали Мостом Місячного Сяйва, який вартові мали скоро підняти, і бачили вогнища пастухів, що здалеку здавалися маленькими світлячками. Я думав про Колодязь, що шепотів, і про ті казки, які почув. Одна з них мені особливо сподобалася. Вона починалася так: «Був собі королевич, і одного разу він сів на коня і поїхав у мандри місячної ночі...» Наче про мене казка! Адже я королевич!

Він їхав Пущею...

«Був собі королевич, і одного разу він сів на коня й поїхав у мандри місячної ночі. Він їхав Пущею...» Так казав колодязь. І ця казка не сходила мені з думки. Мені здавалося, що Колодязь хотів висловити щось особливе. Що це я королевич, який одного разу їхав Пущею, і що я мушу знов поїхати нею. Що Колодязь хотів нагадати, що я повинен зробити.

Я запитав свого тата-короля, чи він знає, де та Пуща.

— Пуща росте в Землі Загірній, — сказав він, і голос у нього враз дуже посмутнів. — А чого ти питаєш про неї, Міо, мій Міо?

— Я хочу поїхати туди, коли зійде місяць, — відповів я.

Мій тато-король глянув на мене якось дивно.

— Он як! Уже! — мовив він іще сумнішим голосом. Він схилив голову на руки, і я побачив, що він думає про щось сумне. Я підійшов до нього, обняв його за ший.

— Ви хочете, щоб я залишився вдома з вами?

Він довго дивився на мене сумними очима.

— Ні, Міо, ти не залишишся. Місяць уже зійшов, і Пуща чекає на тебе, — він міцно пригорнув мене до себе й довго не відпускав.

— Я ж скоро повернуся, — сказав я.

— Повертайся, — відповів мій тато-король майже пошепки.

Я зустрів Юм-Юма перед хатиною в трояндовому садку й розповів йому, що хочу поїхати в Пуцу.

— Он як! Нарешті! — мовив Юм-Юм.

Я не розумів, чому мій тато-король і Юм-Юм так дивно відповідали мені, коли я сказав, що хочу поїхати в Пуцу.

— Ти поїдеш зі мною? — спитав я.

Юм-Юм глибоко зітхнув.

— Так, поїду. Звичайно, поїду!

Ми привели Міраміса, що пасся в трояндовому садку, і я сказав йому, що він має везти нас у Пуцу. Міраміс зата-нцював, ніби почув хтозна-яку приємну новину. І тільки-но ми з Юм-Юмом сіли йому на спину, рвонув із місця, мов блискавка.

Коли ми виїхали з трояндового садка, я почув голос свого тата-короля.

— Міо, мій Міо! — гукав він.

Але я не міг вернутися назад. Не міг.

Земля Загірна була страшенно далеко. Без такого коня, як Міраміс, ми б туди ніколи не доїхали. Не перебралися б через високі гори, що здіймалися майже до самого неба. Та Міраміс ширяв над вершинами, мов птах.

Ми оглянули землю, що розлягалася біля підніжжя гір. Там росла Пуца, і її осявав місяць. Ніде ніщо не викликає страху. Лише одного треба було боятися. Одного-однісінького. Зі спини Міраміса я бачив далеко за Пуцею огорнуту густою темрявою країну. То була незвичайна темрява. На неї не можна було глянути, не здригнувшись.

— Там починається Країна Чужинецька, — мовив Юм-Юм. — Це її прикордонні терени.

— Країна лицаря Като, — сказав я.

Тієї миті Міраміс затремтів, а від гори відірвався величезний камінь і, страхітливо загуркотівши, покотився вниз.

Так, лише одного треба було боятися — лицаря Като. Його я боявся. Дуже боявся!

Але не хотів більше думати про це.

— Пуца, — сказав я Юм-Юмові. — Пуца — ось куди ми зараз поїдемо

Міраміс заіржав, і між горами покотилася гучна луна. Потім він знявся в повітря й поволі полинув у напрямку осяяного місячним світлом лісу біля підніжжя гір.

Ми спускалися все нижче й нижче, аж поки Міраміс торкнувся копитами верхівок дерев...

Зненацька ми почули далекий тупіт копит. Здавалося, що серед ночі біжить сотня коней, і коли Міраміс заіржав, йому відповіло багатоголосе іржання. Тупіт копит лунав дедалі ближче, і не встигли ми й охнути, як на нас налетіла сотня білих коней з розмаяними гривами, таких самих, як Міраміс.

Юм-Юм і я зіскочили на землю й стали під деревом, спостерігаючи, як цілий табун білих коней на чолі з Мірамісом шалено вибрикував по галявині в місячному сяйві.

— Це вони так радіють, що Міраміс вернувся додому, — сказав Юм-Юм. — Ти хіба не знав, що Міраміс жив у Пуці?

— Ні, не знав, — відповів я. — А як же він опинився в мене?

— Наш король послав у Пуцу гінця з наказом, щоб один із його білих коней прийшов на Острів Зелених Лук і став твоїм конем.

Я дивився на Міраміса, що весело вибрикував у місячному сяйві, і в моє серце закрався неспокій.

— Як тобі здається, Юм-Юме, може, Міраміс невдоволений, що йому довелося стати моїм конем? Може, він хотів би вернутися в Пуцу?

Не встиг я вимовити ці слова, як Міраміс підбіг до мене, поклав голову мені на плече і тихенько заіржав.

Я зрадів, погладив Міраміса й дав йому грудочку цукру. Він торкнувся м'якеньким носом моєї руки і взяв цукор. Ми поїхали далі Пущею, і сотня білих коней подалася за нами. Я відчував, що в повітрі висить таємниця. Про неї знав цілий ліс, кожне дерево, про неї знали білі коні і птахи, що прокинулися від тупоту копит, знали геть усі, крім мене. Я пустив свого коня вчвал, і весь табун побіг чвалом. Мій червоний плащ зачепився за гілляку. Я помчав далі, і в моєму плащі зробилася чимала дірка.

Раптом серед лісу ми побачили хатинку. Навколо неї росли яблуні. Проти місяця білів яблуневий цвіт. Вікно стояло відчинене, і з хатини долидало клацання. Наче хтось ткав на ткацькому верстаті.

Ми зішли з коня й пішли стежкою між яблунями до хатини. Ми постукали в двері, і верстат затих.

— Заходьте, хлоп'ята, — озвався чийсь голос. — Я так довго чекала на вас.

Ми зайшли до кімнати й побачили ткалю за верстатом. Вона ласкаво кивнула нам головою.

— Чого ви тчете серед ночі? — спитав я.

— Я тчу чарівне полотно, — відповіла вона. — Казкову тканину й чарівне полотно треба ткати вночі.

— А з чого ви його тчете, що воно таке гарне? — спитав я.

Вона не відповіла, а почала знов ткати.

Я почув знадвору спів, який відразу впізнав: Жалібник співав над лісом. Він сидів на вершечку дерева й так співав, що серце стискалося з туги.

— Чого той Жалібник співає? — спитав я. Ткаля заплакала. Її слюзи, скапуючи на полотно, оберталися в чисті перлини, і полотно ставало ще краще. — Чого той Жалібник співає? — перепитав я.

— Він співає про мою любу доню, яку вкрали в мене.

— Хто вкрав вашу любу доню? — спитав я, але і сам здогадався, хто той грабіжник. Тому додав: — Ні, не називайте його імені. Не називайте.

— Не назву, бо тоді, погасне місяць, — відповіла ткаля. — Місяць погасне, а білі коні заплачуть кривавими слізьми із жалю за своїм лошатком, яке теж украдено. Послухай, про що співає Жалібник над лісом!

Я стояв серед кімнати й слухав крізь відчинене вікно, як співав Жалібник. Він не один вечір співав мені в трояндовому садку, але я не розумів, про що він співає. А тепер раптом зрозумів.

Він співав про всіх, кого вкрали: про любу доню ткалі, про братів Нонно, і про сестричку Грі, і про багатьох, багатьох інших дітей, яких полонив жорстокий лицар Като й забрав до свого замку.

Ось чому люди сумували у своїх хатинах на Острові Зелених Лук, і в Землі Заморській, і в Землі Загірній! Вони побивалися за своїми вкраденими дітьми. Навіть білі коні в Пущі мали чого сумувати і плакати кривавими слізьми, тільки-но чули ім'я грабіжника.

Лицар Като! Як я боявся його!

Та поки я стояв там, у кімнаті, і слухав спів Жалібника, зі мною сталося щось дивне.

Я раптом збагнув, чого поїхав уночі в Пущу. За Пущею починалася прикордонна смуга Країни Чужинецької. Саме туди я й хотів потрапити і стати на герць із лицарем Като, хоча я так його боявся, що мало не плакав.

Ткаля знов узялася до праці. Вона наспівувала собі пісню і більше не звертала на нас уваги.

— Юм-Юме, — сказав я якимось зміненим голосом. — Юм-Юме, я зараз поїду в Країну Чужинецьку.

— Я знаю, — відповів він.

Я вражено глянув на нього.

— Як ти можеш знати це? Адже я сам щойно збагнув, що маю поїхати туди.

— Як ти ще мало знаєш, Міо! — мовив Юм-Юм.

— А ти? Хіба ти знаєш усе? — спитав я.

— Так, знаю. Я давно знав, що ти поїдеш у Країну Чужинецьку. І всі про це знають. Жалібник знає. Ткаля знає. Табун білих коней знає. Ціла Пуща знає, про це шепочуть і дерева, і трава, і яблуні за вікном, геть усі про це

знають. І кожен пастух на Острові Зелених Лук знає, вони ввечері грають про це на своїх сопілках. Знає Нонно, і його бабуса, і Грі. І Колодязь. Знають геть усі.

— А мій тато-король?.. — пошепки спитав я.

— Твій тато-король завжди знав про це, — відповів Юм-Юм.

— І він хоче, щоб я поїхав? — голос у мене затремтів.

— Так, хоче, — відповів Юм-Юм. — Він журиться за тобою, а проте хоче, щоб ти поїхав.

— Але ж я боюся! — Я заплакав, бо аж тепер посправжньому відчув, як мені страшно. Я схопив Юм-Юма за руку. — Чого мій тато хоче, щоб поїхав саме я?

— Туди може поїхати тільки хлопець королівської крові, — відповів Юм-Юм. — Тільки хлопець королівської крові.

— Прощавай, Юм-Юме, — сказав я, відчуваючи, що зараз знов заплачу. — Прощавай, любий Юм-Юме.

Він ласкаво глянув на мене, і очі його стали геть наче в Бенка. Тоді ледь усміхнувся і сказав:

— Я їду з тобою.

— Ні, Юм-Юме. Не треба тобі їхати туди, куди тепер їду я.

— Я поїду з тобою, — ще раз сказав Юм-Юм. — «Хлопець королівської крові на білому коні разом зі своїм єдиним другом» — так сказано. І не можна міняти те, що визначено тисячі й тисячі років тому.

— Тисячі й тисячі років тому, — підтвердила ткаля. — Я пам'ятаю, як про це шепотів вітер надвечір, коли я садила ці яблуні, а це було дуже давно. Ходи-но, Міо, я полатаю твого плаща.

Ткаля відрізала шматок полотна й залатала дірку на плащі, яку я продер, коли їхав лісом. Потім підшила його блискучою тканиною, що легенько й м'яко огорнула мені плечі.

— Я віддаю свою найкращу тканину тому, хто врятує мою любу доню, — сказала ткаля. — А ще я дам тобі хлібину, що втишує голод. Їж цей хліб ошадливо! Бо ти їхатимеш голодними стежками.

Працюємо над змістом твору

1. Розкажіть про життя **Бу Вільгельма Ульсона** в Стокгольмі.
2. Як ставилися до нього прийомні батьки? А однолітки?
3. У чому виявлялася жорстокість однолітків у ставленні до хлопця?
4. Хто був другом **Буссе**? Чим хлопцеві подобалися взаємини між **Бенком** і його батьком?
5. Чому Буссе гостро відчував самотність у великому місті?
6. Якою була найзаповітніша мрія Буссе?
7. Розкажіть, у який дивний спосіб хлопчик опинився в Країні Далекій.
8. Яким стало життя головного героя в казковому краї?
9. Які радощі **Країна Далека** подарувала **Міо**?
10. Хто став найкращим другом королевича?
11. Як життя в казковій країні **протиставляється** життю в Стокгольмі?
12. Про які жахливі події дізнався Міо від мешканців Країни Далекої?
13. Яке передчуття переслідувало хлопця, поки він насолоджувався дитинством в королівстві батька?
14. З якою метою Міо зі своїм вірним другом **Юм-Юмом** вирушив у Країну Чужинецьку?

Зачаровані птахи

Скоро осяяний місячним світлом ліс залишився позад нас, і місячне світло погасло, земля стала кам'яниста, навкруги здіймалися скелясті кручі. Вони підступали дедалі ближче, і ми опинилися на вузькій темній стежці між двома високими чорними горами.

Стежка йшла закрутами, і Міраміс увесь тремтів. Стежка ще повужчала. Темні гори обабіч неї повищали. Темрява стала ще густіша. Нарешті ми досягли вузької ущелини між скелями. А за нею залягала пітьма, чорніша за всю пітьму світу.

— Країна Чужинецька, — прошепотів Юм-Юм. — Це вхід до Країни Чужинецької.

Я знав, що мушу їхати в ту пітьму. Але вже не боявся. Тепер, коли я довідався, що мені тисячі й тисячі років тому визначено проїхати в ту темну ущелину, я посмілішав. Адже це моя доля.

Я погнав Міраміса в пітьму. Ми їхали крізь ніч і не знали, куди нас веде дорога.

Та зі мною був Юм-Юм. Він сидів позаду, міцно тримався за мене, і я любив його, як ніколи. Бо я був не сам, я мав із собою друга, як і визначено тисячі років тому.

Я не знав, скільки ми їхали пільмою. Ми їхали, наче вві сні, наче в кошмарному сні. Але то був не сон, від якого можна прокинутися. Просто їхали крізь ніч.

Зненацька Мірамис зупинився. Ми досягли озера. І воно було страшніше за найстрашніший сон. То була наймертвіша, найчорніша вода на світі.

Круг озера здіймалися тільки високі, чорні, голі скелі. Над водою літало багато птахів: їх не було видно, тільки чутно. Я зроду не чув нічого сумнішого за їхній крик. Вони ніби благали допомоги. В їхньому крикові бриніла розпука і ридання.

На другому боці озера, на найвищій скелі стояв великий замок. У ньому світилося лише одне вікно. Воно скидалося на лихе око, жорстоке, небезпечне, моторошне око, що дивилося на нас із ночі.

Замок лицаря Като! Лихе око, що дивилося з-за озера, вжахнуло мене. Але ж як я міг перемогти лихого лицаря?

— Тобі потрібен меч, — сказав Юм-Юм.

Тільки-но він вимовив ці слова, як ми почули, що поблизу хтось жалібно стогне.

— Ох... ох... я помираю з голоду, ох... ох!..

Я розумів, що небезпечно йти на голос того, хто там стогнав. То могла бути пастка. Але я подумав: хай буде, що буде, а я підійду до нього.

— Треба глянути, хто то, — сказав я Юм-Юмові.

— Я піду з тобою, — мовив Юм-Юм.

— А ти, Мірамисе, постій тут, — сказав я і погладив коня по лобі.

Він боязко заіржав.

Ми наосліп рушили туди, звідки долинав стогін, і врешті натрапили на стару хатину.

Віконце в ній тьмяно світилося, тож ми тихенько підійшли і зазирнули всередину. Там сидів старий, худий, розпатланий дідок і стогнав.

Ми зайшли до хатини. Дідок зразу замовк і витріщив на нас очі. Він перелякано дивився на нас, наче ніколи не бачив таких, як ми. Потім звів худі, немичні руки, немов хотів оборонитися від нас.

— Не робіть мені кривди! Не робіть мені кривди!

— Ми почули, що ви голодні, і прийшли дати вам хліба.

Я відломив шматок хліба від того буханця, що мені дала ткаля, і простяг старому.

Старий обережно взяв у мене шматок хліба. Спершу він потримав його в долонях, тоді понюхав. І заплакав.

— Це справді хліб, хліб, що втишує голод, — прошепотів він.

Старий почав їсти. Я зроду не бачив, щоб хтось так жадібно їв. Сльози котилися в нього по щоках, а він все їв і їв. Доївши хліб, він визбирав усі крихти до найменшої і аж тоді підвів на нас очі й запитав:

— Звідки ви прийшли? Де є такий хліб? Заклинаю вас своїми голодними днями, скажіть, звідки ви прийшли?

— Ми прийшли з Країни Далекої. Там є такий хліб, — відповів я.

— Чого ви сюди прийшли? — пошепки спитав старий.

— Щоб стати на герць із лицарем Като, — відповів я.

— Цить, — прошепотів старий, переляканий до смерті. — Кажу тобі, цить. Бо почують вивідувачі. Може, вони вже підслухують.

Старий пошкунтильгав до дверей і боязко прислухався.

— Ніби не чути, — сказав він. — Та однаково я не певен. Вивідувачі можуть бути і тут, і всюди. Вивідувачі нишпорять скрізь.

— Вивідувачі лицаря Като? — спитав я.

— Тихо, синку,— прошепотів старий.— Хіба тобі не дороге життя? Не можеш помовчати?

Він простяг руку, поклав мені на плече і знов зашепотів:

— Заклинаю тебе своїми голодними днями, не довіряй нікому! Бо можеш зайти до когось... подумати, що то друг, а то буде ворог. Він зрадить тебе. Не довіряй нікому, кажу! Не довіряй і мені. Звідки ти знаєш, що я не нацькую на тебе вивідувачів, тільки-но ти вийдеш із моєї хати?

— Я не вірю, що ви нацькуєте їх на мене,— сказав я.

— Не будь такий певний,— прошепотів старий.— Ніколи не будь такий певний! — На мить він задумався. Потім озвався знов: — Ні, я не нацькую на тебе вивідувачів. Є ще в цій країні люди, що не хочуть бути зрадниками. І є ще такі, що кують зброю.

— Нам потрібна зброя,— сказав Юм-Юм.— Міо потрібен меч.

Старий нічого не сказав. Він підійшов до вікна й відчинив його. З боку озера долинув скорботний крик птахів. Здавалося, що це хтось плаче темної ночі.

— Послухай,— звернувся старий до мене.— Послухай, як вони журяться! Невже й ти хочеш стати таким скорботним птахом?

— А що це за птахи? — спитав я.

— Вони зачаровані,— прошепотів старий.— І ти знаєш, хто їх зачарував. І знаєш, що чекає того, хто не кориться лицареві.

Його слова дуже зажурили мене. Виходить, це не справжні птахи, а брати Нонно, і сестра Грі, і доня ткалі, і багато інших, кого вкрав лицар Като й перетворив у птахів. О, я неодмінно стану з ним на герць, хоч би що!

— Міо потрібен меч,— ще раз сказав Юм-Юм.— Як він стане на герць без меча?

— Ви сказали, що тут є люди, які кують зброю,— мовив я.

Старий глянув на мене майже сердито.

— Ти не боїшся втратити своє молоде життя?

— Де живуть ті, що кують зброю? — замість відповісти йому запитав я.

— Підеш до Зброяра й передаси йому вітання від Ено. Скажеш, що тобі потрібен меч, який розтинає камінь. І скажеш, що ти лицар із Країни Далекої. Адже ти приїхав із тієї країни, правда?

— Правда,— замість мене відповів Юм-Юм.— Міо лицар і королевич. Королевич Міо з Країни Далекої. І йому потрібен меч.

— А як потрапити до Зброяра? — спитав я.

— Він живе у найглибшій печері найчорнішої гори,— відповів старий. — Дорога туди лежить через Мертвий Ліс. А тепер іди! Іди, королевичу Міо! Я тут уболіватиму за тебе, щоб тобі пощастило.

У Мертвому Лісі

Не встигли ми зачинити за собою двері Енової хатини, як почули іржання Міраміса, гучне й розпачливе. Кінь наче кликав мене: «Міо, допоможи мені!»

У мене серце мало не зупинилося з ляку.

Міраміс, мій любий кінь! Я знову почув іржання.

Перелазячи в пільмі через скелі, то плазом, то рачки, чіпляючись за визубні, ми побралися вперед. Я поздирав собі пальці об гострі краї каміння, але був у такому розпачі, що не відчував болю.

Він стояв на високій скелі білий-білісінький і аж світився в темряві. Мій Міраміс, найбіліший і найкращий кінь на світі!..

Переклад зі шведської Ольги Сенюк, ілюстрації Юхана Егеркранса

Скористайтеся покликанням <https://cutt.ly/m6aylbJ> або QR-кодом і прочитайте продовження твору. Дізнайтеся, чим закінчилися пригоди **Міо** та **Юм-Юма** в Країні Чужинецькій і чи вдалося їм подолати жорстокого **лицаря Като**.

Потіште Знаюсю своїми знаннями «Кросворд навпаки»

Запишіть у зошиті слова-відповіді. Складіть із цих слів кросворд.

1. Той, хто був у дорозі день і ніч.
2. Та, хто подарувала осяйне золоте яблуко.
3. Той, хто довго шукав свого сина.
4. Той, хто кував зло.
5. Той, хто став другом і зброєносцем Лицаря з Країни Далекої.
6. Та, хто вміла ткати чарівну тканину.
7. Той, хто вказав королевичу, де шукати зброю.
8. Той, хто тисячі років кував меч, що розтинає камінь.
9. Ті, на кого перетворилися викрадені діти.
10. Та, що врятувала королевича і його зброєносця, а її врятував чарівний плащ.

12 ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом твору

1. Розкажіть, якою постала перед друзями **Країна Чужинецька**.
2. Порівняйте **пейзажі** двох казкових країн. У чому, на вашу думку, причина такої різної відмінності?
3. Розкажіть, як Міо здобув меч.
4. Доведіть, що від жорстокості Лицаря Като страждали не тільки діти, а й дорослі.
5. Перекажіть, що відбулося в замку **лицаря Като**.
6. Що несподіваного виявив Міо під час поєдинку з лицарем Като?
7. Як ви гадаєте, чому Лицар Като захотів померти?
8. Назвіть героїв казки, які допомагали Міо виконати важке завдання.
9. Як були врятовані всі бранці жорстокого Лицаря Като?
10. Розкажіть, як любов тата-короля підтримувала Міо в тяжкі хвилини.

Міркуємо самотійно

11. Доведіть, що завдяки справжній дружбі Міо зміг перемогти лицаря.
12. Що, на вашу думку, може **символізувати** образ лицаря Като та його кам'яного серця?
13. Як згуртованість героїв твору допомогла здолати жадливе зло?
14. Прокоментуйте **антитезу**: звичайний світ Стокгольма – світ Країни Далекої.

15. Які ще приклади **антитези** ви можете навести? Запишіть їх у зошиті.
16. Проведіть паралель між подіями в казці та війною в Україні. З'ясуйте, які країни допомагають нашій Батьківщині у протистоянні російському агресорові.

Узагальнюємо та підсумовуємо

17. Схарактеризуйте образ **королевича Міо**.
18. Яким Міо постає на початку твору, а яким — наприкінці? Простежте поступове перетворення хлопчика: Бу – Міо – королевич – Лицар із Країни Далекої.
19. Чи зображено **Лицаря з Країни Далекої** могутнім героєм, який не має страху і ніколи не сумнівається? Відповідь обґрунтуйте.
20. Чи погоджуєтеся ви з думкою, що боятися небезпеки абсолютно нормально? Відповідь обґрунтуйте.
21. Королевич Міо часто повторює, що йому страшно, однак герой все одно продовжує рухатися назустріч небезпеці. Напишіть у зошиті, про що це свідчить.
22. Які риси вдачі головного героя свідчать про благородство його душі?

Пов'язуємо новий матеріал із вивченим раніше

23. Згадайте особливості жанру **казки**. Назвіть казкові елементи в повісті «Міо, мій Міо».
24. Напишіть назви міфологічних, фольклорних і літературних творів, у яких звучав мотив **боротьби добра і зла**.
25. Як у творі Астрід Ліндґрен розкривається **мотив мандрів**?
26. Порівняйте мотив мандрів у повісті-казці «Міо, мій Міо» та у творах, вивчених вами раніше.

Застосовуємо теоретичні поняття

27. Згадайте та назвіть особливості повісті-казки.
28. Знайдіть спільні риси в повістях **Льюїса Керролла «Аліса в Країні Див»** і **Астрід Ліндґрен «Міо, мій Міо»**.
29. Наведіть приклади **фантастичних** подій і персонажів у повісті-казці. Запишіть їх у зошиті.
30. Напишіть, які чарівні предмети зображено в повісті-казці.

Що спитав у нас Згадайко?

1. Доведіть, що **образ захисника** слабших втілено в багатьох творах світової культури.
2. Порівняйте образ **королевича Міо** з образами захисників слабших: **Прометей, Геракла, Діка Сенда**.
3. Що в цих образах спільне, а що відмінне?
4. Заповніть у зошиті таблицю:

	Геракл	Міо
Спільне		
Відмінне		

Завдання від Фантазерчика

1. Придумайте і розкажіть, як люди Країни Далекої святкували перемогу над злом, вшановуючи своїх рятівників.
2. Поміркуйте, які заходи слід ужити королівству, щоб ніхто більше не міг заподіяти лиха мирним жителям Країни Далекої. Складіть перелік заходів безпеки.
3. Доведіть, що країни, які межують з агресивними сусідами, повинні завжди дбати про свою безпеку.

Скористайтесь покликанням <https://cutt.ly/g6ayBz9> або QR-кодом і перегляньте трейлер художнього фільму «Міо в Країні Далекій», знятого у 1987 році.

У чому ваше уявлення про Країну Далеку збігається з баченням авторів фільму, а в чому — ні? Розкажіть, чи так ви собі уявляли головного героя твору, його батька, друзів.

Для тих, то хоче знати більше

Якось один з українських телеканалів провів цікавий експеримент. Він відбувся на ігровому майданчику в міському парку, а участь у ньому взяли батьки зі своїми достатньо самостійними дітьми семи-та дванадцятирічного віку.

Дорослі були впевнені, що ніхто і ніколи не зможе спровокувати дітей на необдумані контакти з чужими дядечком чи тітонькою, адже і вчителі, і батьки неодноразово пояснювали їм, що з незнайомцями треба бути пильними.

Під час експерименту журналісти змовилися з батьками, що під час прогулянки ті ненадовго залишать на майданчику своїх розумних і, головне, проінструктованих синів і доньок.

Однак на який шок для батьків і журналістів обернувся цей експеримент, коли виявилось, що підісланому незнайомому чоловікові достатньо було лише 30 секунд, щоб ви-

вести дитину не лише з майданчика, а й навіть з парку!!! Тобто, поки тато або мама відійшли, наприклад, викинути у смітник обгортку від морозива, дитя було вже викрадено!

Чоловік за короткий час зміг забрати із собою дев'ять дітей із десяти під приводом прохання про допомогу, пошуків знайомих і тому подібного. З усіх дітей лише один хлопчик відмовився йти за незнайомцем і залишився чекати на маму.

Експеримент завершився цілковитим провалом!

Поміркуйте над цією історією, а особливо в умовах воєнного часу. Згадайте, про всяк випадок, правила поводження з незнайомими людьми, щоб ніколи не перетворитися на *птахів* із повісті-казки Астрід Ліндгрен «Міо, мій Міо».

Напишіть у робочому зошиті, що повинні були відповісти незнайомцеві діти, які брали участь в експерименті.

Для кожної дитини завжди залишаються небезпечними такі місця: порожні вулиці, парки, сквери, занедбані двори, гаражі, лісопосадки, ринки, вокзали.

Потіште Знаюся своїми знаннями.

Запам'ятайте, що в жодному разі:

- ✚ не можна вступати в розмову з незнайомцями на вулиці, у транспорті, у під'їзді будинку;
- ✚ не можна приймати від незнайомців подарунків і частування;
- ✚ не можна одному заходити з незнайомцем у ліфт чи під'їзд;
- ✚ не можна заходити одному в чужі приміщення;
- ✚ не можна сідати в чуже авто без дозволу батьків, навіть якщо там є знайомі люди;
- ✚ не можна показувати свої коштовні речі (мобільні телефони, iPad, прикраси, планшети тощо);
- ✚ не можна розповідати незнайомцям про місце свого проживання.

Для того, щоб бути готовими до несподіванок, згадайте всі правила поведінки в критичних ситуаціях.

Джек Лондон
(1876–1916)

Народився відомий американський письменник *Джек Лондон* у місті Сан-Франциско штату Каліфорнія в бідній родині. Його вихованням займалася старша сестра. Вона брала маленького Джека із собою до школи, де хлопчина ще до 5 років навчився читати й писати.

Справжньою пристрастю Джека стали книжки. Особливо він любив твори про пригоди і подорожі. Але через бідність дуже скоро змушений був йти працювати: *«У десять років я вже продавав на вулицях газети. Кожен цент я віддавав сім'ї... Я вставав о третій ранку, щоб іти по газети, а потім — не додому, а до школи. Після школи — вечірні газети...»*

У 15 років хлопець став робітником на консервній фабриці. Пізніше письменник згадував, що йому доводилося працювати по 18–20 годин на добу, а одного разу підліток простояв за машиною 36 годин поспіль!

Сан-Франциско, у якому ріс Джек, було портовим містом. Тому й не дивно, що хлопчину вабили морські пригоди. У 16 років Джек найнявся матросом на шхуну, яка на 8 місяців відпливала до берегів Японії полювати на морських котиків.

Досвідчені матроси були вражені, як швидко підліток Джек пристосувався до важкої морської праці. А ще більше їх дивувало, що у вільний час він читав книжки.

Повернувшись із плавання, Джек знову пішов на завод. Юнак важко працював, отримуючи копійки і не маючи змоги в умовах жахливого безробіття знайти кращу роботу.

Одного разу хлопець із газети довідався про проведення в місті літературного конкурсу, і мама переконала Джека взяти в ньому участь. Несподівано його нарис *«Тайфун біля берегів Японії»*, у якому відобразилися враження, отримані Джеком під час плавання на шхуні, присудили перший приз — 25 доларів. Це був безсумнівний успіх!

Проте Джек Лондон не одразу став письменником. У своєму бурхливому житті він був і безробітним, і кочегаром, і бродягою, і золотошукачем. Але Джек завжди твердо знав, що досягне неабиякого життєвого успіху.

Завдяки силі свого характеру він пройшов шлях від робітника фабрики до всесвітньо відомого письменника, який завжди утверджував ідеал мужньої людини, здатної вистояти в найскладніших життєвих ситуаціях.

Для тих, хто хоче знати більше

У 1896 році на *Алясці*¹ сталася сенсаційна подія — на півострові відкрили багатющі родовища золота, що спричинило в Сполучених Штатах Америки *«золоту лихоманку»*.

В ті роки у США величезна кількість чоловіків і жінок потерпала від безробіття й бідності. Зрозуміло, що багато з них захопилися мрією «намити» на берегах річок Юкон і Клондайк золотий пісок, а якщо пощастить — знайти самородки і розбагатіти.

Дослідники стверджують, що 100 тисяч американців нескінченним потоком рушили на Північний Захід Канади та Америки до Полярного кола. Мрія деяких золотошукачів справді здійснилася, і вони повернулися додому з казковими багатствами. Але було чимало й таких, хто або не зміг розумно розпорядитися здобутими коштами, або важко захворів у складних умовах Півночі чи загинув.

¹ *Аляска* — півострів на Північному Заході Америки, один із штатів Америки. Корінне населення — індіанці, ескімоси, алеути.

Джек Лондон, прагнучи нарешті вибитися зі злиднів, залишив у 1897 році сонячну Каліфорнію і вирушив на Аляску, щоб теж стати золотошукачем

Ця подорож не принесла йому багатств і навіть підірвала здоров'я. Але саме тут Джек Лондон, який робив перші кроки в літературі, здобув неабиякий життєвий досвід.

Цей досвід надихнув його на створення збірки, яка отримала назву «*Північні оповідання*» і принесла йому славу. До збірки увійшло й оповідання «*Жага до життя*», надруковане в 1906 році.

12 ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Готуємося до роботи з текстом

1. Розкажіть, що вам відомо про життя американського письменника **Джека Лондона**.
2. Поясніть, хто такі **золотошукачі** і що таке «**золота лихоманка**».
3. В атласі з географії на мапі материка Північна Америка знайдіть лінію Полярного кола, півострів Аляску, річку Юкон, на півночі Канади — Велике Ведмеже озеро, затоку Коронації, Північний Льодовитий океан.
4. Який висновок можна зробити про цей край на основі географічної мапи?
5. Перш ніж опрацювати твір, виконайте випереджувальне завдання: об'єднайтеся в пари і підготуйте **проект-колаж** «Золота лихоманка».

ЖАГА ДО ЖИТТЯ

(скорочено)

Вони ступали, кульгаючи, до річки; сходячи вкритим каменюками берегом, передній заточився і мало не впав. Обидва були стомлені й виснажені, з облич їм не сходив вираз тупого терпіння, що його карбують тривалі знегоди. На спині вони несли важкі клунки, загорнені в укривала і підтримувані ремінцями, які вони накинули на лоби. Кожен ніс рушницю. Вони ступали, схиливши низько голову, втупившись очима в землю.

— Якби нам бодай два патрони з тих, що в схованці, — промовив задній. Голос його звучав одноманітно, без усякого виразу. Він говорив байдужно, і перший, заходячи в молочно-білий потік, що шумував між каміння, не озвався ні словом.

Слідом за ним у річку ступив другий. Вони не роззувалися, хоч вода була холодна, як крига, — така холодна, аж кості нили і затерпали ноги. Подекуди шумливий вир сягав їм до колін, і обидва вони втрачали опору.

Той, що йшов позаду, посковзнувся на гладенькому валуні й ледве не впав, але в останню мить утримався на ногах, голосно зойкнувши з болю. Ставши рівно, він спробував ступити вперед, але знов похитнувся і мало не впав. Тоді він поглянув на товариша, котрий навіть не озирнувся. Цілу хвилину стояв нерухомо, ніби щось обмірковує. Потім гукнув:

— Агов, Біле! Я підвернув ногу!

Біл шкандибав далі через молочно-біле шумовиння. Він так і не оглянувся. Товариш дивився йому вслід, і, хоч його обличчя ніяк не пожвавилось, очі засвітилися тугою пораненого оленя.

Біл вийшов, кульгаючи, на той берег і подався далі, не повертаючи голови. Чоловік, що стояв серед потоку, вдивлявся йому вслід. Губи його злегка тремтіли. Він механічно обливав їх.

— Біле! — гукнув він ще раз.

Це був благальний крик дужої людини, що потрапила в біду, але Біл не обернувся. Другий дивився, як він долав пологісний схил і, незграбно кульгаючи, простував усе далі й далі, туди, де на далекому небокраї вимальовувалися низькі горби. Він дивився товаришеві вслід, поки той зник з очей. Потім одвів погляд і озирнув те коло світу, в якому його покинув Біл.

Побіля обрію дотлівало сонце, ледве проглядаючи крізь запону туману й мли. Він витяг годинника. Була четверта. Уже тижнів зо два він не лічив днів, знав тільки, що зараз кінець липня або початок серпня, і що, отже, сонце сідає

на північному заході. Він перевів погляд на південь — десь там, за оцими похмурими горбами простяглося Велике Ведмеже озеро. Потік, серед якого він стоїть, — це притока річки Копермайн, що впадає в Льодовитий океан у затоці Коронації. Він знову озирнув те коло світу, в якому залишився. Невесела картина. З усіх боків, аж до обрію, одноманітна пустеля, пагорби всі пологі й низькі. Ані деревця, ані кущика, травинки — нічого, крім безкрайньої страшної пустки; і в його очах нараз проблиснув страх.

— Біле! — прошепотів він і знову повторив: — Біле!

Він зіщулювся, стоячи посеред молочно-білого шумовиння, так ніби оця незора безодня пригнітила його своєю нездоланною силою й жаским спокоєм. Він затремтів, як у лихоманці. Рушниця випала з рук у воду. Зачувши плескіт, він отямився, опанував себе, намацав на дні рушницю й витяг її з води. Потім пересунув клумак ближче до лівого плеча, щоб не так давило на ушкоджену ногу, і побрів до берега, обережно, кривлячись із болю.

Він ішов не зупиняючись. З несамовитим відчаєм, незважаючи на біль, здерся він на горб, за яким зник Біл. Але з вершини горба він побачив, що в долині немає нікого. І знову подорожнього поймав страх; зборовши його, він подибавав униз схилом.

Дно долини набухло від води. Вона цвіркала з-під мокасинів, і щоразу, коли він одривав ногу, мокрий мох плющав, неохоче відпускаючи свою здобич. Він ішов слідами товариша від болітця до болітця, намагаючись ставати на каменюки, що витикались острівцями з-посеред зеленого моря моху.

Він знав, що незабаром дістанеться до берега озерця, порослого усохлими ялинами й соснами. Індіанці називали цю місцевість «Тічінічілі», тобто «Країна патичків». В озерце впадає струмок. Струмок поріс рогозом, але на берегах немає жодної деревини; він піде понад струмком аж до джерела на горбі. По той бік горба починається інший струмок, що тече на захід. Він ітиме за водою до річки Діз. Там під перевернутим каное, що привалене камінняччям, їхня схованка. Він знайде там набой, гачки й ліски, не-

личку рибальську сітку — все начиння, щоб добувати собі харчі. Також там є борошно — правда, небагато, — шматок бекону й трохи бобів.

Біл чекатиме на нього біля схованки, і вони вдвох попливуть по Діз на південь, до Великого Ведмежого озера, а потім через озеро до річки Макензі. І далі на південь — хай женеться за ними зима, хай дні стануть морозні — вони пливтимуть собі на південь, поки дістануться до якоїсь факторії¹ Компанії Гудзонової затоки, де ростуть високі дерева і де вдосталь харчу.

Ось про що думав він, силкуючись іти вперед, переконуючи себе, що Біл не кинув його напризволяще, що Біл неодмінно чекатиме. Він був примушений так думати, інакше для чого тоді силкуватися — лягай і вмирай одразу! Він знов і знов лічив у думці запаси харчів у схованці й запаси у факторії Компанії Гудзонової затоки. Два дні в нього не було й ріски в роті, і вже хтозна-відколи він не наїдався досхочу. Раз у раз він нахилився, зривав бліді болотяні ягоди, клав їх у рот. Пожива з тієї ягоди кепська — сама водичка та сім'я. Ягода одразу танула в роті, лишалося тільки гірке тверде сім'я. Чоловік знав, що з ягід нема наїдку, проте жував і жував.

О дев'ятій годині він боляче забив об каменюку пальця на нозі, заточився і впав од страшної виснаги. Довгенько він лежав на боці не рухаючись. Потім зняв ремені й насили сів. В напівсутінках він почав нишпорити між камінням, шукаючи моху. Склавши його, він розпалив вогонь і поставив на нього бляшаний казанок з водою.

Він розв'язав свого клумака і полічив сірники. Їх було шістдесят сім. Щоб пересвідчитись, він перелічив їх тричі.

¹ Факторія — торгова контора і поселення, створювані купцями у віддалених районах, наприклад, на Алясці.

Тоді розділив сірники на три пучечки, загорнув кожен у промашений папір і сховав — один пучечок у порожній кисет, другий — за внутрішній обідок приношеного капелюха, а третій — за пазуху. Коли він упорався, його раптом посів ляк; він витяг і порозгортав усі пучечки й ще раз перерахував сірники, їх усе так само було шістдесят сім.

Він висушив мокре взуття біля вогню. Мокасини перетворились на лахміття. Пошиті з укривала шкарпетки світили дірками, натерті ноги покривавли. Кісточка дуже боліла. Суглоб розпух і став завгрубшки з коліно. Він одірвав смужку з укривала і туго перев'язав кісточку. Віддер ще кілька смуг і обмотав ноги — це правитиме йому за шкарпетки й мокасини. Потім випив гарячої води, накрутив годинника й ліг, завінувшись в укривала.

Спав він як убитий. Десь опівночі стемніло, але незабаром уже й зазоріло. Сонце зійшло на північному сході.

Прокинувся він о шостій ранку і якусь часину нерухомо лежав на спині, втупившись очима в сіре небо. Голод давався взнаки. Він підвівся і несподівано почув голосне пирхання — перед ним стояв олень, що розглядав його з настороженою цікавістю. Йому вмить привидівся соковитий шматок оленини, що шкварчав на вогні, смачно пахнучи. Він механічно схопив незаряджену рушницю, націлився і натиснув спуск. Олень захопив і помчав геть.

Чоловік вилаявся і відкинув рушницю. Стогнувши, він через силу звівся на ноги. Суглоби неначе заіржавіли. Вони аж скрипіли, і зігнути їх можна було лише великим зусиллям. Коли він урешті звівся на ноги, то ще з хвилину випростував спину, щоб стати прямо.

Він видерся на пагорок і розглянувся довкола. Ніде ані деревця, ні кущика — саме тільки сіре море моху. Небо теж було сіре. Він забув, якою дорогою прийшов сюди. Але він не заблукав. Він був певний цього. Незабаром він дістанеться до Країни Патичків. Він відчував, що вона десь тут, недалеко.

Він повернувся до багаття і став пакуватись. Пересвідчився, що три пучечки сірників цілі. Проте він завагався, дивлячись на туго набиту торбинку з лосевої шкіри. Вона

була невелика, в пригорщу завбільшки, та важила п'ятнадцять фунтів — стільки ж, як і решта речей, і це його непокоїло. Нарешті він одклав її вбік і почав запаковувати клумак. За мить зупинився, поглянув на торбинку, швидко схопив її і кинув на пустелю визивний погляд, ніби вона хотіла відняти його здобуток. Коли він звівся на ноги, торбинка була в клумак за плечима.

Нога набрякла, і він кульгав дужче, але цей біль був за дурницю проти болю в шлунку. Голод гриз йому нутрі. Він так допікав, аж забив йому памороки, і чоловік уже не знав, у який бік йти, щоб дістатися до Країни Патичків.

В одному видолинку злетіла, фуркаючи крильми, зграя білих куріпок. Він жбурляв у них камінцями, але не міг влучити. Тоді він почав скрадатись до птахів плазом, як кіт до горобця. Його штани подерлися об гостре каміння, з колін сочилася кров, полишаючи червоні сліди, та через пекучий голод він не відчував болю. Він плазував по м'якому мохові, одяг його змок, тіло дубло з холоду, але він не помічав нічого. І щоразу куріпки злітали перед самісіньким його носом. Він вилаяв куріпок і став передражнявати їх.

Раз він мало не наткнувся на куріпку, що, певне, спала. Він не бачив її, поки вона не випурхнула йому просто в лице. Він усе-таки встиг схопити її, але в руці залишилось тільки три пір'їни з хвоста. Дивлячись услід куріпці, він відчув до неї таку ненависть, ніби вона заподіяла йому не знати яке зло.

Надвечір він добився до болота, де дичини було більше. Повз нього пробіг табун оленів так близько, що їх легко далось б підстрелити. Він відчув дике бажання погнатись за ними і мав певність, що наздожене їх. Назустріч вибіг чорний лис із куріпкою в зу-

бах. Чоловік закричав. Крик був страшний; переляканий лис дременував навтіки, але куріпки не випустив.

Згодом він вийшов до струмка, де росли миршаві латки рогозу. Хапаючи рогіз побіля коріння, він викидав цибулинки не грубші за цвяха. Вони були м'які і смачно хрумтіли на зубах. Корінці виявились жилаві, такі самі водянисті, як і ягоди, і не давали аніякого наїдку. Однак він зняв клумака, ставши навколішки, заповз у рогіз і заходився хрумтіти і плямкати, достоту як худобина.

Страшна втома змагала його, кортіло лягти й заснути, але бажання дістатись до Країни Патичків, а надто ще голод гнали його вперед. Він шукав у озерцях жаб і розгрібав пальцями намул, сподіваючись виколупати хробака, хоча й знав, що ні жаби, ні черви не живуть так далеко на півночі.

Він зазірав у кожен калюжу, і зрештою, коли настав тривалий присмерк, помітив у одній такій калюжі рибку з пічкура завбільшки. Він занурив руку аж по плече, але рибка втекла. Тоді він узявся ловити її обома руками й скаламутив воду. Він так запалився, що впав у калюжу й промок до пояса. Вода геть скаламутніла, і йому довелося чекати, поки вона всядеться.

Він ще раз почав ловити рибу, але невдовзі вода скаламутніла знову. Він одв'язав бляшане відерце й став вичерпувати калюжу. Спочатку він черпав похапливо, весь захлюпався, і випліскував воду так близько, що вона збігала назад у калюжу. Тоді він став черпати обережніше, дарма що серце несамовито калатало і тряслися руки. За пів години він дочерпався до дна. Води не залишилось, але рибка зникла. Між камінням він завважив ледь помітну шпарину, через яку вона прослизнула в сусідню, куди більшу калюжу — такої й за цілу добу не вибрати. Якби знаття, що там шпарина, він би із самого початку затулив її камінцем і напевно спіймав би рибу.

Збагнувши свою помилку, він безсило простягнувся на вологій землі. Спершу він плакав тихенько, далі вголос, і його ридання розлягалися над байдужою пустелею; опісля плакав без сліз.

Він розпалив вогонь і зігрівся, випивши кілька кварт окропу. Потім уклався спати так само, як і минулої ночі. Перед сном він перевіряв, чи не промокли сірники, і накрутив годинника. Укривала були вологі, аж липли. Кісточку боляче смикало. Але його діймав лише голод: цілу ніч йому снилися обіди та бенкети.

На ранок він прокинувся зовсім хворий. Сонця не було. Земля й небо стали ще сіріші. Віяв холодний вітер, і перший сніг побілив вершки горбів. Поки він розпалив вогонь і нагрів води, почав падати лаптий сніг. Попервах він танув, але дедалі снігопад густішав, і зрештою укрити землю, погасити вогнище й замочити запас моху.

Це вже був знак, що треба брати клумака на плечі і плентатися далі, він і сам не знав куди. Він уже не думав ні про Країну Патичків, ні про Білу, ані про схованку під перевернутим каное. Його поймає одне бажання — їсти. Виголоднів він просто до зневіги. Йому було байдуже, куди простувати, отож він ішов, де легше. Навпомацьки знаходив під снігом водяві болотяні ягоди, так само навпомацьки висмикував корінці рогозу. Та все це було несмачне і не приборкувало голоду. Потім він надибав кислувату на смак рослину і поїв її всю, скільки міг знайти, але знайшов небагато.

Цієї ночі у нього не було ні багаття, ні окропу, він заповз під свої укриття й заснув неспокійним голодним сном. Сніг перейшов у холодний дощ. Він раз у раз прокидався, відчуваючи, що йому крапає в обличчя. Настав день — сірий, без сонця. Дощ ущух. В шлунку нив тупий біль, та його можна було терпіти. Голова прояснилася, він знову почав думати про Країну Патичків і схованку.

Він порвав рештки укриття й обмотав закривавлені ступні. Потім перев'язав хвору ногу і приготувався рушати

далі. Пакуючи клумак, він довго дивився на торбинку з лосячої шкіри, але врешті прихопив її з собою.

Визирнуло сонце, тепер він зміг орієнтуватися і побачив, що загубив дорогу. Блукаючи, за ці дні він надто збочив ліворуч. Зараз він звернув трохи в правий бік, щоб виправити відхилення.

Він відчув, що дуже охляв. Йому доводилося частенько зупинятись на перепочинок, і тоді він накидався на болотяні ягоди. Язик у нього пересох, розпух і немов заріс шерстю, в роті було гірко. Його почало діймати серце. Пройде кілька хвилин, — і вже воно немилосердно б'ється, а підскакує і боляче тріпоче, аж дух забиває.

Опівдні він нагледів у великій калюжі двох пічкурів. Зараз він спромігся впіймати їх відерцем. Вони були завдовжки з мізинець, та їсти йому вже майже перехотілося. Біль у шлунку дедалі тупішав. Здавалося, шлунок дримає. Він їх з'їв сирими, ретельно розжовуючи, — з'їв лише тому, що йому наказував розум.

Увечері він піймав ще трьох пічкурів, двох із'їв, а третього залишив на сніданок. Сонце підсушило кущики моху, і він погрівся, випивши окропу. Того дня він насилу пройшов десять миль, наступного, мандруючи вперед, коли відпускало серце, подолав не більше п'яти. Але шлунок анітрохи його не турбував. Оленів траплялось дедалі більше, також і вовків. Їхнє виття раз по раз лунало над самотньою пустелею, а якось він побачив їх аж трьох.

Ще одна ніч; уранці він розв'язав шкіряну шворку, що нею засупонював лосячу торбинку. З неї полився жовтий потік зернистого золотого піску й самородків. Він розділив золото надвоє: одну половину, зав'язавши її в шмат укривала, заховав біля кам'яного виступу; а другу згріб назад у торбинку. Він уже почав рвати своє останнє укривало, щоб замотувати ноги. Але рушниці він ще не кинув, бо в сховищі на Дізі лежали набойі.

День видався туманний, і в ньому знову прокинувся голод. Він страшенно ослаб, йому паморочилася голова, іноді так, що аж зовсім в очах темніло. Тепер він уже не раз спотикався і падав. Одного разу він звалився просто на

куріпчине гніздо. Там було четверо пташенят — кожної з цих живих, тремтких грудочок ледве стало б на один зуб; він з'їв їх жадібно, вкидаючи в рот живцем, вони хрупали в нього на зубах, немов яєчні шкаралупи. Мати куріпка криком кричала, літаючи навколо нього. Вимахуючи рушницею наче кийком, він спробував прибити її, але вона спритно відпурхувала. Тоді він почав жбурляти камінцями й перебив їй крило. Куріпка кинулась навітки, волочачи перебите крило, а він погнався за нею.

Пташенята тільки роздражнили його апетит. Він незграбно підстрибував, кульгаючи на хвору ногу, жбурляв на куріпку камінці й час від часу хрипко кричав, падав, терпляче зводився на ноги й протирав рукою очі, коли відчував, що підступає млість.

Погоня за куріпкою завела його на болото в долині, і тут на вогкому мохові він угледів людські сліди. Сліди були, мабуть, Білові. Але зупинятись було ніколи, бо куріпка тікала далі. Потім він вернеться і роздивиться.

Він загнав куріпку, але й сам вибився з сил. Вона лежала на боці, важко дихаючи, він теж лежав на боці, віддихуючись, не годен підповзти ближче. Коли він відсапався, пташина теж відпочила й метнулась убік, тільки-но він простягнув руку. Гони почалися знову. Але тут споночило і куріпка втекла. Спіткнувшись, він упав і розбив об камінь щоку. Довгий час він лежав нерухомо, потім накрутив годинника та так і спочивав до ранку.

День знов був туманний. Половина останнього вкривала пішла на стріпки завивати ноги. Білів слід йому не пощастило відшукати. Та це вже нічого не важило. Голод владно гнав його вперед. А що... коли Біл теж заблудився? Опівдні він відчув, що нести клумак несила. Він знову розділив золото, цього разу висипав половину просто на землю.

Трохи згодом він викинув і решту, залишивши при собі укривало, бляшане відерце й рушницю.

Його почали мучити галюцинації. Він чомусь був певний, що в рушниці ще є один патрон — просто він його не помітив. І він знав, що патронник пустий. Але омана тривала. Він годинами боровся з нею, врешті відкрив затвор — патронник з'явився порожнечою.

Він продибував ще з пів години, і знову його поїняла оманлива думка. Знову він відгонив її, та вона вперто не відступала, аж поки він у відчаї ще раз одкрив затвор, аби пересвідчитись, що патрона таки немає. Він ішов вперед, як автомат. Але муки голоду повертали розум до дійсності. Одного разу він прийшов до тьми від фантастичного видовища. Він ледве не зомлів і заточився, як п'яний. Перед

ним стояв кінь. Він почав несамовито терти очі й урешті побачив, що то не кінь, а здоровий бурий ведмідь. Звір роздивлявся його з ворожою цікавістю.

Чоловік підніс рушницю, але зразу ж згадав, що її не заряджено. Опустивши її, він витяг з оздоблених бісером піхов мисливського ножа. Перед ним було м'ясо і життя. Провів пальцем по

лезу. Лезо було гостре. Зараз він кине́ться на ведме́дя і вб'є його. Але серце застерезливо стукотнуло, потім шалено затріпотіло, голову стягло мов обручем, мозок оповила млість.

Одчайдушну хоробрість змило хвилею страху. А що, коли звір нападе на нього, слабосилого? Ведмідь ступив незграбно вперед, став на задні лапи й вичікувально рикнув. Якби чоловік побіг, ведмідь погнався б за ним, але чоловік не втік. Осмілілий зі страху, він теж загарчав, дико, люто, вкладаючи в гарчання весь страх, як невіддільний від життя, переплетений з найглибшими його коріннями.

Ведмідь одступив убік, погрозово рикаючи: він і сам злякався цієї загадкової істоти, що стояла прямо й не боялась його. Та чоловік не рухався. Він стояв і далі, як статуя, поки небезпека минула, і лише тоді, не годен більше стримати дрозі, осів на вогкий мох.

Він зібрався на сили і пішов далі, мордуючись новим страхом. Це був уже не страх перед голодним сконом, тепер він боявся вмерти наглою смертю ще до того, як тривалий голод до решти вб'є в ньому прагнення до життя. Повсюди були вовки. Звідусіль долинали їхнє виття, і саме повітря просякло небезпекою.

Час від часу вовки по двоє-троє перебігали йому дорогу. Але його минали. Їх було замало, і вони могли безкарно вполювати оленя, який не чинить опору, а ця дивна істота на двох ногах, ще стане дряпатись і кусатись.

Він натрапив на кістки, розкидані там, де вовки загризли свою жертву. Годину тому це було живе оленя. Він споглядав дочиста обгризені, блискучі кістки. А може, станеться так, що перш ніж споночіє, з нього теж залишиться купа кісток? Оце тобі життя! Тільки живий відчуває біль, по смерті болю немає... Вмерти — це заснути. Настає кінець, відпочинок. Чом же він не бажав вмерти?

Та він не довго розводив філософію. Він присів навкарчки, вхопив кістку в зуби і почав висмоктувати рештки життя. Солодкуватий присмак м'яса, ледь відчутний, доводив його до нестями. Він стиснув щелепи, щоб розгризти кістку. Іноді ламалася кістка, а іноді його зуб. Тоді він став розбивати кістки каменем, товк їх на друзки й ковтав. У поспіху він влучав себе по пальцях і навіть встигав дивуватись, чому це вони майже не болять, коли по них ударити.

Настали жаскі дні із снігом та дощем. Він уже не зважав на час, коли спинався на ночівлю і коли вирушав у дорогу. Ішов він як удень так і вночі. Відпочивав там, де падав, і насилу плентався вперед, коли в ньому знов спалахувало притямніле життя. Він уже не боровся. Це просто життя в ньому не хотіло вмерти й гнало його вперед. Він не страждав. Нерви його притупіли.

Він ненаситно жував розтовчені кістки оленяти, що їх повизбирував до останньої, і механічно простував берегом річки, що текла розлогою долиною. Але він не бачив ані річки, ані долини. Він бачив самі лише видива. Його душа й тіло пленталися поряд і водночас очужілі одне одному, така тонка була нитка, що з'єднувала їх.

Він прийшов до тьми, лежачи на кам'яному виступі. Гріло яскраве сонце. З пам'яті виникали неясні спогади про дощ, вітер і сніг, але як довго стояла негода — два дні чи два тижні, — він не знав.

Гарний день, подумав він. Може, пощастить визначити, де північ, а де південь. З болісним зусиллям він перевернувся на бік. Унизу повільно текла широка річка. На свій подив, він бачив її уперше. Поволі, байдуже, без усякого хвилювання, з абиякою цікавістю супроводив він поглядом дивну річку аж до обрію і побачив, що вона вливається в осяйне, блискотливе море. Але й те не схвилювало його. Дивна річ, подумав він, чи то мариться, чи це міраж — мабуть, це таки витвір хворої уяви. Ще дужче він упевнився в цьому, побачивши корабель на якорі серед блискотливого моря. Він заплющив очі і розплющив їх знову. Дивно, що видиво не щезало. Він знав, що в серці цього пустельного краю немає ні моря, ні кораблів.

Позаду почулось якесь сопіння — хтось наче кашлянув. Дуже повільно, бо був украй виснажений і зовсім закоцюб, перевернувся він на другий бік. Не далі як за двадцять кроків од себе він угледів вовчу голову. Гострі вуха не стирчали догори, як у інших вовків; очі були тьмаві й налиті кров'ю, голова понурилася. Звір безперестану кліпав од яскравого сонця. Він чи не був хворий.

Оце в усякому разі не омана, подумав чоловік і перевернувся на другий бік. Однак море так само сяяло вдалині, і на ньому чітко вирізнявся корабель. А може, це таки справжнє? Він довгенько лежав і думав. Урешті, йому все стало ясно. Він ішов на північний схід, у протилежний бік від річки Діз, і потрапив у долину річки Копермайн. Оця широка ріка і є Копермайн, іскристе море — Льодовитий океан, а корабель — китобійне судно. Все стало ясно.

Він сів і почав міркувати, що слід зробити найперше. Постолои з укривал протерлися наскрізь, ноги стали суцільною ранною. Рушницю й ножа загубив. Шапка теж пропала, і разом з нею — сірники, сховані за обідком, але пучечок сірників за пазухою зберігся сухий. Чоловік глянув на годинника. Він показував одинадцять і ще цокав. Мабуть, він його коли-не-коли накручував.

Він був спокійний і мислив ясно. Хоч він і охляв до краю, проте болю не відчував. Їсти не хотілося. До всього, що він робив, його спонукав лише розум. Він одірвав штанини до самих колін і обмотав ними ноги. Якимсь дивом він не загубив бляшаного відерця. Треба випити окропу, перш ніж вирушати в страх яку тяжку — він це відчував — подорож до корабля.

Рухи його були повільні. Він трясся, неначе паралітик. Хотів назбирати моху, але, хоч як силкувався, не зміг звестись на ноги. Він врешті поліз рачки. Одного разу він підповз до хворого вовка, і той неохоче відсунувся, спроквола облизуючись. Язик його ледве згинався і був не червоний, а жовтуватого-рудий, покритий слизом.

Випивши окропу, він знайшов у собі силу звестись на рівні ноги й навіть іти, ледь переставляти ноги. Щохвилини йому доводилося відпочивати. Він ступав нетвердо, так само плентався його слідами вовк; коли настала ніч і темрява загасила сяйво моря, чоловік зрозумів, що скоротив відстань хіба на чотири милі.

Всю ніч він чув бухикання хворого вовка і мекання оленят. Навколо буяло життя, але життя повне сил і здоров'я, і він розумів: хворий вовк іде слідом за хворою людиною, маючи надію, що та вмере раніше. Вранці, розплющивши очі, він побачив, що звір не зводить з нього тоскно-

го, голодного погляду. Вовк тремтів на пронизливому ранковому вітрі й понуро вишкірився, коли чоловік обізвався до нього хрипким шепотом.

Зійшло яскраве сонце, і весь ранок він шкандибав, зашпортовуючись і падаючи, до корабля, що виднів на іскристому морі. Погода стояла чудова — в північних широтах настало коротке бабине літо.

Пополудні він натрапив на слід. Це був слід людини, що вже не йшла, а повзла навкарачки. Він подумав, що це, може, Білів слід, але подумав спроквола, байдуже. Тепер його ніщо не цікавило. Він уже нічого не відчував. Шлунок і нерви заснули. Але життя, яке ще жевріло в ньому, гнало вперед. Він зовсім виснажився, проте життя в ньому відмовлялось помирати. І тому він ще їв болотяні ягоди й пічкурів, пив окріп і сторожко поглядавав на хворого вовка.

Він пішов слідами людини, що лізла навкарачки, і незабаром дістався місця, де вони урвалися, — на мокрому мохові лежали свіжообгризені кістки, а навколо видніли сліди вовчих лап. Тут же валялась торбинка з лосячої шкіри, достоту така, як і в нього. Він спромігся підняти торбинку, хоч її вага була надсильна для слабких рук. Біл ніс її до останку. Ха-ха! Ох і посміється ж він з Біла! Він виживе і донесе торбинку до корабля на іскристім морі. Сміх звучав хрипко й страшно, мов вороняче крикання, і хворий вовк почав тоскно йому підвивати. Чоловік одразу змовк. Як же він посміється з Біла, коли це Біл, коли ці рожевувато-білі чистенькі кості і є Біл!

Він одвернувся. Що ж, нехай Біл покинув його, але він не візьме золота, не смоктатиме Білових кісток. А Біл зробив би так, якби опинився на його місці, думав він, плентаючись далі.

Йому трапилась калюжа. Він нахилився подивитись, чи немає пічкурів, і раптом відсахнувся, мов ужалений. Він побачив у воді своє обличчя. Воно було таке моторошне, що він злякався. В калюжі плавали три пічкурі, але води там було так багато, що він не міг її вичерпати. Він спробував зловити їх відерцем, та незабаром облишив ці спроби. Він боявся, що впаде від слабосилля й утопиться.

Того дня він скоротив відстань на три милі; наступного — ще на дві. Тепер він повз навкарачки, як Біл. Під кінець п'ятого дня до корабля лишалося миль із сім, та він уже був неспроможний проповзти за день і милі. Бабине літо тривало, а він то ліз навкарачки, то непритомнів, а вовк усе плентався слідом, кашляючи і хриплячи. Його коліна стали суцільною раною, як і ноги; хоч він обмотав їх клаптями, що видер з сорочки, кривава смуга тяглася за ним по каменях. Якось, оглянувшись, він побачив, що вовк пожадливо вилизує слід, і зрозумів, який його чекає кінець, якщо... якщо він сам не вб'є вовка. І почалась страшна трагедія боротьби за існування: хвора людина повзла, хворий вовк шкутильгав за нею — дві вмирущі істоти волоклися через пустелю, чигаючи на життя одна одної.

Якби це був здоровий вовк, чоловік, може, й змирився б зі своєю долею, але стати поживою такої відразливої тварини, майже здохлятини... — сама тільки думка про те сповнювала його огидою. Йому було бридко. Він знову почав марити.

Якось він прочувався від хрипіння біля самого вуха. Вовк незграбно метнувся назад і впав з безсилля. Картина була кумедна, але він не сміявся. Він навіть не злякався. Йому було байдуже. Проте думка прояснилася. До корабля лишилось яких чотири милі. Його обриси чітко вимальовувались вдалині, і човник під вітрилом розрізав хвилі. Але йому ніколи не подолати останніх миль. Він це знав і міркував про це спокійно. І все ж йому хотілося жити. Було б просто безглуздо вмерти, витерпівши такі муки. І, вмираючи, він відмовився скоритися смерті...

Він лежав нерухомо на спині і дослухався до хрипкого дихання хворого вовка, який підступав до нього ближче й ближче. Воно ставало дедалі чутніше, час тягнувся нескінченно довго, а він не ворухився. Ось вовк засопів йому біля самого вуха. Шорсткий сухий язик тернув його по щоці, немов шліхтувальний папір. Він миттю випростав руки — принаймні хотів їх випростати. Пальці зімкнулись, мов пазури, але нічого не схопили. Для швидких упевнених рухів потрібна сила, а йому саме сили і бракувало.

Вовкове терпіння було незмірне, одначе незмірне було терпіння й людини. Пів дня він пролежав нерухомо, борючись із запамороченням, чигаючи на звіра, який хотів ним пожитися і яким він жадав пожитися сам. Він чекав, що почує хрипке дихання.

Він спроквола збудився зі сну, відчувши, як шорсткий язик торкнув його руку. Він чекав. Ікла злегка стиснулись, потім здавили руку дужче, вовк зібрав усю свою снагу, намагаючись устроїти зуби в поживу, якої так довго чекав. Але й людина чекала довго: рука здавила вовчу щелепу. І поки вовк кволо пручався, а рука кволо тримала його за щелепу, друга рука поволі простягнулась і схопила звіра. Хвилин через п'ять чоловік усією своєю вагою навалився на вовка. Але рукам бракувало сили задушити його. Тоді він притиснувся обличчям до вовчої горлянки, намагаючись її прокусити. Рот забився шерстю. Минуло пів години, і чоловік відчув, як у горло потік теплий струмочок.

Кров зовсім йому не смакувала. Він ковтав її, насилу долаючи огиду. Потім він перекинувся на спину й заснув.

На китобійнім судні було кілька вчених. З палуби вони зауважили на березі якусь дивну істоту. Вона повзла до води. Годі було визначити що то за звір, отожд як справжні природники вони сіли у вельб'от¹ і попливли до берега роздивитися зблизька. То була й справді жива істота, у якій важко було впізнати людину. Вона була сліпа, безтямна і звивалась на піску, немов велетенський хробак. Вона звивалася марно, майже не посуваючись уперед, але була вперта — корчилась, крутилася і за годину пролазила футів² із двадцять.

Через три тижні, лежачи на койці в каюті, зі сльозами, що котилися по запалих щоках, чоловік розповів, хто він такий та що йому довелося зазнати. Він також мимрив щось про матір, про сонячну південну Каліфорнію, про будиночок посеред помаранчевого гаю, обсажений квітами.

Збігло ще кілька днів. Він уже сидів за столом у каюткомпанії і обідав з ученими й корабельними офіцерами. Він ніяк не міг надивитися на таку силу-силенну їжі і спостерігав з тривогою, як вона зникає в чужих ротах. Він проводив поглядом кожний шматок, і на його обличчі проступав вираз глибокого жалю. Він був при своєму розумі, але проймався ненавистю до людей, котрі сиділи за столом. Його не облишав страх, що не вистачить харчів. Він розпитував кока, юнгу, капітана про запаси продуктів. Вони безліч разів заспокоювали його, однак він їм не вірив і нишком заглядав у комору, щоб пересвідчитись.

Люди помітили, що він гладшає. Він товстішав з кожним днем. Учені похитували головами й висували різні теорії. Вони зменшили йому пайку, а проте він усе круглішав, і особливо виріс у нього живіт.

Матроси посміхались. Вони знали, у чім річ. І коли вчені почали стежити за ним, то теж невдовзі дізнались.

¹ Вельб'от — довга швидкохідна шлюпка.

² Фут (у перекладі з англійської «нога», «ступня») — одиниця вимірювання довжини; дорівнює приблизно 30 см.

Вони побачили, як після сніданку він пробрався на бак¹ і, мов жебрак, простяг руку до матроса. Матрос посміхнувся і дав йому сухаря. Чоловік пожадливо схопив сухар, подививсь на нього, як на те золото, і сховав за пазуху. Таку ж милостиню приймав він і од інших матросів.

Вчені нічого не сказали й дали йому спокій. Але вони обстежили нишком його койку. В ній знайшлося повно сухарів, матрац був напханий сухарями, в кожному закутку були сухарі. І все ж чоловік мався при своєму розумі. Просто він уживав запобіжних заходів на випадок голоднечі, та й годі. Вчені сказали, що це минеться; воно й справді минулося, перш ніж корабель кинув якір у Сан-Франциско.

Переклад з англійської Петра Соколовського, ілюстрації оооLongJohnson у колажі використано кадр з художнього фільму «Любов до життя» (2012)

12 ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом твору

1. Як ви гадаєте, звідки поверталися герої оповідання «**Жага до життя**»? З якою метою вони прийшли в цей похмурий край?
2. Знайдіть **описи місцевості**, у якій розгортаються події. Які кольори переважають у **пейзажі**? Поясніть чому.
3. Розкажіть, яке жакливе несподіване лихо спіткало одного із **золотошукачів**.
4. Доведіть, що в самому закликі про допомогу чоловік виявив силу характеру.
5. Поміркуйте, чому **Біл** залишив свого товариша. Які в Біла могли бути мотиви, щоб позбутися пораненого?
6. Розкажіть, як повівся чоловік, покинутий у холодній пустелі. У чому переконував себе герой?

¹ Бак — носова частина верхньої палуби судна.

7. Розгляньте **колаж** і прокоментуйте думки, які постійно роїлися у свідомості золотошукача.
8. Згадайте, чому герой прагнув чимшвидше дістатися **річки Діз**.
9. Знайдіть у тексті, як автор пояснює те, що героєві необхідно було тішити себе надіями.
10. Поясніть, що і для чого робить чоловік, зупиняючись на відпочинок.
11. Від чого весь час потерпає подорожній?
12. Знайдіть у творі сцену зустрічі золотошукача з **ведмедем**. Що допомогло людині перемогти у протистоянні з хижим звіром?
13. Розкажіть про невеличку **торбинку з лосевої шкіри**. Простежте в тексті, як змінюється ставлення героя до неї.
14. Поміркуйте, у чому була подібність стану і поведінки **людини** та **вовка**.
15. Чому шхуна в морі видалася чоловікові маревом? Поясніть думки героя в ту мить: «*Було б просто безглуздо вмерти, витерпівши такі муки*».
16. Розкажіть про порятунок головного героя оповідання.
17. Як повадився золотошукач на китобійному судні і як команда ставилася до дивацтва пасажира?

Міркуємо самотійно

18. Поясніть роль **пейзажу** в оповіданні Джека Лондона.
19. Чому автор називає місце подій «**байдужою пустелею**»?
20. Яку думку хотів підкреслити автор з допомогою описів природи?
21. Які речі стали для самотнього мандрівника **найнеобхіднішими**? Чому він залишає собі *ніж, рушницю, відець, сірники, укривало й годинник*?
22. Що в цьому списку видається вам зайвим? Чому?
23. Поміркуйте, чому чоловік, навіть не пам'ятаючи себе, накручує годинник. **Символом** чого стає годинник для героя?
24. Поміркуйте, чому автор **порівнює** героя з «худобиною», «велетенським хробаком» тощо? Чому письменник не використав більш привабливих порівнянь?
25. Деколи герой оповідання думає: «*Вмерти — це заснути. Настає кінець, відпочинок*». Як ви розумієте ці слова? Чому ці думки вкрай небезпечні для людини, яка перебуває на межі загибелі?
26. Про **головного героя** ми говоримо, що він був *фізично слабким, але морально сильним*, а чи можна те саме сказати про Біла? Чому?
27. Знайдіть у тексті і прочитайте, що сталося з **Білом**.
28. Що герой повісті думає про Біла і його золото? Як Біла характеризує те, що, лізучи навкарачки, він не покинув золото?
29. Поміркуйте: якби Біл не залишив товариша, чи зміг би той вижити?

Узагальнюємо та підсумовуємо

30. Прокоментуйте слова автора про нещасного золотошукача: «*До всього, що він робив, його спонукав лише розум*». А що сталося б із ним, якби він віддався **почуттям**: страху і відчаю?

31. Запишіть у зошиті, які труднощі довелося здолати мандрівникові.
32. Чому ця хвора, слабка, зраджена людина викликає у нас захват?
33. Визначте і запишіть риси вдачі, завдяки яким герой вижив.
34. Що, на вашу думку, означає **назва оповідання** американського письменника **«Жага до життя»**?
35. Поясніть, як це оповідання пов'язане з **біографією** автора твору.
36. Порівняйте найнеобхідніші речі золотошукача і «команди капітана Діка Сенда», узяті з розтросченого «Пілігрима». Що спільного у цих списках?

Завдання від Фантазерчика

1. Уявіть, що ви — **репортери** і дізналися про напівживого чоловіка, якого врятували матроси китобійного судна.
2. Підготуйте 3 запитання, які б ви хотіли поставити золотошукачеві.
3. Проведіть 10-15-хвилинну **«пресконференцію»** із «золотошукачем», щоб дізнатися його дивовижну історію.
4. Придумайте історію двох золотошукачів, яка передувала подіям в оповіданні Джека Лондона. Запишіть цю історію в зошиті.

Що спитав у нас Згадайко?

1. Золотошукачі планували, що вони підуть на захід, дістануться річки Діз, «попливуть по Діз на південь, до Великого Ведмежого озера, а потім через озеро до річки Макензі. І далі річкою на південь» геть від зими. Дослідіть за текстом і картою, де зрештою опинився головний герой.
2. В якому творі ви вже зустрічали ситуацію, коли герої опинялися не там, де планували? Згадайте причини фатальної помилки.
3. Згадайте і запишіть назви творів, у яких ви зустрічали образи сильних духом людей.
4. Які випробування довелося пережити героям цих творів?

Потіште Знаюсю своїми знаннями

Скористайтеся QR-кодом або наступним покликанням <https://cutt.ly/m6ausAM> і виберіть правильні відповіді в тестах.

Скористайтеся покликанням <https://cutt.ly/v6fNnZ0> або QR-кодом і перегляньте художній фільм **«Любов до життя»**, створений у 2012 році.

Зверніть увагу на світлини золотошукачів на початку фільму. Яким уявляється вам життя цих людей на золотих копальнях? Якими у фільмі постають природа і людина на тлі північних пейзажів? Чи таким ви собі уявляли головного героя твору?

Анна Гавальда

(народилася 1970 року)

Анна Гавальда — найуспішніша і найвідоміша сучасна авторка у Франції. Її книжки перекладені на 30 мов і продаються мільйонними накладками.

Народилася майбутня письменниця в заможному передмісті Парижа. Однак її дитинство минуло в сільській місцевості — батьки вирішили залишити гамірну столицю та оселитися в затишній провінції. Через розлучення батьків Анна виховувалася зі своїми двома братами і сестрою в тітчиній родині, у якій вже було 13 дітей.

Найбільшим захопленням Анни під час навчання в школі стало написання шкільних творів. Дівчинка вражала вчителів вишуканим стилем своїх робіт і бездоганною французькою мовою.

Роботи учениці, яка і не мріяла про літературну славу, зачитували вголос перед класом як взірці для наслідування. Пізніше виявилось, що любов дівчини до літературної творчості була не випадковою.

Роботи учениці, яка і не мріяла про літературну славу, зачитували вголос перед класом як взірці для наслідування. Пізніше виявилось, що любов дівчини до літературної творчості була не випадковою.

Здобувати освіту Анна Гавальда продовжила в Сорбонні (Паризькому університеті). На вступному іспиті, виконуючи письмове завдання, вона написала своє перше оповідання. В цьому старовинному, відомому на весь світ університеті Анна вивчала сучасну французьку мову і літературу.

Студентські роки Анни виявилися важкими, покладалися їй довелося лише на себе. Дівчина працювала продавчинєю, квіткаркою, гувернанткою, офіціанткою, журналісткою. Усі ці професії подарували майбутній літераторці безцінний життєвий досвід і спостереження за людськими характерами.

Анна продовжувала писати і брала участь в найнесподіваніших літературних конкурсах. У 22 роки вона посіла перше місце серед кількох тисяч претендентів у конкурсі

«Найкращий любовний лист», який проводила відома французька мережа радіостанцій.

Журі конкурсу найбільше вразило те, що лист був написаний від імені юнака і дуже переконливо зображував його переживання. Важко було повірити, що справжній автор листа — дівчина. На жаль, переможниця не змогла насолодитися своїм призом — поїздкою до чудового італійського міста Венеція. Анна віддала сертифікат на подорож як оплату за оренду квартири.

Після закінчення навчання Анна Гавальда викладала французьку мову в католицькому коледжі. Вона часто читала своїм учням «справді гарні книжки». Серед них була і повість-казка *«Чарлі і шоколадна фабрика»* британського письменника *Роальда Дала*.

Водночас Анна продовжувала свою літературну творчість, брала участь у конкурсах, отримувала схвальні відгуки журі та нагороди. Однак дівчина ніяк не наважувалася на публікацію книжки. Лише у 29 років почала тривалі пошуки видавця для своєї першої збірки оповідань.

На той час оповідання були немодними, а авторка — для широкого кола читачів невідомою. Тож її книжку видало також майже не відоме невелике видавництво. І сталося диво — слава прийшла з першого разу! Її збірку добре зустріли і читачі, і критики. Кожен наступний твір Анни Гавальди лише примножував її успіх і любов читачів.

Центральною темою своїх творів Анна вважає пошуки героєм власного унікального життєвого шляху. Кожна людина, на її думку, має *«жити своїм життям»* і докласти максимум зусиль для того, щоб його віднайти.

І якщо героя чи героїню її твору всі довкола вважають невдахою, це означає лише те, що він чи вона просто ще не знайшли свого покликання або не наважуються робити те, що їм по-справжньому подобається.

«35 кіло надії» — єдина книжка для дітей, і написала її Анна Гавальда на згадку про свого учня. Головний герой — хлопчик *Грегуар Дюбоск* — перебуває у важких пошуках виходу зі складної ситуації, намагаючись зрозуміти, чого він хоче від життя.

35 КІЛО НАДІЇ

Моєму дідусеві і Марі Тондельє

Я ненавиджу школу.

Ненавиджу її найбільше на світі.

Ні, навіть ще сильніше...

Вона зіпсувала мені все життя.

До трьох років, точно можу сказати, я жив щасливо.

Я погано це пам'ятаю, але мені здається, все було добре. Я грався, десять разів поспіль дивився мультик про ведмежа, малював картинки і придумував мільйон пригод для Гродуду — це було моє улюблене плюшеве щеня. Мама розповідала, що я годинами сидів один у своїй кімнаті і не сумував, говорив без перестану, начебто сам із собою. Ось я й думаю: мабуть, щасливо мені жилося.

Тоді, в дитинстві, я всіх любив і думав, що мене теж усі люблять. А потім, коли мені виповнилося три роки і п'ять місяців, раптом — бамць! — у школу!

Першого ранку я, здається, навіть був радий. Батьки, скоріш за все, все літо мені втокмачували: «Як чудово, милий, ти підеш у справжню школу!», «Поглянь на цей красивий новенький шкільний портфель! Ти підеш з ним у школу!». Ну і все таке... Вони кажуть, я навіть не плакав. (Я взагалі допитливий, мабуть, хотів подивитись, які там у них іграшки і чи є в них «Лего»...) Словом, до обіду я повернувся зі школи задоволений, добре поїв і побіг у свою кімнату розповісти Гродуду про мій чудовий ранок.

Якби я тоді знав, то як слід посмакував би ті останні щасливі хвилини, тому що відразу після цього моє життя зійшло з рейок.

— Пішли, — сказала мама.

— Куди?

— Як куди... В школу!

- Ні.
- Що — ні?
- Я більше туди не піду.
- Ось як? Чому ж?
- Досить уже, бачив я цю школу, нічого там цікавого.

У мене тут повно справ, вдома. Я обіцяв Гродуду зробити таку приспособу, щоб шукати кісточки, а то він їх багато зарив у мене під ліжком, а знайти не може, так що ніколи мені в школу ходити.

Мама присіла прямо переді мною навпочіпки. Я похитав головою.

Вона стала мене вмовляти. Я заплакав. Вона взяла мене на руки, я почав кричати. І тоді вона дала мені ляпаса.

Першого у моєму житті.

Ось так. Ось тобі і школа.

Це був початок жахіття.

Я мільйон разів чув, як батьки розповідали цю історію.

Своїм друзям, вихователям, учителям, психологам, логопедам і консультантові з профорієнтації. І досі щоразу, коли її чую, я згадую, що той детектор кісточок для Гродуду я так і не сконструював.

А зараз мені тринадцять років, і я навчаюсь у шостому класі. Так, сам знаю, що щось тут не так. Не треба загина-ти пальці, сам поясню. Два рази я залишався на другий рік: у початковій школі в другому класі і ось тепер — у шостому.

Через цю школу вдома вічно скандали, самі розумієте... Мама плаче, а батько кричить на мене, або, навпаки, мама кричить, а батько мовчить. Мені неприємно бачити їх такими, але що я можу вдіяти? Що їм сказати? Нічого. Я нічого не можу їм сказати, тому що варто лише відкрити рота, буде ще гірше. А вони повторюють мені одне і те саме, як папуги: «Працюй!» «Працюй!» «Працюй!» «Працюй!» «Працюй!»

Та розумію я, розумію. Не такий я вже й тупий. Я б і радий працювати, та ось біда — не виходить. Все, чому навчають у школі, для мене китайська грамота. В одне вухо влітає, а в друге вилітає. Водили мене до мільйона лікарів,

перевіряли очі, вуха, навіть мозок. Часу витратили купу, а висновок виявився простий: у мене, бачте, проблема з концентрацією уваги. Насмішили! Я і сам знаю, що зі мною, мене б спитали. Все зі мною гаразд. Жодних проблем. Просто мені нецікаво. Не-ці-ка-во. Крапка.

Добре в школі було тільки один рік — у старшій дитсадковій групі. Там у мене була вихователька Марі. Ось її я ніколи не забуду.

Я тепер думаю, Марі пішла працювати в школу, щоб займатися тим, що їй подобалося: рукоділлям та майструванням всякої всячини. Я її відразу полюбив. Із найпершого дня. Вона носила одяг, який сама собі шила, светри, які сама в'язала, прикраси, які сама придумувала. Не було жодного дня, щоб ми не приносили чого-небудь додому: їжачка з пап'є-маше, кошеня з пляшечкою молока, мишку в горіховій шкаралупі, малюнки, аплікації...

Оце була вихователька — ми в неї не лише перед святом Матері працювали з бажанням. Вона казала: день прожитий не даремно, якщо ти щось зробив своїми руками. Тепер я думаю, що від того щасливого року і пішли усі мої нещастя, бо саме тоді я зрозумів одну дуже просту річ: найбільше в світі мені цікаві мої руки і те, що вони здатні змайструвати.

Іще скажу про Марі: чудово знаю, чим я їй зобов'язаний. Прийнятною успішністю в підготовчому класі — ось чим. Вона ж бо зрозуміла, з ким має справу. Знала, що я ладен розплакатися, якщо мене попросять написати моє ім'я; що я нічогісінько не запам'ятовую і для мене навіть лічилочку прочитати напам'ять — тихий жах.

В останній день перед канікулами я прийшов з нею по-прощатися. У горлі стояв клубок, і говорити було важко. Я простягнув їй свій подарунок — це був чудовий тримач для олівців, з висувними шухлядками для скріпок і ґнздекком для гумки і ще всякими наворотами. Я ви-

тратив купу часу на його майстрування і декорування. Марі була задоволена, я це бачив, і, здається, була такою ж зворушеною, як і я. Вона сказала мені:

— В мене також є для тебе подарунок, Грегуаре...

Це виявилася товста книга.

— Наступного року, — додала Марі, — ти підеш у підготовчий клас, до мадам Даре, і повинен будеш дуже-дуже старатися... знаєш навіщо?

Я похитав головою.

— Щоб прочитати все, що тут написано.

Дома я попросив маму прочитати мені назву. Вона поклала товсту книгу собі на коліна і сказала:

— «1000 справ для умілих рук». О-ля-ля, це скільки ж всього попереду!

Мадам Доре я ненавидів. Ненавидів її голос, її кривляння, її неприємну звичку завжди мати улюбленців. Але я все ж навчився читати, бо дуже хотів зробити бегемота з коробочки для яєць зі сторінки 124.

У моїй педагогічній характеристиці Марі написала: «У цього хлопчика голова як решето, золоті руки і величезне серце. Якщо докласти зусиль, із нього будуть люди».

Вперше і востаннє за все моє життя працівник освіти сказав про мене добре слово.

У будь-якому разі я знаю безліч людей, яким все це теж не подобається. Ось ви, якщо я, наприклад, спитаю: «Школу любите?» — що відповісте? Похитаєте головою: звісно, ні. Хіба що підлабузники із підлабузників скажуть «так» або вже такі «ботаніки», яким і справді подобається щодня ходити перевіряти свої здібності. Але я не про них... хто все це любить по-справжньому? Та ніхто. А хто це по-справжньому ненавидить? Теж мало хто. Мало, але є. Такі, як я: їх називають «ледацюгами» і «дармоїдами», а в них весь час болить живіт.

Я прокидаюсь за годину до будильника, а деколи й раніше. І годину лежу і відчуваю цей біль у животі, як він набрякає, набрякає... Коли час вставати з ліжка, мене вже

нудить так, що здається, ніби я на палубі корабля у відкритому морі. Сніданок — мука. Я взагалі нічого не можу їсти, але мама вічно стоїть над головою, і хочеш не хочеш доводиться запихатися тостами. В автобусі біль стискається в тугу-претугу грудку. Якщо я зустрічаю дорогою однокласників, то можна поговорити, наприклад, про «Зельду»¹, тоді трохи відпускає, але коли їду один, грудка душить мене. А справжній жах — це увійти на шкільне подвір'я. Запах школи — ось що найгірше. Запах крейди і старих кросівок, через який важко дихати і нудота підкочується до горла.

До четвертої години грудка починає розсмоктуватися, а повністю зникає, коли я вже вдома відкриваю двері своєї кімнати. Потім скручує знову — це коли приходять з роботи батьки і починають допитуватися, як минув день, і порпатися в моєму портфелі, щоб перевірити щоденник, але уже не так сильно, тому що до їхніх скандалів я звик.

Ні, брешу, звичайно. Нічого я не звик. Вдома постійні скандали, і мені ніяк не вдається їх уникати. Важко. Батьки мої один одного заледве терплять, і їм обов'язково щовечора треба добряче погарюкатися, от тільки вони не знають, до чого причепитися, тому користуються мною — я з моїми паскудними оцінками стаю для них зручним приводом. «Це ти винен, це ти винна!» Мама кричить, що батько ніколи мною не займався, часу на сина у нього немає, а він їй відповідає, щоб не звалювала з хворої голови на здорову, вона сама, бачите, мене розбалувала.

Дістало, як же це мене дістало... Мене це так дістало, що ви навіть уявити собі не можете.

Я, коли вони кричать, намагаюся думати тільки про те, що в даний момент майструю, наприклад: космічний корабель для Енакіна Скайвокера із «Лего», або апарат для вичавлювання зубної пасти, чи гігантську піраміду з дерев'яного конструктора. А потім починається катування домашнім завданням. Якщо мені допомагає мама, завжди закінчується тим, що вона плаче. Якщо батько — плачу я.

¹ «Легенда про Зельду» — серія відеоігор, на основі яких було створено мультсеріал і комікси.

Ось я вам все це розповідаю, але я б не хотів, аби ви думали, що мої батьки відстій. Та ні ж бо, ні, вони в мене нормальні... одне слово, батьки як батьки. Просто школа все псує. Я, між іншим, через це весь минулий рік записував у щоденник тільки половину домашніх завдань — щоб менше було скандалів і сліз. Чесне слово, тільки тому, але в мене язик не повернувся сказати це директорці, коли я опинився у сльозах в її кабінеті. Жахливе безглуздя.

Взагалі я правильно зробив, що не сказав. Що вона може зрозуміти, індичка надута? Все одно через місяць вона мене відрахувала.

Відрахувала через фізкультуру.

Цього ви ще не знаєте: спорт я ненавиджу майже так само, як школу. Не так само, але майже. Якби ви мене побачили, ви б зрозуміли чому. Татамі і я, як то кажуть, — речі несумісні. Я не вдався ні зростом, ні мускулатурою, ні силою. Скажу вам більше: я натуральний здохляк.

Буває, стою — руки в боки, надимаю груди — перед дзеркалом і дивлюся на своє відображення. Вигляд ще той, викапаний хробак на заняттях з бодибілдингу, або ж, па-

м'ятаєте, того хлопця, який хотів вступити в легіон в «Астеріксі-легіонери»¹? Нібито здоровань, але коли знімає плаща зі звірячих шкур, видно, що здохляк.

Ну гаразд, не можна ж усе на світі брати до голови, інакше і схибнутися недовго. Так ось, наплював я минулого року на фізкультуру. Навіть коли пишу це слово, рот у мене сам собою розтягується в посмішку до вух... Тому що на уроках фізкультури в мадам Берлюорн я посміявся так, як не сміявся ніколи в житті.

Ось так це почалося.

— Дюбоск Грегуар, — сказала вона, глянувши в журнал.

— Я.

Я знав, що знову завалю нафіг вправу і буду посміховиськом. Стояв і думав, коли ж це все скінчиться.

Словом, тільки я ступив вперед, усі вже загигикали.

Але сміялися вони цього разу не з моєї незграбності — просто того дня я мав доволі безглуздий вигляд. Я забув вдома спортивну форму, і все б нічого, але це вже було втретє за чверть, ось я і попросив Бенжамена позичити мені форму брата, щоб знову не залишили після уроків. (Я за один рік після уроків стільки насидівся, що вас стільки за все життя не залишали!) Я ж не знав, що у Бенжамена брат — клон Зеленого Велетня і зросту в ньому метр дев'яносто...

Ну ось, уявіть мене у формі XXL і кросівках сорок п'ятого розміру. Чи варто казати, що я мав успіх...

— Це що таке? Що за вигляд? — заволатала мадам Берлюорн. Я прикинувся дурником, це я вмю, і сказав:

— Е-е, я не розумію, мадам, минулого тижня все було гаразд... Не розумію...

Це її приголомшило:

— А ну, подвійний переворот вперед, ноги разом.

Я заледве перевернувся один раз і загубив кросівок. Почув, як всі регочуть, і вирішив розвеселити їх ще більше. Перевернувся вдруге і примудрився запустити другий кросівок у стелю.

Коли ж я підвівся, усі побачили мої труси, бо завеликі спортивні штани сповзли. Мадам Берлюорн була червона, як буряк, а хлопці реготали. І в мене від того їхнього сміху щось відпустило всередині, бо сміялися вони без злості, класно сміялися, як у цирку. Після цього уроку я вирішив, що так завжди і буду на фізкультурі клоуном. Блазнем мадам Берлюорн. Коли люди качаються від сміху завдяки вам, це ж чудово, і потім, це як наркотик: що більше люди сміються, то більше хочеться їх смішити.

Мадам Берлюорн карала мене так часто, що місця в щоденнику не вистачало. Зрештою, мене й відраховували через це, але я не жалкую. Мені стало трішки краще в школі, хоч на щось я спромігся.

¹ Астерікс — герой коміксів і мультфільмів.

Що я виробляв — не описати. Раніше мене ніхто не хотів брати в команду, гравець з мене був ніякий, а тепер за мене готові були битися, бо я своїми витівками запросто міг вивести з рівноваги команду супротивника. Пам'ятаю, одного разу мене поставили на ворота... Ото сміху було... Коли м'яч летів на мене, я верещав і ліз на сітку, як перелякана макака.

Одного разу я навіть кинувся вперед, щоб впіймати м'яча. Я його, звісно, навіть не торкнувся, зате піднявся з травою в роті, як корова, і замукав: «Муууу!» У той день Карина Лельєвр обмочилася від сміху, а мене залишили на дві години після уроків... Але справа була того варта.

А відрахували мене через коня. Найцікавіше, що того разу я зовсім не клеїв дурня. Треба було стрибнути через цю здоровенну шкіряну штуку з ручками, і, коли підійшла моя черга, я трішечки недоскочив і страх як боляче вдарив собі... ну... одне слово, ви розумієте, про що я кажу. Ясна річ, хлопці подумали, що я прикидаюся і горлаю «У-у-у-уїїїїїїї!», щоб їх посмішити, а мадам Берлюрон потягла мене прямісінько до директорки. Я від болю навпіл зігнувся, але не плакав.

Не хотів приносити їм такого задоволення.

Батьки теж мені не повірили, а коли дізналися, що мене насправді вигнали, то відбувся мій дебют. Цього разу вони горлали не одне на одного, а разом на мене і відвели душу не на жарт. Коли вони нарешті відпустили мене в мою кімнату, я зачинив двері і сів на підлогу. А потім сказав собі: «Одне з двох. Можеш лягти на ліжко і ревіти. Є привід: життя в тебе мерзенне, і сам ти нічого не вартий, і, якщо зараз помреш, усім буде тільки краще. А можеш встати і що-небудь змайструвати». Того вечора я зробив жахливого монстра з усякого непотребу, який підібрав на будівництві, і назвав його «Опудало-Бопудало».

Не скажу що дуже розумно, сам знаю. Але мені стало легше, хоч подушку не промочив.

Тільки одна людина мене втішала — мій дідусь. Воно й не дивно, тому що дідусь, дід Леон, завжди мене втішав: відколи я навчився ходити, він став пускати мене у свій закуток.

Закуток діда Леона — це все моє життя. Моя схованка і моя печера Алі-баби. Коли бабуся починає нас злегка діставати, він нахиляється до мене і шепоче на вухо:

— Що, Грегуаре, чи не прогулятися нам в Леоланд?

І ми потихеньку втікаємо під бабусине вуркотіння:

— Давай, давай! Задурюй голову дитині...

А дід здвигує плечима:

— Та досить тобі, Шарлотто. Ми з Грегуаром усамітнюємося, нам треба спокійно подумати.

— А про що це ви будете думати, цікаво?

— Я — про своє життя, яке позаду, а Грегуар — про своє, яке попереду.

Бабуся відвертається і бурмотить, що краще б їй оглухнути, ніж чути таке.

Мій дід Леон — такий самий майстер на всі руки, як і я, тільки в нього до того ж ще й голова працює. У школі він був відмінником, найкращим у класі з усіх предметів і, між іншим, розповів мені одного разу, що ніколи не сидів за підручниками у вихідні («Чому?» — «Та просто не хотів, і все»). Він був першим з математики, з французької, з англійської, з історії — з усіх предметів! У сімнадцять років його прийняли до Вищої політехнічної школи, а це, до речі, найскладніший виш у Франції. А потім він будував усілякі величезні штуки: мости, транспортні розв'язки, тунелі, греблі. Коли я запитую, що саме він робив, дід запалює недогарок свічки і починає роздумувати вголос:

— Важко сказати. Я ніколи до пуття не знав, як називалася моя посада... На загал все відбувалося так: мені по-

казували креслення, щоб я сказав свою думку — упаде ця штука чи ні.

— І все?

— І все, і все... Це не так уже мало, хлопче! Наприклад, ти скажеш «ні», а гребля візьме і зруйнується, ото вже ти виглядатимеш як ідіот, повір мені!

Дідів закуток — це місце, де мені найкраще в світі. Хоча, здавалося б, що там такого особливого — повітка з дощок і листового заліза в кутку садка, зимою у ній занадто холодно, влітку занадто спекотно. Я намагаюся забігати туди якнайчастіше. Що-небудь змайструвати, взяти напрокат інструмент чи якусь деревину, подивитись, як працює дід Леон (зараз він виготовляє на замовлення меблі для ресторану), порадитися з ним або просто посидіти. Мені тут

подобається, моє це місце, от і все. Пам'ятаєте, я розповідав, що від запаху школи мене нудить? Так от, тут — навпаки: заходячи в цю маленьку застілку повітку, я роздуваю ніздрі, щоб глибше вдихнути запах щастя. Запах гарячого мастила, електронагрівача, паяльника, столярного клею, тютюну і ще багато чого. Класно. Я давно вирішив, що коли-небудь виділю цей запах у чистому вигляді, створю парфуми і назву їх «Закуток».

Щоб дихати ними, коли життя приноситиме нещастя.

Коли я вперше залишився на другий рік, мій дід Леон, дізнавшись про це, посадив мене на коліна і розповів казку про зайця і черепаху. Я добре пам'ятаю, як сидів, притиснувшись до нього, і який лагідний у нього був голос.

— Ось бачиш, малюче, ніхто і копійки не поставив би на цю нещасну черепаху, занадто повільно вона повзла... Але зрештою вона таки прийшла першою... А знаєш чому? Тому що черепашка була молодець, наполеглива і працелюбна. Ти теж такий, Грегуаре... Я це добре знаю, я бачив

тебе за роботою. Бачив, як ти годинами сидиш не ворухнувшись, коли шліфуєш деталі з дерева чи розфарбовуєш свої макети... Ти такий самий молодець, як черепаха.

— Але в школі нам не задають нічого шліфувати! — схлипуючи, відповів я. — Нам задають тільки такі штуки, які у мене не виходять!

Коли дід дізнався про шостий клас, це вже була інша історія. Я, як завжди, прийшов до нього, а він чомусь не відповів на мій «добридень». Поїли ми мовчки, після кави він начебто і не збирався нікуди виходити.

— Діду?

— Що?

— Підемо в закуток?

— Ні.

— Чому?

— Тому що я дізнався від твоєї мами паскудну новину.

— ...

— Я тебе не розумію! Ти ненавидиш школу і робиш усе, щоб затриматися в ній якнайдовше...

Я мовчав.

— Адже не такий ти вже й тупий, яким тебе вважають! Чи такий? — Голос у нього був сердитий.

— Так.

— Ох, як це мене дратує! Звісно, найлегше собі сказати, що ти ні на що не здатен, і нічого не робити! Ще б пак! Таким уже я народився! Як усе просто! А далі що? Які твої плани? Залишишся на другий рік у сьомому, восьмому, дев'ятому, і якщо пощастить, то атестат отримаєш у тридцять років!

Я перебирав куточок диванної подушки, не наважуючись підвести очі.

— Ні, справді, не розумію тебе. У будь-якому разі, на діда Леона можеш більше не розраховувати. Я люблю самостійних людей, які добиваються своєї мети, зрозуміло? Я не люблю ледарів, які тільки і вміють, що жалітися, а на додачу вилітають зі школи за погану поведінку! Збожеволіти! Чудово! Вітаю! Подумати тільки, а я ж завжди тебе захищав... Завжди! Батькам твоїм казав, що в тебе вірю,

виправдовував тебе, підтримував! Ось що я тобі скажу, друже: нещасним бути набагато легше, ніж бути щасливим, а я не люблю, чуєш, не люблю людей, які шукають легкі шляхи. Не люблю скигліїв! Будь щасливим! Роби все можливе, щоб бути щасливим!

Він так кричав, що закашлявся. Прибігла бабуся, а я тихенько вислизнув у сад. Пішов я, звісно, в закуток. Мені було дуже холодно. Я сів на іржаву каністру і став думати, як мені хоч чогось у житті досягти.

Я б усе зробив, та тільки незрозуміло, як щось будувати, коли немає ні креслень, ні матеріалів, ні інструментів, нічого. Тільки тягар на серці, від якого навіть заплакати не вдається. Своїм кишеньковим ножом я надряпав кілька слів на дідовому верстаку і пішов додому не попрощавшись.

Дома скандал був довшим, галасливішим і навіть прикрішим, ніж зазвичай. Закінчувався червень, і жоден коледж з вересня мене приймати не захотів. Батьки рвали на

голові волосся. Терпіти було несила. А я лишень стискався з кожним днем, щоб мене поменше помічали. Я казав собі, що якщо отак зменшуватися, зменшуватися, то можна зрештою геть зникнути, і тоді всі проблеми вирішаться само собою.

Відрахували мене 11 червня. Спочатку я цілими днями сидів дома. Вранці дивився П'ятий канал або «Телемагазин» (там такі неймовірні штуки бувають, у «Телемагазині»!), після обіду перечитував старі комікси або збирав потихеньку головоломку із 5000 деталей, яку мені подарувала тітка Фанні.

Але довго я так не витримав. Захотілося хоча б чимось зайняти руки... Я став оглядати будинок, щоб з'ясувати, чи можна що-небудь покращити. Мама часто жалілася на прасування і казала, що її мрія — прасувати сидячи. Ось я і взявся за вирішення цієї проблеми.

Зробити нижче прасувальну дошку не вдавалося, тому я від'єднав її ніжки, вирахував потрібну висоту і встановив дошку на чотири дерев'яні ніжки, як звичайний стіл. Потім відкрутив коліщатка від старого столика і приладнав їх до стільця, на якому давно ніхто не сидів. Ще й підставку для праски переробив. Це в мене зайняло два дні. Потім я взявся за мотор газонокосарки. Розібрав його повністю, добре почистив і знову зібрав по гвинтику. Косарка завелася з півоберта. Тато не хотів мене слухати, але я знав, що не треба везти її в ремонт, вона не працювала через бруд.

Того дня під час вечері атмосфера вдома була спокійнішою. Мама приготувала мені на подяку грінки з ковбасою, сиром і яйцем, мої улюблені, а батько не став вмикати телевізор. Він і заговорив першим.

— Найобразливіше, синку, що ти все-таки здібний хлопець... Ну і що накажеш з тобою робити, як тобі допомогти? Вчитися ти не любиш, це факт. Але до шістнадцяти років школа є обов'язковою, це ти знаєш?

Я кивнув.

— Виходить замкнене коло: чим менше ти займаєшся, тим більше ненавидиш школу, а чим більше ти її ненавидиш, тим менше займаєшся... Як думаєш із нього вийти?

— Почекаю до шістнадцяти і піду працювати.

— Розмріявся! Хто тебе візьме?

— Ніхто, знаю, я буду винаходити всякі штуки і сам їх робити. Багато грошей мені не треба, проживу як-небудь.

— Ось це ти даремно! Звичайно, не обов'язково бути багатим за дядечка Скруджа, але грошей тобі треба буде більше, ніж ти думаєш. Доведеться купувати інструменти, майстерню... хто його знає що ще! Ну добре, відкладемо цю тему. Поговоримо краще про твоє навчання... Ні, Грегуаре, не кривись, подивись на мене, будь ласка. Нічого у тебе не вийде без мінімуму знань. Уяви собі, винайшов ти щось неймовірне. Але ж треба подати патент, правда? І написати його, між іншим, грамотною французькою мовою... І потім, думаєш, зробив, приніс — і справу зроблено? Потрібні схеми, креслення, розрахунки, інакше з тобою ніхто й розмовляти не буде, а твій винахід хто-небудь украде вмить...

— Ти думаєш?

— Я не думаю, я знаю.

Від усього цього мені стало недобре: у глибині душі я розумів, що тато каже правду.

— Я тому спитав, що в мене вже є один винахід, він міг би забезпечити мене на все життя, і моїх дітей теж, і навіть вас...

— Що ж ти винайшов? — усміхнулася мама.

— А ви таємницю зберігати вмієте?

— Так, — одночасно відповіли батьки.

— Покляніться.

— Клянусь.

— Клянусь.

— Ну ось... Це такі черевики, спеціальні, щоб ходити по горах... з підборами, що знімаються. Для підйому підбори прикріплюєш у звичайному місці, під п'ятами, на рівнині — їх знімаєш, а щоб спуститися з гори, знову прикріплюєш, тільки спереду, де пальці, тоді будеш постійно зберігати рівновагу...

Батьки кивнули.

— У цьому щось-таки є, — сказала мама.

— Якщо запропонувати це спортивним магазинам...

Мені було приємно, що вони зацікавилися, що сприймають мене серйозно. Але тато все зіпсував, додавши:

— Тільки, щоб продати твоє диво, доведеться тобі наполегливо займатися математикою, інформатикою та економікою... Ось бачиш, ми знову повертаємося до того, що я раніше тобі казав...

Я шукав собі заняття до кінця червня. Допоміг розчистити сад новим сусідам. Я виполов там скільки бур'янів, що пальці в мене порозпухали і позеленіли. Як у Халка.

Сусідів звали мес'є і мадам Мартіно. У них був син Шарль, лише на рік старший за мене, але я з ним не порозумівся. Він прилип до своїх комп'ютерних ігор і якихось дурнувятих коміксів, а якщо починав розмовляти зі мною, то обов'язково питав одне і те саме: до якого класу я піду наступного року. Мене це трохи діставало.

Мама, як і раніше, висіла на телефоні в пошуках навчального закладу, який би виказав нам велику милість і погодився прийняти мене у вересні. Щоранку ми вигрібали із поштової скриньки тонни рекламних листівок. Яскраві фотографії на глянцевому папері вихваляли принади того чи іншого колежу.

Це було красиво — і брехливо наскрізь. Я листав їх, хитаючи головою, і думав: цікаво, як вони примудрилися сфоткати усміхнених учнів? Або вони їм заплатили, або повідомили, що їхній вчитель французької мови щойно впав у прірву. Тільки одна школа мені сподобалась, але була вона в якомусь Питаушнок-лез-Уа під Валенсом. Учні на фотографіях не сиділи за партами і не усміхалися в камеру. На одному знімку діти пересажували рослини в оранжереї, на другому пиляли дощечки за верстаком і навіть не думали усміхатися — вони були зайняті справою. Виглядало непогано, але це був технічний ліцей. Біль у животі повернувся без попередження.

Мес'є Мартіно зробив мені пропозицію: допомогти йому обдерти в будинку старі шпалери, за плату. Я погодився. Ми разом поїхали в прокатну фірму і взяли два парогенератори. Його дружина з Шарлем поїхали відпочивати, мої батьки були на роботі. Ніхто нам не заважав. Ми добряче попрацювали, але як ми втомилися! Дні стояли спекотні. Працювати в хмарах пари, коли надворі плюс 30 градусів у затінку, — це, скажу я вам... Справжня сауна! Я випив пива, уперше в житті, виявилось — гидота з гидот.

Дід Леон зайшов навідати мене і взявся нам допомагати. Мес'є Мартіно був у захваті. «Ми робоча сила, а ось ви, мес'є Дюбоск, ви — майстер...» Звісно, дід зайнявся делікатними питаннями водогону й електрики, поки ми вмивалися потом і лаялися на чому світ стоїть.

Мес'є Мартіно часто казав так: «дермус дерма дермум дерморум дерміс дерміс» (це щось із латини).

Зрештою мої батьки вибрали мені колеж Жан-Мул'єн, що за два кроки від нашого будинку. Спочатку вони не хотіли, щоб я там навчався, тому що репутація у нього погана. Рівень ніякий, а ще там в учнів зникають гроші і речі,

але тільки там погодилися мене прийняти, так що вибору все одно не було. Вони віддали туди мої документи, а мені довелося сходити знятися в «Фотоматон¹». Вигляд у мене був на цих маленьких фотках — жах. Ото зрадіють у ко-

лежі Жан-Мулен: прийде в шостий клас тринадцятирічний лобуряка з руками Халка і головою Франкенштейна... Гарненьке придбання, нічого сказати!

Липень пролетів галопом. Я навчився клеїти шпалери. Навчився різати

рулони і мазати клеєм. Навчився рівно їх розгортати, підганяти краї і розгладжувати валиком, щоб не було пухирів. Одно слово, багато чого навчився. Сміливо можу сказати, що тепер я ас в тому, що стосується шпалер у смужечку. Іще я допомагав дідові розплутувати електричні дроти і перевіряти, чи є струм.

— Горить?

— Ні.

— А так?

— Ні.

— Чорт. А так?

— Є.

Я фарбував двері, міняв запобіжники і слухав по радіо «Розумників». Цілий місяць. Місяць щастя.

Ось так би і жити далі, у вересні я почав би ремонт у наступному будинку, в іншого господаря... я думав про це, жуючи сендвічі з ковбасою: залишилося протриматися ще три роки — і привіт усім.

Три роки — це довго.

І ще одне не давало мені спокою — здоров'я дідуся. Він усе частіше кашляв, усе довше не міг віддихатися і все ча-

¹ Фотокабіна, у якій фотографія робилася автоматично (без фотографа) і дуже швидко. Мала вигляд будки з ширмою, всередині крісло для клієнтів. Оплата відбувалася через термінал.

стіше сідав перепочити. Бабуся взяла з мене обіцянку не дозволяти йому курити, але я не міг з ним дати собі ради. У нього була одна відповідь:

— Не позбавляй мене цього задоволення, Тото. А вже потім я собі помру.

Мені від цих слів вити хотілося.

— Ні, Тото, через це задоволення ти якраз і помреш!

Дід посміювався.

— Відколи ти собі дозволяєш називати мене Тото, га, Тото?

Коли він так мені усміхався, я розумів, що це людина, яку я люблю найбільше на світі, і що він не має права помирати. Ніколи.

Останнього дня месє Мартіно запросив нас із дідом в класний ресторан, і після кави вони випалили по величезній сигарі. Бачила б це бабуся, я навіть боявся думати, як би вона засмутилася...

Коли ми прощалися, сусід протягнув мені конверт:

— Тримай. Ти їх заробив...

Я не став відкривати конверт відразу. Відкрив його вдома, у себе в кімнаті, на ліжку. Там було двісті євро. Чотири помаранчеві папірці... Я був приголомшений: ніколи в житті я навіть не бачив стільки грошей відразу. Мені не хотілося нічого розповідати батькам, а то б вони мене дістали, щоб я поклав гроші на ощадний рахунок. Я сховав їх у такому місці, де нікому не спало б на думку їх шукати, і став думати, думати, думати...

Що я зможу собі купити на всі ці гроші? Двигуни для моїх макетів? (Коштує це... не скажу, скільки). Комікси? Конструктор «Сто незвичайних будівель»? Круту шкіряну куртку? Бошівський електричний лобзик?

Від цих чотирьох папірців у мене паморочилося в голові, і коли 31 липня ми від'їжджали на канікули і зачиняли будинок, я півтори години не міг заспокоїтися, шукаючи найбезпечнішу схованку.

Так самісінько як моя мама — вона теж ганяла кімнатами з бабусиними срібними свічниками в руках. Мабуть,

на нас обох смішно було дивитись. А крадії, мабуть, все одно хитріші за нас...

Про той серпень нічого особливого я вам не розповім. Для мене він був довгим і нудним. Батьки, як це вони робили щороку, зняли квартиру в Бретані, а я, як і щороку, мав виконувати завдання, які давали на літо. Багато-багато сторінок у товстому зошиті.

Пропуск у шостий клас. Скоро до школи.

Я годинами сидів, гриз ручку і дивився на чайок. Мріяв, як я обернуся на чайку, як полечу до біло-червоного маяка, о-он туди. Мріяв, як потоваришую з ластівкою і ми разом полетимо у теплі краї. Я мріяв, як ми летітимемо над океаном, як ми...

Тут я трусив головою, щоб повернутися до дійсності.

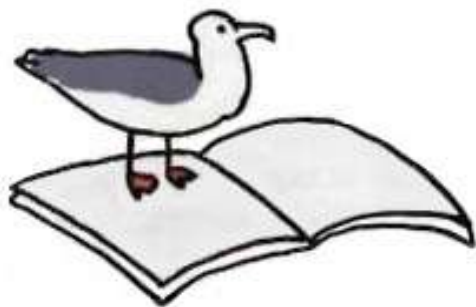
Я перерхував задачу з підручника математики, якусь дурнува-ту історію про мішки з вапном, і знову мріяв, як прилетить чайка і сяде на умови задачі... Хляп! І велика біла пляма з посліду розпливається по сторінці. А скільки всього я міг би зробити із сімома мішками вапна...

Одне слово, я мріяв.

Батьки за моїми заняттями не надто стежили. Адже в них теж були канікули, і вони не хотіли їсти собі нерви, намагаючись розшифрувати мої каракулі.

Все, що від мене вимага-лося, — щоранку сідати за письмовий стіл і сидіти, приклеївшись до стільця.

Усе це не мало сенсу. Я заповнював сторінки клятого зошита малюнками і крес-леннями та іншою маячною. Мені не було нудно, просто байдужісінько. Бути тут або десь іще, думав я, чи не все одно? Я сказав собі: бути там чи не бути, чи не все одно?

(Як бачите, я не фанат математики, але добре знаюся на філософії!)

Після обіду я ходив на пляж з мамою або з татом, але ніколи з обома одночасно. Це також входило до плану їх-ньої відпустки: відпочивати одне від одного. До речі, щось не те відбувалося між моїми батьками. Якись натяки, різкі зауваження, після яких ми занурювалися в глибоку тишу. Наша сімейка щоранку вставала не з тієї ноги. А я мріяв, щоб за сніданком було весело, як у рекламі: «Йо-о-огурт-ти Е-е-ерман!» Але, як то кажуть, мріяти не шкідливо. Коли ж настав час пакувати валізи і прибиратися в домі, у пові-трі відчулося полегшення. Який ідіотизм. Витратити купу грошей, заїхати у таку далечінь, щоб весь час хотіти пове-рнутися додому... Скажете, не ідіотизм?

Мама дістала зі схованки свої свічки, а я — свої гро-ші. (Тепер можу сказати: я згорнув їх у трубочку і запахав у ствол автомата мого старого Екшн-мена!) Папірці пожов-тіли, і мій біль у животі повернувся.

Одне слово, я пішов в колеж Жан-Мулен.

Я був не найстаршим у своєму класі і навіть не найту-пішим. Під час навчання я не особливо напружувався. Си-дів у куточку, мовчав і намагався не перетинатися зі здо-ровенними лобуряками. Про шкіряну куртку довелося за-бути: навряд чи вона надовго на мені б тут затрималася... Мене більше не нудило від школи — з тієї простої причи-ни, що я ніби і не в школу ходив. Мені здавалося, я ходжу у такий собі зоопарк, де від ранку до вечора розважається дві тисячі звірят. Я поринав у сплячку. Жахався, як деякі однокласники розмовляли з учителями. Намагався менше світитися. І рахував дні.

У середині вересня мамине терпіння луснуло...

Переклад Євдокії Кашуби за редакцією Едуарда Мілянського, ілюстрації Анни Сучкової

Скористайтеся покликанням <https://cutt.ly/a6aumJK> або QR-ко-дом і прочитайте продовження твору. Дізнайтеся, як склалося життя Грегуара Дюбоска і як він знайшов своє покликання.

Готуємося до роботи з текстом

1. Проведіть міні дослідження особливостей шкільної освіти у Франції.
2. Порівняйте особливості української та французької середньої освіти.

Працюємо над змістом твору

3. Розкажіть, як головний герой повісті почувається у школі і чому.
4. З чим, на вашу думку, були пов'язані труднощі Ґреґуара в навчанні?
5. Випишіть із тексту, яку характеристику **Марі** дала своєму учневі після першого року навчання. Прокоментуйте цю цитату.
6. Які **таланти** побачила вчителька **Марі** в Ґреґуара?
7. Що ви знаєте про **родину** хлопця і взаємини в ній?
8. Розкажіть про **діда Леона** і його **Леоленд**.
9. Знайдіть у тексті і прочитайте **опис** «дідового закутка».
10. Прокоментуйте **протиставлення** школи і «засміченої повітки» в саду.
11. Яким є для підлітка «**запах щастя**»? Як це характеризує Ґреґуара?
12. Прочитайте виразно за ролями уривок, який починається словами «*Коли я вперше залишився на другий рік...*»
13. Як ви гадаєте, які думки дід Леон хотів донести до свого внука? До чого він спонукав Ґреґуара? Запишіть свої міркування в зошит.
14. Розкажіть, чим Ґреґуар хотів займатися і яким він бачив **майбутнє**.
15. Порівняйте мрії Ґреґуара стати **винахідником** і бажання перетворитися на **чайку**. У чому їхній сенс і в чому відмінність між ними?
16. Що вразило Ґреґуара на кухні **Жозефа**? Чому хлопець **Тімі** видався йому цілком щасливим?
17. Чому головний герой відчував себе щасливим, коли допомагав сусідові робити ремонт?
18. Знайдіть у тексті епізод, де батько переконував Ґреґуара в необхідності освіти. Чи вплинули його аргументи на сина?
19. Перед вами скриня, у якій під величезним замком захований талант Ґреґуара. У зошиті напишіть, які знання (ключі) допоможуть підліткові відчинити цю скриню і стати винахідником.

20. Чим **школа Граншана** зацікавила підлітка?
21. Розкажіть історію вступу Ґреґуара до школи Граншана.
22. Як хлопець пояснює те, що в новій школі до нього добре ставляться?

Міркуємо самотійно

23. Від імені діда Леона розкажіть про **Ґреґуара Дюбоска** і назвіть сильні й слабкі риси вдачі онука.
24. Схарактеризуйте образ **діда Леона**. В чому дід і онук подібні?
25. Розкажіть, як Ґреґуар зумів донести дідові Леону свою любов.
26. Доведіть, що дід Леон став найважливішою людиною в житті Ґреґуара.
27. Складіть **анкету головного героя** повісті «35 кіло надії»:

- 1) Ім'я та прізвище головного героя.
- 2) Його родина.
- 3) Найкращий друг.
- 4) Улюблена справа (хобі) героя
- 5) Місце, у якому герой почувається щасливим.
- 6) Як до героя ставляться інші персонажі твору?
- 7) Особливості вдачі героя.
- 8) Найбільша мрія героя.
- 9) Яка назва улюбленого навчального закладу героя і чому хлопцеві там подобається?
- 10) Цитата з твору, яка вам найбільше припала до душі.
- 11) Чого навчає історія головного героя повісті?

Узагальнюємо та підсумовуємо

28. Які **підліткові проблеми** порушує авторка в повісті «35 кіло надії»?
29. У чому, на вашу думку, запорука щастя Ґреґуара та його рідних?
30. Як ви розумієте **назву повісті** Анни Ґавальди «35 кіло надії»?
31. Визначте **тему** та **ідею** твору.
32. Доведіть, що шкільна освіта має вагоме значення в житті сучасної людини і у вашому житті зокрема.
33. Чи погоджуєтеся ви з думкою авторки, що кожна людина має здібності й таланти. Відповідь обґрунтуйте.

Завдання від Фантазерчика

1. Яким ви уявляєте майбутнє Ґреґуара Дюбоска?
2. Поміркуйте, завдяки чому, а головне — завдяки кому успішне майбутнє може здійснитися.
3. А яким ви бачите своє майбутнє?
4. Напишіть у зошиті, що вам потрібно зробити, аби досягти своєї мети.
5. Придумайте невеличкий рекламний текст до повісті **Анни Ґавальди**, який би зацікавив ваших однолітків.

Міхаель Енде

(1929–1995)

Міхаель Енде — відомий німецький письменник, який здобув славу творами для дітей.

Народився Міхаель у містечку Гарміш серед мальовничих альпійських гір. Але вже через два роки після його народження сім'я переїхала до Мюнхена.

Батько Міхаеля — Едгар Енде — був художником і сподівався, що переїзд до великого міста,

де вирує культурне життя, посприє його успіху. Він прагнув стати відомим і гідно забезпечувати дружину із сином. Тож у Мюнхені Едгар повністю занурився у творчість, а сім'я гаряче підтримувала його. В домі Енде любили не тільки живопис, а й літературу. Міхаель згадував, як родина до четвертої години ранку могла гаряче обговорювати поезію, хоча вранці хлопчику треба було йти до школи. А коли він і сам захопився віршуванням, батько і мати дуже серйозно поставилися до творчих поривань сина.

Так Міхаель змалечку пройнявся переконанням, що у житті людини нема нічого важливішого за мистецтво.

Однак дитинство Міхаеля не було безхмарним. Це був час, коли в Німеччині до влади прийшли нацисти на чолі з Адольфом Гітлером. Вони проголосили німецьку націю вищою за інші і обстоювали своє право завойовувати чужі землі, а цілі народи — знищувати.

В німецьких освітніх закладах нацистська влада широко розгорнула свою людиноненависницьку пропаганду. Через це Міхаель не любив школу. Тут до нього ставилися з підозрою, адже хлопець не хотів вступати до жодної молодіжної нацистської організації.

Поступово нацисти брали під контроль усі сфери життя. Не залишилася без їхньої уваги і культура. Поплічники Адольфа Гітлера оголосили, що відтепер тільки вони знають, що таке «справжнє німецьке мистецтво», і тільки

вони вирішують, які картини треба малювати і які вірші писати. Одного дня Едгарові Енде, який на той час вже був відомим і успішним художником, заборонили малювати. Це стало справжнім ударом для всієї сім'ї.

Захопивши владу в Німеччині, нацистські політики в 1939 році розв'язали Другу світову війну — найкривавішу бійню в історії людства. Батька Міхаеля в 1941 році мобілізували на фронт, а більшість його картин згоріла під час бомбардувань Мюнхена в 1944 році.

Сам хлопчик у роки війни пережив найжахливіші моменти свого життя. Міхаель двічі потрапив під масоване бомбардування: «Нашу вулицю охопило полум'я. Вогонь навіть не тріщав — він ревів. Полум'я вирувало». Через багато років письменник згадував: «Це справді був кінець світу. Ці спогади постійно повертаються до мене уві сні».

Коли в 1945 році Німеччина програла Другу світову війну, Міхаель уже закінчив навчання в школі. Його життєвий вибір не викликав жодних сумнівів — він обрав творчу професію. Юнак працював актором театру, писав вірші, п'єси, радіопередачі і тексти пісень для естради.

У 1956 році молодий митець пообіцяв давньому шкільному товаришеві написати кілька сторінок тексту для книжки з малюнками. Міхаель вирішив покластися на власну фантазію і писати, не стримуючи уяви. І в результаті ця невеличка допомога вилилася в десятимісячну працю і 500-сторінковий рукопис роману *про темношкірого хлопчика Джима* та його друга *машиніста Лукаса*.

У 1960 році роман «Джим Гудзик і машиніст Лукас» вийшов друком і мав успіх. Однак справжня слава прийшла до письменника в 1962 році, коли на німецькому телебаченні показали лялькову виставу, поставлену за книжкою Міхаеля Енде. Цікавість до роману зросла неймовірно.

«Джима Гудзика і машиніста Лукаса» німці досі вважають найкращою післявоєнною німецькомовною книжкою для дітей. Навіть пісенька «Один острів з двома горами» з лялькової вистави стала справжнім хітом, який і сьогодні знає кожна дитина в Німеччині. А серед дорослих її особливо любляють футбольні фанати.

ДЖИМ ҐУДЗИК І МАШИНІСТ ЛУКАС

(скорочено)

Розділ перший

Край, у якому жив машиніст Лукас, звався Недогадія, і своїми розмірами та Недогадія похвалитися не могла.

Вона була геть крихітна, особливо коли порівнювати її з іншими країнами й континентами, приміром, Німеччиною, Африкою чи Китаєм. На її теренах умістилося б хіба дві наших кімнати, проте на весь край здіймалась одна гора з двома вершинами, однією високою й однією трішки нижчою. Навколо гори звивалися різні дороги з маленькими мостами. Крім того, була ще зміяста залізниця. Вона то ховалася, то знову визирала із одного з п'яти тунелів, які колись прошили гору й обидві її вершини. Та й без будинків у цій країні не обійшлося — один був звичайнісінький, а інший із крамницею. Додайте до цього ще маленьку залізничну станцію, яка щулилася під горою. Там-то й мешкав машиніст Лукас. А на горі, поміж вершинами, стояв замок. На перше око, країна була так забудована, що й голки не встроиш. Однак випадало пам'ятати про одну дрібницю — заступити за кордон означало намочити ноги. Ще б пак, та країна лежала на острові, а сам острівець губився ген-ген поміж неозорих океанських просторів. Чого острів звався Недогадією, а не якимось інакше, ніхто, звісно, не знав. Але одного дня це, напевно, хтось з'ясує.

Так і жив машиніст Лукас зі своїм паротягом. Точніше, паротяжикою. Емма — так її звали — була симпатичною, та трохи старенькою і (чого гріха таїти!) товстенькою паротяжикою. Пояснювалось усе просто: замість тягати вугілля за собою, вона носила його в черевці.

Тепер, либонь, хтось спитає, що забула та паротяжика в крихітній країні?

Паротяг потрібен машиністові, бо ж той його водить. Звісно, він міг би водити і якийсь ліфт, але тоді його звали б ліфтером. Справжній машиніст паротяга хоче бути машиністом паротяга та й годі. До того ж, на Недогадії ліфти не водилися.

Машиніст Лукас був невисоким товстунчиком, який не переймався тим, чи потрібна комусь паротяжика, чи ні. Картуз на його голові добре пасував до спецівки. Його очі синіли, мов безхмарне небо над Недогадією. А ось обличчя і руки давно почорніли від оливи й сажі. І хоча він щодня мив їх своїм особливим машиністовим милом, сажа вперто не бажала зникати. Вона в'їлася йому в шкіру, бо Лукас рік у рік повсякдень бруднився нею коло своєї паротяжики. Щойно машиніст усміхався, — а робив він це частенько, — як у роті зблискували білі, мов сніг, зуби. А ще Лукас мав у лівому вусі маленького золотого кульчика й пахкав грубенькою люлькою-носогрійкою. Машиніст був невисокий, та міцно збитий. За бажання він завиграшки зав'язав би залізного цвяха бантиком. Але ніхто не

Ось це машиніст Лукас на свято (він щойно помився спеціальним машиністовим милом),

знав, який він сильний, адже Лукас любив спокій і мир, отож зроду-віку не хизувався своєю силою. Щодня машиніст снував туди-сюди, ганяючи паротяжику всіма п'ятьма тунелями, а нічого особливо не мінялося. Його Емма пихкала й задоволено свистіла. А часом і Лукас насвистував собі під ніс пісеньку — так-то вони співали на два голоси, і послухати їх була сама втіха. Надто в тунелях, де до веселої пісеньки підпрягалася луна.

Крім Лукаса й Емми, жило в Недогадії ще кілька людей. Був там, приміром, король, який правив країною і мешкав у замку поміж двома вершинами. Звався він Альфонс За Чверть Дванадцятий, бо саме о такій годині малий королевич колись побачив світ. Правителем він був нівроку, принаймні ніхто не міг сказати про нього нічого пога-

ного, ба про недогадійського короля ніхто взагалі не міг сказати нічого. Той Альфонс із короною на голові, у домашньому халаті з червоного оксамиту й картатих капцях на шотландський манір сидів собі у своєму замку і знай собі телефонував. Недаремно ж у нього був великий золотий телефон. Король Альфонс За Чверть Дванадцятий мав двох підданих — якщо не вважати на Лукаса, бо той був аж ніяк не підданим, а машиністом паротяжухи. Першого підданця звали пан Неталан. Він ходив зазвичай у високому циліндрі, носячи під пахвою складену парасольку. Мешкав той чепурун у звичайнісінькому будинку й не знав жодного діла. Він збавляв час, гуляючи. Власне, той чоловічок був просто собі підданим і тільки й умів, що скорятися. Часом — надто коли падав дощ — пан Неталан відкривав парасольку. Більше про цього пана сказати нічого.

За іншу піддану правила жінка, ще й нічогенька. Була вона доволі товстенька, однак не надміру — до товстунки Емми їй було далеко. Щічки її горіли, мов ті яблука, і звалася вона пані Штоцкер. Ця пані мешкала в будинку з крамницею, де продавалося геть усе — жувальна гумка, газети, шнурівки для черевиків, молоко, устілки до взуття, масло, шпинат, пиріжки, цукор, сіль, батарейки до кишенькових ліхтариків, стругачки для олівців, універсальний клей, хіба що пташиного молока бракувало. Проте вся ця всячина припадала пилом на полицях, адже гості оминали Недогадію. Хіба що пан Неталан вряди-годи заверне по якусь дурничку, та й те щоб зробити цим послугу й скористатися дешевизною тутешнього краму. До того ж, він любив по-свійському погостити з пані Штоцкер.

Е, мало не забули: короля можна було побачити тільки у свята, бо здебільшого він правив. А от на свята Альфонс підходив до вікна точнісінько за чверть дванадцята й щиро махав рукою. Тоді його піддані раділи, підкидали в небо капелюхи, а Лукас весело гудів на своїй Еммі. Відтак усім роздавали ванільне морозиво, а на особливо урочисті свята — полуничне. Король замовляв лід у пані Штоцкер, як не-як такого льоду було не знайти на всьому острові! Ось так, по-черепашому, плинуло мирне життя на Недогадії,

доки одного разу... Авжеж, ось тут і починається наша справжня історія.

Розділ другий

Одного чудового дня біля берегів Недогадії кинув якір поштовий корабель, і з нього на сушу вистрибнув листоноша з великим пакетом під пахвою.

— Даруйте, чи живе тут якась пані Кутняк чи щось таке? — спитав він і скорчив дуже серйозну міну, як бувало щоразу, коли листоноша носив пошту.

Лукас глянув на Емму, Емма дивилася на обох підданих, вони презирнулися, і навіть король визирнув у вікно, хоча того дня святом і близько не пахло, та й за чверть дванадцяту ще не вибило.

— Любий пане листоношо, — мовив король із ноткою докору в голосі, — Ви носите нам пошту не один рік. Ви знаєте мене й моїх підданих як свої п'ять пальців, і тут ні з того ні з сього надумали питати, чи живе тут пані Кутняк або якась така особа!

— Але даруйте, — обурився листоноша, — гляньте самі, Ваша Величносте!

І він хутко вибіг на гору й простягнув королю у вікно пакет. На тому пакеті було нашкрябано таке: «Пані Кутняк у НЕдоЛадія Старра фулиця 133 Третій поверх».

Король прочитав адресу, тоді витяг окуляри і прочитав адресу вдруге.

— Дивна адреса! — кинув пан Неталан.

— Атож, — доточив обурений листоноша, — здуріти можна, поки розбереш. Помилка видимо-невидимо. Не лист — ціла морока для листоноші.

Король покрутив пакет і поклав собі знайти ім'я відправника.

— Тут написано великими цифрами «13», — мовив він і скинув безпорадним поглядом на листоношу.

— Ото чудасія! — вів своєї пан Неталан.

— Гаразд, — завважив король, — чудасія чи ні, але ота НЕдоЛадія, найімовірніше, Недогадія. Лишається знайти серед нас пані Кутняк чи якусь таку.

І задоволений собою, він сховав окуляри й, витягнувши шовкову хусточку, витер нею піт зі свого чола.

— Воно-то так, — вигукнула пані Штоцкер, — але ж на нашому острові жодного третього поверху немає.

— Ай справді, — згодився король.

— Та й вулиці Старої в нас теж катма, — мовив пан Неталан.

— І це теж правда, — зітхнув король сумно.

— І номери 133 у нас зроду не бувало, — доточив Лукас і зсунув свого кашкета на потилицю. — Я мав би знати, бо ж увесь час мотаюся по острову з кінця в кінець.

— Дивно! — король глибокодумно похитав головою.

— Ну гаразд, — нарешті мовив листоноша, — ніколи мені шукати, бо треба далі розносити пошту. То я лишу вам пакет, а ви, гадаю, знайдете пані Кутняк чи когось іще. За тиждень повернусь, і коли ніхто не зголоситься,

заберу цей пакет із собою. — Поштар миттю стрибнув на поштовий корабель і зник з очей.

Що його робити тепер з пакетом? Довгенько судили-рядили піддані з Лукасом на пару. Зрештою, у вікно вистромився король і підказав:

— Я оце щойно телефонував, і спало мені на гадку таке: пані Кутняк

чи якось так — це, поза сумнівом, жінка. На Недогадії жінка живе лише одна, пані Штоцкер. Отже, пакет призначений їй. У кожному разі я даю їй монарший дозвіл відкрити пакет, а там побачимо.

Піддані вирішили, що цей припис короля таки мудрий, і пані Штоцкер негайно заходила коло пакета.

Жіночка розв'язала мотузку й розгорнула обгортку. Всередині була схована велика скриня-шабатурка, на якій чомусь було рясно дірок, так наче її поточили якісь жуки-

скрипуни. Пані Штоцкер відкрила шабатурку й знайшла всередині трохи меншу. Вона теж рясніла дірками, назовні стирчала солома й звідкись, з-під спода сипалася тирса.

«Певно, всередині щось крихке, може, скло чи якийсь радіоприймач», — подумала жіночка. Але навіщо тоді дірки? Пані Штоцкер хутко смикнула кришку й виявила під нею... ще меншу шабатурку, цього разу завбільшки з коробку від туфель. Пані Штоцкер відкрила її, а в тій коробці лежало... маленьке темношкіре немовля!

Воно позирало на всіх довкола великими оченятами-гудзичками й, здавалося, в душі раділо, що його нарешті виймуть із тієї тісної шабатурки.

— Дитятко! — крикнули всі вражені. — Чорне дитятко! Лукас мовчав, однаке на його обличчі прозиравав сум.

— У житті не бачив іще такого паскудства! — гримнув він. — Це ж треба: закрити хлопчика в шабатурці!? А що б то було, якби ми його не витягнули?!

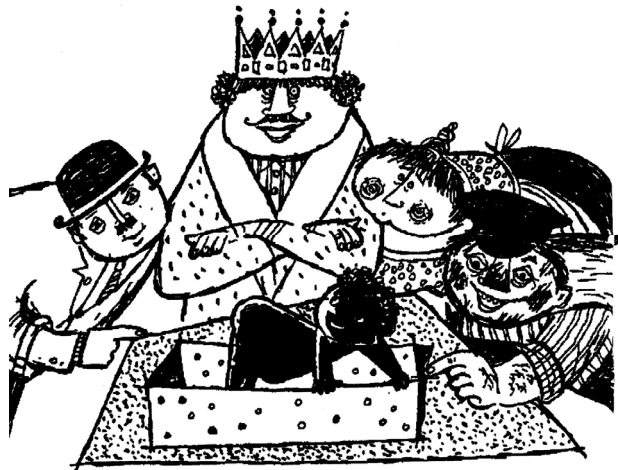
Щойно немовля почуло, як Лукас свариться, то зарюмсало. Пані Штоцкер миттю підхопила дитятко на руки й заходила його втішати. Пані Штоцкер була на сьомому небі від щастя, адже вона завжди мріяла мати дитинку, якій могла шити вечорами маленькі кофтинки і штанці.

— І як же його звуть? — спитав король. — У дитини має бути ім'я.

Іще б пак! Отож, усі заходилися наввипередки пропонувати імена. Нарешті, Лукас мовив: «Я б назвав його Джимом, він-бо хлопчик». Тоді він звернувся до голопуцька й говорив дуже обережно, щоб ізнову, чого доброго, не налякати малого: «Ну, Джиме, будемо друзями?»

Тоді хлопчик простягнув своє чорне рученя з рожевою подушечкою коло великого пальця, а Лукас обережно взяв його у своє ручище й мовив: «Вітаю, Джиме!» І Джим усміхнувся. Так вони потоваришували.

За тиждень повернувся листоноша. Пані Штоцкері пішла на берег і закричала йому здалеку, щоб він спокійнісінько вертав і не виходив на острів. Усе добре. Пакет призначався їй. Пані Штоцкер страх як боялася, що листоноша забере в неї хлопчика. Вона не хотіла віддавати Джи-

ма, якого встигла полюбити. Проте листоноша крикнув тільки: «А, тоді все гаразд», — і поплив геть.

Пані Штоцкер зітхнула з полегкістю, побігла у свій дім з крамничкою і довгенько танцювала з Джимом на руках по кімнаті. Проте згодом вона задумалась, і спало їй на гадку, що Джим насправді їй не належить і що вона, напевно, просто привласнила малого. І їй стало сумно.

«Певно, колись мені доведеться сказати йому правду», — зітхала вона, виливаючи душу королеві, панові Неталану чи Лукасові. І співрозмовники теж зазвичай приставали на те, що колись і справді варто все малому виповісти. Проте пані Штоцкер раз по раз це відкладала.

Тепер у Недогадії був один король, один машиніст, паротяхиха і двоє з четвертиною підданих: звісно, Джим був замалий, аби його теж вважали підданим на всі сто.

Проте хлопчик ріс собі й перетворився на звичайнісінького хлопчача, який часом міг викинути коника, грав на нервах панові Неталану й не надто любив умиватися — точнісінько як усі хлопчачи в його віці.

Найкращим другом Джима був і залишався Лукас, машиніст паротяхихи. Джим любив їздити на паротяхисі, а Лукас усе показував і пояснював малому.

Часом під наглядом Лукаса Джим і собі міг проїхати якийсь відтинок. Нічого так не хотів Джим, як стати колись машиністом паротяха, бо це ремесло неабияк пасувало до його шкіри. Але який ти машиніст, коли в тебе немає паротяха!? А дістати його, як відомо, непросто, а в Недогадії — й поготів.

Ну ось, тепер, власне, ми знаємо про Джима все найважливіше, і застається хіба розказати, як у нього з'явилося прізвисько. А сталося все так: у Джима щоразу на одному й тому ж місці була дірка в штанах. Разів сто пані Штоцкер приставляла до дірки латку, однак та щоразу кудись зникала, а дірка лишалася.

Врешті-решт, пані Штоцкер прийшла в голову рятівна думка. Вона просто обметала краї латки і зробила з одного боку дірку, а з іншого пришила великого гудзика. З цього дня всі острів'яни прозивали хлопця Джимом Гудзиком.

Розділ третій

Роки спливали, і Джим Гудзик вибився у напівпіддані. У якійсь іншій країні хлопець, певно, сидів би за шкільною партою і потроху вчився читати, писати й рахувати, та в Недогадії про школу і не чули.

Пані Штоцкер тішилася, що малий росте. А хтось інший тим часом тривожився: король, який мав правувати країною й відповідав за добробут своїх підданих. Якось увечері він покликав машиніста Лукаса до себе в палац між двох вершин. Лукас увійшов, зняв картуза, витягнув з рота люльку й мовив: «Доброго вечора, мій королю!»

— Здоров був, дороженький Лукасе, машиністе паротяхихи! — відказав король, сидячи коло золотого телефону, і вказав рукою на порожній стілець. — Прошу, сідай!

Лукас умостився.

— Отож бо, — звів голос король і кілька разів кахикнув. — Достоту, дороженький Лукасе, не знаю, як тобі про це сказати. Проте сподіваюся, що ти й так усе зрозумієш.

Лукас мовчав. Пригнічений вигляд короля його спантеличив. Король ще раз кахикнув, скинув на Лукаса розгублений та сумний погляд і почав знову: «Ти ж недаремно носиш голову на плечах, Лукасе».

— А що сталося? — спитав Лукас обережно.

Король скинув свою корону, хукнув на неї, а тоді відполірував рукавом свого домашнього халата. Він хотів у такий спосіб вигадати час, адже почувався ні в сих ні в тих. Тоді знову рішуче посадив корону собі на голову, ще раз відкашлявся й мовив:

— Мій дорогий Лукасе, я оце, врешті, надумав, що інакше діла не буде. Нам треба це зробити.

— Що нам треба зробити, Ваша Величносте? — спитав Лукас.

— Хіба я не сказав? — пробелькотів король розчаровано. — Мені здавалося, що я сказав.

— Ні. Ви щойно сказали, що нам треба щось зробити.

Король замислено дивився перед собою:

— Дивно, голову даю на відсіч, що це я сам сказав, ніби нам треба здихатися старої Емми.

— Нізащо, Ваша Величносте! — рішуче кинув Лукас. — А крім того, навіщо?

— Бачиш-но, — мовив король спокійно, — Недогадія — невеличка країна. Королеві, паротягові, машиністові паротяга і двом підданим місця, звісно, вистачить. Але варто з'явитися ще одному підданому...

— Але ж це тільки половина підданого, — завважив Лукас.

— Отож, отож, — відказав заклопотаний король, — та чи надовго? День у день хлопець росте. Я маю думати про майбутнє нашої країни, бо ж я — король. Недалеко той день, коли Джим Гудзик стане повноправним підданим. І тоді хлопцеві закортить збудувати власний дім. Тепер скажи мені, де йому той будинок поставити? Місця в нас більше не лишилося, куди не кинься, всюди — самі колії.

— А щоб його муха вбрикнула! — пробурчав.

— Нам доведеться або відмовитися від Емми, або когось із нас вислати з острова, щойно Джим Гудзик дійде повних літ. Але ти — друг Джима, дорогий Лукасе. Як ти дивишся на те, щоб хлопець поїхав із Недогадії, коли виросте?

— Ніяк, — мовив Лукас сумно. — Але ж не можу я так просто залишитися без Емми. Що то за машиніст паротяжухи без паротяжухи?

— Отож, — завважив король, — поміркуй-но над цим. Я знаю, що розуму тобі не позичати. У тебе є трохи часу, щоб усе зважити. Треба ухвалити рішення та й годі.

І він простягнув Лукасові руку, даючи машиністові зрозуміти, що авдієнція скінчилася.

Лукас пішов до своєї маленької станції, де на нього чекала паротяжуха Емма. Він постукав її по товстому черевцю й дав кілька крапель оливи, без якої вона не могла жити. Тоді сів край перону — і спер голову на руки. Це було в один із тих вечорів, коли навколо острова лагідно плескалося море. Призахідне сонце мостило золотим промінням осяйну дорогу від обрії до ніг машиніста.

Лукас дивився на цю дорогу, що вела ген-ген, у неznані країни й континенти, ніхто не міг сказати, куди. Він ба-

чив, як поволі спускалося за обрій сонце і подалу згасала світла доріжка, аж зникла з-перед очей. Тут-таки залізничник сумно кивнув і тихо мовив: «Гаразд. Підемо вдвох».

З моря подув легкий вітерець і війнуло прохолодою. Лукас підвівся, підійшов до Емми й довго розглядав її.

— Еммо, — мовив Лукас тихо, — мені несила розлучитися с тобою. Ні, ми залишимося вдвох. Завжди і всюди, на землі чи на небі — якщо туди взагалі можна потрапити.

Емма не розуміла нічого з того, що казав Лукас. Але вона дуже любила свого машиніста і просто не могла дивитися на те, як він сумує. Емма заходилася ревіти, що серце аж краялося. Насилу Лукас її заспокоїв. «Розумієш, це через Джима, — мовив він заспокоїливо. — Скоро він стане підданим на всі сто, і тоді для одного з нас не буде більше місця. А оскільки підданий для країни важить більше за товстий старий паротяг, то король ухвалив, що тобі треба зникнути. Проте якщо не стане тебе, тоді маю зникнути я, це ясно як Божий день. Чого я варт без тебе?»

Емма глибоко вдихнула і вже хотіла було знову заревіти, коли раптом тоненький голосок спитав: «Що трапилося?» Це озвався Джим Гудзик, який чекав Лукаса і врешті-решт заснув на тендері з вугіллям. Щойно Лукас звів голос до Емми, хлопчик прокинувся й мимоволі почув усе, про що вони говорили.

— Привіт, Джиме! — крикнув вражений Лукас. — Власне, тобі не конче було все це слухати. Але, як на мене, чому б тобі й не дізнатись?! Авжеж, Емма і я, ми вдвох їдемо з острова. Назавжди. Так буде краще.

— Через мене? — спитав Джим налякано.

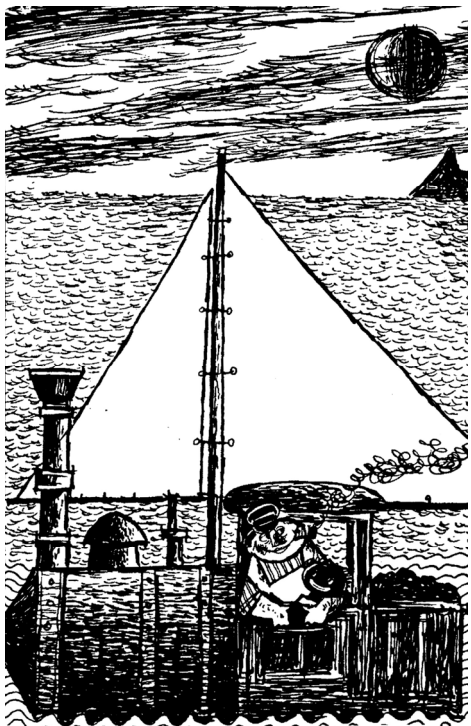
— Якщо придивитися пильніше, — мовив Лукас, — то король таки має слухність. Недогадія справді замала для нас усіх.

— То коли ж ви хочете їхати? — спитав Джим.

— Ліпше не відтягувати прощання, коли вже до цього дійшло, — серйозно мовив Лукас. — Гадаю, сьогодні ж увечері й поїдемо.

Джим на якусь хвильку замислився. А тоді ні з того ні з сього рішуче кинув: «Я їду з вами».

— Але Джиме! — заперечив Лукас. — Так не піде. Що скаже пані Штоцкер? Вона ж нікуди тебе не пустить!

— Краще її взагалі не чіпати, — відказав Джим. — Я напишу їй листа, де все поясню, і залишу його на столі в кухні. Коли вона знатиме, що я подався з тобою, то не надто цим перейматиметься.

— Не впевнений, — завважив Лукас і замислився. — До того ж, ти не вмієш писати.

— А я намалюю листа, — вперся Джим. [...]

Лукас знову на якусь хвилину замислився, а тоді пихнув

люлькою, геть сховавшись у хмарці диму. Машиніст завше робив так, коли був зворушений. Він не любив, коли хтось завважував його такої миті, проте Джим знав його як облупленого.

— Гаразд! — почувся врешті голос Лукаса з хмарки диму. — Тоді чекаю тебе тут опівночі.

— Згода, — відказав Джим. [...]

Розділ четвертий

Відбули вечерю. Джим позіхнув, вдаючи, що страшенно стомився, й сказав, що зараз же йде в ліжко. Пані Штоцкер трохи здивувалася. Зазвичай їй вартувало чималих зусиль вкласти хлопця спати, проте жінка гадала, що Джим уже, певно, набрався розуму. Коли малий був уже в ліжку, вона ще раз прийшла до нього, як щовечора, добре вкрила його, поцілувала хлопця перед сном і вийшла з кімнати, вимкнувши світло. Вона повернулася в кухню, щоб іще якусь годинку помудрувати над новим светром для хлопчика.

Джим лежав у своєму ліжку й чекав. У вікно світив місяць. Стояла тиша. Тільки море мирно плескалося біля

кордонів краю, і час від часу з кухні долинав тихенький шелест в'язальних спиць.

Раптом Джимові спало на думку, що він ніколи не вдягне светра, над яким пріла пані Штоцкер, і що б вона зробила, якби тільки знала...

І коли він уявив собі це, то йому душа заболіла: він охоче би зараз зарюмсав або побіг на кухню, щоб викласти все пані Штоцкер. [...] Цієї миті годинник на вежі королівського палацу вибив дванадцятку.

Джим зіскочив з ліжка, сяк-так одягнувся і вже хотів було лізти у вікно, аж згадав про листа. Він мав ще неодмінно намалювати листа пані Штоцкер, коли ж ні, вона б страшенно зажурилась. А цього хлопець не міг допустити. Тремтячими руками Джим вирвав аркуш зі свого зошита й намалював таке:

Це означало: «Я поїхав з Лукасом на Еммі».

І тоді хутко домалював:

Це випадало читати так: «Не сумуй, а тримайся спокійно». Врешті-решт хлопець тут таки швиденько намалював іще таке:

Це, напевно, значило: «Цілую тебе. Твій Джим».

Він поклав листа на подушку, а тоді швидко й тихо виліз із вікна.

Коли хлопець дістався умовленого місця, за паротяжиною Еммою й слід захолюнув. Не видно було ніде і Лукаса. Джим хутко помчав до кордону краю. Аж там уздрів, як на хвилях гойдається Емма. Машиніст Лукас сидів на ній верхи. Він саме розпускав вітрило, поставивши щоглу на кабіні.

— Лукасе! — крикнув засапаний Джим. — Зачекай-но, Лукасе! Я вже тут!

Машиніст здивовано обернувся, і на його широкому обличчі з'явилася щира посмішка.

— Господь свідок! — мовив він. — Ось і Джим Гудзик. Я вже думав, що ти не прийдеш. Давно вже вибило північ.

— Ти справді поїхав би без мене?

— Авжеж, — відповів Лукас. — Звісно, я ще б зачекав якусь хвилину, а вже тоді... А що, коли ти передумав? Хіба ж таке не можливо, еге ж?

— Чекай, але ж ми про все домовилися! — сказав Джим з докором.

— Само собейшн, — згодився Лукас. — Я потішений, що ти як сказав, так і зробив. Тепер я знаю, що на тебе можна покластись. Як тобі наш корабель?

— Супер-пупер! — заважив Джим. — Я завжди вважав, що паротяги тонуть у воді!?

Лукас усміхнувся.

— Е ні, якщо спершу випустити воду з паровика, спорожнити тендер для вугілля й зашпарувати двері, — правив він далі й пускав у небо кругленькі хмарки тютюнового диму. — Це така штука, про яку знають одиниці.

— Що значить зашпарувати? — спитав Джим, який уперше чув це слово.

— Зашпарувати, — повторив Лукас. — Це значить гарненько забити всі щілини кужелем і смолою, щоб усередину не просмокталася жоднісінька крапелька води. Це дуже важливо, бо коли Емма матиме водонепроникну кабіну, сухий паровик і порожній тендер, то ніколи в світі не потоне. Коли з розумом узятися до діла, тоді й паротяг попливе як качка.

— Гай-гай! — зам'явся Джим. — Але ж він увесь зроблений із заліза.

— Дурня, — кинув Лукас. — Хіба кораблі не зроблені із заліза? Он порожня каністра — й та із заліза, а проте плаває, доки не надудлиться води. — Якщо ти не проти, — мовив Лукас, — то вирушаймо!

— Згода, — відказав Джим.

Вони відв'язали канат, який тримав Емму біля берега. Вітер напнув вітрило. Тихенько скрипнула щогла, і чудернацький корабель рушив у свою морську путь. [...]

По чорній щоці Джима скотилася велика сльоза.

— Сумуєш? — тихо спитав Лукас. Його очі теж якось дивно блищали.

Так вони в полисках місячного сяйва плвли під вітрилом у відкрите море.

Розділ п'ятий

[...] Якимось — займався саме ранок третього дня четвертого тижня їхньої мандрівки — Джим прокинувся першим. Хлопцеві здалося, що їхній «човен» на щось наскочив.

— Що сталося? — занервував хлопець. — Чого це Емму більше не гойдає, а вона стоїть як укопана? Лукас спав без задніх ніг, тому Джим вирішив сам розібратися в ситуації. Обережно, щоб не розбудити свого друга, він підвівся, став навшпиньки й визирнув в одне з вікон.

Краєвид, який хлопець розгледів у рожевих уранішніх сутінках, полонив уяву. Зроду він не бачив такої краси. Навіть у книжках. «Ні, — подумав Лукас за хвилю, — все це, напевно, несправжнє. А що як мені лише сниться, що я отут стою і все це бачу!?»

І за якусь мить він уместився в ліжку й вирішив знову поринути в сон. Але варто було йому заплющити очі, як де все й поділось... Отже, це таки не сон! Він іще раз підвівся й виглянув назовні: краєвид тут і вродився. Там були дивовижні дерева й квіти, які мінілися небаченими барвами і вражали химерними формами, проте, як це не дивно, всі вони, здається, були прозорі, мов якісь вітражі.

Прозора габа туману тяглася над луками і де-не-де зміїлися річки, над якими вигиналися вишукані, тоненькі містки з порцеляни. [...] Ген-ген на обрії могутня гора підносила аж до хмар свою вершину. Була вона червона з білим візерунком. Джим утопив погляд у ту красу, аж рота роззявив від подиву.

— Ну, — почув він раптом голос Лукаса, — ну в тебе й мармиза, старий. А, зрештою, доброго ранку, Джиме!

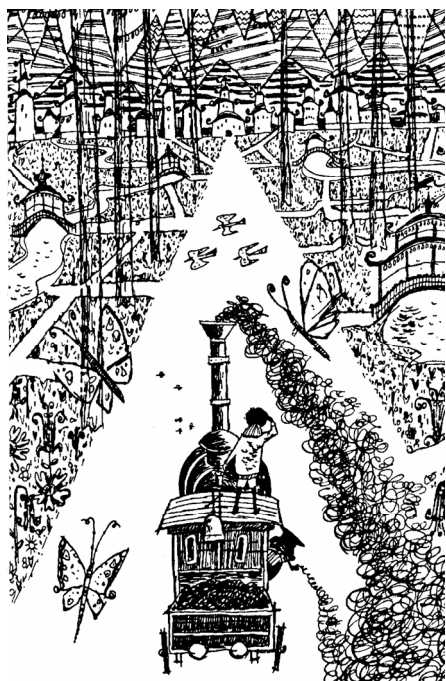
І він смачно позіхнув.

— О, Лукасе! — прожебонів Джим, не зводячи очей з краєвиду. — Яке там зовні усе прозоре... прозоре і... і...

Він схопив Лукаса за руку і спробував було його рвучко підняти.

— Ох, ох, ох! — бурчав Лукас, поволі підводячись. А тоді визирнув у вікно й, уздрівши казковий краєвид, на якусь хвилю замовк. Нарешті, він кинув:

— Що за чортівня!

І тоді знову зашнурував губи, вже надовго. Видовище вразило його.

— І що то за країна? — урвав мовчанку Джим.

— Ці дивні дерева... — бурчав Лукас замислено. — Куди не кинь оком, скрізь ці вигнуті, тоненькі місточки з порцеляни..

І раптом він вигукнув:

— Я не Лукас, машиніст паротяжика, коли ця країна не Манда́ла! Мерщій, Джиме, допомагай мені! Ми повинні виштовхати Емму аж на пляж.

Вони вилізли з кабіни й поштовхали Емму на сушу. А коли, врешті, паротяжика опинилася на березі, мандрівці сіли й заходилися снідати в цілковитій тиші.

— І куди ми підемо тепер? — поцікавився Джим.

— Найкраще, — розмірковував Лукас, — коли ми відразу подамося до Піня. Так зветься, як я знаю, столиця Манда́ли. Побачимо, чи не пощастить нам перекинутися бодай словом з Його Величністю імператором.

— А що тобі від нього треба? — здивувався Джим.

— Спитаю його, чи не потрібні, бува, один-єдиний паротяг і двоє машиністів паротяга. А що, коли йому саме нас і не вистачало. Тоді ми лишилися б тут, уторопав? Адже тут незле.

Відтак вони стали до роботи й повернули Еммі її здатність пересуватися по суші. Спершу вони зняли щоглу й вітрило. Тоді знову відкрили законопачені двері, старанно виколупавши смолу й кужіль з усіх щілин, і врешті-решт наповнили котел Емми водою.

Невдовзі мандрівці вийшли на широку дорогу, і паротяжика покотилася легко й весело. [...]

Розділ шостий

Пінь повнився людьми, і всі вони були мандалійцями. Джимові, який іще ніколи не бачив одночасно такої купи народу, стало якось моторошно. Всі як один мали мигдалюваті очі, ходили з косами і носили на голові великі кристаті капелюхи.

Кожен мандалієць тримав за руку іншого мандалійця, трохи меншого. А той, своєю чергою, тримав за руку ще меншого. Так ланцюжок тягнувся аж до справжнього коротунчика завбільшки з горіх. Може, той мандалієць і собі тримав іще когось за руку, та цього вже Джим розгледіти не міг, а збільшувального скла не мав.

Це були мандалійці зі своїми дітьми й онуками. (У всіх мандалійців тьма-тьменна дітей і онуків). І всі вони сунули й метушилися на вулиці, гиготали й розмахували руками, так що Джимові голова йшла обертом.

Місто складалося з тисяч і тисяч будинків; кожен будинок мав багато-багато поверхів і кожен із поверхів вивершувався власним, випнутим уперед дашком, який нагадував парасолью і був зроблений із золота.

Із кожного вікна звисали прапорці й барвисті ліхтарики, а в маленьких провулках небо було покреслене сотнями білизняних мотузків, які тягнулись од будинку до будинку. На них люди сушили силу-силенну своєї білизни. Мандалійці-бо — страшенні чепуруни. Вони нізащо не вдягнуть нічого брудного, і навіть найменший мандалієць, хай і з горіх завбільшки, щодня пере свою білизну й вішає її

на мотузкові завтовшки хіба з товсту нитку. Еммі доводилось обережно пропихатися через натовп, аби нікого часом не розчавити. Вона неабияк хвилювалася: принаймні пихкала як сама не своя. Весь час гуділа й свистіла, змушуючи тікати з дороги дітей і онуків.

Нарешті вони вихопилися на головний майдан перед імператорським палацом. Лукас смикнув за важіль. Емма загальмувала і з великою полегкістю випустила цілу хмару диму з труби. Налякані мандалійці приснули врозтіч.

Вони ніколи не бачили паротяга, і їм здалося, ніби Емма — то якесь страшне чудовисько, що поривалося підсмажити їх своїм подихом, а тоді поснідати ними. Лукас, мов ніде нічого, запалив нову люльку й мовив Джимові:

— Ну от, мій хлопчику, злізай! Глянемо, чи вдома імператор Мандали.

Вони вийшли з паротяжихи й рушили в бік палацу. Перш ніж опинитися біля вхідної хвіртки, вони мали подолати аж 99 срібних сходинок. Ворота були заввишки 10 м і завширшки 6,5 м, їх вирізали з цінного ебенового дерева. Це чорна, як смола, деревина, якої в усьому світі є лише 102 ц і 7 г: так рідко воно зустрічається.

Поряд із брамою красувалася вивіска зі слонівки, на якій золотими літерами було викарбувано:

ІМПЕРАТОР МАНДАЛИ

А під нею була кнопка дзвоника з одного великого діаманта.

— Що за чорт! — здивувався Лукас, коли все розгледів. Джим теж виривав очі від подиву.

За мить Лукас уже тиснув на кнопку дзвоника. У відповідь у широкій брамі раптом відчинилося маленьке вікно. Звідти визирнула товста жовта голова і приязно посміхнулася до обох друзів. До цієї голови майже напевно додавалося товсте тіло. Товста жовта голова спитала високим фальцетом:

— Чого бажаєте, ясновельможне панство?

— Ми — два іноземні машиністи паротяжихи, — звів голос Лукас. — І ми залюбки поговорили б з імператором Мандали, якщо ваша ласка.

— У якій справі ви хотіли б потурбувати нашого великого імператора? — спитала голова і приємно усміхнулася.

— Краще ми скажемо про це йому самому, — кинув Лукас.

— На жаль, найшанованіший машиністе любо-дорогого ропатяга, — шелестіла голова на невидимому тілі й усміхалася дедалі люб'язніше, — поговорити з нашим великим імператором цілком неможливо. Хіба у вас є запрошення?

— Немає, — мовив Лукас спантеличено, — то й що?

— Ви вже вибачте мені, негідній попелиці, але я не маю права вас пускати. Імператору ніколи, — відказала на це товста жовта голова у віконечку. [...]

Розділ сьомий

Увесь день обоє друзів тинялися містом. Аж ось у вечірній заграві заблищали золоті дахи.

У маленьких провулках, де вже спохмурніло, мандалійці позапалювали свої ліхтарики, і ті блимали різними кольорами. Вони несли їх на довгих вудлищах, великі мандалійці — великі ліхтарики, маленькі — маленькі. І найменші скидалися на якихось строкатих світлячків. За тими всіма дивами обоє друзів геть забули, що зранку росинки в роті не мали.

— Треба зметикувати щось. Ходімо в готель і замовимо собі царську вечерю, — мовив Лукас зі смішинкою.

— Згода, — кинув Джим. — Маєш мандалійські гроші?

— Куди там! — відказав Лукас і почухав за вухом. — Я й не подумав про це. Проте гроші є гроші, щоб поїсти, в людини має бути копійка. Дай-но я хвилю подумаю! [...]

Нарешті Джим запропонував жалібно:

— От якби ми познайомилися з кимось із мандалійців, то вже певно мали б гарну пораду.

Малюнок зображує, як важко буває коротунам, коли зводиться мати справу з ведетнями

— Нема питань! — цвірінькнув раптом тоненький голосок. — Чим можу прислужитися?

Лукас і Джим здивовано глянули вниз перед собою й уздріли біля своїх ніг крихітного хлопчака, завбільшки з кулак. Це вочевидь був чийсь онук. Голова нагадувала м'ячик для настільного тенісу. Хлопча скинуло свій маленький, круглий капелюх і вдарило чолом так низько, що маленька коса аж стала сторчма.

— Звуть мене, шановні чужоземці, — мовив він, — Фін Пон. Я весь до ваших послуг.

Лукас вийняв люльку з рога й поважно вклонився.

— А мене звуть Лукас, машиніст паротяхи.

Тоді Джим і собі вдарив чолом і мовив:

— Мене звуть Джим Гудзик.

На це малий Фін Пон знову вклонився і прощобетав:

— Чую, як ваші кишки грають марша. Матиму за честь вас пригостити. Будь ласка, зачекайте тут хвилю!

І він рвонув мікроскопічно маленькими кроками до палацу — так стрімко, що здавалося, ніби замість ніжок у нього маленькі коліщата.

Коли він зник у чимраз густіших сутінках, обоє друзів здивовано Perezirнулися.

— І все ж мені кортить знати, що буде далі, — завважив Джим.

— Почекаємо, — відказав Лукас і вибив свою люльку.

Повернувся Фін Пон, похитуючись під дивним вантажем, який він тримав на своїй голові. Це був маленький лакований столик — чисто тобі таця! Він поставив його на землю поряд із паротяхою. Тоді розіклав навколо столика кілька подушок завбільшки з поштові марки.

— Прошу, сідайте! — сказав він і махнув рукою, запрошуючи.

Обоє друзів залюбки сіли на подушки. Було трохи важкувато, але ж вони не хотіли, щоб їх мали за якихось неотес. Фін Пон метнувся ще раз і вернувся назад із крихітним дивовижним ліхтариком, на якому було намальовано веселе усмінене обличчя. Патичок, на якому висів ліхтарик, він устроїв між спицями паротяжного колеса. Тепер

обоє друзів мали чудове освітлення. Тим часом геть споночіло, а місяць іще не зійшов.

— Ну ось! — цвірінчав Фін Пон і задоволено розглядав свою роботу. — І що ж накажете принести поїсти шановним незнайомцям? [...]

Відтак вони на якусь хвилю замислилися. Раптом Лукас, машиніст паротяхи, клацнув пальцями й мовив:

— Хіба ж ми не в Мандалі? У Мандалі точно є рис.

— Рис? — спитав Фін Пон. — Звичайнісінький рис?

— Авжеж, — відказав Лукас.

— Я второпав! — вигукнув радісно Фін Пон. — Вам потрібна таця королівського рису. Я миттю!

Фін Пон пообіцяв і розчинився в темряві. За хвилю він повернувся, тримаючи кілька горняток завбільшки з наперсток, і то не найбільший, і поставив їх на стіл. Обоє друзів обмінялися поглядами й подумали про себе, що для двох голодних машиністів паротяхи цього стачить, далі, на один ковть. Однак вони, звісно ж, промовчали, бо ж як-не-як гостювали в Мандалі.

Та Фін Пон одразу ж знову кудись здимів, приніс іще маленькі миски і знову зник. Нарешті весь столик угинався від страв і посуду, і всі крихітні горнятка ширили довкола апетитний запах. [...]

І тоді вони заходилися їсти просто з горняток, завбільшки з чайну ложечку.

У кожному горнятку парував рис, кожен зварений на свій лад, і наступний смакував краще за попередній. Був червоний рис, зелений рис і чорний рис, солодкий рис, гострий рис і солоний рис, рисова каша, рисовий пудинг і легкий рис, синій рис, зацукрований рис і позолочений рис. Вони їли і їли.

— Скажи-но, Фін Поне, — спитав за хвилю Лукас, — а чого ти сам не їси?

— Е, ні! — відказав Фін Пон, прибравши поважного вигляду, — дітям у моєму віці таке їсти шкідливо. Нам уже випадає вживати рідку їжу.

— Чого б це? — пробелькотав з набитим ротом Джим. — А скільки тобі?

— Мені цілих 368 днів, — гордо відказав Фін Пон. — Але в мене вже є чотири зуби.

Це було справді неймовірно, що Фін Понові тільки рік і 3 дні! Щоб це утямити, слід знати таке: мандалійці — дуже, дуже розумний народ, може, найрозумніший на світі. Крім того, вони — дуже старий народ. Вони існували вже тоді, коли більшості інших народів іще не було. Отож уже найменші мандалійці вміють прати свою білизну. В один рік вони вже настільки розважливі, що бігають і розмовляють геть як дорослі. У два роки вони вже вміють читати й писати. У три — вони лускають, мов горіхи, найважчі арифметичні завдання, що їх у нас здолає розв'язати хіба професор. Проте мандалійців це анітрохи не дивує, бо там усі діти з клепкою.

Тож слід пояснити, що малий Фін Пон розмовляв як по писаному й мислив точнісінько так, як і його мати. А проте він іще й досі був пущівірінком, як усі інші малюки світу в його віці. Скажімо, замість штанців іще носив пелюшки. Кінці пелюшок були зв'язані в нього на спині великим бантом. Хіба що був надто розумний як на свої роки.

Розділ восьмий

Зійшла повня, і сріблясто-біле світло виповнило вулиці й майдани Фінового міста. На палацовій вежі глухо й натужно вдарив дзвін, замовкав і знову оживав.

— Це Яу, час цвіркуна, — завважив Фін Пон. — Наразі всі малюки в Мандалі отримують пляшечку на ніч. Отож перепрошую, але мені треба взяти свою!

— Без питань! — відказав Лукас.

Фін Пон миттю шуснув і на млі ока з'явився знову. В руці він тримав пляшечку з соскою, здаля схожу на якусь лялечку. Тоді вмовився на свою подушечку і звів мову:

— Ящереине молоко — це щось неймовірне! Для діток у моєму віці воно — незамінна штука. Не те, щоб смачне, зате страх яке поживне.

І відразу ж присмоктався до пляшки.

— Скажи-но, Фін Поне, — спитав Лукас за хвилю, — а де ти так хутко дістав для нас вечерю?

Фін Пон урвав свою трапезу.

— Приніс із кухні імператорського палацу. Вхід он там попереду, біля срібних сходів.

Тепер, у місячному сяйві, було добре видно двері. За цілий день вони так їх і не помітили.

— О-го-го, то туди можна так просто увійти?! — спитав Джим.

— А чому ні? — стенив плечима малий і знову важнів. — Як-не-як, я — 32-й онук пана Фу Лу Пі Плю, головного двірського кухаря.

— І ти можеш так по-простому брати звідти їжу? — поцікавився Лукас стурбовано. — Як на мене, точно призначалася для когось іншого.

— Це була вечеря шляхетного імператора, — Фін Пон махнув знічев'я рукою, так ніби це була якась дурниця.

— Що? — в один голос вигукнули Лукас і Джим.

Вони приголомшено Perezirнулися між собою.

— Таки так, — правив далі Фін Пон, — великий імператор вирішив більше не вечеряти.

— Чому ж ні? — спитав Джим. — Я мало язика з їжею не проковтнув.

— Отож, хіба ви, шановані незнайомці, не знає що коїться з нашим імператором? Про це вже в світ гомонить.

— Ні, — відказав Лукас, — а що з ним таке?

Раптом Пон посерйознішав на обличчі.

— Я вам розкажу, — пообіцяв хлопець. — Хіба хвилю зачекайте, коли ваша ласка. [...]

Він метнувся з начинням до палацу.

— Я миттю, шановні гості! — врочисто перепросив він у друзів і хотів було бігти, проте зупинився й обернувся.

— Можна вас про щось попросити. Мені страшенно кортить бодай разочок проїхатися на паротяжисі. Чи не можна було б це якось влаштувати?

— Чому ж ні! — відказав Лукас. — Хіба що скажи, куди тобі треба.

Джим узяв малого Фін Пона на руки, вони разом залізли в кабінку й поїхали собі потихеньку. Здається, Фін Понові було трохи лячно, хоча він і посміхався.

— Але ж він і шпарить! — пропищав малюк. — На наступній вулиці, будь ласка, ліворуч... тепер, прошу, праворуч... я гадаю, мені треба... зараз прямо... як на мене, я надто швидко видудлив своє молоко... зараз на міст, будь ласка... для дітей у моєму віці це шкідливо... увесь час прямо... для дітей у моєму віці шкідливо... ще раз праворуч, будь ласка... Ти ба, оце шпарить!

За кілька хвилин вони дісталися іншого майдану, цього разу круглого. Посередині стояв велетенський ліхтарик, завбільшки з афішну тумбу. Він виливав темно-червоне світло. Здавалось, якась дивна й моторошна загадка постав перед ними на великій пустці, залитій блакитним місячним промінням.

— Стій! — глухо кинув Фін Пон. — Ми на місці. Тут центр Мандали. А он там, де стоїть великий ліхтарик, точнісінько центр світу. Це вираховали наші мудруни. Тому цей майдан такі зветься: Середина.

Вони зупинили Емму й вилізли.

Підійшовши до великого ліхтаря, вони завважили, що на ньому щось написано. Знову мандалійськими літерами, одна під одною. Напис мав такий вигляд:

С
І
Р
О
В
Х
Т
І
З
Н
І
С
І
М
П
Е
Р
А
Т
О
Р
М
А
Н
Д
А
Л
И
Б
О
С
Е
З
Л
С
Н
О
О
Н
О
Г
О

Розібравши напис, Лукас аж присвиснув.

Тим часом малий Фін Пон розхвилювався ще більше.

— Я видудлив молоко надто швидко, — пробурчав він занепокоєно. І раптом крикнув:

— Ет, прихильні небеса!

— То що там таки написано? — спитав Джим щиро.

— Е-е, шановні чужинці, — відказав Фін Пон сумно. — Знаєте, як воно буває в немовлят: огляділася киця — і вже мокра гузиця! Зрештою, у мене та сама історія, і мені треба якнайшвидше перевдягтись у нові пелюшки.

Отож вони стрімко рвонули до палацу, а Фін Пон хутко відкланявся. Обоє друзів з усмішкою провели поглядом малюка. І Джим кинув:

— Гадаю, молоко тут ні до чого, а ось мандрівка на нашій старенькій Еммі йому допекла. Ти як гадаєш?

— Хтозна, — пробурчав Лукас. — Це для нього перший раз, та й він справді ще замалий. Ходімо, Джиме, краще спати. День сьогодні видався нелегкий.

Вони залізли в кабінку і за якусь мить уже гарно влаштувалися.

— Гадаєш, — тихо спитав Джим, загортаючись у ковдру, — нам треба спробувати звільнити принцесу?

— Мені так здається, — відказав Лукас і вибив свою люльку. — Якщо нам пощастить, Джиме, імператор напевне дозволить нам прокласти залізницю через Мандалу. Добра стара Емма стала б тоді, нарешті, знову на гарні рейки, і ми могли б лишитися тут. [...]

Розділ дев'ятий

Коли обоє друзів прокинулися вранці наступного дня, сонце вже підбилося високо на небо. Знову, як напередодні, зібралася юрба й розглядала паротяхиху на відстані.

Лукас і Джим вилізли, побажали один одному доброго ранку і славно потягнулися.

— А день сьогодні гарний! — завважив Лукас. — У таку погоду гріх не відвідати імператора. Скажемо, що звільнимо його дочку.

— Може, нам спершу поснідати? — спитав Джим.

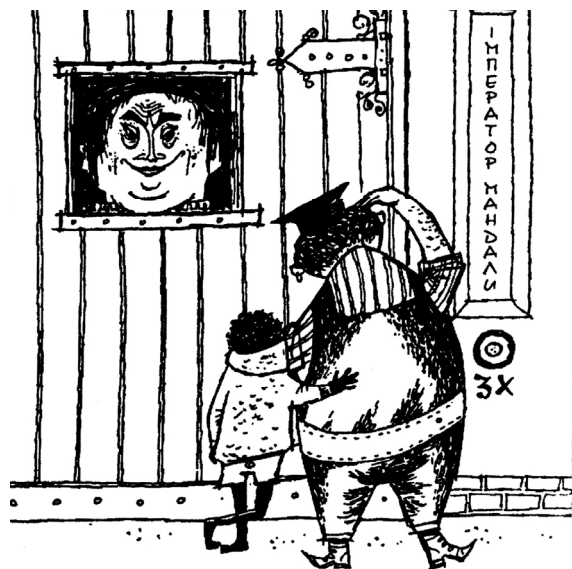
— Гадаю, — відказав Лукас, — імператор сам запросить нас на сніданок.

Вони знову подолали всі 99 срібних сходинок і натиснули на діамантову кнопку дзвоника. Віконечко у дверях з ебенового дерева відчинилося, і звідти вистромила кругла жовта голова.

— Чого бажає, шановне панство? — спитала вона високим фальцетом і відкрито усміхнулася, як днем раніше.

— Ми прийшли до імператора, — кинув Лукас.

— На жаль, і сьогодні в імператора немає часу, — відказала товста жовта голова і вже хотіла було сховатися.

— Ану, стоп, аміго! — крикнув Лукас. — Передайте імператору, що тут двоє чоловіків, які хочуть привезти його дочку з Драконового міста.

— Он воно що! — прошелестів жовтий гарбуз, — звісно, це інша річ. Будь ласка, зачекайте хвилинку!

З тим голова зачинила віконце.

Обоє друзів підійшли й вирішили чекати. [...]

Так спливала година за годиною, а товста голова досі не з'являлася у віконечку дверей. Пояснювалося це так:

За великими дверима з ебенового дерева стояла імператорська канцелярія. А в канцелярії все, як відомо, завжди затягується хтозна скільки. Хранитель дверей побіг зі своїм повідомленням спершу до верховного хранителя дверей. Верховний воротар передав його далі головному воротареві. Головний воротар пішов до писаря, писар — до молодшого секретаря, молодший секретар — до головного секретаря, головний секретар — до канцелярської ради, тим-то кожен ішов до службовця вищого рангу. Можна легко уявити собі, який довжелезний шлях подолало повідомлення, перш ніж потрапити до бонз.

Бонзами у Мандалі звуть міністрів. А найголовніший міністр має титул Головного бонзи. На цей час найголовнішим бонзою в Мандалі був Пі Па По.

Як на те, про пана Пі Па По варто сказати дещо не зовсім гарне. Річ у тому, що він страх як приндився і терпі-

ти не міг, коли хтось інший виконував щось чудове. Щойно він почув повідомлення, що об'явилися два чужоземці, котрі хочуть звільнити принцесу Лі Ши, як його серце взяло яскраво-зелені заavidки.

— Якщо в цьому світі хтось і має одружитися з принцесою, — мовив він собі, — то найбільше цього гідний я.

При цьому насправді принцеса була йому потрібна як зайцеві бубон, і він тільки заздрихав. Природно, Пі Па По лякала сама думка, що він сам пробереться у Драконове місто й звільнить принцесу. Але якщо тієї мужності бракувало йому, найголовнішому бонзі, то нікому більше не вільно було вдаватися до такої ризикованої операції. Про це він тільки й думав.

— Цим незнайомцям я покажу, де козам роги правлять, — мовив він собі. — Я оголошу їх шпигунами, і хай їх кинуть за ґрати. Треба хіба що подбати про те, щоб про це не дізнався імператор, бо якщо дознається, то це вилізе мені боком.

Тоді він покликав капітана охоронців імператорського палацу. [...]

Розділ десятий

30 вояків рушили до Джима й Лукаса. Вони оточили обох друзів колом, і капітан підійшов до Лукаса.

— Прошу вас, шановні незнайомці, негайно йти зі мною до палацу, коли ви не проти, — наказав він суворим, рикаючим голосом.

Лукас оглянув капітана з голови до ніг. Тоді вийняв з кишені люльку, старанно її набив і запалив. Коли над нею поплив дим, він знову зміряв очима капітана, а тоді мовив:

— Ні, таки проти. Ми саме збиралися поснідати. Досі ви не квапились, а тепер нам ніколи.

Капітан скорчив мармизу, силкуючись бути ввічливим, і гаркнув:

— Я тут з найвищого веління і маю привести вас обох. Я мушу виконати наказ. Скорятися — це моє ремесло.

— А моє — ні, — відказав Лукас і випустив кілька маленьких хмарок. — До речі, хто ви такий?

— Я — капітан імператорської охорони палацу, — протріскотів капітан і скинув угору свою шаблю.

— Вас послав імператор Мандали? — запитав Лукас.

— Та ні, — відказав капітан. — Ми прийшли від пана Пі Па По, головного бонзи.

— Що ти скажеш на це, Джиме? — звернувся Лукас до друга. — Ми спершу поснідаємо чи підемо до пана Пі Па По?

— Не знаю, що й думати, — завважив Джим, якому все здавалося непевним.

— Ну гаразд, — запропонував Лукас. — Будемо ввічливішими за нього і не проситимемо себе спеціально. Ходімо, Джиме!

Охоронці оточили обох друзів. Вони подолали 99 срібних сходинок і через браму увійшли в палац. За ними закрилися важкі стулки з ебенового дерева. Цієї миті вони опинилися у високій, багато оздобленій галереї. Товсті колони із зеленого нефриту впирались у стелю з блискучого перламутру. Скрізь висіли ґардини з червоного оксамиту. Ліворуч і праворуч відходили бічні коридори. [...]

Вони заходили в один коридор і виходили з іншого, аж нарешті спинилися перед якимись дверима.

— Це тут, — поштиво прошепотів капітан.

Лукас без жодних вагань постукав і ввійшов удвох із Джимом. Солдати лишилися зовні біля входу.

У кімнаті на високих стільцях сиділо троє товстезних бонз. Бонза посередині сидів на найвищому стільці, а його вбрання виблискувало золотом. Це був пан Пі Па По.

Усі троє тримали в руках шовкові віяла, наганяючи собі повітря. Перед кожним бонзою на долівці сидів перепи-

сувач із тушшю, пензлем і папером, адже в Мандалі пишуть пензлем.

— Доброго ранку, панове! — мовив Лукас люб'язно й зняв свого кашкета. — Це ви пан Пі Па По, головний бонза? Нам потрібен імператор.

— Доброго ранку! — відказав, посміхаючись, головний бонза. — До імператора вам потім.

— Можливо, — докинув другий бонза.

— Це не виключено, — озвався третій бонза. Усі троє покивали один одному, і писці весело засміялися, схилилися над своїми паперами й заходилися старанно записувати дотепи бонз, аби донести їх до прийдешніх поколінь.

— Дозвольте спершу поставити вам кілька запитань? — мовив головний бонза. — Хто ви такі?

— І звідки ви родом? — поцікавився другий бонза.

— І що вам треба? — доточив своє третій.

— Я — Лукас, машиніст паротяжихи, а це ось мій друг Джим Ґудзик, — мовив Лукас. — Ми припливли з Недогадії, і нам треба до імператора Мандали, щоб сказати йому, що ми звільнимо його доньку з Драконового міста. [...]

— Скажіть-но, пане Лукасе, — звів голос головний бонза, — у вас є документи?

— Немає, — відказав Лукас.

Бонзи виричали очі й поважно презирнулися.

— Без документа, — мовив другий бонза, — у вас навіть нема доказу, що ви є на цьому світі.

— Без документа, — докинув третій, — вас узагалі немає, коли брати все офіційно! А хіба людина, якої немає, може йти до імператора. Проти логіки не попреш.

І бонзи кивали один одному. [...]

— Ну, це вже занадто! — вигукнув Лукас, який справді поволі виходив з терпіння. — Здається ви спеціально не хочете пустити нас до імператора, еге ж?

— Ні, — відказав головний бонза.

— Ніколи! — і собі вигукнули писаки.

— А чому ні? — спитав Лукас.

— Бо ви шпигуни, — мовив головний бонза і врочисто посміхнувся. — Вас заарештовано!

— Еге! — мовив Лукас із небезпечною байдужливістю. — То ви, певно, гадаєте, що нас можна водити як kota за ниткою, товсті, тупі бонзи? Не на тих натрапили!

З цими словами він спершу підійшов до писарів, повиймав у них пензлі з рук і відшмагав ними писак по вухах. Писарі відразу ж попадали на землю і зчинили гвалт.

Тоді, не виймаючи люльки з рота, Лукас схопив пана Пі Пу По, підніс його вгору, перевернув у повітрі и кинув головою на дно корзини для сміття. Головний бюрократ ревів з люті й дригав ніжками, проте не міг вилізти. Відтак, упоравшись із головним бонзою, Лукас ухопив другого й третього бонз, підійшов до вікна, й на витягнутих руках виставив обох міністрів, так би мовити, надвір [...]

Але цієї ж миті на порозі кімнати з'явилася варта. Вона почула несамовиті крики верховного бонзи, а відтак усі тридцять здорованів завалили до помешкання і з шаблями наголо повільно рушили на Лукаса й Джима. Друзі блискавично відскочили в куток, щоб мати захищений тил. Джим сховався за Лукаса, котрий досить спритно відбивав удари ворога, послуговуючись, як мечем, ніжкою і захищаючись, як щитом, писарським столиком. У запалі сутички друзі не помітили, як у щілину дверей у руку завширшки просунувся й одразу ж зник переляканий писок.

Це був Фін Пон!

Він проспав цілий ранок. Саме тому, коли він опинився на майдані, друзів уже не було. Люди розповіли йому, що їх забрала палацова варта. Почувши це, Фін Пон запідозрив щось негарне. Він оббігав усі закутки й завулки імператорської канцелярії, поки, нарешті, не почув дивний шум, який долинав з далекого кінця коридору. Зазирнувши в шпарину, він одразу ж оцінив становище й зрозумів: допомогти тут може тільки одна людина — сам імператор!

Як опечений рвонув Фін Пон коридорами, сходами, парадними покоями. [...] І ось уже залишаються останні дві кімнати, а там уже видно тронний зал... Остання кімната... Величезні двері, що ведуть у тронний зал... Тронна зала мала такі розміри, що Фін Пон не відразу розгледів високоповажного імператора, що сидів під балдахіном із

блакитного шовку на срібному троні, прикрашеному діамантами. Поруч із троном стояв маленький столик, а на ньому — телефон, теж оздоблений діамантами.

У залі було видимо-невидимо народу. Всі поважні особи зібралися тут — і князі, і мудреці, і астрологи, і великі художники, і поети. Імператорові вони потрібні були для вирішення важливих державних справ. А ще в залі знайшлося місце музикам із кришталевими скрипками, срібними флейтами, тут таки стояв і рояль, увесь інкрустований перлами. Фін По протиснувся крізь ряди придворних і, коли до імператорського трону залишалося метрів двадцять, з усього розмаху впав на підлогу [...]

Імператор, високий на зріст старезний дідок із ріденькою сивою борідкою, що доходила аж до підлоги, здивовано й водночас не надто сердито глянув на карапуза, котрий розпластався біля його ніг.

— Що тобі треба, малий? — запитав він спокійно. — Нащо ти перервав мій концерт?

Він говорив тихо, але таким особливим голосом, що його чутно було навіть у найдальшому кутку зали.

— Джіпп... Луфф... Паротяхиха... Він... Вони... У небезпеці!!! — тільки й зумів вичавити із себе Фін Пон, ледь зводячи подих од швидкого бігу.

— Ану, малий, не лети поперед батька в пекло, — м'яким голосом спробував заспокоїти його імператор. — Що сталося? Розкажи все поволі!

— Вони-бо хочуть врятувати Лі Ши! — пропищав Фін Пон.

Імператор стрімко підхопився.

— Хто? — закричав він. — Де вони?

— У канцелярії! — відповів Фін Пон. — У пана Пі Па По!.. Мерщій!.. Двір... Палацова варта!

— До чого тут варта? — кричав схвилюваний імператор.

—...Варта хоче вбити їх! — видихнув нарешті Фін Пон.

Що тут почалося! Всі кинулися до виходу. Музики покидали свої інструменти й рвонули слідом за придворними. Поперед усіх, як стріла, мчав імператор, окрилений надією на порятунок своєї улюбленої дочки.

А тим часом становище Лукаса й Джима чимраз ускладнювалось. Тридцять озброєних до зубів охоронців повільно оточували норавливих гостей.

— У ланцюги їх! — закричав головний бонза, який марно намагався зняти з голови корзину.

— Так, так, закувати їх у ланцюги! Вони — небезпечні шпигуни! — перекрикували одне одного писарі та бонзи.

Варта схопила Лукаса й Джима, закувала їх у кайдани й надягла наручники, після чого підвела їх до головного бонзи, що стояв у товаристві двох інших міністрів.

— Ну, як ви почуваетесь зараз? — спитав головний бонза, демонструючи крізь решітку плетеного кошика свою злісну посмішку. — Найкраще було б, мабуть, зараз же відрубати ваші поважні голови.

Лукас мовчав. Він зібрав останні сили й спробував було позбутися ланцюгів. Але ті були зроблені з найміцнішої сталі — сам слон не зміг би їх розірвати. Бачачи, що всі його зусилля марні, він припинив опір.

— Джиме, друже! — сказав він, звертаючись до свого маленького друга. — Недовго ми з тобою подорожували. Вибач, що я втяг тебе у цю історію.

Голос Лукаса звучав глухо, відчувалося, що говорити йому було важко. У Джима клубок до горла підступив.

— Ми ж друзі, — ледве чутно відповів хлопчина. Губи його тремтіли, але він намагався тримати себе в руках.

Переписувачі знову захихикали, а бонзи, зі своїми звичайними усмішками, заходилися переморгуватися.

— Джиме Гудзику, — сказав Лукас, — ти справді хлопець хоч куди!

— Відведіть їх до місця страти! — наказав головний бонза. Цієї ж миті солдати схопили друзів і вже було хотіли виконати наказ.

— Назад! — зненацька пролунав чийсь голос. Цей тихий, але владний голос мимоволі змусив усіх обернутися.

На порозі в оточенні свого почту стояв імператор.

— Киньте зброю! — звелів він.

Начальник варті пополотнів од жаху й опустив меч. Інші стражники зробили те саме.

— Звільнити чужоземців і взяти в кайдани головного бонзу та його міністрів!

За мить наказ імператора був виконаний.

Щойно Лукас опинився на свободі, він найперше розкурив свою люльку і тільки після цього сказав:

— Ходімо, Джиме!

Друзі підійшли до імператора. Лукас зняв кашкета, вийняв з рота люльку й привітав верховного правителя Мандали:

— Добридень, Ваша Величносте! Мені дуже приємно, що я все ж познайомився з вами!

І тоді вони троє потиснули один одному руки.

Розділ одинадцятий

[...] — Коли ви збираєтеся вирушити в Драконове місто? — запитав імператор.

— Хоч зараз, — відказав Лукас. — Треба тільки з'ясувати, що це за Драконове місто, де воно розташоване.

Імператор схвально кивнув:

— Сьогодні ввечері, друзі, ви знатимете про все, що відомо про це місто в Мандалі.

Потім імператор і Фін Пон повели друзів до імператорського парку, бо до вечора треба було ще згаяти час.

Увечері всі знову зібралися на терасі, а після вечері, коли вже геть поночіло, перейшли до тронної зали. Тут уже все було готове до врочистої зустрічі. Тисячі ліхтариків зі строкатих самоцвітів освітлювали тронну залу, де, чекаючи на Лукаса й Джима, вже зібралися наймудріші з усіх учених мужів Мандали. Було їх двадцять один. Вони принесли з собою книги й древні сувої, у яких містилися всілякі відомості про Драконове місто.

Можна собі уявити, якими вченими були ці мужі, якщо навіть у такій країні, як Мандала, де найменші діти переплунуть своїм розумом будь-якого нормального дорослого, їх визнали наймудрішими.

У кожного з них на носі виблискували окуляри в золотій оправі, по яких легко було впізнати поважну особу.

Лукас посипав запитаннями.

— Передовсім мені хотілося б знати ось що, — звів він голос, розкурюючи свою люльку. — Звідки, власне кажучи, стало відомо, що принцеса в Драконовому місті?

Відповідати зохотився вчений. Він поправив окуляри на носі й сказав:

— Було все, високоповажний чужоземцю, так: рік тому наша люб'язна принцеса Лі Ши, врода якої може рівнятися з красою ранкової роси, відпочивала біля моря. Одного дня вона безслідно зникла. Відтоді ніхто не знав, що з нею сталося, доки один рибалка не виловив у водах Жовтої ріки пляшку із запискою. Було це два тижні тому. Жовта ріка бере свій початок у смугастих червоно-білих горах і огинає наше місто з боку головних воріт.

Рибалка зловив іграшкову пляшечку для молока, з якої дівчатка годують іграшкових пупсів. У цій пляшечці й знайшовся лист, написаний рукою нашої пелюсткоподібної принцеси.

— А можна глянути на цей лист? — попросив Лукас. Учений чоловік покопирсався у своїх паперах і нарешті витяг малюсіньку записку, скручену в трубочку. Лукас розгорнув клаптик паперу й прочитав уголос:

«Дорогий незнайомцю! Коли ти вже знайшов цю пляшку, прошу тебе, віднеси якнайшвидше цю записку моєму батькові Пуню Гіню, великому імператорові Мандали. 13 схопили мене й продали пані Кутняк. Тут ще чимало інших дітей. Будь ласка, врятуйте нас, бо нам тут дуже погано. Пані Кутняк — це дракониця. Моя теперішня адреса:

Недоладія, Стара вулиця, 133. Третій поверх ліворуч. Принцеса Лі Ши в пані Кутняк».

Прочитавши лист, Лукас поринув у думки.

— Кутняк... Кутняк... — мов рак торбі бубонів він. — Недоладія... Десь я вже все це чув.

— Недоладія — це назва Драконового міста, — пояснив учений. — Згадку про це місто ми знайшли в одній із стародавніх книг.

Лукас вийняв люльку з рота.

— Овва, справа повертається на цікаве, — сказав він, присвиснувши від подиву.

— А що таке? — поцікавився Джим.

— Слухай, що я тобі скажу, Джиме, — напрочуд серйозно почав Лукас. — Настала мить, коли ти маєш відкрити одну велику таємницю — таємницю твоєї появи в Недогадії. Ти був тоді ще геть малим і тому нічого не пам'ятаєш. Тебе в посилці приніс у Недогадію листоноша.

І Лукас розповів Джиму все, як було, а хлопчина дедалі більше визирався на машиніста. Лукас узяв аркуш паперу й намалював, якою була адреса на посилці.

— А там, де зазвичай пишуть адресу відправника, стояла тільки цифра тринадцять. — На цьому Лукас закінчив свою розповідь.

Імператор, Фін Пон і всі вчені мужі вислухали його якнайуважніше, а потім порівняли адресу, що стояла на листі Лі Ши, з тією, що її вивів Лукас.

— Немає жодного сумніву, що в цьому разі ми маємо справу з однією й тією ж адресою, — заявив один із учених (з породи пласкозадих товстопузів). — Різниця полягає лише в тому, що в принцеси Лі Ши адреса написана, вочевидь, правильно, а той, хто писав адресу на посилці, тямить у грамоті, як баран в аптеці.

— Але ж тоді пані Штоцкер мені не мама? — раптом запитав Джим.

— Атож, — відповів Лукас. — Це її й саму неабияк засмучувало.

— Але хто ж тоді моя мама? Пані Кутняк? Як ти гадаєш? — обережно запитав Джим за якийсь час.

Лукас задумливо покачав головою.

— Навряд, — відповів він. — Адже пані Кутняк із драконів, якщо вірити тому, що пише принцеса. Треба було б

спочатку докопатися до того, хто такі ці «тринадцять». Адже це вони запхали тебе в посилку.

Але хто такі «13», не знала жодна душа, навіть «цвіт ученості»! Цілком зрозуміло, що Джим дуже розхвилювався через всю цю історію. Ще б пак, як тут не розпаленіти, якщо так, ні сіло ні впало дізнаєшся про себе стільки всього.

— Хай там як, але тепер у нас є ще один не менш важливий привід вирушити в Драконове місто. Ми маємо не лише звільнити принцесу Лі Ши, але й відкрити таємницю Джима Гудзика.

Поринувши в роздуми, Лукас випустив кілька клубів диму, а потім сказав:

— Оце то штука! Якби ми не припливли до Мандали, то ніколи б не знайшли слід того, хто запхав Джима в посилку. [...] Де ж розташоване це Драконове місто, ця Недоладія?

Тепер виступив уперед головний придворний географ, який вивчив на зубок усі мапи світу.

— Високоповажні чужоземці, — почав він із сумовитим видом. — Розташування Драконового міста, на жаль, нікому не відоме. Жоден смертний не знає, де воно лежить.

— Воно й зрозуміло, — відповів Лукас, — інакше листоноші б його вже давно знайшли.

— Ми можемо лише припустити, — правив далі учений, — що місто це має бути десь за смугастими червоно-білими горами. Адже пляшечку з листом від принцеси вловили в Жовтій ріці. Якщо пляшка пливла вниз за течією, то Драконове місто слід шукати, ймовірно, десь у верхів'ї Жовтої ріки. На жаль, ми зовсім не уявляємо собі, де Жовта ріка бере свій початок, нам лише відомо, що витікає вона з глибокої печери у смугастих горах.

Лукас сидів, занурений у свої думки, і знай пихкав собі люлькою, так що величезні клуби диму поступово затягнули всю стелю тронного залу.

— А в цю печеру можна якось потрапити? — спитав він нарешті.

— Ні, — відповіли вчені, — годі й думати про це. Там дуже сильна течія.

— Але ж має звідкись текти ріка! — вигукнув Лукас. — Як можна потрапити на той бік смугастих гір, аби знайти там джерела Жовтої ріки?

Учений-географ розклав перед Лукасом і Джимом гігантську мапу.

— Це мапа Мандали, — заходився пояснювати вчений. — Кордон Мандалійської імперії, як це добре видно на мапі, утворює всесвітньо відома Велика Мандалійська стіна, яка тягнеться по всій території, за винятком узбережжя. У стіні є п'ять брам: північна, північно-західна, західна, південно-західна й південна. Коли їхати через західну браму, то спочатку можна потрапити в Ліс Тисячі Чудес, а за ним уже починаються Смугасті червоно-білі гори, які ще називають Вінцем Світу. На жаль, про те, щоб подолати ці гори, годі й думати. А тут, трохи південніше, є невелика ущелина, котра зветься Долиною Сутінків. Це єдиний шлях, який дозволяє пройти через Смугасті гори. Щоправда, зробити це досі нікому ще стало відваги. Проте Долина Сутінків славиться тим, що в ній лунають якісь моторошні голоси й несамовиті звуки, яких не витримує жодна людина. За Долиною Сутінків, імовірно, розташована безкрайня пустеля. Ми називаємо її Край Світу. Більше, на жаль, сказати нічого, там починається геть незнана земля. [...]

Двадцять один мандалійський мудрій впав на підлогу, схилиючись перед імператором і його гостями. Потім вони зібрали свої папери й вийшли.

— Як швидко ви маєте намір вирушити? — поцікавився імператор, коли вони залишилися самі.

— Я думаю, завтра вранці, — відповів Лукас, — найкраще — вдосвіта. Дорога нам випадає довга, так що марнувати час не варто.

Потім він звернувся до Фін Пона:

— Якщо твоя ласка, приготуй мені, будь ласка, аркуш паперу й конверт з маркою. Олівець у мене є. Ми хотіли б написати листа в Недогадію, перш ніж вирушити в Драконове місто. Хто його знає, що з нами може трапитися.

Лукас і Джим написали довгого листа [...]

Розділ тринадцятий

Долина Сутінків являла собою доволі темну ущелину, завширшки приблизно зі звичайнісіньку вулицю.

Все тут було кам'яне: знизу — суцільний червоний камінь, гладкий, як асфальт, згори — нависають неприступні скелі, крізь які не проб'ється жоден сонячний промінь, а в самісінькому кінці ущелини світиться призахідне сонце, офарблюючи пурпуром потріскані кам'яні стіни.

Лукас пригальмував біля входу в ущелину, і друзі вирішили трохи пройти пішки, щоб роззирнутися й з'ясувати, що то за такі загадкові го-

лоси.

Нічого не було чути. Навколо панувала врочиста тиша. Джиму аж у серці похололо, і він узяв Лукаса за руку.

Так вони стояли мовчки якийсь час.

— Усе тихо, — сказав нарешті Джим. Лукас кивнув і хотів уже було щось відповісти, як раптом голос Джима пролунав звідкись праворуч:

— Усе тихо!

А потім те саме ліворуч:

— Усе тихо!

І понеслося, покотилося всією ущелиною:

— Усе тихо... усе тихо... усе тихо... усе тихо!

— Що це таке? — злякано спитав Джим і сильніше стиснув руку Лукаса.

— Що це таке?... Що це таке?... Що це таке?... — пролунало у відповідь.

— Не бійся, — спробував заспокоїти його Лукас. — Це звичайна луна.

— Звичайна луна... звичайна луна... звичайна луна, — відгукнулося в ущелині.

Друзі повернулися до паротяжких й уже хотіли сідати, як Джим прошепотів:

— Тсс, Лукасе! Чуєш!

Лукас наставив вухо. І тут до них долинула луна, котра ніби верталася з іншого кінця ущелини. Спочатку це був тільки тихий відгомін, але поступово він набрав сили:

— Усе тихо... усе тихо... усе тихо!

І якимось дивом здавалося, наче кілька, наче тисячі Джимів говорили одночасно. Звісна річ, тисячі Джимів говорили в тисячу разів голосніше, ніж один. Дійшовши до того місця, де стояла паротяжика, луна поступово подаленіла в бік протилежного кінця ущелини.

— Ну й робота! — зачудувався Лукас. — Луна вертається й щораз, очевидно, стає голоснішою.

У цей момент повернулася друга луна:

— Що це таке?... Що це таке?... Що це таке?..

Тепер уже здавалося, що говорить ціла юрба Джимів. Друга луна теж добралася до паровоза, а потім повернулася й рушила назад.

— Так-так, — прошепотів Лукас, — оце okazія, коли так далі піде.

— А що трапилося? — з побоюванням запитав Джим.

Йому не надто подобалося спостерігати за тим, як його власний голос носить туди-сюди як очманілий, та ще й множиться.

— Уяви собі, — сказав Лукас, намагаючись говорити зовсім беззвучно, — що було б, якби наша Емма покотилася цією ущелиною. Гуркотіло б так, як іноді буває на вокзалі.

Цієї миті повернулася третя луна, що зигзагом летіла ущелиною, відбиваючись од стіни до стіни.

— Звичайна луна... звичайна луна... звичайна луна, — голосили на всі лади тисячі Лукасів.

Як і попередня, ця луна теж повернулася й помчала у зворотний бік.

— Що воно таке? — пошепки запитав Джим.

— Кат його знає, — відказав Лукас. — Тут багато неясного.

— Ой, луна вертається! — кинув наляканий Джим. Тепер повернулася перша луна, що тим часом уже встигла неабияк розмножитися.

— Усе тихо... усе тихо... усе тихо! — волали десять тисяч Джимів з такою силою, що в друзів аж вуха заклало.

— Що ж нам робити, Лукасе, бо ж далі буде ще гірше? — ледве чутно запитав Джим.

Лукас вирішив рухатися вперед.

— Боюся, що тут нічого не вдієш. Спробуємо якось проскочити, — сказав він.

Тим часом повернулася луна Джимового голосу:

— Що це таке?

Сотні тисяч Джимів волали як на пуп, так, що навіть земля затремтіла. Друзям довелося заткнути вуха.

Коли луна покотилася геть, Лукас хутко дістав із ящика біля важеля свічку: геть м'яка, вона довго лежала поруч із паровиком. Машиніст спритно відокремив від неї два шматочки, зробив дві маленькі кульки й простягнув їх Джимові.

— На, заткни ними вуха, щоб барабанна перетинка не лопнула! Тільки рота не закривай!

Джим засунув балабушки у вуха, і Лукас зробив те саме. Знаками він запитав у Джима, чи той щось чує. Друзі прислухались, але від третьої луни, що накопилася на ущелину, мов якийсь грім, до них долинули лише слабкі відгомони.

Лукас, задоволений, підморгнув Джиму, докинув кілька лопат вугілля в паливню, і вони повним ходом помчали похмурою ущелиною. Дорога була гладкою, тож паротяжика стрімко посувалася вперед, збиваючи при цьому страшенну бучу.

Для того щоб зрозуміти, що очікувало б друзів, якби вони не вжили потрібних запобіжних заходів, слід сказати, в чому крилася таємниця Долини Сутінків.

Гори тут стояли так, що звук одскакував від однієї стіни до іншої і ніяк не міг вибратися із цієї пастки. Коли луна докочувалася до кінця ущелини, то вона не могла вийти з неї і змушена була вертатися назад, звідки їй теж

було не вискочити, і тоді вона знову летіла на інший бік. Отак і снувала вона туди-сюди без перепочинку. Кожна луна, своєю чергою, народжувала іншу луну, а та — ще одну, так виникало все це багатоголосся. І що більше було голосів, то сильніше гуркотіло довкола.

Зрештою, нічого поганого в цьому не було б, якби до голосів друзів не домішувався шум, що його спричиняла паротяжика. Це докорінно змінювало ситуацію!

Отут можна було б запитати: а чому в ущелині було так тихо, коли Лукас і Джим тільки вступили в неї? Як-не-як, найменший звук, потрапивши в долину, мав би нібито залишатися там навіки й до того ж неймовірно примножуватися.

Секрет простий. Річ у тім, що незадовго до того, як друзі з'явилися в ущелині, тут упав дощ! Щоразу в дощ краплі наче вбирали в себе луну, а відтак вона разом з ними йшла в землю. Так Долина Сутінків час від часу очищалася від шуму, а що після дощу в долину ще не залетіло жодного звуку, то Лукас і Джим і запопали тут запаморочливу тишу. Ну а тепер час повернутися до наших друзів, які повним ходом мчали ущелиною.

Дорога виявилася довшою, ніж це здалося Лукасові. Коли вони були приблизно на середині, Джим раптом вирішив глянути назад. І те, що він побачив, налякало його на смерть, — тут і дорослому б стало зле, не те що такому маленькому хлопчикові!

Якби вони затрималися біля входу в ущелину, то тепер від них залишилося б мокре місце — їх просто зачавило б велетенськими уламками скель. Ліворуч і праворуч падали гірські стіни. Джим бачив, як розпадались уламками незламні громади, наче висаджені в повітря чиеюсь невидимою рукою, як зненацька ні з того ні з сього щось ніби смикало височенні вершини, і вони на очах осідали, так ніби були не з каменю, а з піску.

Долина Сутінків на очах зникала під купою каменів. Якось мить — і паротяжика теж зникне під гірськими уламками. Джим закричав і шарпнув Лукаса за рукав. Лукас озирнувся й відразу зрозумів, яка небезпека на них

чигає. Не заглиблюючись у думки, він рвонув маленький червоний важіль, на якому було написано:

АВАРІЙНИЙ ВАЖІЛЬ! КОРИСТУВАТИСЯ ТІЛЬКИ У РАЗІ НЕБЕЗПЕКИ!

Цим важелем машиніст не користувався багато років і тепер не міг гарантувати, що старенька Емма витягне таку приключку. Але вибору не було. Емма зрозуміла, що треба піднатужитися скільки буде снаги, і голосно свиснула. Це означало: все зрозуміло.

Стрілка на спідометрі поповзла праворуч, вона неухильно наближалася до позначки «гранична швидкість», й Емма мчала все швидше й швидше, і стрілка вже давно перейшла за червону риску й застрягла на білому полі, аж нарешті спідометр розлетівся на дрізки.

Згадуючи потім цю мандрівочку, Лукас і Джим самі не могли втямити, яким дивом їм вдалося уникнути смертельної небезпеки. Емма пролетіла ущелиною, мов гарматне ядро, й вилетіла з неї тієї миті, коли з моторошним гуркотом упала остання вершина. Лукас відпустив червоного важеля. Емма поступово притишилася, а тоді раптом випустила пару й зазмерла на місці. Вона не сопіла і взагалі не виявляла жодних ознак життя.

Позаду лежали могутні гори Вінець Світу, а на місці Долини Сутінків тепер здійснювалася лише каламутно-червона хмара куряви. Це все, що залишилося від похмурої долини.

Розділ чотирнадцятий

— Еге ж, вирвалися вчасно, — промимрив Лукас, зсуюючи кашкета на потилицю й витираючи піт із лоба.

— Гадаю, вже ніхто ніколи не пройде через Долину Сутінків, — сказав Джим, який і досі тремтів усім тілом.

— Стопудово, — притакнув Лукас. Його голос звучав дуже серйозно. — Долини Сутінків більше немає. [...]

— І як усе сталося? — запитав Джим.

— Певно, Емма так гуркотіла колесами, що гори не витримали й звалилися, — пояснив Лукас.

Потім він повернувся до паротяхихи й, поплескавши її по паровику, з ніжністю сказав:

— Ну й номер ти відколола, старенька Еммо!

Але Емма досі мовчала і не виявляла жодних ознак життя. Тільки тепер Лукас зрозумів, що з паротяхихою щось негаразд.

— Еммо! — закричав він злякано. — Еммочко, моя мила товстунечко, моя славна Еммусю! Що з тобою?

Але паротяхиха не ворушилася. Не чути було ані звуку.

Лукас і Джим збентежено презирнулися.

— О, Господи! — заголосив Джим. — Якщо Емма тепер... — Він не наважився закінчити фразу.

Лукас зсунув кашкет на потилицю й пробурмотів:

— Отуди к лихій годині!

Вони швидко дістали справильницю, там у ній лежали всілякі плоскогубці, молотки, щипці, гострозубці й усе-усе, щоб оживити зламану паротяхиху.

Переклад із німецької Ігоря Андрущенка, малюнки Франца Джозефа Тріппа

Скористайтесь покликанням <https://cutt.ly/g6auKaU> або QR-кодом і прочитайте продовження твору. Дізнайтеся, що сталося з паротяхихою Еммою, хто врятував друзів від смерті і чи вдалося Джиму і Лукасу звільнити принцесу Лі Ши.

Що спитав у нас Згадаймо?

1. Чим подорож Джима Гудзика відрізняється від подорожей героїв літературних творів *Жуль Верна* і *Джека Лондона*?
2. Порівняйте **сюжети** повісті «*Міо, мій Міо*» та роману «Джим Гудзик і машиніст Лукас».
3. Визначте спільні та відмінні риси в образах, які є уособленням зла у творах Астрід Ліндґрен та Міхаеля Енде.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом твору

1. Що вам відомо про острів *Недогадію* та його мешканців?
2. Розкажіть, як *Джим* потрапив на острів та про його життя у Недогадії.
3. Що ви знаєте про друзів Джима і чому вони вирішили залишити острів?
4. Чим країна Мандала вразила *Лукаса, Емму і Джима*?
5. Яке нещастя спіткало імператора Мандали?
6. Чому Лукас і Джим вирушили на пошуки *Лі Ши*?
7. Які жажливі випробування пережили друзі в пошуках *Недогадії*?

8. Як друзі змогли проникнути в **місто Драконів**?
9. Розкажіть про школу **пані Кутняк** та її учнів.
10. Що Лі Ши розповіла про своє викрадення? Кого насамперед вона звинувачувала у своєму горі?
11. Що дізнався **Джим Ґудзик** про своє походження і те, як він опинився в Недогаді?
12. Поясніть значення загадкового **числа 13** в історії Джима і Лі Ши.
13. Як троє друзів врятували дітей із полону драконихи і дісталися Мандали?
14. Прокоментуйте, який стосунок до подій роману мають ці зображення. Якою, на вашу думку, має бути їх послідовність у сюжеті твору?

Узагальнюємо та підсумовуємо

15. Які риси вдачі допомагають Джиму Ґудзику і машиністу Лукасу вистояти в небезпечних ситуаціях?
16. За допомогою яких образів автор роману зобразив **протистояння добра і зла**?
17. Доведіть, що у творі справжня дружба долає будь-які випробування.
18. Які **життєві цінності** утверджуються в романі «Джим Ґудзик і машиніст Лукас»?
19. Як Лі Ши доводить необхідність навчання для кожної дитини?

Застосовуємо теоретичні поняття

20. В романі «Джим Ґудзик і машиніст Лукас» знайдіть і выпишіть приклади **фантастичних подій** та **образів**.
21. Згадайте, що таке **пейзаж**.
22. Порівняйте особливості пейзажів у творах **Джека Лондона** і **Міхаеля Енде**.
23. Зробіть висновок про те, яку роль виконують ці пейзажі в текстах.
24. Доведіть, що роман «Джим Ґудзик і машиніст Лукас» **пригодницький**.

Завдання від Фантазерчика

1. Об'єднайтеся в групи і виконайте проєкт із реклами для лялькової вистави за романом **Міхаеля Енде**.
2. Намалуйте афішу, яка привабила б маленьких глядачів до вистави **«Джим Ґудзик і машиніст Лукас»**.
3. Придумайте оформлення і намалуйте макети зали лялькового театру, його входу, сцени та костюмів акторів.

Скористайтесь покликанням <https://cutt.ly/p6au4Bb> або QR-кодом і перегляньте трейлер німецького художнього фільму **«Джим Ґудзик і машиніст Лукас»**, створеного в 2018 році. Зверніть увагу на епізоди, яких не було в підручнику. Якими у цих епізодах постають герої твору? Які події, зображені у фільмі, відомі вам із тексту підручника?

Скористайтесь покликанням <https://cutt.ly/A6aouYW> або QR-кодом і послухайте пісню **«Один острів з двома горами»**. У кліпі до пісні використано сцени з лялькової вистави **«Джим Ґудзик і машиніст Лукас»**, поставленої в 1960 році в місті Аугсбург. Ця вистава зробила Міхаеля Енде знаменитим. Порівняйте бачення роману режисером лялькової вистави і режисером художнього фільму 2018 року.

ТВОРИ ЗА ВИБОРОМ

Кла́ус Га́геруп

МА́РКУС І ДІА́НА: СВІ́ТЛО СІ́РІУСА

Увійдіть за покликанням <https://cutt.ly/J6aoUax> або скористайтеся QR-кодом. Прочитайте біографічну довідку про норвезького письменника **Кла́уса Га́герупа**, а також скорочений текст його роману **«Маркус і Діана: світло Сіріуса»**. Опрацюйте твір із допомогою запропонованих запитань і завдань.

Крісті́не Не́стлінґер

КО́НРАД, АБО ДИТИ́НА З БЛЯША́НКИ

Увійдіть за покликанням <https://cutt.ly/AwwHslej> або скористайтеся QR-кодом. Прочитайте біографічну довідку про австрійську письменницю **Крісті́не Не́стлінґер**, а також скорочений текст її повісті **«Ко́нрад, або Дитина з бляшанки»**.

Що спитав у нас Згадайко?

1. Згадайте, що таке **оригінал** і **переклад** твору.
2. На прикладі перекладів вивчених творів доведіть, що діяльність **перекладачів** і **перекладачок** має величезне значення у світовій культурі.
3. Розкажіть про особливості **пейзажної поезії**.
4. Які пейзажні вірші ви вивчали **у 5 класі** на уроках зарубіжної літератури?
5. Згадайте, що таке **метафора** та **епітети**. Наведіть приклади.

Мацуо Басьо (1644–1694)

Мацуо Басьо — видатного поета XVII століття — називають національною гордістю Японії. У цій країні здавна шанували поетів і мистецтво віршування.

Японці вважали, що без уміння складати вірші людина не є освіченою, якою розумною вона б не була.

У XVII столітті одним із найвідоміших учителів віршування був **мандрівний поет** Мацуо Басьо. Слава про його мистецтво ширилася країною, поважні особи пишалися знайомством із ним. Однак поет завжди був байдужим до слави, грошей і комфортного життя.

Мацуо Басьо (справжнє ім'я — Мацуо Мунефуса) походив зі збіднілого, але освіченого самурайського¹ роду.

¹ *Самурай* — дрібні шляхтичі в середньовічній Японії, основним заняттям яких була військова служба.

Його батько був учителем каліграфії і дав синові чудову освіту. Перші два вірші Мацуо були надруковані, коли хлопцеві виповнилося 18 років. Поступово його майстерність і популярність зростали, а сам Мацуо став учителем поезії і визнаним майстром *японських віршів хайку*.

Вдячні учні подарували Мацуо на березі ставка хатинку, біля якої він посадив бананову пальму (у перекладі «басьо»). Образ хатинки на березі старого ставка часто згадувався у віршах Мацуо. Саме тоді поет узяв собі **літературний псевдонім** Басьо.

Але в 1682 році маленька хатинка в банановому гаю згоріла. І хоча Мацуо Басьо з учнями відбудував хижку, однак він дуже болісно переживав це лихо. Поет вирішив податися в багаторічні мандри. В старому брилі, з торбою за плечима, у супроводі улюблених учнів цей невисокий худорлявий чоловік ходив дорогами Японії, милувався краєвидами і складав вірші.

Хоча Мацуо Басьо мав убогий одяг, його радо приймали і в бідних, і в багатих оселях. Кожен японець уважав за честь дати нічліг видатному національному поетові. У мандрах Мацуо Басьо і помер на руках вірних учнів.

У сучасній Японії шанують Мацуо Басьо як талановитого митця і засновника *поетичної школи* трирядкових віршів — **хайку**, або **хоку**.

Мацуо Басьо вважав, що довершені **хайку** може написати поет, який зміг поглянути на світ ніби вперше, із дитячою цікавістю і здивуванням. Ці, на перший погляд, прості й маленькі **хайку** вміщують і картини природи, і настроїв, і філософські думки.

Уже понад 350 років трирядкові вірші знаходять відгук у серцях читачів, пробуджують спогади і роздуми.

В Японії дотепер існує чимало поетичних гуртків хайку. На телебаченні та в інтернеті проводять поетичні конкурси, видавництва друкують численні збірки **хайку**.

Традиції національного віршування в Японії дбайливо зберігають і популяризують: вірші Мацуо Басьо прикрашають визначні місця, а мистецтвом створення **хайку** захоплюються в усьому світі.

Для тих, хто хоче знати більше

Хайку — особлива поезія. Щоб отримати насолоду від цього твору, читачі мають побачити (уявити) його образи, відчувати запахи, звуки, зрозуміти настрій.

Разом із поетом ми переживаємо сум, навіяний картинами природи. Хоку вчать нас усвідомлювати єдність людини і природи, помічати щось нове та несподіване в звичайному повсякденному житті.

Хайку невеликі за обсягом, і кожний із віршів описує *лиш один момент життя*. Проте ці миттєвості чудові — ми бачимо в них зосереджену увагу поета і до звичайних дрібниць, і до тихої довершеності природи.

Хайку називають *лаконічними*, тобто небагатослівними віршами. Проте в них є чимало *символів* і *метафор*, за якими може ховатися таємнича краса світу. Мацуо Басьо вважав: *що менше слів, то більше місця для уяви*.

Для поезій Басьо характерні *проста мова, повсякденні образи, а подекуди і жартівлива інтонація*. Митець прагнув передати в хайку відчуття спокійної самотності й світлого смутку, *неповторності кожної прожитої миті*.

Поет умів бачити красу в кожному листочку трави, у найменшій крапельці роси. Він навчав своїх учнів мудрості і любові до всього живого.

Якось Басьо зі своїм учнем ішли рисовим полем. Учень, побачивши червону бабку на листочку, склав хайку:

*Відірви пару крил
У бабки —
І вийде стручок перцю.*

Басьо відповів: «Це не хайку. Ти вбив комаху. Якщо ти хочеш скласти хайку і вдихнути в нього життя, ти маєш сказати:

*Додай пару крил
До стручка перцю —
І ти створиш бабку...»*

ХАЙКУ

1

Як легко я живу на цьому світі!
Усе багатство —
Глечик з гарбуза.

2

Метелик також
Прилетів поїсти
Салату з квітів білих хризантем¹.

3

Старий ставок.
Пірнуло жабеня —
Вода сплеснула².

4

Хто за осіннім вітром мандрував,
Спав просто неба,
Той збагнути може мої пісні!

5

Осіння паморозь!
Рукою доторкнешся,
І на долоні сльози палахтять.

6

Сто краєвидів за коротку мить
У запалі
Намалювали хмари.

7

Град несподіваний
Розлючено лупцює
Мій кипарисовий крислатий капелюх.

¹ *Хризантема* в Японії — символ досконалості і ранньої осені. Біла квітка пов'язується з довголіттям — пити росу з квітки, вмиватися нею, вживати її пелюстки означає намагатися продовжити молодість. Метелик — символ недовговічності. Жовта хризантема — символ сонця.

² Образ старого тихого ставка, на думку деяких дослідників, означає зупинку життя або заснулий світ, а плюскіт води — відродження, рух.

8

Камелією¹? Сливою?
Цікаво, чим у минулому
Був цей старий держак²?

9

Під деревом
Вишнева³ заметіль
Мій суп і рибу цвітом засипає.

10

Горобчику, мій друже,
Не чіпай малого гедзика,
Що бавиться на квітці!

11

Вода замерзла,
Розколовши глечик.
І тріск раптовий розбудив мене.

12

Бананові деревця мотлошить
Осінній вітер.
Дощ в цебрі хлюпоче.

13

Засохла гілка —
Крука⁴ притулок.
Осінній вечір.

14

Кружальцями
Чи на чотири частки
Цю першу диню різати мені?

¹ Камелія — вічнозелене дерево або кущ, у Японії вона символізує довголіття і непохитність.

² Держак — дерев'яна ручка інструменту (лопати, сапки тощо).

³ У Японії цвітіння вишні і сливи (сакури) є національним святом і символом весни. Японці можуть годинами милуватися цвітом. «Заметіль» із цвіту вишні символізує швидкоплинність життя.

⁴ Вважалося, що крук або ворон міг провіщувати смерть і водночас бути символом добробуту. Цих птахів не можна було проганяти.

15

Чим пригоститися?
З харчів у моїй хатці —
Хіба що ці комарики малі.

16

Прокинься, друже!
Запали вогонь!
Я хочу диво показати — грудку снігу!

17

Осіння перша мряка!
Навіть мавпа,
Здається, мріє про дощовичок¹.

18

Прощається весна!
Пташки голосять,
У риб — німотні сльози на очах.

19

Жорстокість долі!
Воїна шолом
Став конику маленькому притулком.

20

Яке блаженство!
Снігу аромат
З Південної долини долинає.

21

Серпанок весняний,
Сливовий цвіт і місяць² —
Завершений пейзаж!

¹ Один із біографів Мацуо Басьо розповідав, як одного разу під час зливи поет вертався додому лісом і побачив маленьку мавпочку. Вона геть змокла і мала настільки жалісний вигляд, що Басьо віддав їй свій солом'яний плащ. У цьому хайку вбачають щирю любов поета до світу.

² У японській поезії дуже популярний образ Місяця, яким можуть милуватися молоді і літні люди, багаті і бідні, який не сліпить, як сонце.

22

Навіть ворона,
Що обридла всім,
Красунею здається сніжним ранком!

23

Збирався на базар,
Та передумав.
На ясний місяць краще подивлюсь!

24

У ранішній росі,
Та ще й в грязюці,
Якою свіжою здається диня ця!

25

Підмівши двір,
Збирався вийти з храму, —
Аж знову листя з білої верби!

26

За пасмом гір,
Неначе з хмари дощ, —
Засніжена вершина Фудзіяма!¹

27

Що ближче осінь,
То тісніше в хатці
Зближаються і душі, і серця.

28

Дорога ця —
Така пуста, безлюдна!
Осінні сутінки.

Переклад із японської Івана Бондаренка, як ілюстрації використано малюнки Oiye At Oystudio, Андрія Щебакова, Олександри Васильєвої та helen_f

У Японії є навіть свято, коли вночі сідають на терасах зі стравами і напоями та милуються довершеною спокійною красою Місяця уповні.
¹ *Фудзіяма* (або ж *Фудзі*) — в Японії висока мальовнича гора вулканічного походження (3776 метри заввишки). Її вершина завжди вкрита снігом. *Фудзіяма* є одним із символів Японії.

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ. ХАЙКУ, АБО ХОКУ

Хайку (або хоку) – жанр традиційної японської поезії, який виник у 16 столітті

Хайку – неримований трирядковий вірш (тривірш):

- I рядок – 5 складів
- II рядок – 7 складів
- III рядок – 5 складів
- 5+7+5=17 складів

У хайку **заборонено** зображення усього грубого, вульгарного і жорстокого, а також політичні та релігійні теми

Хайку **показує** (а не розповідає):

- миттєвості життя
- гармонію природи і людини
- красу незначних речей
- відтінки настроїв
- мінливість природи

Принципи хайку:

- світла печаль – сабі
- легкість, витонченість – карумі
- природність – сідзен
- простота – кансо
- спокій, тиша – сейдзяку
- ненав'язлива краса – сібуй
- сезонне слово – кіго

Особливості хайку:

- споглядання природи
- зосередженість на деталях
- залучення уяви читача
- глибокий зміст
- відчуття недовговічності прекрасного (наприклад, квітів)
- лаконічність

Потіште Знаюсю своїми знаннями

1. Скористайтесь інтернетом і підготуйте невеличке повідомлення про традиційний японський живопис **сумі-е**.
2. Доберіть ілюстрації до свого повідомлення.
3. Картинами сумі-е нерідко ілюструють хайку. Поміркуйте і знайдіть спільні риси в живописі **сумі-е** та в поезії **хайку**.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Готуємося до роботи з текстами поезій

1. Що вас вразило в долі японського поета XVII століття Мацуо Басьо?
2. Розкажіть, що ви знаєте про історію виникнення **хайку**.

3. Які особливості будови хайку? Чому хайку називають **тривіршами**?
4. Простежте, чи в українських **перекладах** повністю відтворено будову тривіршів Мацуо Басьо.
5. На прикладі творчості Мацуо Басьо поясніть значення вислову «**Треба вміти в малому побачити велике**».

Працюємо із творами

6. Виразно і вдумливо прочитайте хайку. Поміркуйте над **інтонацією**.
7. Доведіть, що хайку Мацуо Басьо належать до **пейзажної поезії**.
8. Простежте, які пори року Мацуо Басьо змальовує в хайку.
9. Наведіть приклади **епітетів** у віршах Мацуо Басьо. Поясніть роль епітетів у створенні **настрою** твору.
10. Виберіть і запишіть у зошит **тривірш**, який вам найбільше сподобався. Прокоментуйте свій вибір.
11. Вивчіть напам'ять хайку, який вам найбільше до душі.

Міркуємо самотійно

12. Знайдіть у додаткових джерелах **символи японської поезії**. Поділіться інформацією з однокласниками / однокласницями.
13. Які **символи** є в хайку Мацуо Басьо? Прокоментуйте їхнє значення.
14. Поміркуйте, як символи змінюють наше розуміння твору.
15. Як ви гадаєте, який **настрій** переважає у тривіршах японського поета? Відповідь обґрунтуйте.
16. Зробіть висновок, як настрій вірша залежить від зображуваних **картин природи**. Знайдіть у хайку приклади **сезонних слів**, які натякають на певну пору року.

Завдання від Фантазерчика

1. Виберіть один із хайку Мацуо Басьо і намалюйте до нього ілюстрацію.
2. Спробуйте в класі скласти хайку на будь-яку тему.
3. Кращі **тривірші** запишіть у зошити.
4. Складіть удома кілька тривіршів про різні пори року. Скористайтеся **схемою**: два перші **віршорядки** — опис природи, третій віршорядок — **настрій**.
5. Зробіть фотографії **в стилі сумі-е** і влаштуйте виставку фоторобіт (можна у вайбер-групі свого класу).
6. Прокоментуйте кольори та зображене на світлинах.

Скористайтеся покликанням <https://cutt.ly/26apiyi> або QR-кодом і послухайте традиційну японську музику. Який настрій навіює ця музика? Як за допомогою музики підкреслюється краса пейзажу?

Роберт Бернс

(1759–1796)

Видатний англійський та шотландський поет і фольклорист **Роберт Бернс** був сином звичайного фермера, який орендував землю, аби прогодувати своїх сімох дітей. Проте батько Роберта зробив усе можливе і навіть неможливе, щоб його нащадки здобули гарну освіту.

Сам Роберт Бернс також усе життя змушений був тяжко працювати, щоб прогодувати сім'ю. Він пройшов шлях від бідного селянина до бідного «*найгеніальнішого поета Шотландії*», що вже тоді була колонією Англії.

Роберт Бернс змалку захоплювався **шотландськими народними піснями**. Він розумів, що шотландська культура під тиском англійської імперії у скорому часі почне занепадати і поступово зникне. Задля її збереження Роберт Бернс збирав **фольклор** у шотландських селах і долучався до видання збірок народних творів.

Ще під час навчання у школі Роберт почав писати вірші, поєднуючи творчість із важкою дорослою працею на фермі. Більшість своїх віршів поет свідомо писав не загальноприйнятою англійською, а її шотландським діалектом, який в освічених колах вважали непрестижним. Однак ці твори принесли авторові величезну популярність.

Роберт Бернс залишився в історії літератури митцем, який увів у поезію **народну пісенну традицію**. І справді, вірші Роберта Бернса нерідко нагадують нам народні пісні. В них зображені звичайні люди: дівчата і юнаки, фермери і солдати, молоді і старі. Вони кохають, страждають, радіють, тужать, простою мовою розповідають про свою тяжку працю і нелегку долю.

Бернс широко використовував у своїй ліриці народні мотиви, образи, багаторазові повтори та порівняння. Основними темами його поезій стали любов до рідного краю,

щире кохання, міцна дружба, праця землероба, свобода і чесна бідність.

Вірші Роберта Бернса були настільки популярними, що багато з них стали народними піснями. Їх і зараз виконують на батьківщині поета під час великих національних свят. Чимало пісень із поезіями шотландського митця увійшло до кінофільмів і театральних вистав.

Сам поет упродовж недовгого життя зазнав нестатків і принижень, а складати вірші міг лише у вільний від тяжкої праці час. Роберт Бернс помер у злиднях, і його гірку долю пізніше назвали ганьбою всієї Англії.

12 ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Готуємося до роботи з твором

1. Що вам відомо про долю шотландського поета **Роберта Бернса**?
2. Розкажіть про значення діяльності Роберта Бернса для збереження національної культури.
3. Підготуйте невеличке повідомлення про **Шотландію** та її історію.
4. На прикладі української мови розкажіть, який тиск чинила чужинецька влада на нашу національну культуру з метою довести її до занепаду.
5. Доберіть із інтернету фотографії з краєвидами Шотландії та розмістіть їх у вашій вайбер-групі.
6. Розкажіть, якою постає батьківщина поета на світлинах.
7. Виразно прочитайте вірш Роберта Бернса «**Моє серце в верховині...**».

МОЄ СЕРЦЕ В ВЕРХОВИНІ¹

Моє серце в верховині і душа моя,
Моя дума в верховині соколом буя²,
Моя мрія в гори лине наздогін вітрам,
Моє серце в верховині, де б не був я сам.

Будь здорова, верховино, любий рідний край,
Честі й слави, батьківщино, вольності розмай!
Хоч іду я на чужину, повернуся знов,
Моє серце в верховині і моя любов.

¹ *Верхові́на* — високогірна місцевість, верхівка гори.

² *Буя́ти* — виявляти силу. Буйний — нестримний, сильний.

Прощавайте, сині гори, білії сніги,
Прощавайте, темні звóри¹ й світлії луги!
Прощавайте, пúщі² дикі й тіняві гаї,
Прощавайте, буйні ріки й бистрі ручаї!

Моє серце в верховині і душа моя,
Моя дума в верховині соколом буя,
Моя мрія в гори лине наздогін вітрам,
Моє серце в верховині, де б не був я сам.

Переклад з англійської Миколи Лукаша

Шотландський замок 13 століття Ейлен-Донан (фото Mrs. Lassalle)

12 ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Працюємо над текстом твору

1. Що у вірші Роберта Бернса означає слово **верховина**?
2. Які рядки й слова повторюються в тексті твору?
3. На яких переживаннях хотів наголосити поет за допомогою **повторів**?
4. Як ви вважаєте, з якою метою шотландський поет згадує все різноманіття природи рідного краю?
5. Простежте, як поступово змінюється настрій та інтонація твору.
6. Поміркуйте, що свідчить про любов поета до батьківщини і тугу за нею?
7. Прокоментуйте останній віршорядок твору.

¹ *Звóри* (однина *звір*) — ущелини, провалля, міжгір'я.

² *Пу́щі* (однина *пуща*) — густі ліси, хаші.

Застосовуємо теоретичні поняття

8. Поміркуйте, що означає **метафора** «моє **серце** в **верховині**».
9. Прокоментуйте інші приклади метафор.
10. Знайдіть у другій строфі вірша приклади **епітетів**.
11. Знайдіть у вірші та прокоментуйте приклади **персоніфікації**.
12. Прокоментуйте **антитезу** (протиставлення) **рідний край** – **чужина**.

Узагальнюємо та підсумовуємо

13. Які почуття викликають рідні місця в душі ліричного героя?
14. Що особливо дороге серцю поета на батьківщині?
15. Як Бернс ставиться до чужини?
16. Визначте **ідею** вірша Роберта Бернса «Моє серце в верховині...».
17. Знайдіть в інтернеті оригінал вірша «My heart's in the highlands...» і перепишіть його в зошит. Порівняйте **оригінал** і **переклад** поезії.
18. Зробіть підрядник до твору шотландського поета Роберта Бернса.

Скористайтеся покликанням <https://cutt.ly/kwqooVb1> або QR-кодом і подивіться відеоролик «**My heart is in the Highlands...**». Послухайте декламацію вірша. Зверніть увагу на інтонування та музичне оформлення цієї поезії. Знайдіть інші варіанти виконання твору Роберта Бернса.

Що спитав у нас Згадайко?

1. У якій народній казці (5 клас) є мотив **туги за рідним домом**?
2. В чому особливість мотиву мандрів у вірші «**Моє серце в верховині**» порівняно з іншими вивченими творами?
3. Чому, на вашу думку, на чужині ми відчуваємо сум за Батьківщиною?
4. Згадайте один із віршів, присвячений Україні. Хто його автор?
5. Який настрій переважає в цьому вірші?
6. Якою постає у творі наша Батьківщина?

Завдання від Фантазерчика

1. Якби ви складали вірш про Батьківщину, що хотіли б про неї написати?
2. Коли ви їдете в мандри, що згадуєте про рідний край?
3. У якому **образі** ви уявляєте Україну? Опишіть цей **художній образ**.
4. Напишіть Україні **лист-побажання**.
5. Доберіть фотографії або відеоролики з українськими краєвидами.

Скористайтеся покликанням <https://cutt.ly/c6apQY5> або QR-кодом і послухайте традиційну **шотландську** музику. Який настрій передає ця музика? Розкажіть про свої враження від пейзажів Шотландії.

Генрі Лонгфелло

(1807–1882)

Генрі Лонгфелло — відомий американський поет, етнограф¹, перекладач.

З дитинства хлопчик багато читав, цікавився історією своєї країни, захоплювався її природою, легендами про **індіанців** — **корінних жителів Америки**. Чимало переказів він почув від вождя одного з індіанських племен.

Юного Генрі обурювало ставлення білих людей до індіанців. Чужоземці жорстоко винищували господарів цих країв цілими селами, не шкодуючи ні дітей, ні жінок, захоплюючи їхні споконвічні землі. Вже у своїх перших віршах, написаних під час навчання у школі, Лонгфелло засуджував несправедливість, яку чинили білі прибульці в тогочасній Америці щодо корінних народів.

Із часом Генрі виріс, отримав університетську освіту, став відомим поетом, однак не забув індіанських легенд.

Захоплення Генрі Лонгфелло історією Америки та індіанськими звичаями, побутом, міфологією відобразилося в поемі «**Пісня про Гайавату**». Поема принесла авторові світову славу. За перші пів року її перевидали 30 разів та переклали багатьма мовами. Але найголовніше, що поема змінила погляд на проблеми корінних народів, які потерпали від колонізації їхніх земель білими людьми.

У «Пісні про Гайавату» поет поєднав розрізнені **міфи** і **легенди** американських та канадських індіанців (ірокезів і оджібве). Головним героєм твору став Гайавата — історична особа, національний герой індіанського народу, вождь племені ірокезів. Гайавата був засновником союзу п'яти племен, завдяки якому між народами, що ворогували, запанували мир і злагода.

¹ **Етнограф** — науковець, який досліджує культуру і побут народів.

Індіанці шанували Гайавату і поклонялися йому як Пророкові. Деякі історики вважають, що він жив приблизно в XV столітті, інші дослідники наполягають, що в XVI.

У своїй поемі Генрі Лонгфелло зобразив Гайавату згідно з індіанськими міфами як напівбога-напівлюдину: він — онук зірки Нок'оміс і син західного вітру Меджеків'іса. Сам індіанський бог-творець *Гітчі-Маніто* послав Гайавату на землю, аби він полегшив життя людей і примирив народи, що ворогували.

Автор твору наділив індіанського вождя традиційними для міфологічного героя рисами: Гайавата мудрий, сильний, сміливий, дбає про свій народ, прагне миру між племенами, володіє надприродними здібностями і силою.

Гайавата — учитель — навчає людей ремесел, землеробства, письма, мистецтв, лікарської справи. Він приручає звірів, звільняє народ від страшних чудовиськ. Образ Гайавати став утіленням кращих рис героїв міфів і легенд різних індіанських племен.

Готуємося до роботи з текстом

1. Розкажіть, що вам відомо про життя і творчість американського поета *Генрі Лонгфелло*.
2. Як у поемі «*Пісня про Гайавату*» відображено захоплення Генрі Лонгфелло історією рідної країни та *індіанськими міфами*?
3. Підготуйте повідомлення про індіанців Північної Америки, про їхні звичаї, побут та вірування.

ЛЮЛЬКА ЗГОДИ¹

На верхів'ї Скель Червоних,
Скель Великої Плащини,
Там стояв Життя Владика,
Гітчі-Маніто² могутий,
І з верхів'я Скель Червоних

¹ У підручнику подано уривки з поеми Генрі Лонгфелло «Пісня про Гайавату»

² *Гітчі-Маніто* в деяких індіанських племен — творець усього живого на Землі і верховний бог, Великий Дух.

Він до себе звав народи,
Звідусіль людей скликав він.

Від слідів його неслася
І тремтіла в сяйві ранку
Річка, падаючи з кручі.
І провів перстом¹ Владика
Путь лучкову по долині
І сказав, провівши, річці:
«Ось тобі навек дорога».

Гітчі-Маніто

Від червоного бескет²
Одломив рукою камінь
І зліпив із нього люльку,
І оздобив візерунком.
А над річкою він вирвав
Очерет'яну стеблину
І цибух зробив для люльки;
І червоною корою
Із лози набив він люльку,
І дихнув на ліс зелений.
І від подиху у лісі
Загойдались раптом віти
І, зустрівшись, зайнялися;
І на горах на високих
Запалив їм Люльку Згоди
Гітчі-Маніто могутий
На ознаку, що на раду
Всі народи він скликає.

Вився дим поволі, тихо
В сяйві сонячного ранку:

Спочатку — мов темна смужка,
Потім — наче синя пара,
Закруглявся у повітрі,
Як зимою ліс, верхів'ям,
Сніжно-білими клубами
Плив все вгору, вище й вище,

¹ *Перст* — палець руки. Від слова *перст* походить слово *перстень*.

² *Бескет* (або *бескид*) — скеля, гора.

І торкнувся врешті неба,
І розлився, розкотився
В сизих хвилях над землею.

...Від Скелястих Гір далеких,
Від озер Країни Снігу, —
Звідусіль усі народи
Дим угледіли на небі,
Дим, що йшов із Люльки Згоди.

І пророки всіх народів
Їм сказали: «То Поквана!
Сим далеким синім димом,
Що лозою в небі в'ється,
Що рукою наче кличе,
Гітчі-Маніто могутий
Зве до себе на пораду
Всіх людей, усі народи».

По річках, лугах збігались
І збиралися народи:
Йшли Чоктоси і Команчі,
Йшли Гурони і Мендени,

Делавери і Могоки,
Йшли Шошони і Омоги,
Пони йшли і Чорноногі,
Оджибеї і Дакоти
До Великої Плащини
Перед світлі Божі очі.
В зброях всі, в яскравих фарбах,
Як дерева в час осінній,
Наче ранок на світанні,
Всі зійшлись вони в долині
З ворожнечею у душах.

В їх очах — смертельний виклик,
В їх серцях — звіряча лютість,
Вікове бажання помсти —
Заповіт страшний від предків.

Але тихо і ласкаво
Подивився Милосердний,

Гітчі-Маніто могутий.
Наче батько, подивився
На дитячу ворожнечу
І простяг над ними руку,
Тінь руки простяг над ними,
Щоб серця їх заспокоїть,
Втихомирить їх душі.

І ясний величний голос,
Як потік, що з гір несеться,
Як потік, що падає в прірву,

Пролунав до всіх народів:
«Діти! Слухайте уважно
Мудре слово і пораду,
Що вам скаже, нерозумним,
Той, хто дав життя всім людям.

Дав я землю вам для ловів,
Дав вам води для рибальства,
Дав ведмедя і бізона,
Дав вам сарну і оленя,
Дав бобра вам і казарку,
Напустив я риби в ріки,
На болота — диких птахів, —
Що ж примушує вас нищити,
Убивати один другого?

Я стомивсь від ваших сварок,
Від незгод і суперечок,
Від кривавих війн народних,
Молитов про помсту люту...
Ваша сила тільки в згоді,
А безсилля — в ворожнечі!
Помиріться ж, мої діти,
Будьте друзями, братами!

І Пророк на землю прийде,
І покаже вам дорогу
До покути, до спасіння.
І ви мусите коритись
Всім його порадам мудрим.

І на зораному полі
Разом праці і любові
Зійдїть квітів долі-щастя.
Діти! Слухайте Пророка,
Бо потонете у крові,
Бо пов'янете, як листя.

Окуніться ж ви в джерело,
Що сріблиться перед вами,
Змийте фарби, фарби бою,
Змийте з тіла плями крові,
Закопайте свою зброю,
Люльки висічіть з каміння,
Очерету наламайте
І живіть віки братами!»

Так сказав Життя Владика.
І покидали на землю
Вояки ганебну зброю,
Поскидали всі убрання
Із оленячої шкури
І до берега побігли
Змити фарби — плями бою.
Від слідів Творця лилася
Річка хвилею ясною,
Обмивала кров на тілі
І, обмивши, червоніла,
І, спускаючись все нижче,
З кров'ю змішана, зникала.

Змивши фарби, плями бою,
Вояки на берег вийшли
І у землю закопали
Свої палиці і зброю.
І дітей своїх Владика,
Гітчі-Маніто могутий,
Стрів усмішкою ясною.

Із червоного каміння
Всі зробили мовчки люльки,
Очерету наламали

І оздобили їх пір'ям,
І їти додому стали
В ту хвилину, як завіса
Темних хмар заколихалась
І у дверях світлих неба
Гітчі-Маніто сховався,
Оповитий білим димом,
Білим димом Люльки Згоди.

Як ілюстрації використано картини Чарльза Фрізелла та Одрі Робертс

ДИТИНСТВО ГАЙАВАТИ

В тихе літнє надвечір'я,
В день, що вже давно забутий,
Впала з місяця Нокоміс,
Зіркою сяйнула в небі,
Вогким лугом покотилась,
Неземна краса Нокоміс.

Там, серед лілей пахучих,
На м'яких шовкових травах
В тихій Мусконде-долині,
В мерехтінні зір сліпучих,
Стала матір'ю Нокоміс,
Спородила ніжну квітку
Диво крихітку Венону.

І ось, ніби та лілея,
Виросла й розквітла юнка,
Стала гарною, стрункою,
Очі щастям блискотіли, наче зорі.

І Нокоміс не вгавала,
Говорила їй щоразу:
«Стережися, доню, вітру,
Меджеківіса лихого,
Не ходи сама на луки,
Слів його не дослухайся!»

Не послухалась Венона,
Матері не підкорилась,

І прилинув Меджеківіс
Тихим вечором на луки,
Шамотів поміж кущами,
Нахилив до долу віти,
Де знеможена красуня
Між лілей п'янокх лежала;
Колихав її до ранку,
Вабив ніжними словами, —
Й породила йому сина
Неземна краса Венона.

Так з'явився Гайавата;
А зрадливий Меджеківіс
Кинув матір в час пологів,
І не витримало серце,
Розірвалось од розпуки:

Вмерла юна, залишивши
Внука матері-Нокоміс.

Над далеким Гітчі-Г'юмі,
Верхнім Озером безкраїм,
З юних літ жила Нокоміс.
За хистким вігвамом, поруч
Темний ліс стояв стіною,
Хащі дикі, непролазні;
А внизу аж клекотіло,
Хвилі з вітром гомоніли,
Вигравали проти сонця,
Мов барвисті водограї.

Там у липовій колисці,
Встеленій кугою й мохом,
Оповитій ремінцями,
Внука бавила Нокоміс.

[...] Так поволі Гайавата
Розумів пташину мову,
Норов їх і таємниці, —
Як звивають гнізда влітку,
Де ховаються зимою.
Потім вивчив мову звірів,

Нокоміс

Норов їх і таємниці, —
Як бобер будує хижку,
Де хова горішки білка,
Чом прудкіш од вітру олень,
Чом так заєць боязливий. [...]

ГАЙАВАТА І МЕДЖЕКІВІС

Пронеслися літа дитинства,
Ось і виріс Гайавата;
Гри і забавки дитячі,
І старих глибокий досвід,
Полювання і роботу —
Все збагнув і зрозумів він.

Жваві ноги Гайавати!
Пустить він стрілу із лука,
Поженеться за стрілою —
І стріла лягає ззаду.
Дужі руки Гайавати!
Десять раз без відпочинку
Міг він лук тугий зігнути...

Рукавиці Гайавати,
Із оленьчої шкіри
Мали силу неймовірну.
Міг він скелі руйнувати,
Розтирать каміння в порошок.

Мокасіни Гайавати
Із оленьчої шкіри,
Мали дивні чари-вдачу:
Прив'язавши їх на ноги,
Прикріпивши ремінцями,
З кожним кроком Гайавата
Міг робити цілу милю. [...]

Із вігваму він виходив
У далеку дорогу
В рукавицях, Мінджикевон,
І в предивних мокасінах.
Все його убрання пишне,

Гайавата

Із оленьчої шкури...
І гойдаються у нього
Над чолом орлячі пера.
За плечем у нього висять
Із гілок дубових стріли,
Вкриті перами майстерно. [...]

Переклад з англійської Олександра Олеся,
як ілюстрації використано картини Одрі Робертс і Мері Еванс

12 ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Працюємо над текстом твору

1. Яким у поемі постає **Гітчі-Маніто**? Що свідчить про його могутність?
2. Прочитайте в тексті, якими у творі зображено **людей**.
3. Що спонукало Гітчі-Маніто скликати до себе племена?
4. Яким, на вашу думку, Гітчі-Маніто уявляв життя своїх дітей на багатій прекрасній землі?
5. Чи виправдали люди його сподівання? Відповідь обґрунтуйте.
6. Прочитайте строфу, що починається рядком «Я стомивсь від ваших сварок...» Поясніть, чому ці слова є актуальними й для інших народів.
7. Сформулюйте головний заклик Гітчі-Маніто до індіанців.
8. У чому полягає **людинолюбство** Гітчі-Маніто?
9. Що в індіанців означає традиція курити **Поквану** — **Люльку Згоди**?
10. **Символом** чого стала Поквана, яку зробив і закурив бог-творець?
11. Що в індіанців означають звичаї, коли зброю закопують у землю, а з тіл змивають фарбу?
12. Розкажіть, з якою метою Гітчі-Маніто послав до людей **Гайавату**.
13. Розкажіть про чудесне народження й дитячі роки **Гайавати**.
14. Які особливі риси були притаманні молодому вождеві?

Застосовуємо теоретичні поняття

15. Випишіть із тексту **епітети** до образу **Гітчі-Маніто**.
16. Як образ Гітчі-Маніто **протиставляється** образу людей?
17. Знайдіть у тексті приклади **гіперболи** (перебільшення).
18. З уривка «Дитинство Гайавати» выпишіть приклади **порівняння** до портрета **Венони**.
19. З'ясуйте, що таке **національний колорит**. Знайдіть приклади національного колориту в уривках твору.
20. Назвіть елементи **фантастики** в поданих уривках поеми Лонгфелло.

Узагальнюємо та підсумовуємо

21. Як ви гадаєте, образ **Гітчі-Маніто** історичний чи міфологічний? Відповідь обґрунтуйте.

22. Назвіть **історичні** та **міфологічні** джерела образу **Гайавати** в поемі.
23. Які мрії індіанців відображено в поемі «Пісня про Гайавату»?
24. Які риси **ідеального героя** втілює індіанський народ в образі вождя Гайавати?

Що спитав у нас Згадайко?

1. Згадайте давньогрецький **міф про Прометея**.
2. Які спільні риси ви бачите в давньогрецького титана **Прометея** та індіанського вождя **Гайавати**?
3. Чому Прометея і Гайавату називають учителями?
4. Чому люди в усі часи особливо шанують вчителів?
5. Яке особливе значення вчителі мали в житті суспільства?

Завдання від Фантазерчика

1. Складіть **міф** про героя, який виборює для України мир.
2. Якими рисами ви наділите його?
3. Що герой вашого міфу вчинить і до чого закличе всіх українців, аби повернути мир і злагоду на нашу землю?
4. Запишіть у зошит зміст складеного вами міфу.

Скористайтесь QR-кодом або покликанням <https://cutt.ly/y6apO1N> і послухайте **молитовну пісню** індіанців племені **оджибве**.

1. Про що, на вашу думку, просять індіанці в цій молитві?
2. Зверніть увагу на національні костюми чоловіків і жінок на слайдах.
3. Що в цих світлинах викликає в нас почуття поваги і навіть захвату?
4. Порівняйте фотографії індіанців в **етнічних** костюмах із фотографіями своїх родин. Що спільного і відмінного в цих світлинах?
5. Доведіть, що культуру кожного народу потрібно дбайливо зберігати.

Індіанська дівчинка
(художниця Карен Нолес)

Скористайтесь покликанням <https://cutt.ly/k6apJtM> або QR-кодом і подивіться мультфільм «**Маленький Гайавата**», знятий у 1937 році. Доведіть, що герой мультфільму змалечку був чесним і справедливим миротворцем. Як у мультфільмі утверджується ідея **єдності людини і природи**?

Рей Бредбері
(1920–2012)

Рей (Реймонд) Дуглас Бредбері — відомий американський **письменник-фантаст**, автор кількох сотень художніх творів, нагороджений багатьма преміями за величезний внесок у розвиток **наукової фантастики**.

Народився Рей Бредбері на заході Америки в містечку Вокіган штату Іллінойс. Він ріс у великій дружній родині, про яку пізніше згадував у своїх творах. У дитинстві хлопчик дуже любив слухати, як мама або тітка читали йому книжки. Рей настільки захопився читанням, що до двадцяти двох років (поки не почав заробляти гроші, щоб купувати книги) проводив вечори в бібліотеці.

Одним із найулюбленіших авторів Бредбері був французький письменник **Жюль Верн**, якого він жартома називав своїм літературним батьком. Тут же, у бібліотеці, 14-річний підліток фактично самостійно продовжив здобувати освіту, оскільки після закінчення школи через безгрошів'я не зміг навчатися в коледжі та університеті.

В 11 років хлопчик твердо вирішив стати письменником, і батьки купили на його прохання дитячу друкарську машинку. На ній дванадцятирічний Рей і надрукував свій перший твір. У 18 він почав продавати на вулиці газети й покинув цю роботу лише у 22 — коли літературна праця принесла йому перші заробітки.

З 1940-х років твори Рея Бредбері почали все частіше публікувати на сторінках американських журналів. Однак Бредбері продовжував відвідувати бібліотеку. Не маючи змоги працювати вдома, він у підвальному приміщенні бібліотеки винаймав друкарську машинку і ночами друкував твори, які пізніше стали всесвітньо відомими. До речі, письменник так і не поміняв друкарську машинку на комп'ютер.

Багато повістей та оповідань Рея Бредбері належать до **наукової фантастики**. Проте письменник не просто зображує неймовірні світи, події та відкриття. Насамперед він розмірковує про значення освіти і духовності, сутність Любви та сенс великого дару Життя.

У своїх творах Рей Бредбері з тривогою дивиться в майбутнє людської цивілізації, яка в бездумній гонитві за відкриттями і технологіями може знищити саму себе.

Одним із найвідоміших творів на цю тему є оповідання «**Усмішка**». В ньому зображується глобальна катастрофа, загибель цивілізації в результаті ядерної війни. Письменник порушує проблему боротьби добра і зла, закликає людство, яке дуже близько підійшло до краю прірви, замислитися над своїм майбутнім.

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ. ФАНТАСТИКА. ФАНТАСТИЧНА ЛІТЕРАТУРА

Слово «**фанта́стика**» в перекладі з грецької мови означає «**мистецтво уявляти**». У давньогрецькій міфології ім'я **Фанта́з** мав бог ілюзій — брат бога сну Морфея.

Терміном «фантастика» в літературознавстві називають художні твори, у яких неймовірно зображується як дійсне, а дійсне як неймовірне.

Ви знаєте, що елементи фантастики широко використовуються в багатьох жанрах *усної народної творчості* (наприклад, у казках).

У деяких літературних творах автори звертаються до *казкової фантастики*. Вони вводять у свої твори разом із ймовірними персонажами неймовірні (чарівників, відьом,

гномів та інших), роблять їх учасниками незвичайних подій та дають їм у допомогу *чарівні предмети*. Такий різновид художньої літератури називають «*фентезі*».

Але існує не лише казкова, а й **наукова фантастика**. Наукова фантастика як різновид літератури зображує ймовірно майбутнє, спираючись на оригінальні відкриття та несподівані гіпотези.

Автори науково-фантастичних творів намагаються передбачити розвиток різноманітних галузей науки і техніки. І нерідко стається так, що вони справді передбачають майбутні технічні досягнення.

Наприклад, відомий французький письменник **Жуль Верн** у романі «Двадцять тисяч лье під водою», написаному в 1870 році, передбачив використання людиною підводного човна.

Проте **письменники-фантасти** акцентують увагу не на незвичайних умовах життя, які вони зображують. Їх більше цікавить поведінка людей в цих особливих умовах. Автори науково-фантастичних творів моделюють суспільство майбутнього і намагаються визначити місце людини в цьому суспільстві.

12 ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Готуємося до роботи з текстом

1. Що вам відомо про американського письменника **Рея Бредбері**?
2. Поясніть, чому Рея Бредбері називають **письменником-фантастом**.
3. Що означає слово **фантастика**?
4. Розкажіть про особливості **наукової фантастики**.
5. Поміркуйте, яким ви хочете бачити майбутнє людства.
6. Підкажуємо вам, що в оповіданні «**Усмішка**» йтиметься про **фестиваль**. Що таке у вашому уявленні фестиваль?

Що спитав у нас Згадайко?

1. Які твори **фантастичної літератури** ви вже вивчали на уроках зарубіжної літератури у 6 класі?
2. Наведіть приклади фантастичних подій у цих творах.

УСМІШКА

Черга на міській площі зібралась о п'ятій годині ранку, коли ніде ще не світилося, а далеко в навколишніх селищах співали півні. О сьомій, коли розвидніло і почав розходитися туман, стало видно руїни будинків і постаті людей, які по двоє, по троє ішли на ринок і на фестиваль.

Хлопець стояв у черзі за двома чоловіками, що голосно розмовляли між собою. В холодному повітрі кожне слово лунало ніби вдвоє гучніше. Тупцюючи на місці й хукаючи на червоні від холоду, порепані руки, він дивився на грубий домотканий одяг тих, що стояли перед ним, і на довгу чергу чоловіків та жінок попереду.

— Агов, хлопче, а ти що робиш тут так рано? — запитав чоловік, який стояв позад нього.

— Стою в черзі, — відказав хлопець.

— Чом би тобі не поступитися своєю чергою тому, хто справді розуміється на таких речах?

— Дайте малому спокій, — раптом сказав, озирнувшись, один з тих, що стояли попереду.

— Та я ж пожартував, — чоловік позаду поклав руку хлопцеві на голову, але той сердито скинув її. — Мені стало дивно, що він о такий ранній годині не в ліжку.

— Він справжній знавець мистецтва, щоб ви знали, — знову озвався чоловік, який заступився за хлопця. Звали його Грігсбі. — Як тебе звати, хлопче? — запитав він.

— Том.

— Том збирається плюнути сильно і влучно, правда ж?

— Аякже.

У черзі засміялися. Трохи далі попереду якийсь чоловік продавав каву в потрісканих, щербатих чашечках. Том бачив маленьке тепле багаття і рідину, що кипіла в іржавій каструлі. То не була справжня кава. Її робили з диких ягід, що росли на луках за містом, і продавали по пенні за чашечку. Нею можна було хіба що зігріти шлунок, та й купував її мало хто — не кожен міг дозволити собі таку розкіш. Том обернувся й подивився туди, де за зруйнованою бомбою стіною видно було кінець черги.

— Кажуть, вона всміхається, — мовив він.

— Еге ж, усміхається, — озвався Грігсбі.
— Кажуть, її зроблено з олійної фарби й полотна.
— Так. І тому я думаю, що це не оригінал. Оригінал, я чув, був намальований багато раніше на дереві.
— Кажуть, їй чотири століття!
— Можливо, й більше. Ніхто не знає напевне, який нині рік.
— Дві тисячі шістдесят перший.
— Авжеж, хлопче, так кажуть. А може, все це брехні! Може, й тритисячний чи п'ятитисячний, хто знає? Деякий час усе було в такому жахливому безладі, що до нас дійшли тільки жалюгідні рештки.

Черга посунулася трохи вперед холодною бруківкою.

— Ми скоро її побачимо? — нерішуче спитав Том.

— Через кілька хвилин. Щоб тримати людей на відстані, її обнесли оксамитовою огорожкою на чотирьох мідних стовпцях — усе найвищого ґатунку. І запам'ятай, Томе: ніякого каміння. Кидати в неї каміння заборонено.

— Гаразд, сер.

Сонце, підвівшись у небі, пригріло дужче, і люди в черзі стали знімати з себе вбогий верхній одяг і засмальцьовані капелюхи.

— А чого ми всі тут стоїмо? — нарешті запитав Том. — Тільки щоб плюнути? — Див-

лячись на сонце й навіть не повернувши голови до Тома, Грігсбі відповів:

— Знаєш, Томе, на це є багато причин. — Він машинально сягнув рукою до давно обірваної кишені по неіснуючі сигарети. Том бачив такі жести вже хтозна кілька разів. — Вся річ у ненависті, в **ненависті** до всього **минулого**. Ти ж знаєш, Томе, як ми опинилися в такому становищі, коли міста наші — руїни, дороги геть розбито бомбами, а добра половина полів світиться поночі від радіоактивності. Хіба не так?

— Так, сер, ваша правда.

— Сталося так, Томе, що люди ненавидять те **минуле**, яке залишило їм самі уламки та руїни. Така вже людська вдача. Може, це й нерозумно, але нічого не вдієш.

— Навряд чи лишилося що-небудь, чого б ми не ненавиділи, — сказав Том.

— Атож. І особливо — всю ту скажену зграю, що керувала нами в **минулому**. Тим-то ми й приходимо сюди на ці вівторкові фестивалі. Ми голодні, холодні, живемо в печерах чи де там ще, не працюємо, не куримо, не п'ємо і маємо лише оці наші фестивалі. Томе, лише **фестивалі**!

Том пригадав минулі фестивалі — той, коли вони дерли й палили на площі книжки і всі дуже веселилися, і фестивалі науки місяць тому, коли притягли на площу останній автомобіль. Кожен, кому пощастило в жеребкуванні, дістав дозвіл ударити по ньому один раз молотком...

— Ти питаєш, чи пам'ятаю я про це, Томе? Авжеж. Ще й як пам'ятаю! Мені випало розбити переднє скло. Ти чуєш? Скло! Боже мій! Який чарівний був звук! Дзинь!..

Том уявив собі, як те скло розсипалось на безліч дрібненьких блискучих скалочок.

— А Білл Хендерсон!.. Йому випало розбити двигун. О, він зробив це швидко і вправно! Тор-р-рох!.. Але найкраще було, коли знищили завод, який усе ще намагався виробляти літаки, — згадував далі Грігсбі. — Боже, який то був чудовий вибух! А потім ми знайшли фабрику газетного паперу та військовий склад і разом висадили їх у повітря. Ти уявляєш собі, Томе?

— Уявляю, — трохи подумавши, відказав Том.

Наближався полудень. У гарячому повітрі плавали міазми зруйнованого міста, серед руїн плазувала всіляка погань.

— А чи повернеться все те коли-небудь, містере?

— Що? Цивілізація? Ніхто цього не бажає. І я перший.

— На якусь частку її я міг би погодитись, — приєднався до розмови ще один чоловік. — Було в ній і дещо добре.

— Не забувайте собі голови дурницями! — вигукнув Грігсбі. — Тепер це вже неможливо.

— Ой, а таки з'явиться колись який-небудь сміливий фантазер і все владнає, — знову сказав той чоловік. — Згадаєте моє слово.

— Ні, не буде цього, — заперечив Грігсбі.

— А я кажу, буде. Хтось із доброю душею, що зможе повернути нам невелику частку цивілізації — таку, щоб ми могли жити в мирі...

— Найперше, що ви дістанете, буде війна.

— А може, цього разу буде інакше...

Нарешті вони досягли центра площі, де було обгороджене місце. Тим часом до міста в'їжджав вершник з якимсь папірцем у руці.

Том, Грігсбі та інші дивилися довкола широко розплющеними очима, посувалися вперед і, готуючись плювати, збирали в роті слину. Від хвилювання серце Тома лунко калатало. Земля пекла босі ноги.

— Ось ми й прийшли, Томе. Плюй!

Чотири поліцаї з жовтими нашивками на рукавах — знаками їхньої влади над іншими — стояли обабіч огорожі й пильнували, щоб ніхто не кинув камінь.

— Бачиш, — сказав Грігсбі, — кожен вважає, що він дістав свій шанс. Ти розумієш, Томе? Ну, давай!

Том стояв і дивився на картину.

— Плюй же, Томе!

В роті у Тома пересохло.

— Не барися, Томе, не затримуй інших!

— Але ж вона прекрасна... — поволі мовив Том.

— Ну, то я плюну за тебе!

Грігсбі плюнув, і слина зблиснула проти сонця. На картині жінка спокійно й таємниче усміхалася до Тома, а він дивився на неї, і його серце ще дужче калатало в грудях, а у вухах бриніла музика.

— Вона прекрасна... — знову мовив він.

— Плюй же, поки поліція не...

— Увага! — розляглося над площею.

Черга замовкла.

Щойно Тома лаяли за те, що він затримує інших, а тепер усі повернулися до вершника, що виїхав на площу.

— Як вона називається, сер? — тихо запитав Том.

— Картина? Здається, «Мона Ліза»... Так, Томе, «Мона Ліза».

— Оголошення! — вигукнув вершник. — Адміністрація ухвалила рішення сьогодні опівдні віддати картину на площі в руки тих, хто там буде, щоб вони мали змогу взяти участь у її знищенні!..

Том не встиг і ойкнути, як навколо зчинився страшенний гвалт. Боляче штовхаючись, натовп поніс його до картини. Поліцаї, рятуючись, розбіглися геть. Почувся різкий звук розірваного полотна. Безліч рук, мов дзьоби голодних птахів, тяглися до картини й роздирали її на шматки. Тома майже проволокли по знищеному портрету. Сліпо наслідуючи інших, він ухопився за край фарбованого полотна, смикнув, затис у руці відірваний клапот, а тоді впав і, відчуваючи болючі удари багатьох ніг, викотився з натовпу.

Закривавлений, у подертому одязі, він бачив, як старі жінки замислено розглядали клаптики полотна, а чоловіки трошили раму, відривали рештки картини й дерли їх ущент. Один лише Том стояв осторонь на розбурханій площі. Опам'ятавшись, він поглянув на свою руку, що стискала схований на грудях клаптик полотна.

— Агов, Томе! — гукнув Грігсбі.

Нічого не відповівши, Том заплакав і чимдуж побіг геть. Засунувши міцно стиснуту руку під одяг, він, не озираючись, вибіг розбитою бомбами дорогою в поле, перебрів неглибокий струмок, а тоді попростував далі й десь перед заходом сонця дістався до невеличкого селища. Близько дев'ятої години, перейшовши селище, він ступив на подвір'я зруйнованої ферми. В глибині подвір'я, у вцілілій

половині силосної вежі, спали його мати, батько, брат. Том швидко прослизнув у маленькі двері й тихо ліг долі.

— Томе! — тихенько покликала в темряві мати.

— Ти де був? — гримнув батько. — Ось я тобі вранці покажу!

Брат штурхонув Тома ногою.

— Годі, спіть, — півголосом мовила мати.

Том дістав ще одного штурхана ногою.

Затамувавши дух, він лежав із заплющеними очима і міцно притискав руку до грудей. Минуло з пів години. Довкола було тихо.

Потім хлопець відчув на собі холодне бліде проміння. Високо в небі плив місяць. Маленька смужка його світла пробилася до силосної вежі, помалу проповзла по тілу Тома й торкнула обличчя. Тільки тоді він обережно, сторожко дослухаючись до віддиху тих, що спали поряд, випростав руку, повагався, глибоко зітхнув, а тоді завмер, розтулив кулак і старанно розрівняв невеличкий клаптик вкритого фарбою полотна.

В його руці була *Усмішка*. Том дивився на неї при блідому світлі, що лилося з нічного неба, і подумки знову й знову повторював: «Усмішка. Чарівна Усмішка...»

Навіть після того, як десь через годину він обережно згорнув і сховав той клаптик, Усмішка стояла в нього перед очима. Він заплющив очі і навіть у темряві бачив перед собою Усмішку. Він бачив її, теплу та ніжну, і вві сні, коли весь світ затих і тільки місяць, спершу піднімаючись, а потім, уже над ранок, опускаючись, плив у холодному небі.

Переклад з англійської Андрія Євси, як ілюстрації використано картину Лукаса Реда та світлину Крістіана Таунсенда

Для тих, то хоче знати більше

Портрет жінки, про який ідеться в оповіданні Рея Бредбері «Усмішка», існує реально. Він зберігається в Парижі (Франція), в одному з найбільших музеїв світу, який має назву *Лувр*.

Цей портрет ще в 1503 році створив один із найвизначніших митців в історії людства — *Леона́рдо да Вінчі* (1452 – 1519). Видатний італійський художник був не ли-

ше живописцем, а й скульптором, музикантом, поетом, інженером, математиком, знавцем природничих наук.

Італійський митець працював над портретом жінки кілька років і, згідно з легендою, настільки полюбив свій витвір, що не зміг з ним розлучитися. Леонардо так і не віддав портрет замовникові і всюди возив його із собою.

Кого зобразив Леонардо да Вінчі на полотні, невідомо. Однак існує припущення, що це дружина купця, флорентійка на ім'я Ліза Герардіні дель Джокондо. Тому традиційно цей портрет називають «*Мо́на¹ Лі́за*», або «*Джоконда*».

Зрештою, хто ця жінка, для нас і не важливо. Головне, як майстерно геніальний художник зміг передати вираз її обличчя, такий спокійний і умиротворений.

Найбільше в портреті Джоконди захоплюють погляд і усмішка жінки. Ще сучасників Леонардо да Вінчі вражав живий блиск її вологих очей на полотні, які немов стежать за глядачами. Цей погляд називають загадковим, стриманим, і навіть зміїним, але нікого він не залишає байдужим.

Поціновувачі мистецтва захоплюються надзвичайно витонченою роботою художника. В портреті поєдналися жива тілесність звичайної жінки й усміх довершеного божества.

Усмішку Джоконди, яку називають «*леонардівською*», багато разів намагалися скопіювати, однак марно. Неможливо відтворити тихий смуток, спокійну впевненість і водночас ледь помітну лукавість, що торкають уста незнайомки. Здається, за цією усмішкою ховається розгадка чогось особливого, таємничого...

¹ Мо́на — старовинне італійське звертання до заміжньої жінки.

«Джоконда» пережила серію нападів: у 1911 році її викрали (повернули аж через 2 роки); у 1956 році картину облили кислотою, трохи пізніше кинули в неї камінь (пошкодження усунули і розмістили портрет за куленепробивним склом); у 1974 році її намагалися зафарбувати з балончика; а у 2009 році у скло, що захищало «Джоконду», кинули глиняне горня.

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ. ХУДОЖНЯ ДЕТАЛЬ

Художньою деталлю (від французького *detail* — подробиця) називають таку характерну рису чи подробицю, яка слугує глибшому та яскравішому змалюванню дійсності чи образу.

Наприклад, промовистою деталлю у творі Чарльза Дікенса «**Різдвяна пісня в прозі**» є те, що у величезному домі багатія Ебенезера Скруджа темно і холодно.

12 ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом твору

1. Чи зауважили ви, у якому приблизно році відбуваються події в оповіданні?
2. Для чого **Том** став удосвіта і прийшов на центральну міську площу?
3. Про які **фестивалі** згадують герої твору, очікуючи своєї черги?
4. Що для вас було дивним у цих розвагах?
5. У наш час поціновувачі мистецтва займають чергу вдосвіта, щоб, простоявши кілька годин, отримати хвилинну можливість помилуватися шедевром — картиною «**Мона Ліза**» геніального італійського художника **Леонардо да Вінчі**. Що спільного і відмінного між чергою до картинної галереї і чергою, у якій чекав Том?
6. Поясніть, яка катастрофа спіткала людство в оповіданні «**Усмішка**»?
7. Яке почуття володіло тими, хто вижив?
8. За що люди ненавидять загиблу цивілізацію?
9. У чому полягала суперечка в черзі між **Грігсбі** та незнайомцем?
10. Що сталося з картиною геніального італійського художника?
11. Якими **епітетами** автор характеризує в тексті **усмішку** Мони Лізи?
12. Простежте внутрішню зміну, що відбулася з Томом упродовж твору.

Міркуємо самостійно

13. Яким змальовано місто? Знайдіть у тексті й зачитайте описи вулиць.
14. Розкажіть, як живуть люди в зруйнованому місті.
15. Що, на вашу думку, могло стати причиною такої жахливої катастрофи?

16. Поясніть протиставлення **катастрофи** й **усмішки**.

17. Як ви гадаєте, чому Томові дісталася саме **усмішка**, а не око, лоб чи скроня?

18. Що **символізує** усмішка в цьому оповіданні?

19. Доведіть, що саме Том може стати тим «**сміливим фантазером**» із «**доброю душею**», про якого мріяв незнайомець у черзі.

20. Поміркуйте, як твір мистецтва міг вплинути на хлопчину і його подальшу долю.

Узагальнюємо та підсумовуємо

21. Від чого, на вашу думку, хотів застерегти нас автор цим твором?

22. Яким ви хочете бачити майбутнє людства і нашої країни?

23. Згадайте твори, вивчені вами в 6 класі, у яких йдеться про особливу роль мистецтва в житті людей.

24. Визначте **головну думку** твору.

25. Поміркуйте, як можна уникнути ядерної загрози.

Застосовуємо теоретичні поняття

26. Знайдіть у тексті твору приклади **художньої деталі**. Що ці художні деталі пояснюють нам про світ, у якому живе Том?

27. Розкажіть про особливості **фантастичної літератури**.

28. Поясніть відмінність між **фентезі** й **науковою фантастикою**.

29. Доведіть, що оповідання Рея Бредбері «Усмішка» належить до **наукової фантастики**.

Завдання від Фантазерчика

1. Уявіть подальше життя Тома.
2. Придумайте, які зміни сталися в суспільстві завдяки «сміливому фантазерові».
3. Укладіть перелік цих змін, який завершувався б словами: «Завдяки науковим досягненням чудовий портрет Мони Лізи реставратори змогли відновити. І тепер Том зі своїми побратимами, відірвавшись від справ, раз на пів року приходить у музей, щоб помилуватися безсмертним шедевром Леонардо да Вінчі».
4. Портрет Мони Лізи настільки популярний, що став приводом для численних мемів. За допомогою фотошопу чи інших технік зробіть власний портрет із **леонардівською усмішкою** або фото в позі Мони Лізи.

Роберт Шеклі

(1928–2005)

Роберта Шеклі називають класиком світової *фантастики*. Він народився в Нью-Йорку, але після закінчення школи переїхав до Каліфорнії, де за кілька місяців змінив чимало професій: працював садівником, продавцем, комірником, барменом, кур'єром.

У 1946 році Роберт вступив до лав збройних сил Америки. В армії він служив охоронцем, діловом, редактором армійської газети і навіть гітаристом у військовому музичному гурті. Після демобілізації юнак продовжив здобувати освіту в Нью-Йоркському університеті.

Ще навчаючись у школі, Роберт Шеклі захоплювався фантастикою. Тож після закінчення університету він почав співпрацю з науково-фантастичними журналами, у яких опублікував сотні своїх творів. Оповідання Шеклі вирізнялися гумором, оригінальністю сюжету та несподіваним фіналом, тому журнали залюбки брали їх до друку.

Невдовзі Шеклі отримав нагороду як найперспективніший молодий письменник-фантаст. На запитання, чому для своєї творчості він обрав саме фантастику, Шеклі відповідав, що вона не обмежує уяви митця.

Доля молодого автора складалася дуже вдало, оповідання Роберта почали друкувати найпопулярніші журнали мільйонними накладами. Однак усе раптово закінчилося з появою телебачення. Редакції журналів закривалися, заробітки зменшувалися.

Письменникові довелося «перебудовуватися»: він почав писати епізоди до телесеріалів, детективи, а в 1990-ті роки працював над сценарієм до комп'ютерної гри.

У квітні 2005 року Роберт Шеклі побував в Україні на літературному фестивалі письменників-фантастів. Тут він застудився, стан його здоров'я критично погіршився, через що письменника госпіталізували. Повернувшись в Амери-

ку і переживши складну операцію, Роберт Шеклі знову почав планувати поїздку в Україну, але в грудні 2005 року письменника не стало.

ЗАПАХ ДУМОК

Що таке справжні негаразди Лерой Кліві зрозумів, коли спрямував свій поштолїт-243 крізь не колонізоване зоряне скупчення Сергон. Раніше йому доводилося мати справу лише зі звичайними проблемами міжзоряного поштового перевізника: старий корабель, поїдені іржею труби, невивірені астронавігаційні прилади. Але цього разу, знімаючи параметри курсу, він зауважив, що в кораблі стає надто спекотно.

Кліві приречено зітхнув, увімкнув систему охолодження і зв'язався з поштмейстером Бази. Розмова відбувалася на межі досяжності радіозв'язку, і голос поштмейстера ледь пробивався крізь океан статичних розрядів.

— Знову проблеми, Кліві? — запитав він лиховісним тоном людини, яка сама складає графіки й свято в них вірить.

— Як вам сказати, — іронічно відповів Кліві. — Якщо не брати до уваги труби, прилади та комунікації, то можна вважати, що все гаразд, за винятком ізоляції та охолодження.

— Справді, ганьба, — сказав поштмейстер, раптом сповнений співчуттям. — Уявляю, як тобі там.

Кліві перемкнув на максимум регулятор охолодження, витер піт, який заливав очі, й подумав: поштмейстерові лише здається, що він уявляє, як почуваяться його підлеглі.

— Хіба ж я не клопочуся в уряді про нові кораблі? — Поштмейстер невесело розсміявся. — Схоже, вони вважають, що доставляти пошту можна на будь-якому кориті.

На даний момент Кліві мало цікавили проблеми поштмейстера. Попри те, що система охолодження працювала на повну потужність, корабель і надалі нагрівався.

— Зачекайте хвилину, — сказав Кліві і попрямував у хвостову частину корабля, звідки пашило жаром. Там він виявив, що три його цистерни заповнені не паливом, а пухирчастим розпеченим до білого шлаком. З четвертим баком та сама метаморфоза відбувалася прямо на очах.

Якусь мить Кліві ошелешено дивився на цистерни, тоді обернувся й кинувся до радіо.

— Пального не залишилося, — повідомив він. — Схоже, відбулася каталітична реакція. Казав я вам, що нам потрібні нові цистерни. Я сідаю на першу ж кисневу планету, яка трапиться.

Він дістав Аварійний довідник і переглянув матеріали про скупчення Сергон. У цій зоряній групі не було колоній, а решту подробиць пропонувалося шукати на карті кисневих світів. Що там було, окрім кисню, ніхто не знав. Кліві сподівався це з'ясувати, якщо тільки його корабель до того часу не розсиплеться.

— Сідаю на З-М-22, — прокричав він поштмейстеру через тріск розрядів.

— Подбай, як слід, про пошту, — прокричав у відповідь поштмейстер. — Я негайно надсилаю корабель.

Кліві відповів, що він зробить з поштою — із усіма двадцятьма фунтами пошти. Однак поштмейстер до того часу вже вимкнув прийом. Кліві вдало приземлився на З-М-22: винятково вдало, беручи до уваги той факт, що до його розпечених приладів неможливо було доторкнутися. Розм'яклі від перегріву труби скрутило вузлом, а поштова сумка на спині обмежувала рухи. Поштоліт-243 вплив у

атмосферу, немов лебідь, але за п'ять метрів від поверхні двигуни відмовили, і він каменем упав на землю.

Кліві з останніх сил намагався не знепритомніти, хоча йому здавалося, що всі кістки його тіла поламані. Борти корабля набули темно-червоного відтінку, коли він вивалився з аварійного люка, але поштова сумка, як і раніше, була міцно пристебнута до його спини.

Хитаючись, із заплющеними очима він встиг пробігти сотню метрів. Потім корабель вибухнув, і вибухова хвиля кинула Кліві обличчям донизу. Він підвівся, ступив ще два кроки й остаточно знепритомнів.

Коли Кліві прийшов до тями, з'ясувалося, що він лежить на схилі невеликого пагорба, обличчям у високій траві. Він перебував у безтурботному стані шоку. Йому здавалося, що розум відокремився від тіла й вільно плаває в повітрі. Усі турботи, почуття, страхи залишилися в тілі: розум був вільний.

Він озирнувся й побачив біля себе тварину розміром з білку, але з темно-зеленим хутром. Коли вона наблизилась, Кліві помітив, що в неї немає ані очей, ані вух.

Це його не здивувало — навпаки, видалося цілком доречним. Чому, власне, білка повинна мати очі та вуха? Для білок було б краще не бачити болю і мук цього світу, не чути розпачливих криків...

З'явився інший звір, що розмірами й формою тіла нагадував великого вовка, але також зеленого кольору. Паралельна еволюція? Вона не змінює загального стану речей, вирішив Кліві. У цього звіра теж не було ані очей, ані вух. Натомість були могутні ікла.

Кліві спостерігав за тваринами із млявим інтересом. Навіщо чистому розуму турбуватися про вовків та білок, нехай навіть сліпих? Він помітив, що білка завмерла не далі як за півтора метра від вовка. Вовк повільно наближався. За метр від білки він, очевидно, утратив слід. Похитавши головою, повільно обійшов білку по колу, а згодом знову рушив прямо, але на білку не натрапив.

«Сліпий полює на сліпого», — подумав Кліві, і це видалося йому глибокою вічною істиною. Потім він побачив,

як білка дрібно затремтіла: вовк крутнувся на місці, стрибнув і за три ковтки її проковтнув.

«Які у вовків великі зуби», — зауважив Кліві. Раптом сліпий вовк рвучко обернувся в його бік. «Тепер він збирається з'їсти мене», — вирішив він. Його розважало те, що він виявиться першою людиною, з'їденою на цій планеті.

Коли вовк оцирився біля самого його обличчя, Кліві знову знепритомнів.

Коли він знову прийшов до тями, був уже вечір. Над землею простяглися довгі тіні, а сонце майже сховалося за обрій. Кліві сів і спробував поворушити руками й ногами. Усе було ціле.

Він підвівся на одне коліно, похитуючись від слабкості, але контролюючи усі органи чуття. Що трапилося? Він пам'ятав про катастрофу, але йому здавалося, що це було тисячу років тому. Його корабель згорів, він устиг відбігти від нього і знепритомнів. Згодом він зустрівся з вовком і білкою.

Кліві невпевнено підвівся й озирнувся довкола. Напевно, остання частина йому наснилася. Якби тут був вовк, він би уже не жив. Поглянувши під ноги, Кліві побачив зелений хвіст білки, а трохи далі — її голову.

Він гарячково намагався зібратися з думками. Отже, вовк таки був, до того ж голодний. Якщо Кліві хоче дочекатися прибуття рятувальників, треба точно з'ясувати, що

сталось і чому. У тварин не було ані очей, ані вух. Тоді як вони вистежували одне одного? За запахом? Якщо так, то чому вовкові було так важко знайти білку?

Позаду він почув низьке гарчання й озирнувся. Метрів за п'ятнадцять від нього стояла істота, схожа на жовто-буру пантеру, також без очей і вух.

«Клятий звіринець», — подумав Кліві й сховався у високу траву. Ця планета взялася за нього надто швидко. Йому потрібен час, щоб усе обміркувати! Як діють ці тварини? Можливо, замість зору вони користуються локаторами? Пантера байдуже пішла геть.

Кліві зітхнув з полегшенням. Можливо, коли пантера його не бачить... Щойно він подумки вимовив слово «пантера», тварина повернула голову в його бік.

«Що я зробив? — запитував себе Кліві, глибше ховаючись у траву. — Вона не може відчувати мій запах, бачити й чути. Я лише вирішив не стояти у неї на дорозі...»

Підвівши голову, пантера швидко бігла до нього.

Точно! Позбавлена очей і вух, ця тварина може виявити Кліві лише одним способом — з допомогою телепатії!

Щоб перевірити свою теорію, Кліві подумки вимовив слово «пантера», ототожнюючи його зі звіром, що наближався. Пантера грізно загарчала й стрибнула в його бік.

За якусь частку секунди Кліві майже все зрозумів. Вовк вистежував білку з допомогою телепатії. Білка завмерла — можливо, навіть, вимкнула свій мозок. Вовк збився зі сліду й не міг виявити здобич, поки білці вдавалося гальмувати діяльність мозку.

Якщо так, то чому вовк не напав на нього, коли Кліві втратив свідомість? Можливо, він перестав мислити, принаймні на тій частоті, яку сприймає вовк? Але не виключено, що справа набагато складніша.

Зараз головна проблема — це пантера.

Тварина знову загарчала. До неї лишалося якихось десять метрів, і відстань швидко скорочувалася.

«Єдине, що треба, — вирішив Кліві, — не думати про... думати про щось інше. У такий спосіб пан... можливо, втратить слід». Він почав згадувати всіх дівчат, яких коли-

небудь знав, старанно перебираючи в пам'яті найменші подробиці. Пантера зупинилася й, вагаючись, почала рити лапами землю. Кліві продовжував думати про дівчат, кораблі, планети, знову про дівчат, кораблі, про все що завгодно, окрім пантер... Пантера наблизилася ще на два метри.

Чорти б її забрали, як можна не думати про щось? Ти гарячково думаєш про каміння, скелі, людей, пейзажі та речі, а твій розум незмінно повертається до... але ти ігноруєш її і зосереджуєшся на своїй покійній бабці (свята жінка), старому пиякові-батькові, синцях на правій нозі. (Порахуй їх. Вісім. Порахуй ще раз. Знову вісім.) А тоді піднімаєш очі, недбало, бачачи, але не називаючи п... Чорт забирай, вона таки наближається.

Кліві зрозумів, що намагатися не думати про щось — це все одно, що зупиняти лавину голими руками. Людський мозок неможливо свідомо й прямо загальмувати. Для цього потрібні час і практика. У нього залишилося близько п'яти метрів, щоб навчитися не думати про п...

Гаразд, можна думати про ігри в карти, вечірки, собак, котів, коней, мишей, овець (тьху на тебе!), синці, бойові кораблі, печери, барлоги, лігва (обережно!), п... провалля і пророків, кліриків, і ліриків, і трагіків, деталі й подробиці (лишилося два з половиною метри), обіди, їжу, вогонь, лисиць, хутро, свиней, ціпки, човни і п-п-п...

До пантери лишилося метра півтора, й вона приготувалася до стрибка. Кліві більше не міг гальмувати заборонені думки. Раптом у спалаху натхнення він подумав: «Самиця пантери!»

Пантера, усе ще в напруженні, вагаючись ткнулася в нього мордою. Кліві зосередився на ідеї пантери-самиці. Він сам був цією пантерою-самицею, і чого, власне, треба цьому самцеві, що він так налякав її? Він подумав про своїх (тобто її!) дитинчат, тепле лігво та принади полювання на білок...

Самець повільно підійшов упритул і потерся об Кліві. Той старанно думав про те, яка гарна сьогодні погода і який чудовий хлопець цей самець — такий великий, сильний, з такими величезними зубами. Самець замуркотів!

Кліві ліг, оповив себе уявним хвостом і вирішив, що треба поспати. Пантера стояла біля нього вагаючись. Здавалося, вона відчувала, що тут щось не так. Потім видала глибоке горлове гарчання, обернулася й майнула геть.

Сонце сіло, і всю землю вкрили темно-сині сутінки. Кліві зауважив, що він нервово тремтить й от-от вибухне істеричним сміхом...

Неймовірним зусиллям він опанував себе. Настав час серйозно подумати. Схоже, тут кожна тварина має характерний запах думки. Білкам притаманний один запах, вовкам — інший, людині — ще інший. Питання в тому, чи його можна вистежити лише тоді, коли він думає про певну тварину. Чи його думки можна вловити, навіть коли він ні про що конкретно не думає?

Очевидно, пантера відчула Кліві лише в ту мить, коли він подумав саме про неї. Але це можна пояснити тим, що запах його думок їй був незнайомий і, можливо, збив її з пантелику... цього разу. Треба лише чекати й стежити. Пантера, напевно, не дурна. Просто такий фокус з нею зробили вперше. Кожний жарт удається... один раз.

Кліві ліг на спину й подивився в небо. Він надто стомився, щоб рухатись, а вкрите синцями тіло нило. Що буде вночі? Чи полюють місцеві хижакі вночі? Чи тут на ніч укладають тимчасове перемир'я? Йому було байдуже.

До біса усіх білок, вовків, пантер, левів, тигрів та північних оленів! Він заснув.

Уранці Кліві здивувався, що все ще живий. Поки що усе гаразд. Можливо, й цей день скінчиться благополучно. У бадьорому настрої він попрямував до свого корабля.

Від поштольота-243 лишилася купа покрученого металу серед випаленої галявини. Кліві знайшов металевий прут, зважив його в руці й заткнув за пояс трохи нижче поштової сумки. Не надто надійна зброя, але додає впевненості.

Корабель безнадійно зруйнований. Кліві пішов геть, шукаючи їжі. Навколо росло кілька кущів, вкритих плодами. Він обережно надкусив невідомий плід і дійшов висновку, що він терпкий, але їстівний. Кліві наївся ягід і запив їх водою зі струмка, що дзюрчав неподалік.

Досі він не бачив ніяких звірів. Хоча, можливо, вони якраз зараз оточують його кільцем.

Кліві постарався відігнати цю думку й почав шукати укриття. Найкраще було б десь зачaitися, поки не придуть рятувальники. Він блукав пологими пагорбами, марно намагаючись знайти скелю, дерево чи печеру. Дружній ландшафт міг запропонувати хіба що кущі кілька метрів заввишки.

До полудня він втомився і занепав духом, тривожно вдивляючись у небо. Чому досі нема рятувальників? За його розрахунками, швидкохідний рятувальний корабель мав прийти за добу, максимум за дві. Якщо поштмейстер не помилився, називаючи планету.

У небі щось промайнуло. Він поглянув угору, і серце шалено закалатало. То було щось!

Над ним повільно, легко балансуючи гігантськими крилами, проплив птах. Один раз він пірнув, немов провалився в яму, але одразу знову злетів. Птах разюче нагадував стерв'ятника.

Кліві пішов далі. Іншим разом він зіткнувся віч-на-віч з чотирма сліпими вовками.

Принаймні одне питання можна було вважати вирішеним. Кліві можна вистежити за його характерним запахом думки. Очевидно, місцеві хижаки вирішили, що він не настільки чужий, щоб його не можна було з'їсти.

Вовки обережно підкрадалися. Кліві спробував трюк, що врятував його напередодні. Витягнувши з-за пояса металевий прут, він почав уявляти себе вовчицею, що шукає своїх вовчят. Чи не допоміг би хтось із вас, джентльмени, знайти їх? Вони щойно були тут. Один зелений, один плямистий, третій...

Мабуть, у цих вовків не буває плямистих вовчят. Один із них стрибнув на Кліві. Він на льоту вперіщив його прут, і вовк, ощирившись, відступив. Усі четверо, притиснувшись один до одного, відновили атаку.

У розпачі Кліві спробував уявити, що його не існує. Не допомогло. Вовки наближались. Кліві згадав про пантеру. Він уявив себе пантерою, великою пантерою, яка залюбки поласує вовком. Це їх спинило. Вони стривожено замахали хвостами, але не відступили.

Кліві загарчав, вдарив лапами об землю й подався вперед. Вовки позадували, але один почав обходити його ззаду. Кліві відступив убік, намагаючись уникнути оточення. Схоже, що вовки не надто повірили йому. Можливо, Кліві не дуже переконливо зобразив пантеру. Вовки більше не відступали. Один став у нього за спиною, решта перед ним, їхні язики вивалилися з вологих відкритих пащ. Кліві люто загарчав і замахнувся імпровізованим кийком. Один вовк прожогом кинувся навтьоки, але той, що стояв ззаду, стрибнув на поштову сумку Кліві й збив його з ніг.

Борсаючись під вовками, він відчув новий приплив натхнення. Кліві уявив себе змією — дуже швидкою, зі смертоносним жалом і отруйними зубами, здатними миттю обірвати вовче життя.

Вовки одразу відскочили. Кліві засичав і вигнув свою позбавлену кісток шию. Вовки люто ощирились, але не виявляли ніякого бажання нападати.

І ось тут Кліві припустився помилки. Розумом він усвідомлював, що треба триматися непохитно й виявляти якомога більше нахабства. Але тіло думало інакше. Всупереч бажанню, він повернувся і побіг геть.

Вовки кинулися навздогін, а, поглянувши вгору, Кліві побачив, як, передчуваючи поживу, злітаються стерв'ятни-

ки. Він опанував себе і спробував знову уявити себе змією, але вовки не відставали.

Стерв'ятники, що кружляли у небі, підказали Кліві нову ідею. Як космонавт він добре знав, як виглядає планета згори, тому вирішив перетворитися на птаха. Він уявив, як кружляє у небі, легко балансуючи серед повітряних струменів, і дивиться згори вниз на вкрити зеленим килимом землю. Вовки завагалися. Вони закрутилися на місці, безпомічно підстрибуючи в повітря. Кліві й надалі ширяв над планетою, здійснюючись вище й вище і водночас повільно задкуючи.

Нарешті він вийшов з поля зору вовків. Настав вечір. Кліві був знесилений. Він прожив ще один день. Очевидно, що всі його фокуси спрацьовують лише раз.

Що він робитиме завтра, якщо рятувальне судно не прибуде?

Коли стемніло, Кліві довго не міг заснути, вдивляючись у небо. Але там були лише зірки, зрідка чулося гарчання вовка та пантери, які мріяли про сніданок.

...Ранок настав несподівано швидко. Кліві прокинувся втомлений, сон його не освіжив. Не встаючи, він чекав, поки щось станеться.

«Де рятувальники? Часу в них було більш ніж досить», — подумав Кліві. — «То чому їх досі нема? Якщо вони й надалі баритимуться, пантера...»

Не треба було так думати. У відповідь праворуч від нього почулося звіряче гарчання. Він підвівся й рушив подалі від звуку. Краще вже мати справу з вовками...

Про це теж не варто було думати, тому що тепер до гарчання пантери додалося виття зграї вовків.

У ту саму мить Кліві побачив їх усіх одночасно.

З одного боку він розрізняв силуети кількох вовків. З іншого — з підліска граціозно виступила буро-жовта пантера. Якусь мить Кліві сподівався, що, можливо, вони битимуться між собою. Якби вовки напали на пантеру, йому, ймовірно, вдалося б утекти... Але звірів цікавив лише він. Навіщо їм битися між собою, зрозумів Кліві, коли поруч є він, випромінюючи на всі боки свої страх і безпорадність?

Пантера рушила до нього. Вовки трималися на відстані, очевидно, сподіваючись задовольнитися рештками її трапези. Кліві знову спробував ідею з птахом, але пантера, повагавшись якусь мить, рушила далі.

Кліві позадкував до вовків, шкодуючи, що нікуди залізти. От якби поруч була скеля або хоча б пристойне дерево... Але довкола лише кущі! З винахідливістю, породженою розпачем, Кліві прикинувся двометровим кущем. Загалом він поняття не мав, про що думають кущі, але старався з усіх сил.

Він цвів. Один з його коренів трохи розхитався після недавньої бурі. Але все одно, враховуючи обставини, Кліві був цілком пристойним кущем. Краєчком своїх гілок він побачив, що вовки зупинилися. Пантера обійшла довкола нього й, пронизливо пирхнувши, схилила голову набік.

«Ну що ж, — подумав Кліві, — кому спаде на думку відкусити гілку куща? Ти, може, вважала мене чимось іншим, але насправді я всього лише кущ. Хочеш набити собі повний рот листям? А може, хочеш зламати зуб об мої гілки? Де це чувано, щоб пантери їли кущі? А я — кущ. Запитай у моєї мами. Вона — теж кущ. Усі ми — кущі з давніх-давен, з мезозойської ери».

Пантера не виявляла жодних ознак агресивності. Але й не збиралася нікуди йти. Кліві розумів, що довго не протягне. Про що йому далі думати? Про радощі весни? Про гніздо пташок-малинівок у своєму волоссі?

Маленька пташка сіла йому на плече.

Як гарно. Вона теж вважає, що я кущ. Мабуть, планує звити гніздо в моїх гілках. Дуже мило. Решта кущів луснуть від заздрощів. Пташка легенько дзьобнула Кліві у шию.

«Легше, — подумав Кліві. — Не треба рубати гілку, на якій сидиш...»

Пташка дзьобнула ще раз, приміряючись. Потім міцно сперлася на перетинчасті лапки й почала довбати шию Кліві зі швидкістю пневматичного молотка.

«Клятий дятел», — подумки вилаявся Кліві, намагаючись не вийти з образу. Він відзначив, що пантера раптом

заспокоїлася. Але коли пташка дзьобнула його шию п'ятнадцятий раз, Кліві не витримав, згріб пташку й жбурнув нею в пантеру.

Пантера клацнула зубами, але запізно. Ображена пташка облетіла довкола Кліві й подалася до інших, спокійніших кущів. Він одразу ж знову перетворився на кущ, але гра була програна.

Пантера замахнулася на нього лапою. Він спробував бігти, перечепився об вовка і впав. Пантера загарчала біля його вуха, і тут Кліві зрозумів, що він — труп.

Пантера завагалася.

Кліві перетворився на труп аж до кінчиків гарячих пальців. Він лежав мертвий багато днів, тижнів. Його кров давно витекла. Плоть протухла. До нього не доторкнулася б жодна розсудлива тварина, якою б голодною вона не була.

Здавалося, пантера не заперечувала. Вона позадкувала. Вовки завили з голоду, але теж відступили.

Кліві збільшив давнину свого гниття ще на кілька днів і зосередився на тому, який він жахливо неїстівний і безнадійно неапетитний. У глибині душі він щиро не вірив, що може бути закускою для будь-кого.

Пантера відходила все далі, вовки також. Кліві був урятований! Якщо треба, він міг би лишатися трупом до кінця своїх днів.

Раптом він відчув справжній запах гнилої плоті. Озирнувшись довкола, він побачив велетенського птаха, який опустився біля нього.

На Землі його назвали б стерв'ятником.

Кліві ледь не розплакався. Невже йому ніщо не допоможе? Стерв'ятник неквапом рушив до нього.

Кліві підхопився і дав йому стусана. Якщо вже бути з'їденим, то принаймні не стерв'ятником.

Пантера блискавично повернулася, її сліпа пухнаста морда виражала лютість і розгубленість.

Кліві замахнувся металевим стерв'ятником, шкодуючи, що поблизу немає дерева, на яке можна вилізти, рушницю, щоб відстрілюватися, або принаймні смолоскипа, щоб налякати...

Смолоскип! Кліві одразу зрозумів, що вихід знайдено. Він дихнув вогнем пантері в морду, і та, жалібно скимлячи, позадкувала. Кліві почав поширювати вогонь на всі боки, підпалюючи суху траву й кущі.

Пантера й вовки дременули геть.

Настала його черга! Як він міг забути, що всі тварини відчувають глибокий інстинктивний страх перед вогнем! Їй-богу, Кліві стане найбільшою пожежею, яка коли-небудь вирувала в цих місцях! Війнув легенький вітерець і розніс його вогонь по горбкуватій землі. З кущів вистрибнули білки й чкурнули геть від нього. У повітря злетіли зграї птахів, а пантери, вовки та інші хижаки бігли поруч, забувши про їжу й бажаючи лише одного — врятуватися від вогню, від нього, Кліві!

Кліві ще не усвідомлював, що відтепер став справжнім телепатом. Із заплющеними очима він міг бачити й відчувати, що відбувається довкола нього.

Він перетворився на бурхливе полум'я, що випалює все на своєму шляху. Кліві міг відчувати страх у думках тих, хто втікав від нього.

Так і мало бути. Хіба завдяки своєму розуму й умінню пристосуватися людина не була завжди і скрізь царем природи? Те саме й тут. Кліві тріумфально перестрибнув через вузький струмок у трьох милях від нього, підпалив групу кущів, розгорівся, викинув струмінь полум'я...

Тут він відчув на собі першу краплю води. Він ще горів, але одна крапля перетворилася на п'ять, потім на п'ятнадцять, потім на п'ятсот. Його прибило водою, а його пожива — трава й кущі — незабаром наскрізь промокли.

Він почав гаснути.

Це нечесно. За правилами він повинен був виграти. Він боровся з цією планетою за її правилами і переміг... лише для того, щоб сліпа стихія усе зруйнувала.

Тварини обережно поверталися.

Дощ лив як із відра. Кліві останній раз спалахнув і погас. Він зітхнув і втратив свідомість...

— ...Гарна робота. Ти беріг пошту до останнього, а це ознака гарного листоноші. Може, пощастить виклопотати для тебе медаль.

Кліві розплющив очі. Над ним, урочисто посміхаючись, стояв поштмейстер. Кліві лежав на ліжку й бачив над собою увігнуті металеві стіни зорельота.

Він перебував на рятувальному судні.

— Що трапилося? — прохрипів він.

— Ми нагодилися вчасно, — відповів поштмейстер. — Тобі якийсь час краще не рухатися. Ще трохи — і було б запізно.

Кліві відчув, як корабель відривається від землі, і зрозумів, що назавжди залишає планету З-М-22. Хитаючись, він підійшов до ілюмінатора й поглянув на зелену поверхню.

— Ти був за крок від загибелі, — сказав поштмейстер, підійшовши до Кліві й дивлячись униз. — Нам пощастило увімкнути дощувальну систему корабля лише в останній момент. Ти стояв у центрі найбільшої степової пожежі з усіх, які мені доводилося бачити.

Дивлячись униз на бездоганний зелений килим, поштмейстер, схоже, засумнівався.

Він ще раз поглянув в ілюмінатор, і на його обличчі з'явився вираз, який нагадав Кліві обмануту пантеру.

— Слухай... А як сталося, що на тобі немає опіків?

Переклад з англійської Руслана Ткачука,
як ілюстрації використано картини Чонг Чанга та Флойда Гуеварри

Працюємо над змістом твору

1. Хто такий **Лерой Кліві** і як він опинився на кисневій планеті З-М-22?
2. Яке завдання **поштмейстер** поставив перед головним героєм?
3. Що особливого помітив Кліві в зовнішньому вигляді й поведінці **тварин** цієї планети?
4. Яка реальна небезпека загрожувала поштовому перевізникові?
5. Якого висновку дійшов Кліві, спостерігаючи за хижаками?
6. Як Кліві намагався пристосуватися до складних умов чужої планети?
7. Назвіть образи, яких набував космонавт у протистоянні з хижаками.
8. Автор оповідання зауважив, що поштовий перевізник «*став справжнім телепатом*». Аргументуйте цю думку.

Міркуємо самотійно

9. Якби Кліві занепав духом, перестав боротися за своє життя і просто піддався страху, що з ним сталося б?
10. А чи вмієте ви поводитися з незнайомими тваринами, які можуть проявити агресію? Чому кажуть, що тварин не треба боятися?
11. Як ви гадаєте, яку роль у подіях відіграли страх і розум?
12. Як у творі **протиставляються** металевий прут і сила думки?
13. Поміркуйте, як сила уяви і фантазія допомогли головному героєві вижити в агресивному середовищі.
14. Доведіть, що вміння думати і переконувати доволі важливі й на планеті Земля.
15. Розкажіть про ситуації у вашому житті, коли вміння переконувати допомогло вам перемогти страх.

Узагальнюємо та підсумовуємо

16. Згадайте, у яких вивчених раніше творах письменники зверталися до мотиву боротьби за життя і перемоги над випробуваннями.
17. Схарактеризуйте образ головного героя твору **Лероя Кліві**.
18. Порівняйте образи золотошукача з повісті Джека Лондона «Жага до життя» та космонавта-перевізника з оповідання Роберта Шеклі.
19. Поясніть назву оповідання «**Запах думки**».
20. Доведіть, що твір «Запах думки» належить до **фантастичної літератури**.

Завдання від Фантазерчика

1. Придумайте власну планету і дайте їй назву.
2. Підготуйте і презентуйте проєкт своєї планети: ландшафт, клімат, тваринний і рослинний світ тощо.
3. Зробіть висновок про неймовірне різноманіття планети Земля.

Навчальне видання

Ніна Міляновська

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

**Підручник для 6 класу
закладів загальної середньої освіти**

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України*

Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

В оформленні підручника використано матеріали,
що є у вільному доступі в мережі «Інтернет»

Для оформлення обкладинки використано картину «Острів в океані»
Ігоря Латошенка

Головний редактор *Іван Білах*
Літературна редакторка *Ірина Дворницька*
Комп'ютерне верстання *Марії Логош, Едуарда Міляновського*
Художнє оформлення *Мар'яни Дячинської*

Формат 70х100 1/16.
Ум. друк. арк. 23,328. Обл.-вид. арк. 17,50. Наклад 87640 прим.

ТзОВ «Видавництво Астон» 46006, м. Тернопіль, вул. Гайова, 8
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ТР №28 від 09.06.2005 р.
www.aston.te.ua, e-mail: tovaston@gmail.com

СЛОВНИЧОК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ

Алегóрія (з грецької мови — «інше говорю») — інакомовлення. Алегорією називають художній прийом, за допомогою якого риси людської вдачі, почуття, явища передають через образи рослин, тварин, предметів чи явищ природи.

Антите́за — протиставлення. За допомогою антитези підкреслюють контраст, різку протилежність образів, характерів, думок, явищ, понять, подій тощо. Для створення або підкреслення антитези часто використовують слова-антоніми.

Герой літературного твору (або **персона́ж**) — дійова особа художнього твору, змальована всебічно, наділена яскраво окресленим характером. Героєм у творі може бути не лише людина, а й тварина, предмет чи явище. Розрізняють головних, другорядних та епізодичних героїв твору.

Гумор — незлостиве й веселе зображення дійсності та людей.

Діа́лог (з грецької мови — «бесіда», «розмова між двома особами») — мова двох або кількох персонажів.

Епіте́т (з грецької мови — «прикладка», «прізвисько», «додаток») — це образне означення особи, предмета, явища.

Ідея художнього твору — основна думка про зображені у творі життєві явища, події та характери.

Інве́рсія — непряний порядок слів у реченні, який створює особливу емоційну виразність мови твору.

Іро́нія — прихована насмішка над явищем чи особою, про які говорять у позитивному тоні, маючи на увазі зовсім протилежне.

Ка́зка (від «казати», «розказувати») — розповідний твір про вигадані, а часто й фантастичні події.

Компо́зиція (від латинського compositio — «поєднання», «склад») — будова художнього твору, певна послідовність і взаємозв'язок усіх його частин.

Конфлі́кт — суперечність, що зумовлює розвиток подій у творі.

Ліричний герой — це особа, про думки, почуття, настрої та переживання якої йдеться в ліричному творі.

Мета́фора (з грецької мови — «перенесення») — це слово чи словосполучення, ужите в переносному значенні. Метафора розкриває сутність та особливість одних явищ через інші, ґрунтуючись на подібності їхніх властивостей і ознак.

Мисте́цтво — це творче відображення дійсності за допомогою художніх образів.

Міфи — давні священні оповіді про виникнення світу і створення людини, про діяння богів і героїв.

Оповідання — невеликий за обсягом прозовий художній твір, у якому описано одну чи кілька подій життя героя. Оповіданням здебільшого притаманна невелика кількість дійових осіб, скупа характеристика героїв, стислі описи.

Оригіна́л (з латинської мови — «первісний») — це текст літературного твору, опублікований тією мовою, якою його написав автор. Відповідно мову, якою автор написав літературний твір, називають мовою оригіналу.

Пейза́ж (з французької мови — «місцевість», «країна») — зображення картин природи (описи місцевостей, картини моря і неба, види сіл і міст).

Пере́клад художнього твору — це відтворення змісту та форми літературного твору, написаного однією мовою за допомогою засобів іншої мови.

Пові́сть — розповідний твір, що його вважають проміжним жанром між оповіданням та романом. На відміну від оповідання, повісті притаманні ширше охоплення подій життя головних героїв, більша кількість персонажів та їх повніша характеристика, широке використання описів.

Порівня́ння — це зображення істоти, предмета чи явища на основі зіставлення з іншими.

Портре́т (від французького portrait) — зображення в художньому творі зовнішнього вигляду, рухів, виразу обличчя людини, її одягу тощо.

Приказкі́ — короткі влучні вислови — близькі до прислів'їв. Їх часто називають скороченими прислів'ями.

Прислі́в'я — народні влучні вислови повчального змісту.

Рома́н — великий розповідний твір, який змальовує широке коло подій та охоплює долі багатьох дійових осіб.

Сюже́т (від французького sujet — «зміст») — це низка подій, зображених у творі. Сюжет притаманний епосу, драмі та ліро-епосу.

Тема художнього твору — це коло подій та явищ, які зображуються у творі й стали основою авторської оповіді.

Фантасти́чна література (або фанта́стика) — художні твори, у яких неймовірно зображується як дійсне, а дійсне як неймовірне.

Фольклóр (з англійської мови — «народна мудрість», «народне знання») — як і література, є видом словесного мистецтва. Автором фольклорного твору є народ, а літературний твір завжди має конкретного автора / авторку — письменника / письменницю.

Художній о́браз — це творче відображення будь-якого життєвого явища чи ідеї; за його допомогою створюється вигаданий художній світ.

Художня дета́ль — характерна риса або подробиця, яка слугує для глибшого та яскравішого змалювання картини дійсності чи образу.

Потіште Знаюсю своїми знаннями

Запитання для повторення та узагальнення
вивченого за рік

1. Розкажіть про *літературу* як вид мистецтва. Які ще види мистецтва вам відомі?
2. Що таке міфи?
3. У чому відмінність між *міфами* і *казками*?
4. Згадайте і назвіть основні *групи міфів*.
5. Стисло перекажіть зміст міфу, який запам'ятався найбільше.
6. На прикладі роману Жуля Верна «*П'ятнадцятирічний капітан*» поясніть особливості *пригодницької літератури*.
7. Згадайте імена головних героїв твору Жуля Верна. Хто з них на стороні добра, а хто — на стороні зла?
8. Назвіть казкові елементи з повісті Чарльза Дікенса «*Різдвяна пісня в прозі*».
9. Як у повісті Чарльза Дікенса розкрито тему бідності та скупості?
10. Які народні українські традиції зображено в повісті *Миколи Гоголя «Ніч перед Різдвом»*?
11. Згадайте, якими талантами був наділений головний герой цього твору.
12. Які фантастичні події та герої зображені в повісті «Ніч перед Різдвом»?
13. Як у повісті-казці «*Міо, мій Міо*» *Астрід Ліндгрєн* розкриває тему боротьби добра зі злом?
14. Якою була найбільша мрія головного героя твору Бусе?
15. Як у творі Астрід Ліндгрєн поєднуються реальний і казковий світи?
16. Як у творі *Джека Лондона «Жага до життя»* розкрито тему боротьби за життя?
17. Які підліткові проблеми порушує *Анна Гавальда у творі «35 кіло надії»*?
18. Чому родинна підтримка важлива для людини будь-якого віку?
19. Які риси вдачі допомагають Джиму Гудзику і машиністу Лукасу вистояти в небезпечних ситуаціях?
20. Які *життєві цінності* утверджуються в романі «Джим Гудзик і машиніст Лукас»?
21. Як головний герой повісті *Клауса Гаґерупа «Маркус і Діана: світло Сіріуса»* здолав власну невпевненість?
22. На прикладі подій повісті «Маркус і Діана» поясніть, коли фантазування допомагає людині, а коли шкодить.
23. Що в розумінні Маркуса означає «*бути самим собою*»?
24. Розкажіть про особливості жанру *хайку*. Кого називають зачинателем цього виду японської поезії?
25. Чому *хайку Мацуо Басьо* визначають як пейзажну лірику?
26. Що вам відомо про *Роберта Бернса*? Розкажіть напам'ять вірш «*Моє серце в верховині*».
27. Поясніть зв'язок поеми *Генрі Лонгфелло «Пісня про Гайавату»* з міфологією індіанців.
28. За що індіанці шанували Гайавату?
29. Яким змальовано майбутнє в оповіданні *Рея Бредбері «Усмішка»*?
30. Поясніть символізм назви твору «Усмішка».
31. Яке фізичне і психологічне випробування довелося пережити головному героєві оповідання *Роберта Шеклі «Запах думок»*?
32. Доведіть, що оповідання «Запах думки» належить до фантастики.
33. У яких творах зустрічається *мотив мандрів*?
34. Які прочитані вами твори належать до *фантастики*?
35. Назвіть літературних героїв, які продемонстрували неабияку силу духу та цілеспрямованість.
36. Згадайте твори, в яких розкривається особлива роль мистецтва в житті людини.
37. Згадайте прізвища перекладачів прочитаних вами творів.